

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ
УКРАЇНИ

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОТИДІЯ
В НАЦІОНАЛЬНІЙ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ
(ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Монографія

Харків
2016

УДК 159.907+355.014

ББК 68.68

I 74

*Рекомендовано Вченою радою Національної академії
Національної гвардії України (протокол № 14 від 21.11.2016 р.)*

Р е ц е н з е н т и:

В. О. Лефтеров, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології Національного університету цивільного захисту України, доктор психологічних наук, професор;

О. А Матеюк, завідувач кафедри практичної психології Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор психологічних наук, професор

Інформаційно-психологічна протидія в Національній гвардії України (психологічний аспект) [Текст] : монографія / І. В. Воробйова, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько та ін.; за заг. ред. проф. І.І. Приходька; 2-ге вид. – Х. : Національна акад. НГУ, 2016. – 265 с.

У монографії представлено результати теоретичного аналізу сучасного стану проблеми інформаційно-психологічної протидії, як складової морально-психологічного забезпечення діяльності військ. Досліджено недоліки існуючої системи заходів протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад Національної гвардії України. Запропоновано систему моніторингу та прогнозування негативних інформаційно-психологічних впливів на військовослужбовців у ході підготовки та виконання службово-бойових завдань. Розроблено алгоритм здійснення інформаційно-психологічної протидії негативному впливу на особовий склад Національної гвардії України. Надано практичні рекомендації щодо реалізації системи заходів протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на військовослужбовців Національної гвардії України на усіх етапах виконання службово-бойових завдань.

Для практичних психологів, викладачів, слухачів магістратури, аспірантів, ад'юнктів, курсантів та студентів вищих навчальних закладів – майбутніх психологів, офіцерів по роботі з особовим складом, а також слухачів курсів підвищення кваліфікації офіцерського складу психологічного профілю.

Іл. 9. Табл. 22. Бібліогр. : 142 назви.

А в т о р с ь к и й к о л е к т и в:

І.В. Воробйова, канд. психол. наук, старш. наук. співроб. (вступ; 1.1–1.2; 2.1–2.2; 3.1–3.3; 4.1; 4.3–4.4; додатки А, В, Г, И, І, Л, М, Н, П); **Я.В. Мацегора**, канд. психол. наук, старш. наук. співроб. (1.2; 2.1–2.2; 3.1–3.3; 4.3–4.4; додатки А; В, Г, Е, Ж, И, Л, М, Н; Р); **І.І. Приходько**, д-р психол. наук, проф. (вступ; 1.1; 2.1.2; 3.1; 4.1–4.2; додатки В, Г, И, М, Р); **О.В. Тімченко**, д-р психол. наук, проф. (1.3; 2.2.2; 3.1; 4.1; додатки Г, И, Н, П); **О.С. Колесніченко**, канд. психол. наук (1.3; 2.2.2; 3.1; 4.1–4.2; додатки Д, И, М, П; Р); **І.І. Ліпатов**, канд. психол. наук, проф. (вступ; 1.1; 1.3; 2.2.1.2; 4.2; висновки; додатки А; Б, И).

УДК 159.907+355.014

ББК 68.68

© Національна академія Національної гвардії України, 2016

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ	6
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічний аналіз основ, сутності, змісту, завдань та методів інформаційно-психологічної протидії як складової морально-психологічного забезпечення діяльності військ	10
1.1. Аналіз основ, сутності, змісту, завдань та методів інформаційно-психологічної протидії	10
1.2. Нормативно-правова основа удосконалення інформаційно-психологічної протидії особовим складом військ негативному впливу дезінтегруючих факторів	21
1.3. Сучасний стан інформаційно-психологічної протидії в силових структурах України та інших держав світу	31
Висновки до розділу 1	41
РОЗДІЛ 2. Недоліки та обмеження існуючої системи заходів протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на військовослужбовців Національної гвардії України у ході виконання службово-бойових завдань та визначення шляхів їх подолання	43
2.1. Дослідження недоліків та обмежень існуючої системи заходів інформаційно-психологічної протидії в Національній гвардії України	43
2.1.1. Визначення основних негативних інформаційно-психологічних впливів на військовослужбовців Національної гвардії України у ході підготовки та виконання службово-бойових завдань	43
2.1.2. Морально-психологічний клімат як похідна негативних інформаційно-психологічних впливів на військовослужбовців Національної гвардії України у ході підготовки та виконання службово-бойових завдань	58
2.2. Розроблення системи моніторингу та прогнозування негативних інформаційно-психологічних впливів на військовослужбовців у ході підготовки та виконання службово-бойових завдань	67
2.2.1. Контроль каналів передачі інформації	67
2.2.1.1. Методика оброблення негативної інформації, яка впливає на військовослужбовців під час виконання службово-бойових завдань, розроблення матеріалів контрвпливу і підбору адекватних ситуації форм, методів, прийомів протидії негативному інформаційно-психологічному впливу	67
2.2.1.2. Побудова математичної моделі розповсюдження негативного інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців	74
2.2.2. Оцінювання та контроль морально-психологічного клімату військового колективу	78
Висновки до розділу 2	86

РОЗДІЛ 3. Алгоритм здійснення інформаційно-психологічної протидії негативному впливу на особовий склад Національної гвардії України під час виконання типових службово-бойових завдань	89
3.1. Ймовірні сценарії виконання типових службово-бойових завдань військовослужбовцями Національної гвардії України	89
3.2. Алгоритмізовані варіанти здійснення інформаційно-психологічної протидії негативному впливу на особовий склад Національної гвардії України у ході підготовки та виконання типових службово-бойових завдань	108
3.3. Створення інформаційно-методичного банку даних для використання посадовими особами Національної гвардії України під час здійснення заходів інформаційно-психологічної протидії	114
Висновки до розділу 3	123
РОЗДІЛ 4. Практичні рекомендації щодо реалізації системи заходів протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на військовослужбовців Національної гвардії України на усіх етапах виконання службово-бойових завдань	125
4.1. Пропозиції щодо структурно-організаційного удосконалення системи інформаційно-психологічної протидії в Національній гвардії України	125
4.2. Методика протидії негативного інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців під час виконання службово-бойових завдань	130
4.3. Практичні рекомендації органам виховних структур щодо реалізації методики протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад Національної гвардії України під час виконання службово-бойових завдань	133
4.4. Профілактика наслідків негативного інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців	140
Висновки до розділу 4	148
ВИСНОВКИ	150
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	157
ДОДАТКИ	168
Додаток А. Основні комунікативні канали інформаційно-психологічного впливу та їх характеристика	168
Додаток Б. Анкета вивчення морально-психологічного впливу на особовий склад ВВ МВС України під час виконання службово-бойових завдань	192
Додаток В. Анкета вивчення морально-психологічного клімату у військових підрозділах, частинах ВВ МВС України під час виконання службово-бойових завдань	195
Додаток Г. Вивчення існуючих можливостей НППВ з боку протидіючих сил на військовослужбовців внутрішніх військ під час виконання СБЗ у кризових ситуаціях у разі загального масованого НППВ	

(на прикладі СБЗ з охорони громадського порядку під час проведення виборів Президента України у 2004 році)	201
Додаток Д. Деякі питання щодо забезпечення безпеки правоохоронця та членів його родини	222
Додаток Е. Моніторинг загальних соціально-побутових та інших проблем військовослужбовців, що роблять можливими здійснення НППВ з боку протидіючих сил	226
Додаток Ж. Анкета визначення варіантів здійснення негативного інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців	231
Додаток И. Дослідження, що використовувались для обґрунтування методики протидії НППВ, та рекомендації щодо розробки інструментарію для її реалізації	233
Додаток К. Тестові завдання з навчальної дисципліни “Протидія негативному інформаційно-психологічному впливу під час виконання службово-бойових завдань”	236
Додаток Л. Програма підготовки з навчальної дисципліни “Протидія негативному інформаційно-психологічному впливу під час виконання службово-бойових завдань”	243
Додаток М. Відстеження змін психічних станів військовослужбовців та первинна психологічна допомога	250
Додаток Н. Зняття гострого стресу і антистресова підготовка до майбутніх екстремальних ситуацій за методом “Ключ”	254
Додаток П. “Дефбрифінг стресу критичних інцидентів”, як метод попередження постстресових розладів	260
Додаток Р. Груповий метод психологічної реабілітації	263

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ,
СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

БнД	– банк даних
ВВ	– внутрішні війська МВС України
ВОРез	– військово-оперативний резерв
В/Ч	– військова частина
ДПСУ	– Державна прикордонна служба України
ДСНС	– Державна служба України з надзвичайних ситуацій
ЗМІ	– засоби масової інформації
ЗСУ	– Збройні сили України
МПЗ	– морально-психологічне забезпечення
МПК	– морально-психологічний клімат
НГ	– Національна гвардія
НІПВ	– негативний інформаційно-психологічний вплив
ОБСЄ	– Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
ПТСР	– посттравматичний стресовий розлад
СБД	– службово-бойова діяльність
СБЗ	– службово-бойові завдання
СБУ	– Служба безпеки України
СМВЧМ	– спеціальна моторизована військова частина міліції
ТрК	– територіальне командування
ТУ ОТО	– територіальне управління оперативно-територіального об'єднання Національної гвардії України
ЮНЕСКО	– Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

ВСТУП

Потреби військ в ефективних способах протидії негативному інформаційно-психологічному впливу, а також відсутність законодавчої бази щодо здійснення протидії інформаційно-психологічному впливу з боку протидіючих сил під час виконання службово-бойових завдань Національною гвардією України свідчить про необхідність розроблення проблеми протидії особового складу негативному інформаційно-психологічному впливу в ході виконання службово-бойових завдань.

На сьогоднішній день існує досить багато літератури, яку присвячено проблемі негативного інформаційно-психологічного впливу. Достатньо назвати авторів низки публікацій останнього часу. Серед них – В. Д. Аносов, Г. В. Грачов, А. К. Грязнов, А. В. Дмитрієв, В. В. Латинов, В. Є. Лепський, І. К. Мельник, В. Л. Райков, С. Ю. Решетін, С. К. Роцин, Г. Л. Смолян, Ж. Т. Тощенко, А. Т. Хлопьев та ін.

Негативний інформаційно-психологічний вплив на працівників сил охорони правопорядку представляє собою спосіб залучення, утримання та управління їх увагою на спеціально підготовленій інформації, що впроваджується в їх свідомість й направлена на спотворення, дестабілізацію професійних цінностей і мотивів, а у подальшому – на зміну професійної спрямованості та поведінки.

Результатами негативного інформаційно-психологічного впливу на співробітників сил охорони правопорядку можуть бути порушення психологічної стійкості, професійної спрямованості особистості співробітника у вигляді дезорієнтованості в соціальних і кримінальних явищах, викривленого сприйняття подій і своєї участі в них, деморалізації, ослаблення професійної мотивації, а з іншого боку – загострення індивідуально-психологічних проблем співробітників, таких як дезадаптація, зростання тривожності й страху, поява невмотивованої агресії, туги, апатії, безпечності.

Сучасний стан проблеми протидії негативному інформаційно-психологічному впливу з боку протидіючих сил відображено у роботах низки учених, у працях яких було розглянуто окремі її питання. Зокрема, у роботах таких військових психологів як Ю. М. Арзамаскін (1997 р.), О. Г. Караяні (1993, 1997 рр.) було розглянуто теоретико-методологічні засади протидії негативному інформаційно-психологічному впливу в процесі морально-психологічного забезпечення службово-бойових дій військ. Разом з тим, наявні теоретичні розробки щодо здійснення протидії військ (сил) негативному інформаційно-психологічному впливу з боку протидіючих сил поки ще не доведені до рівня практичних рекомендацій та застосування в практиці Національної гвардії України. Існуючі заходи інформаційно-психологічної протидії не надають достатньої бази для її організації та здійснення під час виконання військовослужбовцями службово-бойових завдань, адже вони не у повній мірі відповідають умовам професійної діяльності й повноваженням НГ України.

Варто відзначити, що ефективна протидія негативному інформаційно-психологічному впливу протидіючих сил не може здійснюватись лише силами і

засобами Національної гвардії України без цілеспрямованого використання можливостей органів державної влади, інших правоохоронних органів, державних ЗМІ, об'єднань громадян, політичних партій. У цьому разі відкритим залишається питання щодо того, яка структура державного управління буде здійснювати координаційну та організаційну функцію інформаційно-психологічної протидії.

Теоретичний аналіз наукових робіт, присвячених дослідженню проблеми стійкості особистості до негативного інформаційно-психологічного впливу, дозволяє виявити тенденцію випереджального розвитку сил і засобів інформаційно-психологічних операцій стосовно до систем, що забезпечують інформаційно-психологічну безпеку людей і військових колективів. Так, результати досліджень таких учених як А.В. Брушлинський (1996 р.), Г. В. Грачов (2000 р.), С. Г. Кара-Мурза (2001, 2003 рр.), В. Є. Лепський (1997, 2000 рр.), А. В. Манойло (2003 р.), А. І. Петренко (2003 р.), І. М. Панарін (1995, 1997 рр.), а також військових психологів О. Г. Караяні (1993 р.), І. К. Мельника (2003 р.), Ю. С. Уфимцева (2002 р.) свідчать про випереджальні розробки інформаційно-психологічних технологій, які сприяють розпаленню різного роду ворожнечі та екстремізму, а також чітко зафіксовано тенденцію зростання різних структур, які займаються наданням негативного інформаційно-психологічного впливу на цивільне населення та силові структури країни.

Отже, у світлі зазначених вище тенденцій варто відзначити ще кілька проблемних питань щодо організації й здійснення протидії Національною гвардією України негативному інформаційно-психологічному впливу з боку протидіючих сил.

Так, у складі Національної гвардії України відсутнім є спеціальний підрозділ, який би постійно займався питаннями протидії інформаційно-психологічного впливу з боку протидіючих сил. Утім, як показує практична діяльність, групи і відділення виховної роботи військових частин і з'єднань Національної гвардії України не спроможні вирішити у повному обсязі завдання протидії інформаційно-психологічного впливу під час підготовки і виконання службово-бойових завдань [(не здатні повністю зібрати необхідні дані щодо особливостей інформаційно-психологічного впливу протидіючих сил, їх можливостей (служба безпеки, органи внутрішніх справ, районна і обласна державна адміністрації, органи місцевого самоврядування надають таку інформацію частково), а також здійснити їх аналіз та підготувати необхідні контрматеріали)].

Не вироблено критерії оцінки рівня небезпеки негативного інформаційно-психологічного впливу з боку протидіючих сил. Без таких критеріїв дуже важко приймати рішення щодо організації й здійснення інформаційно-психологічної протидії.

Відсутні необхідні методика та технічні засоби щодо визначення та обробки інформаційно-психологічного впливу, визначення його негативних аспектів та розробки спеціальних заходів протидії.

Таким чином, на сьогодні ще не відпрацьовано механізм організації протидії негативному інформаційно-психологічному впливу з боку

протидіючих сил, як і механізм організації та здійснення морально-психологічного забезпечення діяльності Національної гвардії України, складовою частиною якого він є.

Визначені проблемні питання організації й здійснення протидії інформаційно-психологічному впливу з боку протидіючих сил під час виконання військовослужбовцями Національної гвардії України службово-бойових завдань є актуальними і потребують науково обґрунтованого вирішення. Результатом має стати розроблення системи заходів протидії негативному інформаційно-психологічному впливу з боку протидіючих сил під час виконання військовослужбовцями Національної гвардії України службово-бойових завдань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСНОВ, СУТНОСТІ, ЗМІСТУ, ЗАВДАНЬ ТА МЕТОДІВ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОТИДІЇ ЯК СКЛАДОВОЇ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬК

1.1. Аналіз основ, сутності, змісту, завдань та методів інформаційно-психологічної протидії

Найбільш глобальним і всеохоплюючим поняттям проблеми протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад у ході виконання службово-бойових, бойових завдань силовими структурами України і зарубіжних країн є “інформаційно-психологічне протиборство”, що відбиває різні рівні протидії конфліктуючих сторін, які здійснюються інформаційними і психологічними засобами для досягнення політичних і військових цілей. Таке широке трактування розглянутого феномена дозволяє охопити інформаційно-психологічне протиборство, що здійснюються:

- на різних рівнях (міждержавному або стратегічному, оперативному і тактичному);
- як у мирний, так і у воєнний час;
- як в інформаційній, так і в духовній сфері;
- як серед військовослужбовців наших військ, так і серед військ супротивника [1-16].

Узагалі, під інформаційно-психологічним протиборством розуміється комплексний вплив на систему державного та військового управління, на військово-політичне керівництво держави, населення й військовослужбовців, а також протидія цьому впливу з боку протиборчої сторони [1; 13; 17–22; 23–25].

На сьогоднішній день залежно від наукового інтересу та предмета дослідження, стосовно інформаційно-психологічного протиборства, у науковому пошуку вітчизняних і зарубіжних учених виділяють декілька основних напрямів:

- формування концептуальних, теоретичних і технологічних аспектів інформаційно-психологічного протиборства (В. Б. Толубко, А. О. Рось, І. В. Замаруєва, В. О. Фомін, Г. Г. Почепцов, М. О. Попов, А. Г. Лук’янець, С. П. Расторгуєв, Т. Рон) [14–15; 26–33];
- визначення теоретико-методологічних проблем сутності та змісту інформаційно-психологічного впливу й операцій (В. Г. Крисько, Г. Г. Почепцов, О. К. Юдін, В. М. Богуш, Г. В. Грачов, І. К. Мельник, О. А. Матеюк, А. І. Черняк, О. В. Литвиненко) [32; 34–36; 38–39];
- висвітлення проблем розвитку інформаційно-психологічного протиборства в історичному аспекті (І. С. Руснак, В. М. Телелим, В. Б. Толубко, А. О. Рось, Г. Г. Почепцов) [14–15; 23; 40–42; 29–31];
- узагальнення теорії та практики психологічних та інформаційних операцій у сучасних локальних війнах і збройних конфліктах (В. Клименко, В. С. Колесов, М. М. Присяжнюк, М. Дзюба, О. Мацагор) [43–52].

Як указують Д. Б. Фролов, Л. В. Воронцова, сучасний період розвитку інформаційно-психологічного протиборства характеризується його особливим загостренням і виходом на якісно новий рівень, що обумовлено такими основними факторами [53, с. 225]:

- інформатизацією основних галузей діяльності більшості держав;
- швидкими темпами формування глобальної інформаційної інфраструктури і перетворенням її в базисний елемент життєдіяльності світового співтовариства;
- значними досягненнями у розвитку інформаційних технологій впливу на свідомість, волю й почуття людей;
- активним розвитком програмно-технічних засобів нанесення збитку комп'ютерним і телекомунікаційним системам;
- недостатнім рівнем розвитку засобів і методів забезпечення захисту національних інформаційних просторів, свідомості населення;
- недосконалістю інформаційної політики.

Визначаючи інформаційно-психологічне протиборство як найбільш загальну категорію соціальних відносин, до інформаційно-психологічного протиборства можна віднести будь-які форми соціальної й політичної конкуренції в різних областях, в яких для досягнення конкурентної перемоги перевага віддається засобам і способам інформаційно-психологічного впливу. Поняття інформаційно-психологічного протиборства містить в собі весь спектр конфліктних ситуацій в інформаційно-психологічній сфері – від міжособистісних, міжполітичних, економічних і соціальних конфліктів до відкритого протистояння соціальних систем.

Інформаційно-психологічне протиборство має дві складові – зовнішню й внутрішню.

Зовнішня складова являє собою сукупність заходів ІПВ на керівництво, населення й особовий склад силових структур, проведених різними державами (у тому числі нейтральними і дружніми, а також закордонними націоналістичними й іншими рухами) для створення зовні правдоподібної обстановки, яка б змусила (спонукала) керівництво або окремі прошарки (групи) населення приймати потрібні для протидіючої сторони рішення [1; 6–7; 54–56].

Внутрішня складова являє собою комплекс ІПВ певної спрямованості, проведених усередині держави різними політичними, націоналістичними, релігійними й іншими силами з використанням засобів масової інформації, літератури, мистецтва, кіно для досягнення своїх цілей [1; 57–61].

У науковій літературі [13; 28; 35; 54; 62–73] використовуються різні визначення психологічного впливу. Однак, зміст поняття “інформаційно-психологічний вплив” розкрито недостатньо. У цій роботі під інформаційно-психологічним впливом розуміється весь спектр форм, методів і способів цілеспрямованого (відкритого і схованого) впливу на індивідуальну, групову і суспільну свідомість через засоби масової інформації й спеціальні канали комунікації (в тому числі й міжособистісний), за допомогою виробництва та поширення спеціальної інформації з метою зміни поведінки об'єкта впливу.

Проведений аналіз наукової літератури [32; 39; 64; 74–79] показав, що використовуються різні класифікації ІПВ. Інформаційно-психологічні впливи у цій роботі пропонуються класифікувати за такими основними ознаками:

- за видами зв'язків між об'єктами та суб'єктами, за яких ІПВ поділяються на: міжособистісне спілкування (спілкування типу “face to face”) і опосередковане (масове) – спілкування з використанням технічних засобів передачі інформації;

- за класами, коли ІПВ поділяються на: екологічний вплив, пов'язаний із впливом факторів навколишнього середовища (біотичних і абіотичних) на психіку й особистість людини; соціальний вплив, обумовлений належністю людини до суспільної системи і включенням його у контакти і взаємозв'язки з іншими людьми; культурологічний вплив, обумовлений наявністю історично вироблених засобів матеріального і духовного виробництва та аутовплив, пов'язаний з можливостями психічної саморегуляції людини щодо автономної системи;

- за тривалістю ІПВ може бути тривалим, середньої тривалості та короткочасним;

- за методами впливів ІПВ поділяють на: зараження, як несвідома схильність індивіда певним психічним станам; переконання, як усвідомлена потреба особистості, що спонукає її діяти відповідно до своїх ціннісних орієнтирів; сугестія (вселяння), тобто цілеспрямований, неаргументований вплив; наслідування, тобто відтворення індивідом рис і зразків поведінки, які демонструє інший;

- за видами використовуваних комунікативних каналів ІПВ здійснюються із залученням телебачення, радіомовлення, преси (газет, журналів), слухів, інформаційних систем (Internet), телефону, мистецтва (кіно, театри, виставки), літератури (документальної, мемуарної, художньої й т.д.), освітніх установ, листівок, а також під час особистого спілкування;

- за формою прояву ІПВ може бути: явним (проявляється в діях, які спостерігаються) і схованим (не проявляється в конкретних діях і викликаний розбіжністю інтересів або цілей суб'єктів);

- за масштабами ІПВ поділяється на: глобальний, що здійснюється для досягнення глобальних цілей і проводиться у всіх сферах діяльності держави; локальний, проведений в окремому регіоні (сегменті інформаційно-психологічного простору) і виборний, проведений з метою впливу на певний об'єкт;

- ІПВ впливає на конкретні сфери психіки окремої людини, груп людей і суспільної свідомості в цілому: потребово-мотиваційну; інтелектуально-пізнавальну, емоційно-вольову та комунікативно-поведінкову;

- за широтою перебудови психіки ІПВ може викликати: порціональні зміни (зміни певної психологічної якості) та загальні зміни (зміни низки психологічних якостей особистості, групи);

- за навмисністю ІПВ може здійснюватися навмисно, тобто з метою досягнення певних цілей і ненавмисно, якщо такого впливу не здійснювалося, а поведінка об'єкта змінилася;

- за змістом впливів ІПВ поділяються на дезінформування, лобіювання, маніпулювання, пропаганду, керування кризами та шантаж;
- ІПВ здійснюється за допомогою різних прийомів: очевидних, непереконливих, прийомів уповільненого сприйняття, повтору, аргументованих прийомів і прийомів рішучих висновків;
- за впливом на свідомість ІПВ поділяється на індивідуальний, груповий та масовий;
- ІПВ здійснюється безпосередньо інформаційно-психологічними, військовими, політичними засобами, а також з використанням системи торговельних і фінансових санкцій;
- за механізмами ІПВ поділяються на: інформаційні (інформаційно-пропагандистські), психогенні, психоаналітичні (психокорекційні), нейролінгвістичні, психотронні (парапсихологічні, екстрасенсорні) й психотропні;
- за умовами ІПВ можуть проводитися, як у мирний, так і у воєнний час, післявоєнний або загрозливий період.

Вище наведене свідчить про те, що боротьба в інформаційно-психологічній сфері стає невід'ємною частиною вирішення будь-якого конфлікту зовні, у тому числі військового, практично на усіх фазах його вирішення (зародження конфлікту, початку конфліктних дій, загострення напруженості, криза, безпосередньо бойових дій) та усередині держави. Тому силовими структурами держави за установленими ситуаціями у мирний час і особливий період для забезпечення сприятливих інформаційно-психологічних умов з виконання завдань військами (силами) проводяться заходи протидії негативному інформаційно-психологічному впливу.

НІПВ створює загрози, які спрямовані на зміну цінностей і сенсу світосприйняття у представників силових структур.

Результати проведених досліджень [60; 80–88] дозволяють визначити такі загрози негативного інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців:

- заподіяння шкоди психічному та психосоматичному станам;
- блокування на неусвідомлюваному рівні волі, штучне прищеплювання військовослужбовцеві синдрому залежності та безпорадності;
- втрата здатності до політичної, культурної й моральної самоідентифікації;
- маніпулювання свідомістю;
- руйнування позитивних установок, моральних принципів, життєво важливих інтересів особистості військовослужбовця.

Аналіз проведених досліджень [57; 89; 90; 91] дозволив визначити умови, що сприяють НІПВ на військовослужбовців НГ України. До них належать політичні, соціально-економічні та духовні.

1. Політичні умови:

- а) розвиток багатопольярного миру, формування нових національних інтересів України, зміцнення конституційного ладу, міжнародне співробітництво у правоохоронній сфері, заслужене визнання діяльності НГ

України з одночасним їх “шельмуванням” у засобах масової інформації;

б) становлення української державності на основі принципів демократії, законності, інформаційної відкритості на тлі низького рівня політичної, правової та інформаційної культури населення;

в) руйнування раніше існуючої командно-адміністративної системи державного керування політико-ідеологічною сферою, деполітизація та демонополізація правоохоронних органів з одночасним зміцненням системи забезпечення безпеки країни і посиленням боротьби з корупцією;

г) тривала інформаційна експансія конкуруючих з Україною іноземних держав, що здійснюють глобальний інформаційно-психологічний вплив з метою поширення світогляду, політичних і духовних цінностей та ідеалів західного світу з одночасним відстоюванням пріоритетів національної самобутності.

2. Соціально-економічні умови:

а) світова економічна криза;

б) майнова поляризація в суспільстві, високий відсоток населення з низьким рівнем життя, поява у країні прошарку знедолених;

в) ріст явного і схованого безробіття;

г) дезінтеграція соціальної структури суспільства;

д) ескалація злочинності, алкоголізму та наркоманії, проституції, криміналізація суспільних відносин, корупція;

е) погіршення показників здоров'я нації;

ж) ріст міжетнічної напруженості в деяких регіонах.

3. Духовні умови:

а) криза державної ідеології, деформація системи норм, установок і цінностей і, як наслідок, – утрата критеріїв адекватної оцінки інформаційно-психологічних впливів;

б) поява нових форм і засобів впливу на індивідуальну, групову та масову свідомість, в тому числі нових технологій ЗМІ, комп'ютерних технологій і т. д.;

в) недооцінка національних і культурно-історичних традицій України та проникнення в суспільну свідомість західної масової культури;

г) деструктивна роль нетрадиційних релігійних конфесій, ріст ісламського фундаменталізму та релігійного сектантства;

д) ослаблення найважливіших соціокультурних інститутів держави – науки, освіти, виховання, культури.

Інформаційно-психологічні загрози щодо військовослужбовців НГ України реалізуються через розроблення, виготовлення, розповсюдження й застосування негативних інформаційно-психологічних впливів, а також спеціальних засобів та методів таких впливів. Заходи інформаційно-психологічних впливів з боку деструктивних сил, які здійснюються в межах інформаційно-психологічного протиборства, мають внутрішню спрямованість. Особливого значення у внутрішній площині інформаційно-психологічного протиборства набуває проблема негативного інформаційно-психологічного впливу на свідомість та діяльність військовослужбовців НГ України під час виконання ними різних СБЗ [3].

Для реалізації інформаційно-психологічного впливу на індивідуальну, групову і масову свідомість людей, використовуються [30-31]:

- засоби масової інформації та спеціальні засоби інформаційно-пропагандистської спрямованості;
- глобальні комп'ютерні мережі й програмні засоби розповсюдження в них пропагандистських інформаційних матеріалів;
- засоби, що нелегально модифікують інформаційне середовище, на підставі чого людина приймає рішення;
- засоби створення віртуальної реальності;
- чутки;
- засоби підпорогового психосемантичного впливу;
- засоби генерування акустичних і електромагнітних полів та ін.

Враховуючи специфіку завдань, що вирішуються Національною гвардією України, існує велика вірогідність використання різних видів, методів і технологій інформаційно-психологічного впливу на особовий склад НГ України під час виконання різних службово-бойових завдань, особливо у ході виконання завдань з охорони громадського порядку в разі проведення масових заходів та завдань з припинення заворушень суспільно-політичного характеру. Необхідно також відзначити велику кількість різноманітного контингенту, під час спілкування з яким можливе використання засобів інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців з боку протидіючих сил [92–95].

У загальному вигляді, інформаційно-психологічний вплив на НГ України під час виконання службово-бойових завдань – це, перш за все, вплив на військовослужбовців (на окремих індивідів і на групи), який здійснюється з метою зміни ідеологічних і психологічних структур їх свідомості та підсвідомості, трансформації емоційних станів і стимулювання певної поведінки і діяльності [63; 81].

Дія негативного інформаційно-психологічного впливу позначається на конкретних сферах психіки кожного окремого військовослужбовця, груп військовослужбовців і суспільної свідомості в цілому, а саме [60]:

- якщо вплив спрямований на потребово-мотиваційну сферу військовослужбовця, то його результати, у першу чергу, позначаються на спрямованості та силі потягів і бажань людини (послаблення почуття гордості за свою країну, за належність до певних силових структур, подрив переконаності військовослужбовців у необхідності виконувати службовий обов'язок);

- коли під прицілом виявляється емоційна сфера психіки військовослужбовця, то це відбивається на його внутрішніх переживаннях, а також на міжособистісних відносинах (створення обстановки невпевненості та занепокоєння особового складу щодо свого майбутнього, майбутнього військ і держави);

- сполучення впливів на обидві названі сфери дозволяє впливати на вольову активність військовослужбовця і в такий спосіб керувати його поведінкою (зниження службової активності, ухилення від військової служби, симуляція хвороб, ухилення від виконання наказів командирів, сумніви у

надійності ввіреної зброї, придушення волі, створення спотвореної картини обстановки);

– вплив на комунікативно-поведінкову сферу військовослужбовця (взаємовідносини і спілкування) дозволяє створювати соціально-психологічний комфорт і дискомфорт, змушувати людину співпрацювати або конфліктувати з оточуючими (розкол військових колективів з політичних, релігійних, етнічних, службових та інших факторів);

– у результаті психологічного впливу на інтелектуально-пізнавальну сферу військовослужбовця змінюються в потрібну сторону його уявлення, характер сприйняття інформації, що надходить, і, в підсумку, його “картина світу” (невірне сприйняття військовослужбовцями існуючих загроз, істинних планів і намірів протидіючих сил).

Основним об’єктом забезпечення безпеки від негативного інформаційно-психологічного впливу в сфері індивідуальної свідомості є здатність військовослужбовця адекватно сприймати навколишню дійсність, своє місце у зовнішньому світі, формувати відповідно зі своїм життєвим досвідом певні переконання та приймати рішення відповідно до них. У цьому випадку основною погрозою його індивідуальній свідомості буде порушення цієї здатності шляхом застосування до людини без його згоди засобів і способів впливу на його підсвідомість й свідомість. Така погроза може проявлятися у вигляді цілеспрямовано здійснюваних і неусвідомлюваних військовослужбовцем впливів на психічні структури його підсвідомості або свідомості, відкриваючи можливість для “силової” зміни його психічних реакцій і поведінки [47; 85; 89; 91].

Основними об’єктами забезпечення безпеки від НППВ у сфері групової свідомості є спільні інтереси військових колективів, прийняті та усвідомлені військовослужбовцями і відбиті в їхній індивідуальній свідомості правила поведінки, їхня здатність до задоволення своїх інтересів, досягнення поставлених цілей і готовність до протидії існуючим погрозам [96–97].

Погрози колективній свідомості можуть проявлятися у вигляді НППВ з боку різних політичних, націоналістичних, релігійних та інших сил, суспільних або державних організацій з метою руйнування спільності інтересів військовослужбовців, створення труднощів на шляху реалізації цих інтересів, дискредитації як окремих військовослужбовців, так і керівного складу військових частин, з’єднань та психологічного тиску на них. Джерелами таких погроз є кримінальні “переділи” власності, конфронтаційні відносини між етнічними групами, боротьба за владу різних політичних, націоналістичних та інших сил [89; 91].

Наслідком прояву цих погроз може стати неефективна діяльність, нейтралізація діяльності військовослужбовців, їхня деморалізація за допомогою дискредитації в очах населення.

З наведеного короткого опису характеру погроз для індивідуальної й групової свідомості військовослужбовців легко помітити, що вони носять гранично предметний характер і можуть бути використані деструктивними силами для розв’язання цілком конкретного завдання – здійснення негативного

інформаційно-психологічного впливу на особовий склад.

НППВ являє собою спосіб керування увагою військовослужбовця шляхом перемикання й утримання його на впровадженні в свідомість спеціально підготовленої інформації, що спрямована на зміну, перекручування, дестабілізацію професійної спрямованості особистості військовослужбовця. Регулярно повторюваний НППВ приводить до зниження у військовослужбовців інтересу до професійної діяльності та погіршення ставлення до виконання поставлених завдань.

Аналіз наукових досліджень [26; 38; 49; 53; 57; 87; 89; 98–99] дозволив визначити ряд факторів, які здійснюють найбільший вплив на представників сил охорони правопорядку в процесі виконання ними службово-бойових завдань в екстремальних умовах. До їх числа належать: змістово-смысловий, експресивно-комунікативний і емоційно-мовний фактори.

Провідними характеристиками змістово-смыслового фактора НППВ є переконливість фактів, обґрунтованість аргументів, яскравість прикладів, на яких ґрунтуються підсумки, що схиляють військовослужбовців до висновків, вигідних маніпулятору.

Психологічним механізмом, що впливає на стійкість професійної спрямованості військовослужбовців, виступає експресивно-комунікативний фактор, що полягає в негативних психічних переживаннях, викликаних і систематично підтримуваних на рівні масової або міжособистісної комунікації. У результаті переживань виникає когнітивний дисонанс, що приводить до порушення рівноваги між окремими уявленнями про професійні норми, цінності, що впливають на визначення міри особистої участі військовослужбовців під час виконання службово-бойових завдань. Певним підсумком впливу експресивно-комунікативного фактора є готовність військовослужбовця некритично дивитися телепередачу, читати газету, журнал, листівку, не замислюючись погоджуватися з доводами партнера. Крім того, після вмілого впливу на військовослужбовця через експресивно-комунікативний фактор, більш успішно впливає й змістово-смысловий фактор, суть якого полягає в оптимальному використанні механізмів переконання, вселяння та психологічного зараження [65; 88; 91; 100; 101].

Під час виконання службово-бойових завдань в процесі спілкування військовослужбовців негативну роль відіграють психологічні механізми віддзеркалення, поляризації емоцій, стереотипізації, інтроєкції, наслідування, які несвідомо проявляються в ході спілкування у разі безконтрольної емоційної передачі особистісного відношення до повідомлюваної інформації, в результаті чого утворюється емоційно-мовний фактор. У результаті безконтрольного впливу емоційно-мовного фактора може відбуватися дестабілізація професійної спрямованості військовослужбовців [28; 35; 72; 74; 91; 96-97; 102].

За результатами досліджень Г.Г. Почепцова [56; 69; 98] встановлено, що рівень сформованості психологічної стійкості професійної спрямованості військовослужбовців являє собою стан захищеності, несприйнятливості компонентів професійної спрямованості до негативних інформаційних впливів і проявляється в психологічній готовності та здатності військовослужбовців до

ефективного виконання службово-бойових завдань, впевненості в собі й морально-психологічній перевазі над протидіючими силами у ході спеціальних операцій.

Психологічну стійкість професійної спрямованості особистості військовослужбовця утворюють стабільність пріоритетів ціннісно-мотиваційної сфери, внутрішня професійна мотивація, що домінує й сполучається з пріоритетом соціально-значимих цінностей, усвідомленою моральною нормативністю поведінки, відповідальністю, емоційною врівноваженістю та самоконтролем у процесі взаємодії з товаришами по службі, а також під час інтерпретації повідомлень ЗМІ та протидії маніпуляціям [41; 75; 100].

Стійкий стан цієї системи забезпечують внутрішня погодженість, взаємодоповнюваність, взаємозумовленість та несуперечливість компонентів спрямованості особистості, а також сформованість й включеність в комунікативний процес якісного утворення, що представляє собою професійні психологічні знання, вміння й навички забезпечення стійкості професійної спрямованості військовослужбовців. Професійні спрямованість та екстремально-психологічні компоненти, які забезпечують стійкість, виконують основну функцію захисту світоглядної основи особистості, її цілісності від впливу негативних інформаційно-психологічних факторів, що супроводжують службово-бойову діяльність військовослужбовців [60; 65; 96].

До професійних екстремально-психологічних знань, вмінь та навичок забезпечення стійкості професійної спрямованості військовослужбовців щодо негативного інформаційно-психологічного впливу належать [89; 91]:

- знання методів і прийомів протидії негативному інформаційно-психологічному впливу та їх адекватний вибір;
- уміння виявляти, розпізнавати ознаки негативного інформаційно-психологічного впливу;
- навички мобілізації ресурсів особистості для протидії негативному інформаційно-психологічному впливу;
- навички здійснення безпосередньої протидії негативному інформаційно-психологічному впливу (вибору та використання психотехнік протидії в міжособистісній і масовій комунікації);
- навички рефлексивного самопізнання та саморегуляції;
- навички колективної протидії чуткам і домислам, що дестабілізують й деморалізують морально-психологічний стан військовослужбовців.

Залежно від виразності психологічної стійкості професійної спрямованості можна виділити певні категорії військовослужбовців [91].

Військовослужбовці з високим рівнем психологічної стійкості професійної спрямованості. Їх характеризує домінуюча внутрішня мотивація, усвідомлена моральна нормативність поведінки, емоційна врівноваженість, стриманість, високий рівень відповідальності та самоконтролю в процесі взаємодії з товаришами по службі та у разі інтерпретації повідомлень засобів масової інформації. Виражені емоційно-вольові особливості цих військовослужбовців сполучаються з підвищеною критичністю до змісту інформаційних повідомлень, доказів, аргументів, які в них приводяться.

Військовослужбовці з середнім рівнем психологічної стійкості професійної спрямованості. Їх відрізняють розвинені інтелектуальні та комунікативні якості, позитивна внутрішня та зовнішня мотивація, висока емоційність, збудливість під час сприйняття повідомлень, висока самооцінка, інформованість, товариськість. Висока емоційність реакцій здатна на якийсь час послабляти їх психологічну стійкість, знижувати об'єктивність сприйняття інформації.

Військовослужбовцям з низьким рівнем психологічної стійкості професійної спрямованості особистості властиві помірні націленість на виконання службово-бойових завдань, переважно позитивна зовнішня мотивація, тривожність, вразливість, суперечливість висновків під час обмірковування інформації з проблем, що схвилювали, поступливість, схильність до компромісу та конформізму. Для них характерні помірковано розвинені емоційно-вольові якості, досить невисокі інтелектуальні та комунікативні здатності.

Як відзначають І. П. Радкович і А. І. Черняк, ефективність службово-бойової діяльності військовослужбовця ґрунтується, перш за все, на ефективному функціонуванні його психіки згідно з вимогами бойових обставин, на бойовій майстерності, на суспільно-позитивних мотивах його поведінки, на достатньо високому рівні інтелектуального розвитку та на емоційно-вольовій стійкості. Зазначені якості отримали назву морально-психологічного чинника, який завжди відігравав та відіграє значну роль під час виконання службово-бойових завдань [38].

Проведений аналіз джерел [17; 45; 58; 65; 86; 91; 103–106] показав, що протидія негативному інформаційно-психологічному впливу з боку протидіючих сил є однією із складових морально-психологічного забезпечення службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку.

За змістом морально-психологічне забезпечення – комплекс заходів, які проводять з метою досягнення високого морального духу, підтримування морально-психологічного стану особового складу, дисциплінованості та правопорядку, згуртованості військових колективів, протидії інформаційно-психологічному впливу супротивника (протидіючих сил) [104].

Таким чином, вище наведене свідчить про те, що протидія негативному інформаційно-психологічному впливу є складовою морально-психологічного забезпечення (МПЗ) і представляє собою комплекс заходів, що проводяться в мирний і воєнний час командуванням, штабами, органами виховної роботи та іншими посадовими особами щодо запобігання, нейтралізації (послаблення), блокування та усунення негативного інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців НГ України.

Утім, органи виховної роботи під час морально-психологічного забезпечення СБЗ НГ України не мають необхідних сил і засобів для здійснення протидії НІПВ на військовослужбовців з боку протидіючих сил. Їх основне завдання полягає в організації виконання заходів щодо забезпечення протидії інформаційно-психологічному впливу з використанням усіх можливих сил і засобів [104]: інформаційно-пропагандистської, психологічної, військово-

соціальної, культурно-виховної роботи шляхом ефективного застосування технічних засобів виховання та використання потенціалу військових засобів масової інформації.

Метою протидії є зниження небезпеки НПІВ на органи військового управління, особовий склад НГ України; забезпечення ефективного управління військами; зміцнення морально-психологічного стану особового складу [7; 58; 89; 91].

Завданнями протидії НГ України інформаційно-психологічному впливу з боку протидіючих сил є:

- роз'яснення особовому складу військ рішень військово-політичного керівництва країни та завдань, що стоять перед НГ України;
- аналіз і прогнозування інформаційної обстановки у районі виконання службово-бойових завдань, рівня її впливу на війська;
- збір і узагальнення інформації про вірогідні джерела та об'єкти негативного інформаційно-психологічного впливу протидіючих сил;
- нейтралізація інформаційно-психологічного впливу протидіючих сил з метою недопущення деморалізації, дезінформації військовослужбовців та зниження їх морально-психологічного стану;
- проведення інформаційно-психологічних заходів, спрямованих на свої війська у районі виконання службово-бойових завдань;
- організація запобіжних (профілактичних) заходів щодо поширення неправдивих чуток серед особового складу, упередження цих чуток, тривожних висловлювань та протиправних дій, спрямованих на зниження морально-психологічного стану військовослужбовців та ін. [7; 47; 58; 63; 65; 85; 89; 91; 104].

Основним змістом протидії НГ України негативному інформаційно-психологічному впливу є:

- роз'яснення військовослужбовцям сутності, завдань, прийомів і технік проведення інформаційно-психологічних впливів, їх справжньої спрямованості;
- прогнозування можливих інформаційно-психологічних впливів протидіючих сил з метою їх попередження та нейтралізації;
- систематичний аналіз думок військовослужбовців частин і з'єднань НГ України з приводу негативного інформаційно-психологічного впливу;
- вивчення суспільно-політичної та оперативної обстановки у країні, в регіонах, районах постійної дислокації військ, межах їх відповідальності та у передбачених районах виконання службово-бойових завдань;
- оцінка ступеня схильності своїх військ психологічним діям протидіючих сил;
- своєчасне об'єктивне інформування особового складу про труднощі обстановки, що складається, пояснення її причин та вжитих заходів [23; 28; 47; 58; 63; 65; 85; 89; 93; 104].

Таким чином, протидія НГ України інформаційно-психологічному впливу з боку протидіючих сил, як складова частина морально-психологічного забезпечення, здійснюється як у мирний час, так і в особливий період. Ефективність захисту в цьому разі досягається всебічним врахуванням

особливостей інформаційно-психологічного впливу протидіючих сил, реального морально-психологічного стану особового складу та обстановки, що складається, безперервністю та комплексним проведенням заходів морально-психологічного забезпечення. Вкрай важливими також є врахування психологічних закономірностей сприйняття військовослужбовцями зовнішньої інформації та оснащеність з'єднань та військових частин технічними засобами виховання. Основні зусилля в цьому разі варто зосереджувати на створенні сприятливої морально-психологічної та інформаційної обстановки у районах дислокації військ (сил).

1.2. Нормативно-правова основа удосконалення інформаційно-психологічної протидії особовим складом військ негативному впливу дезінтегруючих факторів

Головним об'єктом застосування технологій інформаційно-психологічних впливів є, безумовно, політичні конфлікти і виникаючі в зв'язку з ними конфліктні стосунки. В умовах широкого застосування сучасних технологій інформаційно-психологічного впливу в міжнародних стосунках сама лише декларація незалежності та офіційне світове визнання суверенітету не є достатнім захистом від втручання в справи країни. Перед країнами, особливо, тими, які нещодавно отримали власну державність та незалежність, постає необхідність розробки і закріплення на державному рівні (в нормах права) комплексу заходів щодо захисту від небажаного інформаційно-психологічного впливу.

Розробка такої нормативної бази повинна ґрунтуватися на врахуванні існуючих моделей впливу, вірогідності її застосування до країни, сучасних досягнень, поширеності інформаційно-психологічних технологій впливу та з використанням світового досвіду.

Сьогодні в світі поширеними є англосаксонська, романо-германська, східноазійська та ближньосхідна моделі впливу. В основі англосаксонської моделі лежить досить історично молода ідеологія й світогляд протестантства та три американські ідеологічні концепції – “експорт демократії”, “силове примирення” та “оксамитові революції”, які за суттю є переробкою та розвитком протестантського світогляду. Романо-германська модель ґрунтується на досвіді співіснування різноманітних народів у межах тісної Європи та історичній культурно-релігійній традиції католицизму. В основі східноазійської традиційної моделі лежить конфуціанство та філософське вчення Лао-Цзи. В основі ближньосхідної моделі – історичний досвід поширення впливу ісламського світу. Кожній із цих моделей відповідає та чи інша технологія інформаційно-психологічного керування конфліктами.

Так, наприклад, англосаксонська модель передбачає роздмухування конфлікту на міжетнічних та міжконфесійних протиріччях впритул до виникнення локального військового конфлікту в регіоні, що цікавить. Паралельно цей “штучно підігрітий” конфлікт широко висвічується світовими ЗМІ з метою впливу на масову свідомість населення та політичних еліт, як у

зоні конфлікту, так і за його межами. Звісно, що інформація подається в потрібному контексті. Найчастіше ця інформація є правдивою, навіть документальною та поданою в режимі реального часу, але нерідко вирваною з контексту, зі штучно розставленими акцентами і потрібними коментарями. Конфлікт підтримується до тих пір, поки він не прийде у протиріччя з інтересами світових лідерів, що представлені в цьому регіоні, щоб матеріалізувати інтерес світової спільноти (наприклад, підвищення цін на нафту через перебої в її постачанні). Масоване інформаційно-психологічне оброблення населення приводить до втрати ним критичності; перед обличчям “міфічної загрози” у регіонах конфлікту створюються ідеологічні фракції, що забезпечують схвалення населенням пропозиції про військове втручання в конфлікт та внутрішні справи учасників конфлікту. Далі, нерідко під виглядом миротворчих операцій розпочинається військове втручання з залученням сил союзників за військово-політичними блоками та країн-сателітів.

Романо-германська модель психологічного керування конфліктами передбачає тонке маніпулювання сприйняттям конфліктуючих сторін політичного образу конфлікту. Для кожної його сторони готується свій відмінний від інших образ конфлікту. Причому, кожен із лідерів конфліктуючих сторін в цьому образі бачить те, що бажає побачити. Для світової спільноти готується вибірка інформації, в якій підкреслюється увага на різниці в поглядах, на нестиковках у висловах різних політичних лідерів. Це, так би мовити, інтелектуальна гра на виявлення відсутності логіки, послідовності чи, навіть, на питаннях моралі, довіри у стосунках. Сторона, що дискредитована таким чином в очах європейської спільноти (яку змушують почуватися винною), намагається відновити свою репутацію й стає більш поступливою.

Попри те, що світова спільнота, до думки якої, зазвичай, звертаються маніпулятори, найчастіше асоціюється з європейським і американським населенням, західноєвропейські та південноамериканські країни потерпають від східних технологій інформаційно-психологічного проникнення та впливу.

Передусім, ці країни стали заручниками власної розгалуженої інформаційної системи та улюблених технологій маніпуляцій. Їх зброя була застосована проти них самих.

Трагічні події 11 вересня 2001 року спонукали американців кардинальним чином переглянути не тільки свої уявлення про систему безпеки держави і суспільства у нових геополітичних умовах, а й законодавство, структуру уряду, державний бюджет, пріоритети основних напрямів внутрішньої й зовнішньої політики, інвестиційну та кадрову політику в області розвитку і використання високих технологій. Усі ці зміни у тій чи іншій мірі зачіпають питання інформаційної безпеки, які, в свою чергу, нерозривно пов'язані з життєдіяльністю держави, її економікою та суспільством у цілому.

Досвід США – країни з найбільш розвиненою в світі інформаційною та телекомунікаційною інфраструктурою, що стала за останні кілька років об'єктом для вчинення терористичних актів та кібернетичних атак, представляється досить цікавим і повчальним з точки зору аналізу тенденцій у державній, бюджетній, інвестиційній, науково-технічній і кадровій політиці

вирішення комплексу проблем, пов'язаних із забезпеченням інформаційної безпеки національної інфраструктури [43].

Розроблені в цій країні заходи інформаційної безпеки характеризуються глобальністю й цілісністю. Заходи інформаційної безпеки охопили усю інфраструктуру країни, яка тим чи іншим чином може стати об'єктом інформаційного впливу, керування й фінансування їх – централізоване, використовуються приватні та державні ресурси, широко застосовуються сучасні наукові розробки. Сучасні інформаційно-психологічні технології здатні наносити колосальні збитки будь-якій країні, можуть одночасно підірвати фінансову систему і систему керування країни, тому система інформаційно-психологічної протидії має бути орієнтована на випередження, адже орієнтація на дії “по факту” впливу має “завелику ціну”.

Відповідно до “Закону про патріотизм” (USA Patriot Act), що прийнято конгресом 26 жовтня 2001 року, критична інфраструктура визначається як “сукупність фізичних або віртуальних систем і засобів, важливих для США в такій мірі, що їх вихід з ладу або знищення можуть призвести до згубних наслідків у галузі оборони, економіки, охорони здоров'я і безпеки нації”.

25 листопада 2002 року був прийнятий довгоочікуваний для американців “Закон про внутрішню безпеку” (Home Security Act, HR 5005), який став кульмінацією законотворчої діяльності Конгресу в галузі внутрішньої безпеки країни. Було створено спеціальний комітет (House Homeland Security Committee), який здійснює постійний нагляд за його виконанням в особі членів Палати представників. Відповідно до цього закону з метою забезпечення безпеки громадян перед обличчям загроз із боку міжнародного тероризму створено Міністерство внутрішньої безпеки (Department of Homeland Security), на яке покладаються функції запобігання терористичних актів, зниження вразливості інфраструктури та ліквідація наслідків від терористичних актів, а також координація дій інших міністерств і відомств у ліквідації наслідків техногенних, антропогенних і природних катастроф на території США.

Структура нового міністерства передбачає створення апарату міністра і чотирьох основних підрозділів (директоратів): Аналізу інформації та захисту інфраструктури (Information Analysis and Infrastructure Protection), Безпеки кордонів і транспорту (Border and Transportation Security), мобілізаційної готовності та екстреного реагування (Emergency Preparedness and Response), Науки і технологій (Science and Technology).

У штат Міністерства внутрішньої безпеки 1 березня 2003 року були передані й приступили до виконання своїх обов'язків для розв'язання завдань аналізу інформації та захисту інфраструктури такі підрозділи міністерств і відомств уряду США: Управління безпеки критичної інфраструктури Міністерства торгівлі (Infrastructure Assurance Office – CIAO), Національний центр захисту інфраструктури ФБР Міністерства юстиції (National Infrastructure Protection Center – NIPC), Національний центр моделювання та аналізу інфраструктури при Інституті проблем захисту інформаційної інфраструктури Міністерства енергетики (National Infrastructure Simulation and Analysis Center – NISAC), Федеральний центр захисту інформаційних ресурсів Адміністрації

загальних служб (Federal Computer Incident Response Center of the General Services Administration – FedCIRC), Управління безпеки енергетичних систем Міністерства енергетики (Energy Assurance Office of the Department of Energy – ЕАО), Національна система зв'язку Міністерства Оборони (National Communication System – NCS).

Невипадково, напередодні офіційного початку роботи Міністерства внутрішньої безпеки і підготовки війни в Іраку, американська адміністрація прийняла три нових директивних документа в інтересах внутрішньої безпеки: Національну стратегію боротьби з тероризмом (The National Strategy for Combating Terrorism), Національну стратегію кібернетичної безпеки (The National Strategy to Secure Cyberspace) та Національну стратегію фізичного захисту критичної інфраструктури (The National Strategy for The Physical Protection of Critical Infrastructures and Key Assets).

Нові стратегії вперше офіційно визнають “повну залежність інфраструктури США від інформаційних систем і мереж”, їх вразливість й націлюють уряд, промисловість, бізнес і суспільство у цілому на створення Єдиної національної системи реагування на кібернетичні напади (National Cyberspace Security Response System), як сукупності територіальних, відомчих та приватних центрів аналізу і розподілу інформації (ISAC) в різних секторах народного господарства та економіки країни. З цією метою в структурі МВБ створено Національний підрозділ кібернетичної безпеки (National Cyber Security Division), головним елементом якого має стати новостворений за рахунок об'єднання трьох груп негайного реагування (CC/CERT, NCS, NIPC) Центр екстреного реагування на комп'ютерні події в США (US-CERT – US Computer Emergency Response Team).

Основне завдання інформаційної безпеки формулюється як “посилення заходів щодо забезпечення цілісності, надійності й готовності критичної фізичної та інформаційної інфраструктур, як усередині, так і за межами країни”.

Крім того, у “Законі про внутрішню безпеку” містяться додаткові заходи, спрямовані на посилення відповідальності за злочини у сфері інформаційної безпеки.

Відзначимо, що прагнення федерального уряду взяти під жорсткий державний контроль питання інформаційної безпеки інфраструктури країни пов'язані не тільки з глобалізацією інформаційного простору і відповідної їй глобалізації заходів захисту, але і з пасивністю місцевої влади. Так, за даними незалежного дослідження, проведеного однією з провідних у США аналітичних організацій (Zeichner Risk Analytics), 22 штати з 50 (44 %) до цих пір не прийняли ніяких нормативно-правових документів у своєму законодавстві.

Крім законодавчого вирішення проблеми у США величезне значення надається фінансовому та науковому вирішенню питань інформаційно-психологічної безпеки.

Для створення нових технологій у галузі забезпечення інформаційної безпеки уряд США залучає кращих учених, інженерів і фахівців, із таких провідних організацій, як Національна академія наук, Національний інститут

стандартів і технологій, Інститут проблем захисту інформаційної інфраструктури. Починаючи із 2004 року, фінансування всіх дослідницьких проектів у США, пов'язаних з інформаційною безпекою, незалежно від відомчої належності здійснюється в рамках єдиної національної програми “Кібернетичного страхування” (Cyber Trust).

Ідеологічними питаннями займаються в США три потужні центри – RAND Corporation, Массачусетський і Стенфордський університети. Вони розробляють програми, спецоперації, заходи, доктрини, стратегію й тактику американського просування. Потім усе це через американську піар-машину тиражується по всьому світу, приймається на озброєння політиками.

Проте, “переоснащення” системи інформаційної безпеки країни не одразу призвело до бажаного результату. Крім того, стало зрозуміло, що потрібно модифікувати саму модель впливу, а не лише технологічні засоби її реалізації. Так, постійне звертання до світової спільноти, поширення інформації про конфлікти у тих чи інших регіонах та посередництво у них США зробило можливим виявлення алгоритму дій цієї країни і вироблення критичного ставлення до них, і як наслідок, до зниження ефективності інформаційно-психологічного впливу США.

Так, незважаючи на те, що заходи інформаційно-психологічного впливу і протидії, які використовували США в Іраку, увійшли у підручники як найсучасніші, керівництво країни визнало, що прогало інформаційну війну в Іраку. Коли став президентом Барак Обама почали частіше застосовувати “soft power” – “м’яку силу”, тобто економічний і культурний вплив. Широко популяризуються американський стиль, американський образ життя, американські стандарти, американська музика і цілий набір штампів суспільства. Ця гуманітарно-ідеологічна експансія відбувається через фонди, релігійні секти, правозахисні центри, що пропагандують американські цінності. Проте, й керівництву Обама прийшлося визнати зниження ефективності існуючої моделі інформаційно-психологічних впливів. Так, держсекретар США Хіларі Клінтон, виступаючи на слуханнях у Конгресі, заявила: “Під час “холодної війни” ми провели відмінну роботу з реалізації американської пропаганди, але після падіння Берлінської стіни ми сказали собі, – відмінно, все вже зроблено, – і зараз платимо високу ціну за це”. “Приватні ЗМІ не можуть заповнити існуючу діру, через те що вони, особливо культурні програми, спрямовані на досягнення результатів протилежних тим цінностям, які в дійсності поділяють американці” – визнала Хіларі Клінтон. Дійсно з поширенням інформаційних потоків американці були “викриті”, стало очевидно, що та культура, яку вони насаджували у країнах світу, особливо у Східній Європі та Близькому Сході, значно відрізняється від тієї, що домінує в самій Америці. Хіларі Клінтон визнала, що “ми знаходимося в стані інформаційної війни і програємо її “Аль-Джазіра”. Китайці створили глобальну телевізійну сітку, що віщає на різних мовах. Росіяни створили англомовний канал. Наш вплив скорочується”.

Деяке скорочення дійсно спостерігається, але воно викликане потребами зміни технологій. Так, на зміну колись поширеного радіо “Голосу Америки”, яке значно скоротило зону свого радіомовлення в Східній Європі прийшло CNN та Інтернет.

На думку С. Гріняєва [107] зараз ми маємо справу з технологіями інформаційної війни третього покоління:

1-е покоління – це радіоелектронна боротьба (РЕБ). Провідний, частотний, стільниковий зв’язок, глушники, блокувальники, поміхи тощо.

2-е покоління – це РЕБ плюс партизанська та контрпартизанська пропаганда. Тобто наявність пропагандистських сайтів в Інтернеті, розповсюдження газет та бойових листівок, організовані інтерв’ю для співчуваючих європейських журналістів.

3-є покоління технологій інформаційної війни – це глобальні технології. Це покоління інформаційної війни спеціалісти називають “війною ефектів”. Ключове значення набувають ЗМІ, інтернет-канали та контроль над інформаційними потоками.

Так, телеканал CNN зараз називають “інформаційним дивом ХХ століття”. Цей канал за ступенем впливу на аудиторію не має собі рівних у галузі світових мас-медіа, CNN також займає лідируючі позиції за охопленням глядацької аудиторії. Цей американський і міжнародний супутниковий канал, першим у світі почав цілодобову трансляцію новин практично у режимі реального часу. Другий глобальний телегігант англійський ВВС так само знаходиться під контролем американської пропаганди.

Крім телефіру американці активно ведуть “війну ідей” і у Всесвітній павутині. Працює спеціальна інформаційна програма держдепартаменту під назвою “Команда з цифрових зовнішніх контактів” (Digital Outreach Team) для протидії антиамериканській дезінформації в інтернеті за кордоном. У рамках цієї програми у держдепартаменті працює певна кількість людей, які “виходять в Інтернет, у чати, популярні інтернет-сайти та розмовляють про американську політику, виправляють помилки, які мають місце, а також відсилають людей до правильних документів”.

Країни, що нещодавно стали незалежними чи відновилися після занепаду мають дещо спрощену систему інформаційно-психологічної безпеки. Їх система захисту рефлексивного типу, тобто така, що дає реакцію “по факту” здійснення впливу, вона має досить обмежені можливості для прогнозування та попередження. В країнах СНГ інформаційний захист будується майже за однією схемою. Це прийняття Доктрини безпеки та окремих керівних документів периферійного рівня. Навіть, у відносно розвиненій у плані інформаційного протистояння Росії визначення цього поняття має еkleктичний характер, недооцінюються наслідки інформаційно-психологічного впливу.

У Доктрині інформаційної безпеки Російської Федерації [108], НІПВ визначається, як пропагандистські та психологічні дії, що призводять до:

– пониження боєготовності та боєздатності військ, зниження службової активності, дезертирства серед військовослужбовців, симуляції хвороб,

ухилення від виконання наказів командирів, викривлення картини бойових дій і бойової обстановки;

– зниження морального духу, створення обстановки невпевненості й занепокоєння особового складу з приводу свого майбутнього, майбутнього збройних сил та інших військових формувань держави, а у військовий час – ослаблення волі до військового опору;

– нівелювання почуття гордості за свою державу, за свої збройні сили та інші військові формування держави, нейтралізації патріотизму військовослужбовців виконувати свій конституційний обов'язок щодо захисту Батьківщини;

– розколу військових колективів, протиставлення різних категорій військовослужбовців;

– неправильного сприймання військовослужбовцями існуючих загроз національної безпеки, дійсних планів і намірів вірогідного супротивника.

На думку російських аналітиків [43] у більшості випадків визначення інформаційно-психологічного протиборства не виходять за межі боротьби з хакерами та захисту комп'ютерних мереж. Аналітик Фонду стратегічної культури Анатолій Циганок указує, що сьгоднішні інформаційні структури Росії є недостатніми. Так, Управління Президента РФ з міжрегіональних і культурних зв'язків ні за чисельністю, ні за колом своїх повноважень не може здійснювати всю необхідну роботу з інформаційної протидії й ведення інформаційної війни. Рада Безпеки РФ виявилася не готовою до інформаційного протиборства. До інформаційної війни не пристосовані ні Міністерство закордонних справ, ні підзвітний йому Росзакордонцентр. Практично ні одна з цих структур не здатна виконувати повний круг завдань з інформації, дезінформації, порушення інформаційних мереж, захисту своїх мереж, подання необхідних інформаційних блоків у провідні інформаційні агентства тощо. Росія не має структур для ведення інформаційного протиборства. У Міністерстві оборони, Міністерстві закордонних справ є структурні підрозділи, що займаються роботою з інформацією в ЗМІ, але на загальнодержавному рівні такої структури, яка б координувала роботу різних відомств в інформаційному середовищі немає. Крім того, немає конкретних осіб, які відповідають за цю роботу, тому в кінцевому рахунку, за програш в інформаційному протиборстві немає з кого спитати. Російські експерти бачать в цьому організаційно-управлінську проблему відсутності цільового впливу на ЗМІ, суспільну думку країн СНГ та світу. На думку І. Панаріна, система інформаційного протиборства повинна починатися з державної доктрини, яка б прописувала структуру, відповідальність за міжнародний імідж Росії й ведення інформаційної війни, її повноваження, фінансування, цілі та завдання.

Зосередженість на “периферійній” боротьбі з небажаним інформаційно-психологічним впливом притаманна і для Білорусі. Для неї характерні досить добре пророблені рекомендації (методики) щодо відбиття конкретних впливів, але розробка та реалізація стратегій, що працюють на випередження небажаного впливу чи цілеспрямованого формування й просування іміджу Білорусі в країнах СНГ та світу є досить слабкими. Приведемо приклад. Так, в

“Інструкції про порядок організації і проведення ідеологічної роботи в прикордонних військах Республіки Білорусь” [109] вказується, що задачами спеціальних заходів протидії впливу мають бути:

- моніторинг діючих і потенційних інформаційних загроз, стану інформаційної безпеки військових частин;
- отримання та аналіз даних про задуми, можливі сили, засоби інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців, членів їх родин, цивільний персонал і прогнозування його результатів;
- проведення заходів з інформаційного та психологічного захисту від НІПВ;
- розроблення та здійснення своєчасних профілактичних заходів з виключення (ослаблення) негативних наслідків інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців, членів їх родин, цивільного персоналу.

В цій Інструкції основними напрямками реалізації спеціальних заходів у ході проведення контрпропагандистських дій є:

- роз’яснення військовослужбовцям, цивільному персоналу прийомів і техніки проведення пропаганди, психологічних акцій та дій, що здійснюються з метою формування установок з їх критичного сприйняття;
- роз’яснення військовослужбовцям та цивільному персоналу суті, цілей, завдань, тематики, форм, методів і технічних засобів ведення психологічних операцій, їх спрямованості, істинних намірів та інтересів;
- ознайомлення військовослужбовців з фактами, що свідчать про вдосконалені прийоми і методи, які використовуються супротивником з метою впливу на індивідуальну і групову свідомість військовослужбовців;
- прогнозування тематики та символіки психологічних операцій, можливих інформаційно-психологічних дій з метою упередження впливу, зниження його ефективності та нейтралізації;
- контроль колективної та суспільної думки військовослужбовців та цивільного персоналу в зв’язку з негативним інформаційно-психологічним впливом;
- аналіз морально-психологічної обстановки (суспільно-політичної, національно-етнічної, криміногенної тощо) у районі дислокації військової частини, підрозділу і виконання завдання;
- оцінка ступеня вразливості військових колективів негативній пропаганді та психологічним діям;
- контроль, попередження, поширення серед військовослужбовців підривної друкованої продукції;
- припинення деморалізуючих чуток, фобій;
- профілактика та припинення панічних настроїв військовослужбовців.

Утім, навряд чи, у сучасних умовах ці дії можна у певній мірі позначити як контрдії. Вони не передбачають випередження, а розраховані на ту саму реакцію “по факту”, на захисну реакцію. Про систему цілеспрямованого формування світової суспільної думки щодо процесів, які відбуваються в країні можна говорити вельми умовно. Схожа ситуація склалась і в Україні.

Нормативно-правові основи щодо організації протидії НІПВ викладені в

Конституції України та Законах України “Про основи національної безпеки України”, “Про інформацію”, “Про об’єднання громадян”, “Про політичні партії”, “Про правовий режим надзвичайного стану”, “Про правовий режим воєнного стану”. В цих документах наведені положення, які визначають заходи стосовно захисту національного інформаційного простору та обмежень в розповсюдженні певної інформації в особливий період.

Зокрема, Законом України “Про правовий режим воєнного стану” [110] передбачено ряд таких обмежень, а саме:

- заборона діяльності політичних партій та громадських організацій, якщо така їх діяльність загрожує суверенітету, національній безпеці України, її державній незалежності й територіальній цілісності;
- здійснення контролю за роботою підприємств зв’язку, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій;
- використання місцевих радіостанцій, телевізійних центрів та друкарень для військових потреб і проведення роз’яснювальної роботи серед військ і населення;
- регулювання роботи цивільних телерадіоцентрів;
- заборона роботи аматорських приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передача інформації через комп’ютерні мережі;
- вилучення в підприємств, установ і організацій усіх форм власності та в окремих громадян радіопередавального обладнання, телевізійної, відео- і аудіоапаратури, комп’ютерів тощо.

Воєнна доктрина України [111] серед основних завдань Збройних Сил України визначає необхідність здійснення заходів щодо забезпечення інформаційної безпеки.

У Доктрині інформаційної безпеки України [112] вказується, що в інформаційній сфері України визначаються такі життєво важливі інтереси:

- а) окремої особи:
  - забезпечення конституційних прав і свобод людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації;
  - недопущення несанкціонованого втручання в зміст, процеси обробки, передачі та використання персональних даних;
  - захищеність від негативного інформаційно-психологічного впливу;
- б) суспільства:
  - збереження й примноження духовних, культурних і моральних цінностей українського народу;
  - забезпечення суспільно-політичної стабільності, міжетнічної та міжконфесійної злагоди;
  - формування й розвиток демократичних інститутів громадянського суспільства;
- в) держави:
  - недопущення інформаційної залежності, інформаційної блокади України, інформаційної експансії з боку інших держав та міжнародних структур;

- ефективна взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства під час формування, реалізації та коригування державної політики в інформаційній сфері;
- побудова та розвиток інформаційного суспільства;
- забезпечення економічного та науково-технологічного розвитку України;
- формування позитивного іміджу України;
- інтеграція України у світовий інформаційний простір.

Разом з тим серед реальних та потенційних загроз інформаційній безпеці України визначено [112]:

- у зовнішньополітичній сфері – зовнішні негативні інформаційні впливи на суспільну свідомість через засоби масової інформації, а також мережу Інтернет;
- у сфері державної безпеки – негативні інформаційні впливи, спрямовані на підрив конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності й недоторканості кордонів України;
- у воєнній сфері – інформаційно-психологічний вплив на населення України, у тому числі на особовий склад військових формувань, з метою послаблення їх готовності до оборони держави та погіршення іміджу військової служби;
- у внутрішньополітичній сфері – негативні інформаційні впливи, у тому числі із застосуванням спеціальних засобів впливу, на індивідуальну та суспільну свідомість людей.

Серед заходів, які має вжити держава з метою забезпечення інформаційної безпеки України, визначаються [112]:

- у зовнішньополітичній сфері – виявлення зовнішніх загроз національному інформаційному суверенітету та їх нейтралізація;
- у воєнній сфері – удосконалення форм і способів протидії інформаційно-психологічним операціям, що спрямовані на послаблення обороноздатності держави.

Як бачимо, нормативно-правове врегулювання захисту інтересів національної безпеки та територіальної цілісності в інформаційній сфері в Україні мають більшість тих самих недоліків, що і в російському законодавстві: слабке пророблення питань розмірів проблеми, централізованості керування, відповідальності та фінансування розробки та підтримки цілісної системи протидії. Протидія інформаційно-психологічному впливу визнається проблемою, яку повинні вирішувати Збройні сили України та інші силові структури, які не мають для цього необхідної матеріально-технічної й наукової бази. Існуюча система протидії не здатна контролювати та захищати більшість об'єктів інформаційної інфраструктури. Технології інформаційно-психологічної протидії, що використовують державні органи у своєму максимумі здатні обмежити поширення небажаної інформації всередині країни (наприклад, використання цензури на телебаченні, в ЗМІ та Інтернеті). Більш розвинені технології інформаційно-психологічного впливу, є капіталомісткими і використовуються великими комерційними корпораціями для маніпуляції

свідомістю населення країни у власних інтересах (комерційних і політичних). Цілеспрямоване формування світової суспільної думки навколо процесів, в яких задіяна Україна є невіддільними державній системі інформаційної протидії, як у матеріальному та технічному, так і в ідеологічному плані. Навіть, попри сприятливу ситуацію для реалізації Концепції Державної програми формування позитивного міжнародного іміджу України на 2007–2010 роки, що склалась внаслідок очікуваного Чемпіонату Європи з футболу (Євро–2012), вона так і залишилася документом без реалізації.

1.3. Сучасний стан інформаційно-психологічної протидії в силових структурах України та інших держав світу

За результатами аналізу наукових досліджень і керівних документів [35; 80; 109; 103; 111–115] інформаційно-психологічна протидія – це цілеспрямовані дії структурних підрозділів Міністерства Оборони України у взаємодії з органами керування інших військових формувань й правоохоронних органів з виявлення джерел і носіїв інформації інформаційно-психологічного впливу та проведення заходів для його нейтралізації, а також здійснення інформаційно-психологічного впливу на супротивника. Основною формою проведення інформаційно-психологічної протидії є інформаційно-психологічна операція.

Знання цілей, завдань, методів і засобів здійснення інформаційно-психологічних операцій дозволяє визначити необхідні та ефективні заходи з протидії НППВ супротивника, що спрямовані на підрив морально-психологічного стану наших військ, дезінформацію й деморалізацію особового складу, дезорганізацію його бойової діяльності.

Ефективність роботи з протидії НППВ супротивника буде у вирішальній мірі залежати від того, наскільки вдасться на практиці реалізувати принципи попередження, дохідливості й емоційної насиченості проведених заходів. Іншими словами, результати протидії будуть визначатися тим, в якій мірі командири, їх заступники з виховної роботи, військові психологи врахують закономірності функціонування психіки у службово-бойовій, бойовій обстановці.

Результати проведених нами досліджень [34; 38; 84; 86; 91; 96; 109] й вивчення практичної діяльності військ дозволили визначити, що під час виконання СБЗ на військовослужбовців, особливо у разі виникнення заворушень, масових безладів суспільно-політичного характеру, здійснюється інформаційно-психологічний вплив з боку протидіючих сил, ядро яких складають різні політичні, націоналістичні, релігійні й інші сили.

Залежно від мети та спрямованості дій протидіючих сил (суспільно-політичної, релігійної та ін.), які можуть привести до виникнення безладів, заворушень або збройного конфлікту на території країни, їх склад буде різним. Але, загальним для них є те, що їх лідери, які складають організаційне ядро, мають свої засоби і канали для здійснення інформаційно-психологічного впливу: друкарні, радіо і телестудії, канали телебачення, радіомовлення, мобільний зв'язок, сайти Інтернету та інші засоби і канали, використання яких

дозволяє здійснювати негативний вплив на свідомість військовослужбовців та формувати негативне ставлення до їх професійної діяльності [58; 85; 116].

НППВ з боку протидіючих сил на військовослужбовців здійснюється: в процесі повсякденної діяльності, на етапах підготовки і виконання СБЗ у пункті постійної дислокації військової частини, під час здійснення військово-оперативним резервом (ВОРезом) маршу, в пункті збору та під час виконання службово-бойових завдань [58]. Втім, російські вчені [17; 65; 89; 91] вказують на те, що найбільш значний інформаційно-психологічний вплив з боку протидіючих сил здійснюється саме у районі постійної дислокації військ.

Структурно схему НППВ з боку протидіючих сил на військовослужбовців під час підготовки та виконання СБЗ наведено на рис. 1.1.

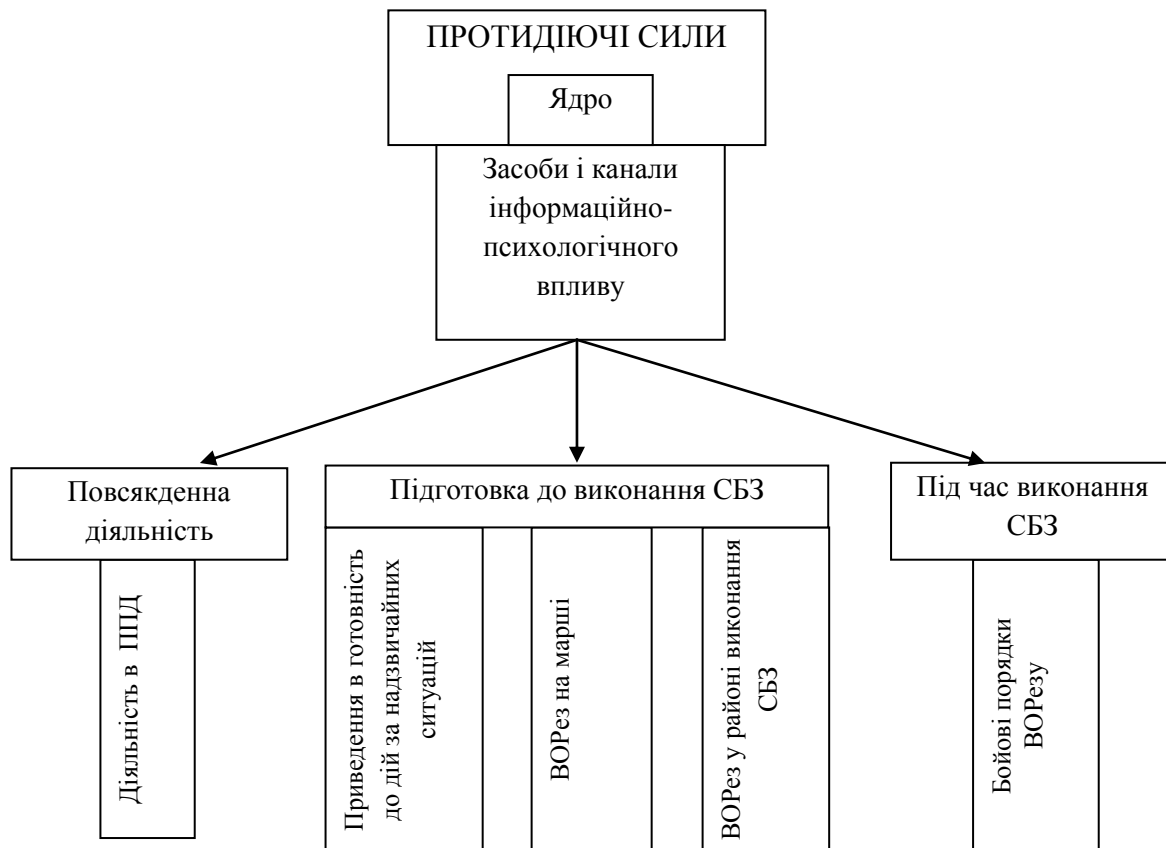

Рис. 1.1. Схема здійснення інформаційно-психологічного впливу з боку протидіючих сил на військовослужбовців під час підготовки і виконання службово-бойових завдань

За результатами експертної оцінки використання протидіючими силами засобів і каналів для здійснення НППВ на військовослужбовців встановлено, що на різних етапах підготовки та виконання СБЗ використовуються різні засоби та канали, за допомогою яких здійснюється НППВ.

Інформаційно-психологічний вплив з боку протидіючих сил на військовослужбовців під час підготовки та виконання СБЗ здійснюється:

- в пункті постійної дислокації військової частини (з'єднання), в процесі повсякденної діяльності та підготовки до виконання службово-бойових завдань, з використанням таких засобів і каналів впливу, як телебачення, радіо, Інтернет,

мобільний зв'язок, газети, журнали, листування, розповсюдження чуток, вербальне і невербальне спілкування, наочні форми впливу;

- під час здійснення ВОРезом маршруту до району виконання службово-бойових завдань використовуються такі засоби і канали, як радіо, мобільний зв'язок, невербальне спілкування, наочні форми впливу;

- в пункті збору використовуються всі ті засоби і канали впливу, що й у пункті постійної дислокації військової частини (з'єднання) та додатково здійснюється шантаж військовослужбовців через погрози їм та їх родинам;

- під час виконання службово-бойових завдань негативний інформаційно-психологічний вплив з боку протидіючих сил на військовослужбовців здійснюється за допомогою використання гучномовних засобів впливу, вербального та невербального спілкування, наочних форм впливу та розповсюдження чуток.

Також на військовослужбовців здійснюється вплив з боку Президента країни та Адміністрації Президента, уряду, МВС, командування НГ України, командування військових частин, проурядових політичних партій та рухів, релігійних організацій, опозиційних політичних партій та рухів, родини та близького оточення, населення, масових скупчень людей, порушників громадського порядку та ін. [58].

Наведені вище дані дозволяють структурно визначити суб'єкти впливу на інформаційне поле НГ України (рис. 1.2).

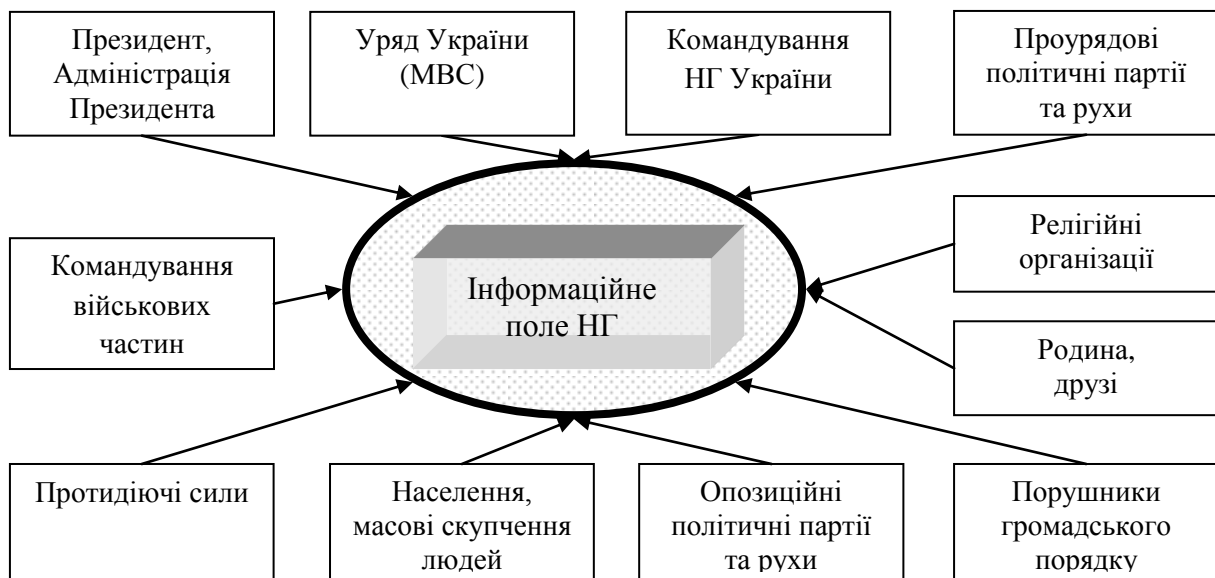

Рис. 1.2. Інформаційне поле НГ України

Порядок здійснення протидії НПВ на військовослужбовців під час виконання СБЗ полягає в такому [58; 117]:

- по-перше, у необхідності визначення складу організаційного ядра протидіючих сил, мети їх дій, засобів, які використовуються для здійснення інформаційно-психологічного впливу та змісту і спрямованості цього впливу на різні категорії військовослужбовців у ході підготовки і виконання СБЗ;

- по-друге, у визначенні або прогнозуванні негативних наслідків НППВ на свідомість різних категорій військовослужбовців, рівень морально-психологічного стану та професійної діяльності;

- по-третє, в здійсненні організаційних заходів щодо зменшення або локалізації НППВ на військовослужбовців, підготовці та доведенні до військовослужбовців контрматеріалів, використовуючи методи і форми виховної роботи з урахуванням особистісних особливостей військовослужбовців та здійснення аналізу ефективності проведених контрзаходів.

Вище наведене дозволяє відобразити логіко-функціональну послідовність протидії НППВ (див. рис. 1.3).

У той же час практична діяльність НГ України показує, що групи та відділення виховної роботи військових частин і з'єднань неспроможні вирішити у повному обсязі завдання протидії НППВ під час підготовки та виконання СБЗ [116; 118], тому що:

- немає можливостей силами органів виховної роботи зібрати у повному обсязі необхідну інформацію про сили, засоби, канали, зміст НППВ з боку протидіючих сил (тому що служба безпеки, органи внутрішніх справ, районна та обласна державна адміністрації, органи місцевого самоврядування надають її тільки частково), а також здійснити їх аналіз та якісно підготувати необхідні контрматеріали;

- на сьогоднішній день відсутні необхідні методика та технічні засоби в органів виховної роботи щодо обробки та оцінки інформаційно-психологічного впливу, визначення його негативних аспектів та розроблення спеціальних заходів протидії;

- нині відсутній спеціальний підрозділ у структурі НГ України, який би постійно займався питаннями протидії НППВ з боку протидіючих сил.

Вище наведено аспекти, які заважають вирішенню в повному обсязі завдань протидії інформаційно-психологічному впливу під час підготовки та виконання СБЗ, визначають необхідність вирішення низки проблемних питань:

- по-перше, потрібне визначення особливостей, змісту, методик, програмного забезпечення, необхідних засобів та механізму здійснення протидії НППВ на військовослужбовців, тому що існуючі розробки, які використовуються силовими структурами в інформаційно-психологічних операціях, не у повній мірі відповідають умовам СБД НГ України;

- по-друге, потрібне створення при ТУ ОТО НГ України груп інформаційно-психологічної протидії, завданнями яких має стати: збір у взаємодії зі службою безпеки, органами внутрішніх справ, обласними та районними державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування інформації про інформаційно-психологічний вплив з боку протидіючих сил на військовослужбовців, її аналіз, розроблення практичних рекомендацій та матеріалів здійснення інформаційно-психологічної протидії.

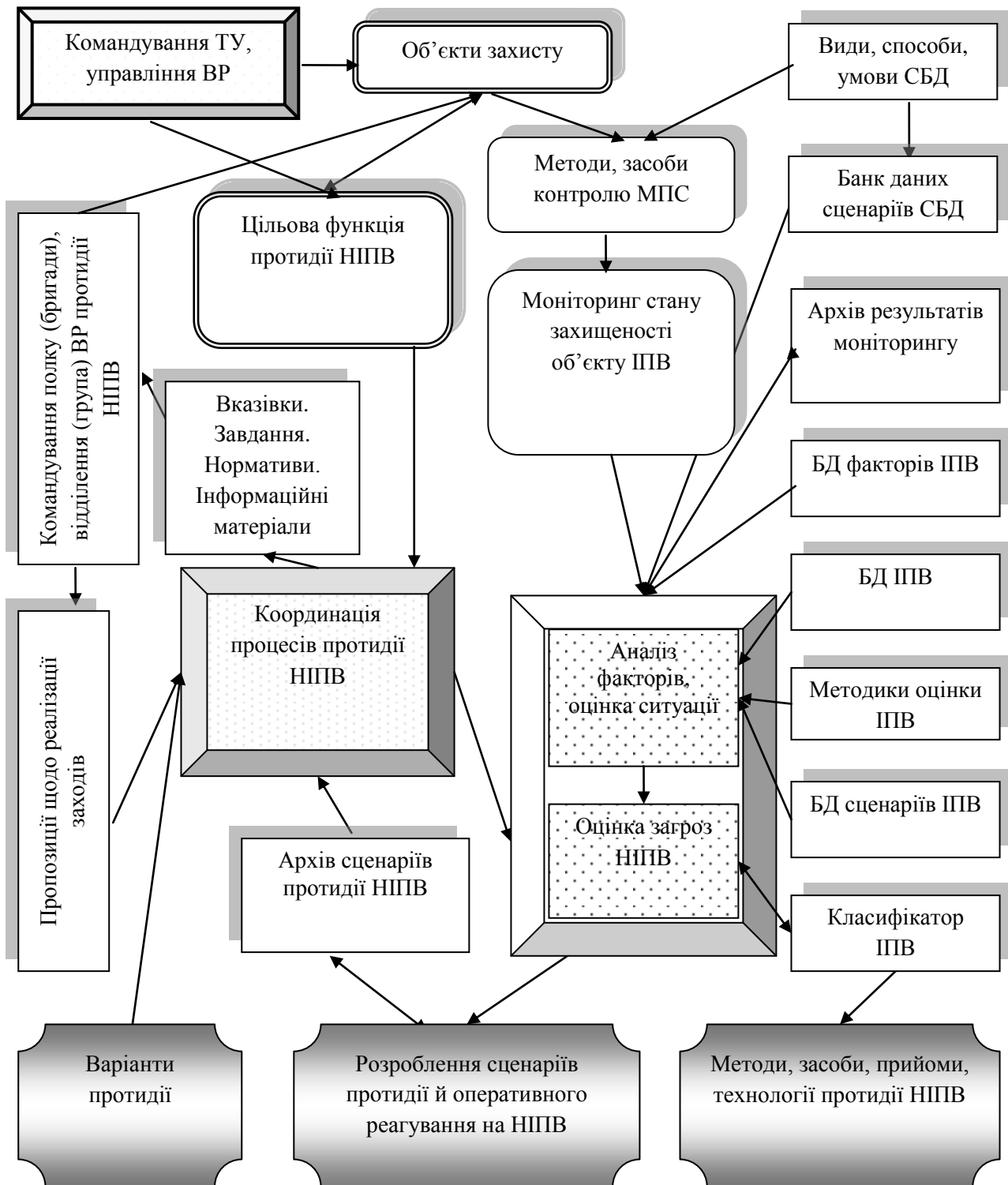

Рис. 1.3. Логіко-функціональна послідовність протидії НППВ

Вітчизняний і закордонний досвід [6; 9; 34; 60; 89; 91; 118–120] показує, що захист особового складу від НППВ повинен являти собою систему заходів, спрямованих на прогнозування і профілактику інформаційно-психологічного впливу, зрив інформаційно-психологічного впливу на особовий склад і ліквідацію його негативних наслідків (див. рис. 1.4).

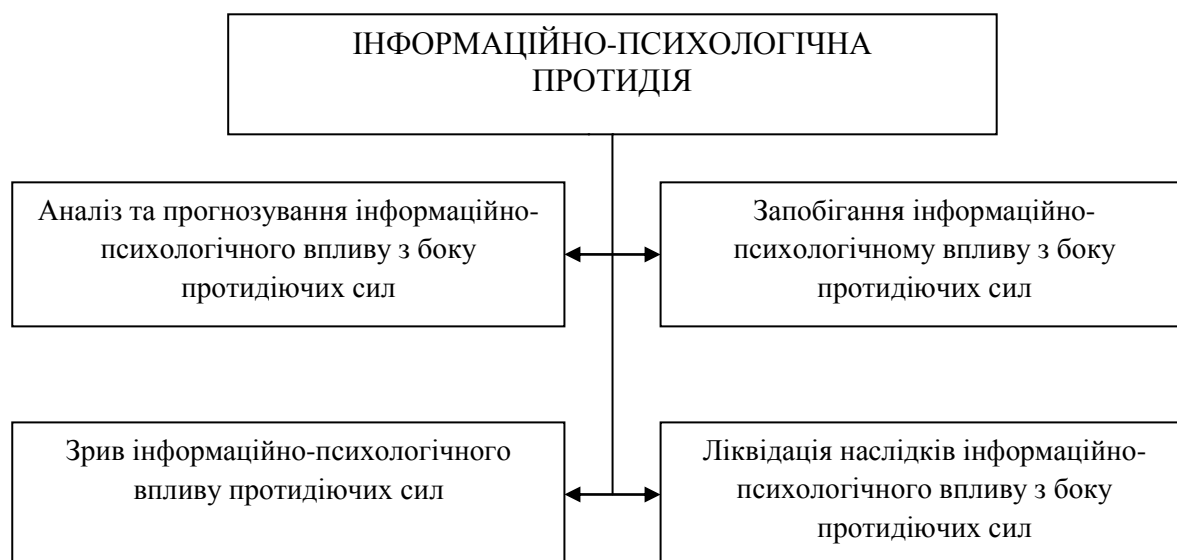

Рис. 1.4. Перелік заходів щодо протидії військ (сил) інформаційно-психологічному впливу

Аналіз та прогнозування інформаційно-психологічного впливу спрямовані на вивчення [6–7; 17; 27; 45; 46; 59; 63; 80; 89–91; 107; 121]:

- особливостей і тенденцій розвитку інформаційної та морально-психологічної обстановки на арені бойових дій;

- наявних сил, засобів, способів і прийомів, можливих рубежів і районів, особливостей змісту проведення супротивником інформаційно-психологічних операцій;

- активності й спрямованості ворожих інформаційних потоків і комунікацій, можливих об'єктів і каналів потенційного НІПВ на війська (сили);

- можливого рівня деморалізації й психогенних утрат особового складу від інформаційно-психологічного впливу супротивника та оцінку ступеня вразливості своїх військ (сил);

- слабких місць протидіючої сторони у проведенні інформаційно-психологічних дій.

Таким чином, здійснюючи прогнозування можливого інформаційно-психологічного впливу, командири, їх заступники, військові психологи повинні оцінити, які сили і засоби можуть бути застосовані протидіючою стороною.

Виходячи з аналізу [2; 17–18; 44; 50; 53; 57; 74; 121–123] досвіду застосування сил і засобів психологічних операцій у збройних конфліктах, можна допустити, що особовий склад військ піддається масованому інформаційно-психологічному впливу за допомогою організації в районах зосередження активного телевізійного, радіо- і звукового мовлення, поширення листівок, буклетів та іншої друкованої продукції, яка містить спеціально підготовлену інформацію.

Важливим моментом прогнозування є визначення вірогідної тематики та символіки психологічних дій супротивника з метою попередження, зниження їх ефективності або нейтралізації [34; 44; 50; 60; 68; 89; 109; 115; 122–123]. Так, на думку як вітчизняних, так і зарубіжних військових психологів, найбільшої

шкоди моральному духу військ завдають такі чинники, як відчуття близької небезпеки, нестача їжі, відсутність бойового досвіду, негативне ставлення до цілей і дій політичного керівництва, невдоволення командуванням. Отже, саме ці моменти і будуть активно використовуватися протидіючою стороною під час проведення інформаційно-психологічного впливу.

Необхідно заздалегідь виявити ступінь уразливості військ перед пропагандою й психологічними діями протидіючої сторони, виявити групи та окремих воїнів, які найбільше піддаються деморалізації [6–7; 17; 22; 38; 40; 45; 59; 63; 124; 80; 87; 89–90; 100; 107].

Запобігання інформаційно-психологічному впливу протидіючої сили містить в собі [20; 32; 47; 51; 56; 63; 91; 85; 89; 107; 123]:

- своєчасне визначення початку інформаційно-психологічних акцій і операцій з боку протидіючих сил;
- безперервне і психологічно доцільне суспільно-політичне та бойове інформування особового складу, роз'яснення цілей і завдань ведення протидіючою стороною підривних дій;
- перекриття або встановлення повного контролю над каналами інформаційно-психологічного впливу протидіючої сторони;
- виявлення психічно нестійких військовослужбовців, які піддалися ворожому впливу, та робота з ними;
- ознайомлення військовослужбовців з прийомами і методами, що використовує протидіюча сторона;
- розвідку, придушення та знищення сил і засобів НППВ з боку протидіючих сил;
- виховання в особового складу переконань в справедливості боротьби, вірності присязі, віри у командирів та начальників, упевненості в силі й надійності власної зброї;
- нарощування матеріально-технічної бази інформаційно-психологічного впливу на свої війська і населення.

Отже, попередження ефективного “спрацьовування” психологічних операцій передбачає надійне перекриття каналів інформаційно-психологічного впливу на особовий склад. З цією метою слід особливу увагу приділяти роз'ясненню військовослужбовцям справжніх цілей, завдань, тематики, форм, методів та технічних засобів здійснення інформаційно-психологічних акцій і операцій.

Як указують деякі автори [34; 44; 50; 60; 68; 89; 115; 122], значний ефект дає ознайомлення військовослужбовців з конкретними фактами, що свідчать про спрямованість, прийоми, методи та наслідки НППВ з боку протидіючих сил. Ці знання дозволяють формувати в особового складу установки щодо критичного сприйняття такої інформації.

Необхідно тримати під постійним контролем військовослужбовців, чия професійна діяльність пов'язана з прийомом і передачею інформації (наприклад, зв'язківців). Вони можуть стати першим об'єктом, а потім і передавальною ланкою дезінформації. Практика показує, що у бойових умовах доцільно видавати військовослужбовцям замість особистих радіоприймачів

радіоприймачі з фіксованими частотами, здатні приймати передачі тільки офіційних державних радіостанцій.

Учені у військовій сфері [27; 32; 34; 65; 68; 47; 80; 88–89; 90-91; 97; 102; 106; 116] вказують на необхідність призначення в кожному підрозділі відповідальних осіб, у військових частинах – спеціальних команд зі збору і знищенню листівок супротивника, так як саме вони є найбільш ефективним засобом НІПВ. Це дозволить знизити ефективність негативного інформаційно-психологічного впливу протидіючої сторони.

Особливу увагу командири, офіцери-вихователі та військові психологи повинні приділити військовослужбовцям, які є найбільш уразливими до інформаційно-психологічного впливу: особам з помітною нервово-психічною нестійкістю, високою тривожністю, в складних ситуаціях саме вони стають ініціаторами паніки. Формами прояву такого край небезпечного психологічного явища у кризовій ситуації можуть бути симуляція нездужання, калічення себе, виведення з ладу бойової техніки, самовільне залишення місця виконання службово-бойового завдання з різних причин.

На думку деяких авторів [7; 17; 27; 45–46; 59; 80; 89; 90–91; 107; 121], ефективними способами попередження негативних наслідків у цьому випадку є:

а) призначення наставників із числа досвідчених, психологічно стійких воїнів до військовослужбовців, які є потенційно уразливими до інформаційно-психологічного впливу;

б) включення військовослужбовців з низькою психологічною стійкістю в “трійки” і “п’ятірки” воїнів, виділених для вирішення конкретних службово-бойових завдань;

в) проведення з ними індивідуальної роботи, навчання прийомам психічної саморегуляції.

Зрив інформаційно-психологічного впливу протидіючих сил на особовий склад військ (сил) може досягатися [27; 32; 34; 47; 65; 68; 89; 90–91; 116; 102]:

– безперервним, об’єктивним інформуванням військовослужбовців про зміни обстановки, застосування супротивником нових видів зброї й засобів інформаційно-психологічного впливу в поєднанні з індивідуальною та груповою роз’яснювальною роботою;

– оперативним збором і аналізом друкованих пропагандистських матеріалів, що мають на меті НІПВ на особовий склад;

– своєчасним виявленням і знищенням сил, засобів психологічних операцій супротивника;

– дискредитацією задумів і дій супротивника у ході виконання службово-бойових завдань, а також його психологічних операцій;

– рішучим припиненням чуток, паніки та інших негативних явищ;

– координацією та контролем діяльності засобів масової інформації (військових і цивільних) з висвітлення подій, що відбуваються в районі виконання службово-бойових завдань.

Таким чином, зрив інформаційно-психологічного впливу протидіючих сил на особовий склад наших частин і підрозділів досягається різними

способами. Найбільш радикально вирішує це завдання фізичне знищення засобів інформаційно-психологічних операцій супротивника [32; 65; 68; 80; 88-89; 91; 116; 102]. Однак, це не завжди можливо, особливо стосується повноважень військовослужбовців НГ України. Тому необхідно активно включати військовослужбовців у діяльність, не допускати утрати ними пильності, розслабленості, бездіяльності, безконтрольних контактів з цивільними особами. Усі агітаційно-пропагандистські матеріали супротивника слід негайно збирати, вилучати в особового складу і після вивчення знищувати.

Усе це слід супроводжувати індивідуальною та груповою роз'яснювальною роботою з військовослужбовцями. Така робота покликана формувати у військовослужбовців негативне ставлення до усього того, що робиться протидіючою стороною.

У цьому разі, як зазначають військові психологи [9; 14; 18; 23; 28; 30; 58; 65; 88; 116; 120–121; 125; 126], не можна забувати про те, що не всяка дія супротивника вимагає механічного спростування, викриття. Так, частину його пропагандистсько-агітаційних матеріалів можна використовувати у цілях контропропаганди, частину – просто ігнорувати.

Ліквідація наслідків НППВ на особовий склад ведеться шляхом [7; 15; 26–27; 34; 45; 56; 63; 80–81; 88–91; 93; 107]:

- виявлення осіб (підрозділів), які зазнали деморалізації, й проведення з ними реабілітаційних заходів;
- аналізу та оцінки результатів роботи з інформаційно-психологічної протидії, причин її неефективності;
- застосування заходів впливу до розповсюджувачів деморалізуючих чуток, панікерів, зрадників;
- відновлення організованості та боєздатності дезорганізованих підрозділів і частин;
- визначення завдань щодо оптимізації всієї системи інформаційно-психологічної протидії військ (сил).

Важливим інструментом захисту особового складу від негативного інформаційного впливу є взаємодія органів військового управління з засобами масової інформації, громадськими організаціями та об'єднаннями. Мова йде про таку прийнятну в усьому цивілізованому світі практику роботи, яка дозволяє підтримувати престиж військ і захищати їх інтереси.

Під час протидії військ НППВ з боку протидіючих сил суттєве значення має також активна взаємодія структурних компонентів як на державному, так і на відомчому рівнях [17; 27; 36; 57; 58; 88; 91; 127–128]. Схему організації щодо інформаційно-психологічної протидії наведено на рис. 1.5.

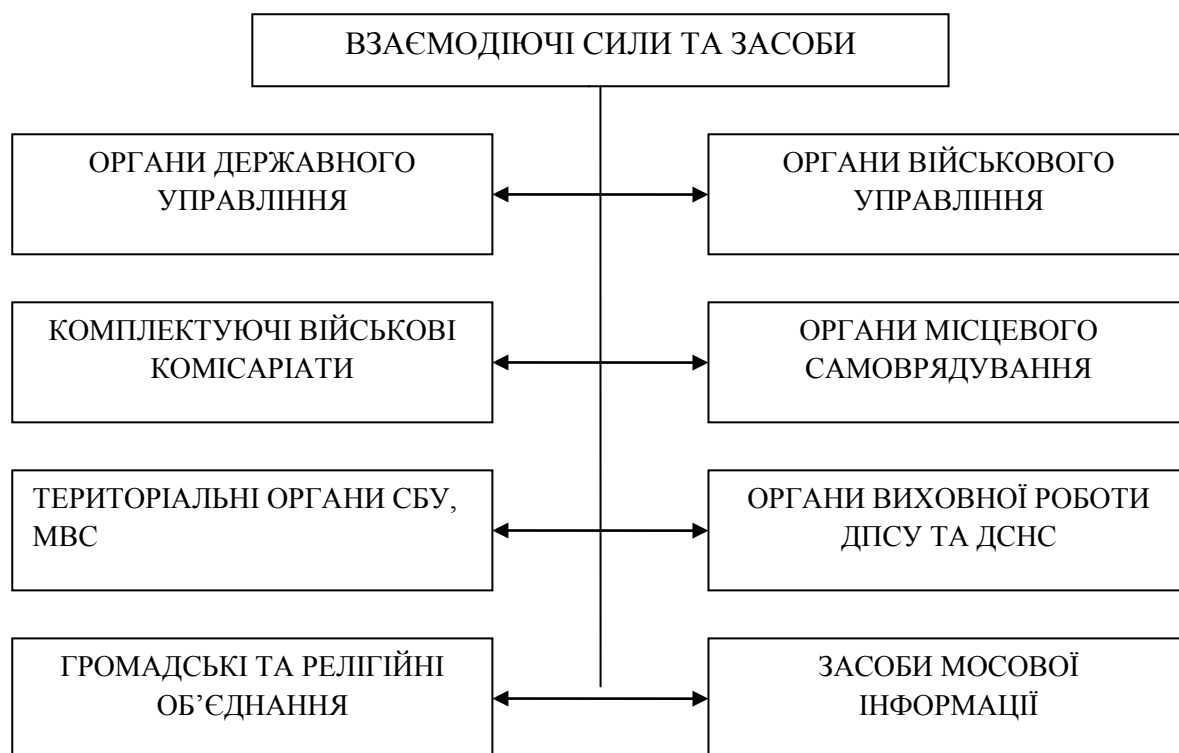

Рис. 1.5. Організація взаємодії щодо інформаційно-психологічної протидії

З метою підвищення ефективності протидії військ інформаційно-психологічному впливу з боку протидіючих сил вітчизняні та закордонні вчені вважають доцільним застосування системного підходу [14; 35; 53–54; 56; 65; 67], а саме:

а) на основі постійного аналізу ситуації, що складається в районах дислокації військ прогнозувати (передбачати) характер, ступінь та динаміку зміни зовнішніх і внутрішніх загроз інформаційно-психологічної безпеки;

б) по можливості так організувати життєдіяльність військ, щоб у максимальному ступені уникати негативного впливу джерел інформаційно-психологічної небезпеки (або знижувати до мінімуму їх ефективність);

в) не тільки приймати енергійні заходи з протидії негативному інформаційному впливу на військовослужбовців, але й самим справляти інформаційно-психологічний вплив на протидіючі сили.

Під час виконання перелічених вище заходів інформаційно-психологічної протидії НГ України існує низка проблемних питань. Так, відсутня законодавча база щодо здійснення протидії НППВ з боку протидіючих сил, а в окремих умовах проведення інформаційно-психологічних акцій на протидіючі сили та населення в ході виконання СБЗ військовослужбовцями НГ України.

Наявні теоретичні розробки щодо здійснення протидії військ (сил) НППВ з боку протидіючих сил поки ще не доведені до рівня практичних рекомендацій та застосування в практиці НГ України. Існуючі заходи протидії інформаційно-психологічному впливу супротивника не надають достатньої бази для організації й здійснення інформаційно-психологічної протидії в НГ України,

адже вони не у повній мірі відповідають умовам професійної діяльності й повноваженням військовослужбовців НГ України.

Ефективна протидія НППВ з боку протидіючих сил не може здійснюватись лише силами і засобами НГ України без цілеспрямованого використання можливостей органів державної влади, інших правоохоронних органів, державних ЗМІ, об'єднань громадян, політичних партій. У цьому разі відкритим залишається питання щодо того, яка структура державного управління буде здійснювати координаційну та організаційну функцію інформаційно-психологічної протидії.

Відсутнім є спеціальний підрозділ у складі НГ України, який би постійно займався питаннями протидії інформаційно-психологічного впливу з боку протидіючих сил. Утім, як показує практична діяльність НГ України, групи та відділення виховної роботи військових частин і з'єднань неспроможні вирішити у повному обсязі завдання протидії інформаційно-психологічного впливу під час підготовки і виконання СБЗ [орган виховної роботи не здатний повністю зібрати необхідні дані щодо особливостей інформаційно-психологічного впливу протидіючих сил, їх можливостей (служба безпеки, органи внутрішніх справ, районна й обласна державна адміністрації, органи місцевого самоврядування надають таку інформацію частково), а також здійснити їх аналіз та підготувати необхідні контрматеріали].

Не вироблено критеріїв оцінки рівня небезпеки НППВ. Без них дуже важко приймати рішення щодо організації й здійснення протидії НППВ з боку протидіючих сил.

Відсутні необхідні методики та технічні засоби щодо визначення та оброблення інформаційно-психологічного впливу, визначення його негативних аспектів і розробки спеціальних заходів протидії такому НППВ.

Таким чином, сьогодні ще не повністю відпрацьовано механізм організації протидії НППВ з боку протидіючих сил, як і механізм організації та здійснення морально-психологічного забезпечення діяльності НГ України, складовою частиною якого він є.

Визначені проблемні питання організації й здійснення інформаційно-психологічної протидії є актуальними для діяльності НГ України і потребують науково обґрунтованого вирішення. Результатом цього процесу має стати розроблення системи заходів протидії НППВ з боку протидіючих сил під час виконання СБЗ військовослужбовцями НГ України.

Висновки до 1 розділу

Проаналізувавши теоретико-методологічні підходи до проблеми протидії НППВ на особовий склад сил охорони правопорядку з боку протидіючих сил можна зробити певні висновки.

Боротьба в інформаційно-психологічній сфері стає невід'ємною частиною вирішення будь-якого конфлікту, в тому числі військового, як іззовні, так і всередині держави. Тому силовими структурами держави у мирний час і особливий період для забезпечення сприятливих інформаційно-психологічних

умов для виконання завдань військами проводяться заходи інформаційно-психологічної протидії зовнішньому і внутрішньому НППВ з боку протидіючих сил.

Найбільшій гостроті ця проблема набуває в питаннях організації та здійснення протидії НППВ на військовослужбовців НГ України, тому що існуючі розробки, які використовуються силовими структурами в інформаційно-психологічних операціях, не відповідають умовам СБД НГ України.

Протидія НППВ є складовою морально-психологічного забезпечення й представляє собою комплекс заходів, що проводяться в мирний і воєнний час командуванням, штабами, органами виховної роботи та іншими посадовими особами щодо запобігання, нейтралізації (послаблення), блокування та усунення негативного інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців НГ України.

Для вирішення завдань протидії НППВ під час підготовки та виконання СБЗ військовослужбовцями виникає необхідність наукового обґрунтування сутності, мети, завдань, змісту, етапів здійснення протидії НППВ, кінцевим результатом якого має бути розроблення системи заходів протидії НППВ на військовослужбовців у ході виконання ними СБЗ, що надає можливість прогнозування, профілактики інформаційно-психологічного впливу на особовий склад і ліквідацію його негативних наслідків.

Ефективність захисту військовослужбовців від НППВ з боку протидіючих сил досягається всебічним урахуванням його особливостей, психологічних закономірностей сприйняття військовослужбовцями зовнішньої інформації, реального морально-психологічного стану особового складу та обстановки, що складається, безперервністю та комплексним проведенням заходів морально-психологічного забезпечення.

Якісне здійснення протидії НППВ потребує створення при ТУ ОТО НГ України груп інформаційно-психологічної протидії, завданнями яких мають стати: збирання у взаємодії зі службою безпеки, органами внутрішніх справ, обласними і районними державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування інформації про НППВ з боку протидіючих сил на військовослужбовців, її аналіз, розроблення практичних рекомендацій та матеріалів для здійснення інформаційно-психологічної протидії.

РОЗДІЛ 2

НЕДОЛІКИ ТА ОБМЕЖЕННЯ ІСНУЮЧОЇ СИСТЕМИ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ НЕГАТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВПЛИВУ НА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ У ХОДІ ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ШЛЯХІВ ЇХ ПОДОЛАННЯ

2.1. Дослідження недоліків та обмежень існуючої системи заходів інформаційно-психологічної протидії в Національній гвардії України

2.1.1. Визначення основних негативних інформаційно-психологічних впливів на військовослужбовців Національної гвардії України у ході підготовки та виконання службово-бойових завдань

На військовослужбовців НГ України під час виконання службово-бойових завдань з охорони громадського порядку здійснюється вплив зі сторони Президента України і його адміністрації, уряду України, МВС України, Головного управління Національної гвардії України, провладних та опозиційних політичних партій і рухів, релігійних організацій, родини та близького оточення, населення, масових скупчень людей, порушників громадського порядку та протидіючих сил.

Так, протидіючі сили мають свої канали для здійснення НППВ. До основних комунікативних каналів відносяться: телебачення, радіомовлення, преса (газети, журнали), наочні форми, Інтернет, телефон, листування, міжособистісне спілкування, невербальне спілкування, використання яких дозволяє здійснювати НППВ на свідомість й психіку військовослужбовців та формувати негативне ставлення до їх професійної діяльності. Для наочного підтвердження у *Додатку А* представлено аналіз різноманітних комунікативних каналів ППВ на військовослужбовців ВВ МВС України, що територіально зосереджені на п-ові Крим (забір матеріалу відбувався у період із 2008 по 2012 роки).

Зазначимо, що Інтернет, телебачення, радіо, друковані видання в силу технічних особливостей принципово відрізняються один від одного, як функціонально, так і змістовно. Отже, роль кожного з них як потенційного джерела НППВ на свідомість та психіку військовослужбовців також буде різною [63; 74–77; 100; 129–132].

Специфіка радіо полягає, насамперед, у широкій доступності для населення, відносній технічній простоті трансляції й дуже високій оперативності. Оскільки новини сприймаються тільки на слух, повідомлення за можливістю є лаконічними і, як правило, ключові моменти повторюються кілька разів. Подача радіоповідомлень відбувається в дуже високому темпі, слухачі не мають можливості уточнити почуте, що майже неминуче призводить до перекручування первинної інформації. Таким чином, в окремих випадках радіо стає мимовільним джерелом НППВ через виникнення невірної інтерпретації індивідом початково правдивої інформації. Останній феномен

практично не досліджено у вітчизняній психології, до того ж реально не ураховується творцями інформаційних програм [63; 74; 77; 100; 132].

Інтернет і телебачення є одними з найбільш захоплюючих увагу реципієнта джерел інформації завдяки сполученню зорових і слухових образів, демонстрації подій, явищ у динаміці, визначених візуальних акцентах. Безпосередньо впливаючи на емоційну сферу, Інтернет і телебачення сприяють створенню ефекту ідентифікації аудиторії з подіями, що відбуваються. В результаті індивід може відчувати себе “очевидцем” (або навіть “учасником”) і надалі обговорювати те, що сталося вже з цієї суб’єктивної позиції. В силу своєї полімодальності така інформація має найбільший ефект “психологічної істинності”. Автоматична довіра комп’ютерній або телевізійній картинці підтверджується тим, що основним психологічним аргументом “істинності” для глядача є висловлення типу “своїми очима бачив”. Останнє може використовуватися й використовується творцями інтернет-сайтів, телевізійних програм як ефективний засіб маніпулювання масовою й індивідуальною свідомістю [120].

Хоча друковані видання трохи поступаються радіо, мережі Інтернет і телебаченню в оперативності, вони мають важливу перевагу – аналітичність. Матеріали у газетах, журналах переважно впливають на когнітивні структури читача і, як правило, запам’ятовуються надовго. Крім того, має місце регулярний вплив газети на “свою” аудиторію й формування певного “бачення” подій, що відбуваються [69; 74; 100].

Відомо [88], що 78 % знань людина здобуває через зір, 3 % – через слух, 3 % – через нюх, смак, дотик. У пам’яті зберігається 10 % того, що прочитано, 20 % – що почуто, 30 % – що побачено, 70 % – що побачено і почуто одночасно. Тому, для передачі інформації з урахуванням специфіки її сприйняття людиною необхідно мати канал, що володіє відповідними характеристиками. Такими характеристиками можуть бути:

- сенсорність каналу;
- багатоканальність впливу;
- досяжність;
- легкість сприйняття інформації;
- близькість до міжособистісного спілкування;
- “ефект присутності”;
- оперативність доведення інформації;
- вразливість каналу;
- можливість повернутися до сприйняття інформації;
- можливість мати з собою й користуватися майже у всіх умовах;
- воля вибору першочергової інформації;
- можливість сполучати сприйняття інформації з іншими заняттями.

За результатами аналізу експертної оцінки кращими характеристиками для передачі інформації, з урахуванням специфіки її сприйняття людиною, мають канали: телебачення, міжособистісний канал (особистісне спілкування) і радіомовлення.

Для здійснення ПІВ суб’єкти впливу використовують інформацію, яка за

формою передається у вигляді тексту, аудіо або відео і за змістом представляє собою наказ, директиву, виступ, чутки і таке інше.

Проте інформаційно-психологічний вплив з боку суб'єктів впливу є відносним і в певній мірі залежить від:

- досвіду військовослужбовця, на якого здійснюється вплив;
- статусу джерела і каналів, що здійснюють цей вплив;
- можливостей уникнути дії того чи іншого джерела інформації.

Для перевірки цього положення було проведено дослідження, в якому брали участь три групи військовослужбовців – учасників подій “Помаранчевої революції” безпосередньо після її закінчення, а саме:

1 група – молоді військовослужбовці ВВ зі строком служби до 3 років у кількості 65 осіб.

2 група – військовослужбовці ВВ, які мають строк служби від 3 до 5 років. Такий строк служби свідчить про наявність у них необхідного досвіду виконання СБЗ, сформованість необхідних професійних знань, вмінь, навичок. У цю групу увійшло 65 осіб.

3 група – військовослужбовці ВВ, які мають строк служби більше 5 років. Для цієї групи характерний як професійний, так і життєвий досвід. У цю групу увійшло 18 осіб.

Традиційно вважається, що строк служби 3–5 років є достатнім для розвитку всіх необхідних професійних знань та навичок. Утім, досвід останніх подій показав, що навіть військовослужбовці з чималим строком служби не є повністю готовими до протистояння інтенсивному негативному інформаційно-психологічному впливу під час масових суспільно-політичних подій.

Для визначення рівня впливу різних засобів масової інформації на свідомість військовослужбовців використовувалась спеціально-розроблена анкета, яку представлено в *Додатку Б*. Статистичне опрацювання отриманої інформації, яке дозволяє говорити про достовірність отриманих відмінностей між групами, проводилося за допомогою ϕ -критерію кутового перетворення Фішера.

Результати дослідження впливу різних характеристик інформації на свідомість військовослужбовців зазначених груп надано у таблицях 2.1–2.3.

Однією із важливих характеристик інформації є її джерело. Джерело інформації впливає на її дієвість. Різні особистості, як джерела інформації, мають різну значущість, авторитет тощо. Їх впливовість є неоднаковою залежно від ситуації впливу та виконуваної соціальної ролі, функції військовослужбовця.

Результати дослідження впливовості інформації залежно від її персоналізації наведено у табл. 2.1.

Т а б л и ц я 2.1

Вплив різних джерел інформації на свідомість військовослужбовців

Параметри		Рівень впливу на військовослужбовців (%)			Показники значущості розбіжностей між групами		
Джерела інформації	Шкали оцінювання	1 група	2 група	3 група	Φ (1-2 гр.)	Φ (1-3 гр.)	Φ (2-3 гр.)
1	2	3	4	5	6	7	8
Президент України, Адміністрація Президента	не вплинуло	41,54	43,08	55,56	0,171	1,05	0,94
	незначно вплинуло	26,15	33,85	22,22	0,96	0,35	0,98
	вплинуло	18,46	18,46	16,67	0,00	0,18	0,17
	значно вплинуло	13,85	4,62	5,56	1,89**	1,07	0,17
Уряд України (МВС)	не вплинуло	50,77	52,31	55,56	0,17	0,70	0,25
	незначно вплинуло	26,15	33,85	27,78	0,96	0,14	0,49
	вплинуло	18,46	12,31	11,11	0,98	0,79	0,14
	значно вплинуло	4,62	1,54	5,56	1,06	0,17	0,87
Командування ВВ МВС України	не вплинуло	41,54	33,85	55,56	0,89	1,06	1,65**
	незначно вплинуло	18,46	43,08	22,22	3,09***	0,35	1,69**
	вплинуло	26,15	18,46	16,67	1,06	0,87	0,18
	значно вплинуло	13,85	4,62	5,56	1,89**	1,07	0,17
Проурядові політичні партії та рухи	не вплинуло	36,92	16,92	33,33	2,61***	0,29	1,44*
	незначно вплинуло	23,08	29,23	27,78	0,79	0,41	0,11
	вплинуло	26,15	41,54	27,78	1,85**	0,09	1,13
	значно вплинуло	13,85	12,31	11,11	0,26	0,32	0,14
Опозиційні політичні партії та рухи	не вплинуло	52,31	56,92	83,34	0,52	2,56***	2,22**
	незначно вплинуло	29,23	30,77	5,56	0,19	2,49**	2,62***
	вплинуло	16,92	10,77	5,56	1,01	1,38	0,72
	значно вплинуло	1,54	1,54	5,56	0,00	0,87	0,87
Релігійні організації	не вплинуло	50,77	52,31	72,22	0,17	1,67**	1,55*
	незначно вплинуло	23,08	32,31	16,67	1,17	0,60	1,38
	вплинуло	23,08	12,31	11,11	1,63*	1,21	0,14
	значно вплинуло	3,08	3,08	0,00	0,00	1,33	1,33
Командування військових частин	не вплинуло	40,00	18,46	38,89	2,73***	0,08	1,72**
	незначно вплинуло	33,85	29,23	16,67	0,58	1,50*	1,13
	вплинуло	24,62	41,54	44,44	2,06**	1,58*	0,22
	значно вплинуло	1,54	10,77	0,00	2,42***	0,92	2,51***
Військовий колектив	не вплинуло	38,46	20,00	38,89	2,35***	0,03	1,58*
	незначно вплинуло	24,62	23,08	27,78	0,19	0,27	0,41
	вплинуло	29,23	50,77	33,33	2,54***	0,33	1,34
	значно вплинуло	7,69	6,15	0,00	0,34	2,11**	1,88**

Закінчення табл. 2.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Родина	не вплинуло	41,54	16,92	33,33	3,15***	0,64	1,44*
	незначно вплинуло	18,46	29,23	27,78	1,44*	0,83	0,12
	вплинуло	26,15	41,54	27,78	1,87**	0,15	1,08
	значно вплинуло	13,85	12,31	11,11	0,27	0,32	0,14
Друзі	не вплинуло	41,54	33,85	55,56	0,91	1,06	1,66**
	незначно вплинуло	18,46	43,08	22,22	3,09***	0,35	1,65**
	вплинуло	26,15	18,46	16,67	1,06	0,87	0,18
	значно вплинуло	13,85	4,62	5,56	1,89**	1,07	0,17
Населення	не вплинуло	50,77	52,31	72,22	0,17	1,67**	1,55*
	незначно вплинуло	23,08	33,85	16,67	1,37	0,60	1,50*
	вплинуло	23,08	12,31	11,11	1,63*	1,22	0,14
	значно вплинуло	3,07	1,54	0,00	0,62	1,33	0,92
Масові скупчення людей	не вплинуло	52,31	56,92	77,78	0,52	2,04**	1,69**
	незначно вплинуло	29,23	32,31	5,56	0,38	2,49***	2,74***
	вплинуло	16,92	10,77	11,11	1,01	0,63	0,03
	значно вплинуло	1,54	0,00	5,56	1,40*	0,87	1,79**
Порушники громадського порядку	не вплинуло	55,38	47,69	77,78	0,88	1,80**	2,38***
	незначно вплинуло	29,23	23,07	5,56	0,79	2,49***	1,97**
	вплинуло	13,85	23,07	16,67	1,36	0,29	0,60
	значно вплинуло	1,54	6,15	0,00	1,46*	0,92	1,89**

Примітка: * $p \leq 0,1$; ** $p \leq 0,05$; *** $p \leq 0,001$.

Наведені в табл. 2.1 дані свідчать, що впливовість джерела тісно пов'язана з його значущістю й персоналізованістю, близькістю (можливістю контактності), тобто тих факторів, що впливають на можливість використовувати такі детально описані в психологічній літературі стратегії захисту від НПВ, як “відхід”, “блокування”, “ігнорування” тощо.

Так, такі джерела, як “Президент України (та Адміністрація Президента)”, “Уряд” та “Командування ВВ МВС України” оцінюються майже однаково як такі, що не мають ніякого впливу на 40–55 % обстежуваних, причому істотна частина (подекуди більше 40 %) визначала цей вплив як незначний. Найчастіше вплив цих джерел позначали як незначний військовослужбовці зі строком служби понад 5 років. Також визнавали впливовість цих трьох джерел військовослужбовці зі строком служби до 3 років. Як бачимо, вплив цих джерел є похідним від строку служби та досвіду військовослужбовців. Дійсно, для молодих військовослужбовців ці джерела є авторитетними фігурами, авторитет і впливовість яких не потребують підтвердження. Інші категорії військовослужбовців більше розуміють формальність надаваної ними інформації, вплив на якість, змістовність цієї інформації політичних чинників тощо.

Деяко інша картина у здійсненні впливу такими джерелами, як політичні партії, суспільні та релігійні організації. Так, великі політичні партії, які здатні

консолідувати у собі політичну владу (провладні та опозиційні), мають достатньо ресурсів для здійснення інтенсивного впливу. Проте, його інтенсивність не є єдиною характеристикою, яка визначає вплив. Так, найчастіше надавана опозиційними партіями інформація сприймається як неправдива, як така, що використовує потреби, прагнення народу (тобто маніпулятивна). Інформація, джерелом якої є провладні партії, сприймається як така, що дозволяє передбачити дії законодавчої й виконавчої влади, що у період масових заворушень дозволяє краще орієнтуватися в складних ситуаціях. Ці особливості джерел досить суттєво позначилися на відповідях військовослужбовців щодо їх впливу на свідомість. Так, вплив опозиційних партій ігнорувало понад 80 % військовослужбовців зі строком служби понад 5 років, у той час, як провладних – лише 33 % цих військовослужбовців. Цікаво, що хоч загальна тенденція зберігається у всіх трьох досліджуваних групах, проте відсотки в оцінках впливу провладних та опозиційних партій досить значно відрізняються. Так, найменший розрив є в оцінках у військовослужбовців зі строком служби до 3 років. Майже 37 % цих військовослужбовців вважають, що опозиційні партії не впливають на їхню свідомість. На відсутність впливу провладних партій указують трохи більше 50 % військовослужбовців цієї групи. Зі збільшенням строку служби цей розрив збільшується. Так, серед військовослужбовців зі строком служби від 3 до 5 років тільки 16,92 % не визнають впливу інформації від провладної партії, у той час, як опозиційної партії – 56,92 %. Як бачимо, молододосвідченим військовослужбовцям складніше ігнорувати інтенсивність впливу, критично ставитися до інформації, обробляти інформацію відповідно до поставлених перед ними завдань. З досвідом з'являється необхідна критичність й практицизм у ставленні до інформації.

Необхідно відзначити, що молоде покоління військовослужбовців (зі строком служби до 5 років) більше довіряє такому джерелу, як релігійні організації, ніж військовослужбовці, зі строком служби понад 5 років. Не визнають впливу інформації, що надходить від релігійних організацій, 72 %. В останні десятиліття соціальна ситуація в нашій країні стала більш сприятливою для розвитку різних релігійних організацій, що призвело до більшої релігійної толерантності цілого покоління населення країни. Як наслідок, служителям церкви почали більше довіряти, їх вплив на формування свідомості військовослужбовців став відчутнішим.

Утім, попри усю інтенсивність впливу, яку можуть собі дозволити політичні партії та релігійні організації, дистанціюватися від нього (за умови, що цей вплив не буде підтриманий близьким оточенням) або ігнорувати його цілком можливо.

Нейтралізація впливу “контактної” групи джерел інформації, тобто тієї групи, з якою військовослужбовці спілкуються щодня, від якої є пряма залежність, вимагає більше вмінь. Зазвичай нейтралізувати вплив неможливо таким примітивним способом. Більше того, використання цього прийому захисту від негативної інформації може призвести до таких небажаних

наслідків, як руйнація системи стосунків військовослужбовців, негативні переживання тощо.

Серед “контактної групи” джерел інформації найрідше оцінюються як такі, що не мали жодного впливу на свідомість військовослужбовців у всіх трьох групах командування, військовий колектив, родина. У цьому разі, для військовослужбовців зі строком служби понад 3 роки найвпливовішою є родина, а для військовослужбовців зі строком служби до 3 років – військовий колектив. Ця тенденція повністю відповідає віковим особливостям. Так, однією з особливостей соціалізації юнаків є наявність сильних фільтрів в однорідному юнацькому колективі щодо дозволеного способу дії та ставлення до тих чи інших об’єктів, тому орієнтація на думку товаришів по службі серед них є найсильнішою. У чоловіків з великим строком служби освоєння й виконання професійної діяльності нерідко втрачає власну цінність та набуває статусу засобу для забезпечення благополуччя родини, тому звісно орієнтація на родину для таких осіб є найпріоритетнішою. Втім, зазначимо, що для оцінки впливу командування, військового колективу і родини серед військовослужбовців зі строком служби понад 5 років майже не використовується такий варіант відповіді, як “значно вплинуло”, що характеризує їх, як осіб, що не втрачають власної думки і самостійності мислення навіть в ситуаціях взаємодії з важливими особами.

Військовослужбовці зі строком служби 3–5 років найлегше піддаються НППВ, що відповідає наведеним вище описам та їх інтерпретаціям.

Військовослужбовці під час виконання СБЗ з охорони громадського порядку активно використовують засоби захисту від маніпуляцій. Особливо ефективні ці засоби у військовослужбовців зі строком служби понад 5 років: лише трохи більше 20 % цих військовослужбовців указують на наявність впливу на них з боку населення, масових скупчень та порушників громадського порядку. Серед військовослужбовців зі строком служби до 5 років – таких військовослужбовців близько 50 %. Ця значуща відмінність свідчить про те, що військовослужбовці з досвідом служби ефективніше використовують стратегії протидії маніпулятивному впливу. Однак хотілося б зауважити, що якщо військовослужбовці зі строком служби до 3 років і від 3 до 5 років не мають значущих розбіжностей в оцінці впливу населення, масових скупчень, порушників громадського порядку, то відмінність між ними в оцінках впливу командування, військового колективу, родини та друзів є суттєвою. Інтерпретуючи ці результати зазначимо, що військовослужбовці зі строком служби 3–5 років мають збільшену потребу в інформації в зв’язку з більшою самостійністю у виконанні поставлених перед ними завдань. В таких умовах значно меншим є вплив населення, скупчень людей і порушників порівняно з впливом, що здійснює командування, військовий колектив, друзі. Це є показником освоєння ними професії, орієнтації на цінності обраної професії, досвід старших товаришів. У військовослужбовців зі строком служби до 3 років різниця між указаними впливами не така відчутна, що свідчить про відсутність їх диференціації як джерел впливу. Так, у цій групі військовослужбовців родина, друзі й командування мають середній вплив через

їх фізичну віддаленість, а населення, скупчення людей і правопорушники – через наявність зовнішнього контролю цих стосунків з боку безпосередніх більш досвідчених командирів.

Не менш важливими у разі здійснення впливу є засоби передачі інформації. Результати дослідження впливу інформації залежно від засобів її передачі представлено у табл. 2.2.

Т а б л и ц я 2.2

*Вплив інформації за допомогою різних каналів на свідомість
військовослужбовців*

Параметри		Рівень впливу на військовослужбовців (%)			Показники значущості розбіжностей між групами		
Вид каналу інформації	Шкала оцінювання	1 група	2 група	3 група	$\Phi_{(1-2 \text{ гр.})}$	$\Phi_{(1-3 \text{ гр.})}$	$\Phi_{(2-3 \text{ гр.})}$
1	2	3	4	5	6	7	8
Періодичний друк	не вплинуло	67,69	72,31	55,56	0,57	0,94	1,31
	незначно вплинуло	21,54	15,38	33,33	0,91	0,99	1,60*
	вплинуло	10,77	10,77	11,11	0,00	0,03	0,03
	значно вплинуло	0,00	1,54	0,00	1,40*	0,00	0,92
Радіо	не вплинуло	64,62	55,38	61,11	1,07	0,27	0,44
	незначно вплинуло	21,54	30,77	22,22	1,19	0,06	0,74
	вплинуло	13,85	10,76	16,67	0,56	0,29	0,66
	значно вплинуло	0,00	3,07	0,00	2,02**	0,00	1,33
Телебачення	не вплинуло	46,15	49,23	33,33	0,34	0,99	1,22
	незначно вплинуло	30,77	23,08	33,33	0,99	0,19	0,85
	вплинуло	20,00	26,15	33,33	0,84	1,14	0,58
	значно вплинуло	3,07	1,53	0,00	0,62	1,33	0,92
Інтернет	не вплинуло	60,00	49,23	61,11	1,24	0,09	0,90
	незначно вплинуло	18,46	16,92	22,22	0,23	0,35	0,50
	вплинуло	18,46	30,77	16,67	1,65**	0,17	1,26
	значно вплинуло	3,07	3,07	0,00	0,00	1,33	1,33
Наочні форми	не вплинуло	64,61	53,85	83,33	1,25	1,62*	2,45***
	незначно вплинуло	16,92	26,15	16,67	1,29	0,01	0,87
	вплинуло	18,46	20,00	0,00	0,22	3,33***	3,48***
	значно вплинуло	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Телефон	не вплинуло	41,54	33,85	55,56	0,91	1,06	1,66**
	незначно вплинуло	18,46	43,08	22,22	3,09***	0,35	1,65**
	вплинуло	26,15	18,46	16,67	1,06	0,87	0,18
	значно вплинуло	13,85	4,62	5,56	1,89**	1,07	0,17

Закінчення табл. 2.2

1	2	3	4	5	6	7	8
Листування	не вплинуло	70,79	67,69	83,33	0,38	1,13	1,38
	незначно вплинуло	21,54	23,08	16,67	0,22	0,46	0,60
	вплинуло	6,15	7,69	0,00	0,34	1,89**	2,11**
	значно вплинуло	1,54	1,54	0,00	0,00	0,92	0,92
Міжособистісне спілкування	не вплинуло	38,46	20,00	38,89	2,35***	0,03	1,58*
	незначно вплинуло	24,62	23,08	27,78	0,19	0,27	0,41
	вплинуло	29,23	50,77	33,33	2,54***	0,33	1,34
	значно вплинуло	7,69	6,15	0,00	0,34	2,11**	1,88**
Невербальне спілкування	не вплинуло	80,00	76,92	77,78	0,42	0,20	0,08
	незначно вплинуло	13,85	16,92	5,56	0,47	1,07	1,39
	вплинуло	6,15	4,62	11,11	0,40	0,66	0,93
	значно вплинуло	0,00	1,54	5,56	1,40*	1,79**	0,87
Чутки	не вплинуло	61,54	46,15	83,33	1,76**	1,86**	3,02***
	незначно вплинуло	27,69	38,46	11,11	1,31	1,61*	2,48***
	вплинуло	10,77	13,85	5,56	0,56	0,71	1,07
	значно вплинуло	0,00	1,54	0,00	1,40*	0,00	0,92

Примітка: * $p \leq 0,1$; ** $p \leq 0,05$; *** $p \leq 0,001$.

Як свідчать наведені в табл. 2.2 дані, показники впливу різних каналів інформування в досліджуваних групах є досить різними.

Зазначимо, що такі канали, як телебачення, радіо, Інтернет, а також друковані видання (газети та журнали) є каналами загального, масового інформування, інші – мають більш обмежене коло дії.

Так, військовослужбовці зі строком служби до трьох років майже однаково оцінюють вплив усіх каналів масового інформування. Їх оцінки впливу різних каналів масового інформування розподіляються майже однаково за категоріями “не вплинуло”; “незначно вплинуло”; “вплинуло”, як 60 %:20 %:10 %.

Виключення складають оцінки впливу телебачення, оскільки його вплив у тій чи іншій мірі визнала більша частина цих військовослужбовців (53,75 %). Існують деякі особливості оцінки впливу Інтернету в цій групі. Так, відсутність впливу телебачення визнають так само 60 %, що й у разі оцінки інших каналів масового інформування, проте, сила впливу цього каналу оцінюється відмінно від інших мас-медіа. Так, серед осіб, які визнають вплив Інтернету однакова кількість опитуваних оцінюють цей вплив як “незначно вплинуло” та “вплинуло” (по 18,46 % відповідно).

Інтерпретуючи отримані дані, висловимо припущення, що військовослужбовці віком 18–20 років недиференційовано ставляться до каналів масового інформування. На користь цього припущення свідчать й інші оцінки засобів інформування (периферійних і приватних), які так само відповідають співвідношенню 60 %:20 %:10 %. Ставлення цих військовослужбовців до інформації дещо примітивне (інфантильне), оскільки

вони прагнуть емоційних підказок або навіть повного тлумачення значення наведеної інформації, що й роблять телебачення та відеосюжети і форуми, розташовані в мережі Інтернет. Так, міміка, пантоміміка та мовна експресія ведучих і героїв відеосюжетів передають про певне ставлення до повідомлюваної інформації. Молоді військовослужбовці не потребують іншої аргументації достовірності викладеного як “бачив усе на власні очі”. Нерідко за емоційністю запропонованого матеріалу губиться питання про мотиви та цілі подій, які демонструються у відеосюжетах, натомість акцентується, нав’язується певне ставлення до них.

Дещо інша ситуація у військовослужбовців зі строком служби 3–5 років. Так, найбільший вплив на свою свідомість ці військовослужбовці бачать в таких каналах масового інформування, як телебачення та Інтернет. У тій чи іншій мірі цей вплив визнає більша частина військовослужбовців зі строком служби 3–5 років. Ці дані в загальних рисах співпадають з результатами опитування військовослужбовців, які мають строк служби до 3 років, проте є й відмінності. В групі військовослужбовців зі строком служби 3–5 років зареєстровано найменші показники невизнання впливу Інтернету і найбільші показники невизнання впливу телебачення порівняно з іншими категоріями військовослужбовців, хоча ці відмінності й не сягають рівня статистичної значущості. Розглядаючи інші особливості оцінок впливу різних масових каналів інформування цієї групи, зазначимо, що порівняно з іншими групами ці військовослужбовці дали найменші оцінки впливу, який здійснюють друковані періодичні видання і найбільші – впливу, який здійснює радіо, хоча ці розбіжності й не сягають рівня статистичної значущості. Отримані результати дають підставу вважати, що для цієї категорії військовослужбовців як і для більш молодших військовослужбовців пріоритетними залишаються телебачення та Інтернет. Утім, якщо оцінки військовослужбовців зі строком служби до 3 років усіх мас-медіа є майже гіпотетичними, оскільки вони мають небагато можливостей відчутти на собі вплив цих засобів масового інформування, то оцінки впливу військовослужбовців зі строком служби 3–5 років наштовхують на думку про те, що каналом впливу у них є мобільні телефони, які дозволяють слухати радіо та отримувати доступ до Інтернету. Цей засіб зв’язку є у більшості військовослужбовців 3–5 років служби і досить рідкий у військовослужбовців зі строком служби до 3 років, частина яких перебуває в казармах. За даними науково-дослідного центру Академії Національної гвардії України, мобільні телефони під час “Помаранчевої революції” були одним із передавачів негативного впливу на свідомість і психіку недосвідчених курсантів.

Зазначимо, що інформація, яка отримується військовослужбовцями через радіо і далі поширюється у військовому колективі “з вуст в уста” суттєво спотворюється під впливом актуальних мотивів військовослужбовців через відсутність певної фіксації й високу швидкість поширення.

Військовослужбовці зі строком служби понад 5 років відчувають на собі вплив інформації, що передається каналами телебачення (66,66 %), а також масовими друкованими періодичними виданнями (майже 45 %). Інші мас-медіа

сприймаються ними як менш впливові.

На підставі аналізу цих даних ми припускаємо, що значення має статус каналу інформування. Так, інформація, що передається каналами, які мають певну процедуру державного ліцензування, сприймається як офіційна, достовірна. Увага до періодичних друкованих джерел як джерел інформації, вказує на аналітичну роботу з нею.

Розглянемо, як оцінюється військовослужбовцями вплив, що здійснюється через канали, які мають обмежене коло дії: наочні канали (плакати, листівки), телефони, листування, міжособистісне спілкування та така його форма, як невербальне спілкування. Незважаючи на те, що усі ці канали мають обмежене за кількістю коло дії, вони досить суттєво відрізняються силою впливу. Так, наочні форми (плакати, листівки), листування й невербальне спілкування мають досить незначний вплив на свідомість військовослужбовців. Більш відчутний вплив наочні канали здійснюють на свідомість й психіку військовослужбовців, які мають строк служби до п'яти років, ніж на свідомість та психіку досвідчених військовослужбовців. Так, найменші показники стійкості до впливу виявлені у військовослужбовців зі строком служби від 3 до 5 років. Лише 53,85 % цих військовослужбовців не визнають їх впливу. Трохи більша стійкість у військовослужбовців, які мають строк служби до 3 років: 64,61 % військовослужбовців цієї категорії не визнають впливу наочних каналів. Найменший вплив плакатів та листівок на свідомість відчувають на собі військовослужбовці, які мають строк служби понад 5 років. У цій категорії 83,33 % військовослужбовців не визнають впливу наочних каналів (плакатів та листівок) на свою свідомість й психіку. За цими показниками вони значно відрізняються від двох інших груп. Як бачимо, у групах досліджуваних, які мають найменший строк служби, і в групах досліджуваних з найбільшим строком служби більша стійкість до негативних впливів, ніж у групах зі строком служби 3–5 років. Утім, природа цього опору, на нашу думку, неоднакова. Так, військовослужбовці зі строком служби понад 5 років мають власне критичне ставлення до інформації, яку вони отримують будь-яким чином, у той час, як військовослужбовці зі строком служби до 3 років приймають позицію старших офіцерів щодо ставлення до тієї чи іншої інформації, яка до них доводиться. Крім того, доступ інформації до частини цієї категорії військовослужбовців дозується, контролюється їх безпосередніми керівниками. Крім того, розглядання плакатів та читання листівок як засіб отримання інформації рідко схвально оцінюється молодими людьми віком 18–21 років. Як бачимо, у цілому ці дані узгоджуються з тими, що отримані під час дослідження загальних каналів інформування. Це дає можливість говорити про наявність загальної тенденції в контролі НППВ щодо різних категорій військовослужбовців. Так, у військовослужбовців, які мають строк служби до 3 років, цей контроль зовнішній, у військовослужбовців зі строком служби понад 5 років – власний, внутрішній. Деякі складності з контролем впливу помічено у військовослужбовців зі строком служби 3–5 років, оскільки від них вимагається певна самостійність у виконанні СБЗ, а сформовані в них механізми диференціації інформації є ще недосконалими.

Зазначимо також, що розбіжність між групами полягає і в оцінці сили впливу. Так, в обох групах військовослужбовців, які мають строк служби до 5 років, діагностовано такі градації впливу, як “незначно вплинуло” та “вплинуло”. У військовослужбовців, які мають строк служби понад 5 років, присутня тільки градація “незначно вплинуло”. В усіх трьох досліджуваних групах градація впливу “значно вплинуло” для опису дії наочних каналів на свідомість не використовувалася.

Такий канал зв'язку як листування не є популярним серед військовослужбовців. Так, паперові листи зовсім не використовуються, а електронні потребують деяких зусиль, оскільки у телефоні незручна клавіатура для набору тексту повідомлення, що значно обмежує їх використання під час виконання СБЗ, а більш зручні для цього технічні засоби ноутбук та комп'ютер взагалі є недоступними під час виконання СБЗ. Проте, навіть за цим каналом отримання інформації найуразливішою групою залишаються військовослужбовці зі строком служби 3–5 років.

Що стосується невербального спілкування, то під час виконання СБЗ військовослужбовці змушені придушувати вираження власних емоцій іззовні. Крім того, це придушення заважає ідентифікуватися з проявами емоцій оточуючих. Звісно, що такі емоції, як гнів, ненависть досить добре розпізнаються військовослужбовцями, але вони, зазвичай, демонструються протидіючою силою, інформація від якої знецінюється на самих ранніх етапах сприйняття. В цьому разі розуміння інформації, наданої невербальним способом, вимагає певних навичок, досвіду, а сучасні молоді люди, надаючи перевагу спілкуванню через технічні засоби, утрачають ці навички. Цікаво, що це єдиний канал, за яким показники впливу у військовослужбовців зі строком служби до 3 років є більш низькими, ніж у військовослужбовців зі строком служби 3–5 років і є майже однаковими з показниками групи військовослужбовців зі строком служби понад 5 років. Проте, якщо досвідчені військовослужбовці усвідомлюють наявність цього впливу через невербальне спілкування, то військовослужбовці зі строком служби до 3 років цим каналом не володіють достатньо, щоб свідомо помічати цей вплив і тим більше його контролювати, про що свідчать їх більш низькі показники за варіантами відповідей “значно вплинуло” та “вплинуло”.

Найбільш впливовими каналами інформування є телефон та міжособистісне спілкування. Зазначимо, що хоч отримані відсотки свідчать про те, що вплив телефону є менш вираженим ніж особистісне спілкування, проте, необхідно урахувати, що сучасний телефон робить можливим вихід в Інтернет, прослуховування радіо, про вплив яких вже йшлося. Крім того, інформація про номери абонентів не є захищеною, і тому на номери військовослужбовців, які виконують СБЗ, можуть надсилатися SMS та MMS з негативною інформацією чи робитися дзвінки з такою інформацією. Зазвичай вплив телефону обмежується впливом, який вчиняється на військовослужбовця коло його знайомих, друзів, родичів (умовно кажучи, обсяг його “контактів”), тому немає нічого дивного у тому, що бали впливу телефону як каналу зв'язку збігаються з балами впливу друзів та родини.

Така сама прив'язка до джерела існує й у такому каналі, як міжособистісне спілкування військовослужбовців, оскільки військовослужбовці мають найбільше можливостей для міжособистісного спілкування саме у своєму колективі, отже, впливовість каналу міжособистісного спілкування є рівнозначною впливовості військового колективу, як джерела інформації.

Вплив чуток на свідомість військовослужбовців попри обмеженість кола їх безпосередньої дії (“із вуст в уста”) можна порівняти за силою з впливом радіо та Інтернету. Проте існують певні особливості в сприйнятті впливу чуток військовослужбовцями зі строком служби до 5 років. Так, військовослужбовці, які мають строк служби до 3 років, менш схильні до впливу чуток ніж військовослужбовці, які мають строк служби 3–5 років. Можна припустити, що така реакція на чутки зумовлена семантикою слова “чутки”, ужитою під час анкетування, яке має негативне емоційне забарвлення й допомагає молодим військовослужбовцям виробляти “потрібну” оцінку під час опитування. Проте, це типова проблема, яка виникає під час дослідження впливу чуток. Незважаючи на більш контрольовану реакцію на здійснення впливу чутками (замовлену “підказаною” негативною оцінкою), внаслідок якої серед військовослужбовців зі строком служби до 3 років не було обрано відповідь “значно вплинуло”, цей канал передачі інформації має не менший вплив, ніж телебачення, радіо, Інтернет, листівки тощо.

Результати опитування військовослужбовців зі строком служби 3–5 років свідчать про те, що чутки здійснювали на них один із найбільших впливів порівняно із дією всеукраїнського телебачення та Інтернету.

На підставі цих результатів зазначимо, що для поширення чуток потрібна ситуація інтимного міжособистісного спілкування й час на це спілкування. Значна частина військовослужбовців зі строком служби до 3 років майже не мають неконтрольованого часу, їх спілкування з оточуючими є формалізованим (тобто здійснюється за Статутом). У військовослужбовців, які мають строк служби 3–5 років, є більше неконтрольованого іззовні часу, з ними частіше неформально спілкуються офіцери, у них є більше можливостей спілкуватися із цивільними, зокрема завдяки стільниковому зв'язку. Більшу силу впливу чуток на військовослужбовців зі строком служби 3–5 років під час виконання СБЗ можна пояснити тим, що військовослужбовець, від якого очікують самостійності, боїться не виправдати цих очікувань, викликати роздратування в більш досвідчених військовослужбовців своїми запитаннями та проханнями, тому, маючи потребу в інформації вони іноді користуються єдиною доступною в умовах виконання СБЗ інформацією – чутками.

Оцінка впливу різних каналів масового інформування на свідомість військовослужбовців зазначених груп, дає підстави відзначити таке:

– військовослужбовці зі строком служби до 3 років досить інфантильно ставляться до отримання інформації, їм легше сприймати чужі оцінки щодо отриманої інформації, ніж виробляти своє ставлення до неї. Втім, питання отримання цієї групою інформації знаходиться під контролем їх командирів, що у певній мірі захищає недосвідчених військовослужбовців від маніпулятивних впливів;

– військовослужбовці зі строком служби 3–5 років мають менш інфантильне ставлення до інформації, однак, негативне значення має не тільки це, а й доступність інформації внаслідок зменшення зовнішнього контролю й наявності власних приймачів інформації (мобільних телефонів);

– для військовослужбовців зі строком служби понад 5 років важливим постає статус інформації (офіційна, достовірна або розважальна, непевна тощо). Їхня звичка аналізувати отримані дані захищає їх від негативного впливу. Тобто у цих військовослужбовців сформований внутрішній контроль щодо негативного впливу маніпулятивної інформації;

– іншим прикладом впливу оцінки каналу на оцінку надаваної інформації є чутки. Доцільно зауважити, що негативне оцінювання цього каналу призводить до ігнорування військовослужбовцями його впливу на їхню свідомість й за силою вплив чуток дорівнює впливу, який здійснюють радіо та Інтернет;

– такі канали інформування, як телефон і міжособистісне спілкування, є досить тісно пов'язаними з джерелом інформування, тому контроль каналу в цьому випадку дорівнює контролю джерела інформації.

Таким чином, дослідження недоліків та обмежень існуючої системи заходів протидії НППВ показало, що:

– у заходах протидії, спрямованих на офіцерський склад із значним строком служби, важливим є не контроль надання інформації (з завданням ця категорія справляється самостійно), а надання їм офіційної аналітичної інформації для плідної роботи з особовим складом щодо протидії негативному інформаційно-психологічному впливу та для адекватного виконання поставлених СБЗ;

– у заходах протидії, спрямованих на особовий склад зі строком служби до 5 років, важливим є контроль (рецензування чи навіть вилучення) доступних їм каналів інформування, особливо простих у сприйнятті та цікавих для їх віку;

– присікання чуток та іншої недостовірної чи відверто негативної інформації серед недосвідчених військовослужбовців необхідно покладати на військовослужбовців зі строком служби понад 5 років, які є більш стійкими до їх дії.

Іншим важливим аспектом аналізу для визначення дієвості негативного інформаційно-психологічного впливу і недоліків існуючої системи заходів протидії йому є характеристики надаваної інформації. Результати дослідження впливу характеристик інформації на свідомість військовослужбовців із різним строком служби наведено у табл. 2.3.

Найважливіші характеристики інформації, які сприяють здійсненню НППВ на свідомість військовослужбовців

Характеристики інформації	Рівень впливу на військовослужбовців (%)			Показники значущості розбіжностей між групами		
	1 група	2 група	3 група	Φ (1-2 гр.)	Φ (1-3 гр.)	Φ (2-3 гр.)
Аргументованість інформації, що доводиться	12,31	24,62	5,56	1,83**	0,89	2,1**
Емоційність	21,54	24,62	5,56	0,42	1,82**	2,1**
Мотивація щодо успішного виконання СБЗ	36,92	32,31	44,44	0,55	0,57	0,94
Об'єктивність та достовірність інформації, що доводиться	23,07	29,23	44,44	0,79	1,71**	1,19

Примітка: * $p \leq 0,1$; ** $p \leq 0,05$; *** $p \leq 0,001$.

Як свідчать наведені в табл. 2.3 дані, для військовослужбовців, що мають строк служби понад 5 років, важливими є ті характеристики інформації, що дозволяють планувати та виконувати службово-бойові завдання, а саме об'єктивність (44,44 %) та мотивація (44,44 %). Інші характеристики інформації ними майже ігноруються, чого не можна сказати про військовослужбовців із меншим строком служби. Дещо більше 20 % військовослужбовців 1 і 2 групи важливою вважають емоційність надаваної інформації, однак нав'язане емоційне забарвлення інформації нав'язує й оцінку цієї інформації. На користь цього свідчить той факт, що дійсно, молодому військовослужбовцю інколи складно розібратися у великих обсягах різномірної інформації, а емоція – це примітивний засіб орієнтації в інформації. В цьому аспекті ефективним постає використання проти цієї частини військовослужбовців такого маніпулятивного впливу, як колір, музика чи виступи авторитетів (визнаних музикантів, відомих акторів тощо). Зазначимо, що майже для чверті військовослужбовців, які мають строк служби від 3 до 5 років, важливою є аргументованість інформації. Можливо, це пов'язано з намаганнями розібратися в інформації й необхідністю самостійно прийняти рішення. Оскільки наявність аргументації позитивно впливає на сприйняття інформації, досить часто використовується така маніпулятивна формула, як запрошення експертів на телебачення, радіо або просто на “майдан” для пояснення тієї чи іншої інформації. Отримані дані вказують, що ця особливість інформування не впливає на військовослужбовців зі строком служби до 3 років і на військовослужбовців, які мають строк служби понад 5 років, оскільки перші самі намагаються не приймати рішення, їх посилено контролюють офіцери, а останні мають відпрацьований алгоритм прийняття рішення, а також окремі особливості тієї чи іншої інформації не впливають на їх рішення. Таким чином, офіцери, які тільки лише долучаються до самостійного керування підлеглими (строк служби 3–5 років – це вчорашні випускники чи старшкурники вищих військово-навчальних закладів (ВВНЗ)), є найбільш уразливими для маніпулятивного впливу.

Порівнюючи ці узагальнені дані опитування з описаними у науковій психологічній літературі, бачимо, що недосвідчені військовослужбовці є досить

легким об'єктом для здійснення маніпулятивного впливу. В них у тій чи іншій мірі присутні окреслені в психологічній літературі ознаки, що полегшують здійснення маніпулятивного впливу:

- у військовослужбовців з недостатнім досвідом нерідко є прогалини в уявленнях про особливості виконання поставлених завдань;
- під час виконання СБЗ недосвідчені військовослужбовці “плутаються” в авторитетах (прислухаються до думок батьків, друзів, відомих людей, замість цілковитої орієнтації на військове керівництво);
- для молодих військовослужбовців важливе емоційне забарвлення інформації, що полегшує оцінку та сприяє виробленню ставлення до неї;
- молоді військовослужбовці не схильні до критичного, аналітичного мислення під час роботи з інформацією;
- молоді військовослужбовці не схильні докладати зусиль під час опрацювання інформації;
- в разі нестачі інформації в ході виконання СБЗ вони свідомо звертаються до недостовірних джерел, а саме до чуток та Інтернету;
- військовослужбовці-початківці схильні перекладати відповідальність за власні дії на своїх командирів, що також полегшує здійснення негативного інформаційно-психологічного впливу;
- виконання нових або відповідальних СБЗ для недосвідчених військовослужбовців є фактором стресу, що зменшує їх опір маніпулятивному впливу.

Таким чином, результати проведеного дослідження суб'єктів, каналів, форм, змісту НППВ та визначення рівня їх впливу на військовослужбовців під час виконання СБЗ з охорони громадського порядку в умовах виникнення заворушень суспільно-політичного характеру дозволяють використовувати отримані результати для розробки методики, за допомогою якої можливо установити: які канали НППВ використовуються суб'єктами впливу; яку негативну інформацію вони несуть; як ця інформація впливає на морально-психологічний клімат військового колективу і службово-бойову діяльність військовослужбовців.

2.1.2. Морально-психологічний клімат як похідна негативних інформаційно-психологічних впливів на військовослужбовців Національної гвардії України у ході підготовки та виконання службово-бойових завдань

Важливим показником готовності військового підрозділу, частини до виконання покладених на них СБЗ, особливо з охорони громадського порядку в умовах виникнення заворушень суспільно-політичного характеру, є морально-психологічний клімат. Це поняття в загальному вигляді характеризує міжособистісні взаємини у військовому колективі, переважаючі почуття, думки і взаємні емоційні реакції його членів, але це не проста сума психічних станів індивідів, які складають військовий колектив. Члени колективу вільно чи

мимоволі впливають один на одного. Тому почуття, емоції, думки людей у колективі взаємно посилюються, множаться.

Морально-психологічний клімат пов'язаний із системою ціннісних орієнтацій, ставлення членів військового колективу один до одного, до служби, до навколишніх подій. Поняття “ціннісні орієнтації” виражає позитивну або негативну значимість для людини різноманітних предметів та явищ оточуючої її дійсності. В них міститься внутрішня основа ставлень людини до різних цінностей матеріального, морального, політичного та духовного порядку.

Саме ціннісні орієнтації багато у чому визначають стан морально-психологічного клімату в колективі.

Найважливіша особливість морально-психологічного клімату в тому, що він дає найбільш інтегральну та динамічну характеристику психічного стану всіх проявів життя колективу, так як акумулює в собі в остаточному підсумку взаємодію всіх факторів і компонентів внутрішньокolleктивного життя: самопочуття, діяльності, керівництва, лідерства і таке інше.

Провідними факторами, що визначають морально-психологічний клімат, є умови життєдіяльності та стиль керівництва.

Нами було проаналізовано те, як сприйняття військовослужбовцями особливостей морально-психологічного клімату військового колективу може позначитися на схильності до негативного інформаційно-психологічного впливу з боку протидіючих сил.

Згідно класичних теорій управління, одним із важливих факторів зовнішнього впливу є незадоволеність організацією соціально-побутових потреб своїх членів. Відповідно до теорії управління А. Маслоу і Ф. Херцберга, задоволеність потреб членів організації є однією із важливих умов праці. Цікаво, що якщо про інші особливості служби військовослужбовців НГ України непосвяченій людині відомо небагато і для їх виявлення потрібне спеціальне досить складне дослідження (прикладом якого є дослідження, представлене у попередньому пункті), то про незадоволеність соціально-побутових потреб військовослужбовців знає досить широке коло осіб, що робить цей фактор досить популярним для використання маніпулятивних схем, спрямованих проти військовослужбовців. Так, під час “Помаранчевої революції” цивільне населення, яке вийшло на майдан, намагалося задобрити молодих військовослужбовців їжею й теплими речами. Утім, великі партії мали змогу маніпулювати куди більш значущими потребами (потребами у грошах, соціальному забезпеченні, в житлі) й спрямовувати свій вплив на керуючу ланку військовослужбовців (на офіцерів).

Загальновідомо, що найгострішими у військовослужбовців є й залишаються соціально-побутові проблеми. Приклади самооцінок задоволеності цих потреб у військовослужбовців однієї із частин НГ України наведено у табл. 2.4.

Дослідження було проведено у 2010 році, в якому взяли участь більшість військовослужбовців однієї з в/ч Східного ТРК ВВ МВС України, що робить його результати репрезентативними. Повний текст анкети, що

використовувалась для дослідження морально-психологічного клімату в/ч Східного ТрК представлено у *Додатку В*.

Т а б л и ц я 2.4

*Задоволеність морально-побутовими і соціальними умовами
військовослужбовців однієї із в/ч Східного ТрК ВВ МВС України (%)*

Параметри		Групи військовослужбовців		
Критерії оцінювання	Шкала оцінювання	Офіцери	В/с за контрактом	В/с строкової служби
Розмір грошового утримання	повністю задоволені	6,1	5,2	49,4
	частково задоволені	27,5	28,4	33,5
	не задоволені	65,5	64,7	15,5
Житлово-побутові умови	повністю задоволені	15,3	27,6	75,5
	частково задоволені	25,2	26,7	20,6
	не задоволені	55,7	33,6	0,9
Медичне обслуговування	повністю задоволені	27,5	47,4	73,8
	частково задоволені	51,1	31,0	19,7
	не задоволені	16,0	11,2	3,9
Організація дозвілля	повністю задоволені	33,6	44,0	71,2
	частково задоволені	46,6	35,3	22,3
	не задоволені	13,7	8,6	3,0

Як видно із даних, наведених у табл. 2.4, рівнем грошового утримання незадоволені повністю чи частково більше ніж 90 % офіцерів та контрактників. У той час, як маже 50 % військовослужбовців строкової служби повністю задоволені грошовим утриманням.

Житловими умовами у тій чи іншій мірі не задоволені 75 % офіцерів, а серед солдатів строкової служби, навпаки, задоволених 75 %. Серед контрактників незадоволеність житловими умовами висловилося майже 55 %. Майже такі самі результати і в оцінках задоволеності медичним обслуговуванням та організацією дозвілля.

Зазначимо, що в інших в/ч Східного ТрК отримано дуже подібні результати. Звісно, є деякі розбіжності в оцінках задоволеності цих потреб, що пов'язані з діяльністю керівництва частини чи з особливостями місця постійної дислокації частини (мегаполіс з розвиненою інфраструктурою, невеличке містечко), але це не змінює загальної картини незадоволеності потреб військовослужбовців.

Таким чином, просте опитування показує, що грошове утримання й житлове забезпечення є досить болісними темами для всіх категорій військовослужбовців, але найважливішими вони є для офіцерів частин та контрактників. Для військовослужбовців строкової служби ці проблеми не досить актуальні, а для курсантів – дещо гіпотетичні й віддалені в часі. Проте, курсанти натикаються на іншу небезпеку: вони недостатньо розуміють, яким може бути реально це забезпечення, тому охоче вірять нереальним (орієнтованим на юнацькі мрії) обіцянкам. Курсанти і військовослужбовці строкової служби мають досить слабе уявлення про необхідність соціального

забезпечення, тому маніпуляції, що експлуатують цю потребу в них не будуть мати великого успіху.

Звісно, що на тлі слабкості фінансування, дієвість такого важеля маніпулювання як незадоволеність соціально-побутових потреб на “ядро” військовослужбовців (офіцерів і військовослужбовців контрактної служби) мала б мати катастрофічні наслідки. Утім, вплив грошового стимулювання на офіцерів не є таким однозначним, як здається на перший погляд.

Дійсно, теорії управління довгий час вважали гроші самим головним мотиватором. Однак на перевірку виявилось, що шанобливе ставлення до працівника, підкреслення його незамінності, відзначення його заслуг всілякими знаками уваги може впливати на його рішення залишатися працювати у цій організації нарівні з зарплатою.

Так, повертаючись до дослідження морально-психологічного клімату військових частин, зазначимо, що не було виявлено прямого зв'язку між грошовим утриманням і задоволеністю службою в офіцерів. Так, понад 70 % офіцерів і 80 % військовослужбовців за контрактом в/ч 3005 (а в деяких частинах показники ще вищі) були задоволені службою у ВВ МВС України.

Незважаючи на основний закон піраміди А. Маслоу: поки не задоволені нижчі потреби не можуть задовольнятися вищі, сам А. Маслоу дуже багато зробив для дослідження мотивації праці, висунувши на перший план ідею нематеріального стимулювання. Він розглядав людей із гуманістичної точки зору, вважаючи, що навчання, творчість, сумлінність, відповідальність й справедливість природно притаманні людям та керівникам і треба розглядати своїх працівників саме такими очима.

Сучасні ж дослідження вказують, що існує ряд вимог, на які слід орієнтуватися під час створення системи стимулювання:

- об'єктивність: розмір винагороди працівника має визначатися на основі об'єктивної оцінки результатів його праці;
- передбачуваність: працівник повинен знати, яку винагороду він отримає залежно від результатів своєї праці;
- адекватність: винагорода має бути адекватною трудовому внеску кожного працівника у результат діяльності всього колективу, його досвіду та рівнем кваліфікації;
- своєчасність: винагорода має слідувати за досягненням результату як можна швидше (якщо не у формі прямої винагороди, то хоча б у вигляді обліку для подальшої винагороди);
- значимість: винагорода має бути для співробітника значущою;
- справедливість: правила визначення винагороди повинні бути зрозумілі кожному співробітнику організації та бути справедливими, у тому числі, з його точки зору.

Незважаючи на простоту і очевидність перерахованих вимог, фахівці з управління не радять ними нехтувати. Як показує практика, недотримання цих вимог призводить до нестабільності в колективі й надає сильний демотивуючий ефект. Це набагато сильніше позначається на продуктивності праці, ніж відсутність якої б то не було винагороди.

Таким чином, незадоволеність соціально-побутових потреб звісно може стати важелем маніпулювання офіцерами, але нейтралізувати цей фактор може справедливість в розподілі тих невеликих матеріальних ресурсів, що мають війська і, звісно, гармонійний розвиток мотивації професійної діяльності в офіцерів, в якому провідну позицію мають займати мотиви, що відповідають цілям військової служби та просоціальні мотиви.

Як бачимо, традиційні маніпулятивні схеми, що використовують незадоволеність потреби військовослужбовців у грошах, житлі й соціальному забезпеченні є більш ефективними на військовослужбовцях, для яких військова служба є професією. Втім, більший ефект має не стільки наголошення на слабкості задоволення соціально-побутових потреб військовослужбовців-професіоналів, скільки привертання уваги до питань справедливості розподілу матеріальних благ. Методика протидії маніпулятивному впливу, що експлуатує незадоволеність соціально-побутових потреб військовослужбовців, повинна передбачати цілеспрямоване розвинення такої мотиваційної сфери, в якій провідне положення займають суспільно-політичні мотиви та мотиви професійної діяльності військовослужбовців. Саме така мотивація є важливою передумовою індивідуальної протидії інформаційно-психологічному впливу з боку протидіючих сил.

Ще одним важливим заходом протидії інформаційно-психологічному впливу є недоступність для сторонніх осіб інформації про стан задоволеності основних потреб військовослужбовців у місцях постійної дислокації, про труднощі, що виникають в місцях тимчасової дислокації, а також недоступність іншої інформації про організацію служби у військах, яка може бути використана для розробки маніпулятивних схем проти військовослужбовців.

Як бачимо, аналіз особливостей організації служби і суб'єктивне сприйняття умов служби дозволив виділити ряд важливих заходів протидії НППВ на військовослужбовців.

Узагалі, подібні соціально-психологічні дослідження щодо визначення морально-психологічного клімату були проведені у всіх в/ч Східного ТрК, а також Кримського, Південного, Західного і Центрального протягом 2010–2012 рр. За результатами проведених досліджень виявлено певні проблеми морально-психологічного клімату військових частин указаних ТрК ВВ МВС України (див. Табл. 2.5–2.9).

Т а б л и ц я 2.5

Проблеми морально-психологічного клімату військових частин Східного ТрК внутрішніх військ МВС України

Проблема 1	Шляхи вирішення 2
1. Оцінка морально-психологічного клімату як апатичного та конфліктного. Причини: надмірне службове навантаження, особисті психологічні якості, низький культурний рівень військовослужбовців	Суворо додержуватись розкладу дня, уникати безпідставного збільшення службового часу, дотримуватися практики надання військовослужбовцям обов'язкових двох вихідних на тиждень. Поглиблено вивчати психологічні якості особового складу за допомогою "Психодіагностичного комплексу"

З а к і н ч е н н я т а б л . 2.5

1	2
<p>2. Великий обсяг службового навантаження.</p> <p>Причини: неврахування командирами психофізіологічних можливостей підлеглих, індивідуально-психологічних, соціально-демографічних особливостей військовослужбовців та їх службового досвіду</p>	<p>Організація та дотримання командуванням частини більш чіткого режиму праці та відпочинку підлеглих.</p> <p>Рівномірний розподіл між військовослужбовцями нарядів та інших видів несення служби, виходячи з принципів справедливості та урахування соціально-демографічних особливостей: багатодітних, наявність новонароджених, стану здоров'я тощо</p>
<p>3. Незадоволеність грошовим забезпеченням та житлово-побутовими умовами.</p> <p>Причини: велика частка грошового забезпечення витрачається на оплату житлових та комунальних послуг</p>	<p>Підвищити фінансове та матеріально-технічне забезпечення військових частин, оптимально збільшити військовослужбовцям компенсацію за піднайом житла</p>
<p>4. Низький рівень довіри особового складу своєму командуванню.</p> <p>Причини: слабка згуртованість військових колективів підрозділів та частини</p>	<p>Прояв практичної турботи про особовий склад з боку командування частини та підрозділів: підтримка соціального захисту, використання позитивної дисциплінарної практики, урахування психологічної сумісності під час призначення на посади</p>

Т а б л и ц я 2.6

Проблеми морально-психологічного клімату військових частин Кримського ТрК внутрішніх військ МВС України

Проблема	Шляхи розв'язання
1	2
<p>1. Демотивованість офіцерів, що призводить до розчарування в службі, роздратування й погіршення стосунків у колективі, погіршення виконання своїх службових обов'язків.</p> <p>Причини: невідповідність забезпечення та особливостей несення служби очікуванням офіцерів (фінансові й житлові проблеми, створення керівництвом умов, що вимушують порушувати дисципліну і законність)</p>	<p>Виявити і адекватно відреагувати на усі факти зловживання службовим становищем (створення умов, що вимушують порушувати дисципліну і законність, в тому числі й факти використання зв'язків, грошей для просування службовими сходами). Використовувати більше позитивних мотиваторів служби для офіцерів і контрактників, у тому числі у вигляді премій. Провести психологічні тренінги відновлення мотивації професійної діяльності в офіцерів</p>
<p>2. Виснаженість офіцерів, яка призводить до роздратування, погіршення стосунків з підлеглими, їх демотивованості, бажання звільнитися.</p> <p>Причини: велике навантаження, його невідповідність існуючій системі заохочень</p>	<p>Справедливий розподіл чергувань в частині. Ширше і справедливо використовувати заохочення у вигляді премій для особового складу.</p> <p>Введення психологічних занять з усім особовим складом із освоєння аутогенного (та іншого) тренування, яке дозволяє швидше відновити сили</p>
<p>3. Відчуття незахищеності у військовослужбовців строкової служби і контрактників, про що свідчать надзвичайно</p>	<p>Підвищити рівень особистої (в разі необхідності дисциплінарної) відповідальності офіцерів і молодшого офіцерського складу.</p>

1	2
<p>низький рівень задоволеності грошовим утриманням військовослужбовців строкової служби, недовіра до командирів у контрактників і строковиків, визнання МПК апатичним, а ставлення командирів залежним від настрою, бажання перевестися, звільнитися. Причини: низький рівень професійної культури, відповідальності й дисципліни в офіцерів частини</p>	<p>Перевірити молодший офіцерський склад на відповідність посадам, які вони обіймають. Жорсткіше дотримуватися дисципліни і розкладу дня в частині, щоб зменшити можливість нестатутних стосунків</p>
<p>4. Житлова-побутова неулаштованість офіцерських родин, матеріальні проблеми, що призводить до бажання офіцерів звільнитися чи перевестися до інших частин. Причини: дорожня житла і продуктів у курортний період</p>	<p>Максимально використовувати компенсації за піднайом житла для офіцерів і контрактників, вишукувати можливості облаштувати власні гуртожитки. У разі необхідності організувати оптові закупівлі продуктів у фермерських господарств для родин офіцерів. Створити каси взаємодопомоги та кімнати тимчасового проживання для родин офіцерів, що знезацька втратили житло у курортний період</p>

Т а б л и ц я 2.7

Проблеми морально-психологічного клімату військових частин Південного ТрК внутрішніх військ МВС України

Проблема	Шляхи розв'язання
1	2
<p>1. Незадоволеність службою в підрозділі. Причини: негативний психологічний клімат, службові перевантаження, низьке грошове забезпечення</p>	<p>Проведення заходів, спрямованих на згуртованість військових колективів, виявлення й психологічна робота з неформальними лідерами, покращення рівня грошового забезпечення</p>
<p>2. Оцінка морально-психологічного клімату як конфліктний та апатичний. Причини: надмірне службове навантаження, особисті психологічні якості, низький культурний рівень військовослужбовців</p>	<p>Суворо додержуватись розкладу дня, уникати безпідставного збільшення службового часу, дотримуватись практики надання військовослужбовцям обов'язкових двох вихідних на тиждень. Поглиблено вивчати психологічні якості особового складу за допомогою "Психодіагностичного комплексу"</p>
<p>3. Часті ситуації коли командування ставило підлеглих в умови, що змушували йти на порушення законності й дисципліни. Причини: особиста безвідповідальність командирів підрозділів і частин</p>	<p>Ретельна правова робота з командуванням, доведення інформації щодо відповідальності керівника за неправомірні дії та розпорядження</p>
<p>4. Великий обсяг службового навантаження. Причини: неврахування командирами психофізіологічних можливостей підлеглих, індивідуально-психологічних, соціально-демографічних особливостей військовослужбовців та їх службового досвіду</p>	<p>Організація та дотримання командуванням частини більш чіткого режиму праці й відпочинку підлеглих. Рівномірний розподіл між військовослужбовцями нарядів та інших видів несення служби, виходячи з принципів справедливості та урахування соціально-демографічних особливостей: багатодітних, наявність новонароджених, стану здоров'я</p>

1	2
5. Незадоволеність грошовим забезпеченням та житлово-побутовими умовами. Причини: велика частка грошового забезпечення витрачається на оплату житлових та комунальних послуг	Підвищити фінансове та матеріально-технічне забезпечення військових частин, оптимально збільшити військовослужбовцям компенсацію за піднайом житла
6. Низький рівень довіри особового складу своєму командуванню. Причини: слабка згуртованість військового колективів підрозділів та частини	Прояв практичної турботи про особовий склад з боку командування частини та підрозділів: підтримка соціального захисту, використання позитивної дисциплінарної практики, урахування психологічної сумісності під час призначення на посади

Т а б л и ц я 2.8

*Проблеми морально-психологічного клімату військових частин Західного ТрК
внутрішніх військ МВС України*

Проблема	Шляхи вирішення
1	2
1. Недостатність грошового забезпечення, незадоволеність житловими умовами. Причини: умови великого міста, з його високими цінами на житло та прожитковим мінімумом, – усе це тягне за собою низку соціально-побутових проблем. Складні соціально-побутові проблеми, відсутність власного житла демотивують військовослужбовців Західного ТрК, сприяють формуванню егоїстичної мотивації	Підвищити матеріально-технічне та фінансове забезпечення військових частин Західного ТрК. Особливу увагу звернути на забезпечення. Оптимально збільшити військовослужбовцям компенсацію за піднайом житла, а за можливості забезпечувати службовими квартирами
2. Порушення законності й військової дисципліни. Причини: недостатнє матеріальне та соціально-побутове забезпечення; низький рівень культурного розвитку особового складу; недосконалість законів, що регулюють діяльність внутрішніх військ МВС України; небажання офіцерів та військовослужбовців за контрактом доповідати про стан дисципліни вищому командуванню через побоювання бути покараними за порушення підлеглих	Виявляти усі факти порушення дисципліни і реагувати на них відповідним чином. Підсилити відповідальність військовослужбовців за факти порушення дисципліни до застосування жорстких дисциплінарних санкцій
3. Часті випадки уживання алкоголю в побуті, наявність випадків уживання наркотичних речовин. Великий відсоток військовослужбовців Західного ТрК використовують ненормативну лексику. Причини: низький рівень культурного розвитку особового складу; особистісні якості; надмірне службове навантаження; слабка згуртованість військових колективів, відсутність навичок та умінь вирішення міжособистісних конфліктних ситуацій	Підсилення, системність виховної та психологічної роботи з особовим складом щодо вирішення проблем військовослужбовців. Проведення відповідної профілактичної роботи з особовим складом, психологічних лекторіїв, тренінгових занять (наприклад, комунікативної компетентності). Формування мотивації до здорового способу життя

1	2
<p>4. Виникнення конфліктів серед військовослужбовців частин та підрозділів Західного ТрК.</p> <p>Причини: особистісні якості військовослужбовців, надмірне службове навантаження, непропорційний розподіл обов'язків між співробітниками, неправильне використання заходів заохочення та покарання з боку керівництва, порушення дисципліни і низький культурний рівень військовослужбовців</p>	<p>Формування необхідних психологічних якостей, які б дозволили долати службово-бойові навантаження з меншими психофізіологічними утратами (особливою в цьому процесі є участь офіцерів-психологів з відповідним рівнем психологічних знань).</p> <p>Проведення тренінгів, психологічних лекторіїв. Урахування командирами психологічних особливостей військовослужбовців та урахування психологічної сумісності під час формування військових колективів, підборі особового складу в добовий наряд, у ході виконанні СБЗ</p>

Т а б л и ц я 2.9

*Проблеми морально-психологічного клімату військових частин
Центрального ТрК ВВ МВС України*

Проблема	Шляхи вирішення
1	2
<p>1. Великий обсяг службового навантаження.</p> <p>Причини: відсутність виваженого підходу командирів щодо визначення об'єму та змісту службово-бойових завдань та адекватного розподілу службового навантаження, що призводить до створення стресогенних та психотравмуючих ситуацій</p>	<p>Чітка організація режиму праці та відпочинку підлеглих. Ретельне планування заходів, виходячи з реального наявного часу, сил та засобів. Рівномірний розподіл між військовослужбовцями нарядів та інших видів несення служби, виходячи з принципів справедливості та урахування соціально-демографічних особливостей (багатодітних, наявність новонароджених, стану здоров'я тощо)</p>
<p>2. Незадоволеність грошовим забезпеченням (усі частини ТрК) та житлово-побутовими умовами.</p> <p>Причини: низьке грошове забезпечення, невизначені перспективи отримання службового житла</p>	<p>Збільшити грошове забезпечення військовослужбовців, удосконалити практику преміювання кращих військовослужбовців</p>
<p>3. Непродуктивна мотивація офіцерів.</p> <p>Причини: слабкі перспективи службового зростання</p>	<p>Керівному складу контролювати складання та дотримання перспектив військовослужбовців, що внесені до кадрового резерву: офіцерів та військовослужбовців військової служби за контрактом</p>
<p>4. Вживання алкогольних напоїв та наркотичних речовин.</p> <p>Причини: слабкий контроль командирів за своїми підлеглими, слабка профілактична робота серед військовослужбовців</p>	<p>Практикувати зустрічі з лікарями-наркологами, проводити відеолекції. В разі виявлення військовослужбовців, які вживають алкогольні напої та наркотичні речовини і знаходяться під їх впливом, у нетверезому стані під час несення служби, застосовувати жорсткі заходи покарання аж до звільнення, з доведенням до усього особового складу застосованого покарання</p>

1	2
<p>5. Незадовільний морально-психологічний клімат і конфліктність у військових колективах. Причини: низький авторитет і відсутність достатнього досвіду керівництва молодих офіцерів</p>	<p>Командуванню доцільно зосередити увагу на організації дозвілля й покращення житлових умов офіцерів – збільшити відсоток осіб, які отримують компенсації. Здійснити заходи щодо визначення найбільш авторитетних і досвідчених офіцерів з призначенням на найбільш відповідальні посади, за відсутності офіцерів з достатнім досвідом вивчити можливість ротації досвідчених офіцерів з інших частин</p>
<p>6. Уживання нецензурної лайки серед військовослужбовців Центрального ТрК. Причини: низький культурний рівень й невихованість військовослужбовців</p>	<p>Введення в практику спеціального лекторію, спрямованого на формування мовної культури спілкування військовослужбовців внутрішніх військ, особливо з цивільними громадянами, задіяти для цього відповідних цивільних фахівців</p>

Таким чином, саме проблемні питання морально-психологічного клімату військового колективу в певній мірі є результатом постійного інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців у повсякденній службово-бойовій діяльності, з іншого боку, – вони є найбільш уразливими місцями для цілеспрямованого НППВ з боку протидіючих сил у ході підготовки та виконання СБЗ під час виникнення заворушень суспільно-політичного характеру тощо.

2.2. Розроблення системи моніторингу та прогнозування негативних інформаційно-психологічних впливів на військовослужбовців у ході підготовки та виконання службово-бойових завдань

Система моніторингу НППВ на особовий склад НГ України у ході підготовки та виконання службово-бойових завдань є ефективною формою протидії інформаційно-психологічним впливам з боку протидіючих сил. Така система повинна включати у себе декілька етапів, що мають різні цільові функції, а саме:

- контроль каналів передачі інформації;
- контроль морально-психологічного стану особового складу.

2.2.1. Контроль каналів передачі інформації

2.2.1.1. Методика оброблення негативної інформації, яка впливає на військовослужбовців під час виконання службово-бойових завдань, розроблення матеріалів контрвпливу і підбору адекватних ситуації форм, методів, прийомів протидії негативному інформаційно-психологічному впливу

Ця методика призначена для роботи з вербальною відкритою інформацією, що міститься в періодичних друкованих виданнях, радіо- та телепрограмах, Інтернеті, листівках, плакатах, чутках, висловлюваннях

соціального оточення (командування, військового колективу, родини, друзів, родичів, населення, натовпу, порушників громадського порядку).

Методика складається з трьох частин:

- перша частина – оброблення негативної інформації, яка впливає на військовослужбовців під час виконання службово-бойових завдань;
- друга частина – розроблення матеріалів протидії негативному інформаційно-психологічному впливу;
- третя частина – підбір адекватних умов виконання службово-бойових задач, форм, методів, прийомів протидії негативному інформаційно-психологічному впливу.

Оброблення негативної інформації передбачає.

1. Відповідно до мети установлення факту наявності НІПВ на військовослужбовців передусім потрібно визначити джерела інформації, які можуть використати протидіючі сторони. Найчастіше мова йде про джерела інформації, що контролюються силами опозиції, політизованими бізнесовими структурами (у нашій країні бізнес щільно переплетений з політикою) та деякими релігійними і націоналістичними течіями. Так, спроби влади підтримати Українську православну церкву, як основу для консолідації нації й влади усередині країни, знайшла опір серед інших релігійних течій, насамперед, у виступах Московського митрополита.

Опозиційні політичні рухи, політизований бізнес, релігійні та національні меншини можуть об'єднуватися в своїх критичних висловлюваннях на адресу влади та НГ України за деякими питаннями. Це один із найважчих сценаріїв для організації протидії. Адже, у цьому випадку інформація йде від, здавалось би, різних джерел, є масованою, набуває різних відтінків (національного чи релігійного підтексту), що сприяє створенню в населення та військовослужбовців, на яких вона спрямована, суб'єктивного враження про її об'єктивність, поширеність, правильність. Ще одним аспектом, що ускладнює протидію негативній інформації, є використання бізнес-ресурсів для поширення негативної інформації. Так, якщо сумісне поширення схожої інформації опозиційними політичними партіями, національними і релігійними меншинами досить легко сприймається як взаємовигідна “угода”, що робить можливим підрив довіри до цієї інформації й переведення її з розряду “об'єктивної” в розряд маніпулятивної, то джерела, політична належність яких невідома (і яку неможливо відслідкувати), суб'єктивно сприймаються як об'єктивні, незалежні. Цей принцип застосовується під час використання таких джерел інформування, як сайти, газети і радіокомпанії-одноднівки, що створюються спеціально для досягнення певної мети у визначений період. Для чого спеціально резервуються (реєструються на осіб, що напряду не пов'язані з політичними чи націоналістичними структурами, але не використовуються або під час їх використання певний час не надається політична чи інша резонансна інформація) деякі радіочастоти та Інтернет-ресурси, які використовуються коли потрібно сформулювати ту чи іншу “суспільну думку” навколо певного питання (наприклад, законопроекту). Використання невеличких інформаційних компаній, що суб'єктивно сприймаються, як такі, що не належать великому

бізнесу і провладним структурам, можуть формувати уявлення про їх незалежність, об'єктивність.

Тому, під час вибору джерел, інформацію яких доцільно піддавати аналізу на наявність в ній негативного впливу, потрібно звертати увагу на джерела, що належать не тільки протидіючій (політичній, релігійній чи націоналістичній) силі, якій ця інформація безпосередньо вигідна, але й на джерела, що належать силам, з якими ця протидіюча сторона може за тими чи іншими питаннями блокуватися. Крім того, потрібно звертати увагу на невеличкі (фінансово не місткі) джерела, що виникли безпосередньо перед розгортанням протистояння чи різко змінили зміст надаваної інформації (наприклад, з розважальної на політичну, суспільну тощо), а також джерела, активність яких є періодичною, співпадаючою з політичною чи суспільною активністю тієї чи іншої протидіючої сили. Зазначимо, що ці джерела можуть бути суто комерційними проектами. Так, “робити гроші” на політиці є досить вигідною справою, тому організуються газети, радіоканали і сайти, спеціально для продажу чи просто оренди тим чи іншим політичним силам. Утім, якщо це сталий бізнес, то такі джерела також можна визначати за засновниками і тримати їх у полі зору.

2. Після того, як підібрано джерела інформації, їх потрібно обробити принципом “ключових слів”. Крім того, потрібно організувати сортування та зберігання цієї інформації. Зрозуміло, що її оброблення потрібно для визначення ступеня негативного впливу, його вражаючих можливостей. Сортування та зберігання обробленої інформації виконує допоміжну функцію. Так, наприклад збережена інформація може допомогти в ідентифікації нової негативної інформації, авторство якої невідомо. Таке встановлення “авторства” допомагає уточнити цілі протидіючої сторони, чи може використовуватися під час контрдій для дискредитації протидіючої сторони. Так, авторство найчастіше викликає сумніви, коли наведена інформація заздалегідь є неправдивою чи сумнівною, а також коли інформація використовується для відволікання уваги від якихось більш важливих проблем. У цьому випадку медіа-простір “засмічують” будь-якою інформацією, що здатна відволікти суспільство від виниклої проблеми. Установлення “авторства” такої, здавалось би, “непотрібної” інформації допомагає встановити (чи продемонструвати) істинні цілі, потреби протидіючої сторони.

3. Для спрощення процедури аналізу всього медійного простору, заздалегідь потрібно установлювати зв'язки між різними джерелами, виявляти вихідні “точки”, з яких поширюється інформація. Досить багато джерел дублюють інформацію, через те, що самі є похідними від іншого джерела чи не мають власного інформаційного (аналітичного) відділу, що характерно для джерел-“одноднівок”. Установлення таких “точок” дозволить зменшити обсяг інформації, що підлягає аналізу, в цьому разі таке зменшення обсягу не погіршить якість аналізу.

4. Для якісного аналізу того чи іншого джерела інформації, потрібно проглянути його публікації, записи ефірів за деякий період часу (бажано брати період, що наповнений подіями політичного змісту, наприклад, під час виборів)

та скласти за рубриками перелік усіх статей, програм, випусків. Це кропітка робота, яка виправдається згодом. За її допомогою можна із всього інформаційного простору вибрати той спектр, що відповідає поставленій меті – визначення джерел НППВ на військовослужбовців.

Зазначимо, що більшість зазначеного обсягу роботи можуть проводити і не фахівці. Так, виділяти “ключові” фрази, теми, події, персонажі можуть особи, які не мають спеціальної освіти. Крім того, можливе використання їх “в сліпу”, коли істинні цілі не повідомляються чи замінюються на інші. Проте, аналітична робота, у тому числі й визначення цих “ключових” фраз, тем потребує спеціальної освіти та навичок. Крім “ручного” оброблення інформації досить часто використовують спеціальні комп’ютерні програми, які дозволяють виділити ті чи інші одиниці інформації з великих текстових масивів. Подібні програми використовуються для контролю Інтернет-простору та дозволяють визначати сайти, що несуть загрозу суспільству (наприклад, пропагандують насильство, фашизм, шовінізм чи поширюють проституцію). Тому розробники подібних сайтів прагнуть замінити “демаскуючі” їх одиниці інформації на інші, потенційно зрозумілі для їх споживачів. Через це виникає необхідність відслідковувати подібні метаморфози, шукати нові одиниці аналізу, бути у курсі нових висловів, метафор щодо досліджуваної тематики. У цій кропіткій роботі, в нагоді можуть стати наявні зразки стилів, що дозволяють встановити авторство, навіть, за будовою тексту, а не за його змістом.

Розглянемо процедуру контент-аналізу більш докладно. Ця процедура використовується для вивчення соціальних оцінок тих чи інших подій, аналізу пропаганди, вивчення арсеналу засобів масової комунікації, психологічних впливів тощо.

Контент-аналіз – змістовий аналіз на основі формалізованих методик. Він полягає у виділенні в тексті деяких ключових понять чи інших смислових одиниць і в подальшому підрахунку частоти уживання цих одиниць, співвідношення різних елементів тексту один з одним, а також із загальним обсягом інформації. Тобто аналіз змісту проводиться не інтуїтивно, не на “око”, а за допомогою методик, що забезпечують отримання достовірного і об’єктивного результату.

Усі дані статистики вербального матеріалу використовуються для формулювання висновків про невербальні аспекти, наприклад, про ті чи інші характеристики адресата та адресанта. Тому текстовий матеріал тут є проміжним об’єктом. Дослідників цікавить не текст як такий, і, навіть, не сама частота уживання тих чи інших одиниць аналізу автором тексту, а відмінність частоти від норми уживання одиниць в мові нашого часу.

Контент-аналіз має такі основні етапи:

- формулювання завдання, визначення програми дослідження;
- визначення вибірки (тієї частини текстів, які є достатніми для аналізу всього масиву публікацій і забезпечують репрезентативність вибірки);
- визначення єдиного семантичного тлумачення ключових понять дослідження;

- складання коду, переліку характеристик тексту, що відповідають завданню дослідження (одиниць аналізу);
- складання робочого документа, кодової картки та інструкції кодувальника (людині, яка буде працювати з текстом, фіксувати частоту вживання одиниць тексту);
- складання кошторису дослідження;
- комп'ютерне оброблення даних;
- пред'явлення результатів дослідження.

Контент-аналіз преси вимагає порівняно великих витрат часу і коштів, тому може використовуватися й метод експрес-аналізу. В його основі лежить кількісний підрахунок змістовних елементів тексту (факт, конфлікт, аргумент, тема, узагальнення), а також облік якісних характеристик публікацій (відповідність мети, інформативність, актуальність, доказовість, конструктивність).

Як і при контент-аналізі, ці характеристики тексту кодуються, позначаються певною цифрою й потім під час читання тексту дослідник їх фіксує.

У вербальному потоці, зазвичай, звертають увагу на:

- а) частоту;
- б) наявність/відсутність будь-яких тем;
- в) зв'язок між темами;
- г) основні теми.

Алгоритм проведення контент-аналізу.

Визначитися з вибором смислових одиниць. Це можуть бути образи і погрози, заклики і пориви благородного обурення, елементи особистої позиції автора чи щось інше, тобто усе те, що необхідно виявити.

Складається перелік пошукових смислових одиниць, визначається предметна область пошуку (ПОП). ПОП – це усі оперативні версії й гіпотези про відповідні ризик-фактори у діяльності НГ України.

Далі слід виявити у досліджуваному тексті індикатори-моделі оформлення кожної смислової одиниці мовними засобами. Теоретично їх число може бути величезним, але з урахуванням тяжіння людей до накатаних стереотипів, у практичній роботі реальне число індикаторів не таке уже і велике. Індикатори уписуються поряд з кожною смисловою одиницею. На цьому ж етапі потрібно визначитися з одиницею рахунку – мірилом. Зазвичай, вираховується частота вживання смислової одиниці й такі її кількісні характеристики, як кількість рядків, площа газетної смуги або тривалість мовлення. Такий алгоритм дає чітку систему правил для аналізу матеріалу.

Крім того, важливим джерелом інформації є знання про те, як змінюється фактична інформація. Так, якщо протидіючі сили потрапили у ситуації, що характеризують їх не з найкращого боку, то контрольовані ними джерела інформації можуть чинити по-різному – ігнорувати цю інформацію, відволікати від неї увагу, редагувати її (прикрашати, заміщувати акценти), давати офіційні коментарі, спростовувати вислови чи дії винуватців подій в ексклюзивних

інтерв'ю. За такими аспектами можна установити міру близькості джерела до протидіючої сторони.

Деякі вітчизняні мас-медіа мають ефіри не лише на українському просторі, але й за кордоном. Тому важливим є аналіз відмінностей інформації, що транслюється для українців та за кордон (наприклад, на російський медійний простір). Така різниця дозволяє визначити цілі, цінності та потреби протидіючої сторони, установити, на прихильність яких закордонних сил розраховує протидіюча сторона, який імідж вона собі вибудовує в очах світової спільноти. Робота з визначення цих відмінностей є важливою ще й через те, що отримані з її допомогою дані можуть використовуватися для викриття маніпуляційного характеру інформації, що надає це джерело, для його дискредитації.

Таким чином, під час аналізу інформаційних матеріалів увага повинна концентруватися на таких ключових моментах: кількість позитивних і негативних відносно до НГ України публікацій (контент-аналіз); коло їх авторів, а за можливості, й замовників; ступінь монополізації цієї теми; наявність взаємозв'язку між пропагандистськими висловлюваннями протидіючої сторони і замовними статтями стосовно НГ України; наявність в досліджуваних матеріалах збалансованої оцінки подій.

Відповідно аналіз зібраного інформаційного масиву дозволяє встановити характер взаємозв'язків між такими основними елементами, як-то: зміст і спрямованість повідомлення; джерело повідомлення; особистість журналіста, його зв'язки та контакти у комерційних і політичних колах.

Контрдії щодо негативної інформації, зазвичай, будуються в двох напрямках:

- спростовування чи дискредитація самої негативної інформації (ставиться під сумнів її правдивість, об'єктивність);

- дискредитація джерела інформації (ставлення під сумнів морального обліку автора тексту чи його компетентність; ставлення під сумнів незалежності та об'єктивності редакційної ланки, акцентування уваги на комерційній та іншій зацікавленості видавця тощо; дискредитація замовника тексту, тобто самої протидіючої сторони, розкриття істинних цілей поширення нею цієї негативної інформації). Така дискредитація проводиться за допомогою використання інтерв'ю з експертами, надання коментарів (наприклад, в ексклюзивних інтерв'ю) авторитетними особами чи посиленнями коментаторів на їх авторитетну думку. Дискредитація джерела чи самої протидіючої сили може будуватися на установленні їх зв'язків з комерційними проектами (підривають віру в їх безкорисність та ідейність), з несумісними за ідейними переконаннями силами та кримінальними, напівлегальними структурами і силами, що представляють інтереси інших країн (наприклад, Росії, США тощо).

Такі дії можна проводити, як на державному чи регіональному рівні з використанням адміністративного ресурсу, провладних джерел інформації, так і на рівні окремої частини, підрозділу, чи особистості військовослужбовця. Звісно рівень залежить від масштабності поширюваної негативної інформації, від

можливостей використання контрдій на різних етапах виконання службово-бойового завдання, від наявних фахівців, технічних, фінансових та інших ресурсів.

До малобюджетних та доступних на різних етапах виконання службово-бойового завдання можна віднести слідуючі контрдії. Так, офіцери виховних структур можуть безпосередньо виконувати дії щодо дискредитації негативної інформації та її джерела в інформуванні свого особового складу чи у написаних для ЗМІ текстах (статтях, інтерв'ю). Офіцери-психологи ще на етапі підготовки до виконання поставлених завдань мають навчати особовий склад деяким прийомам роботи з інформацією для самостійної оцінки її якості, правдивості та протистоянню небажаному психологічному впливу.

Звісно, дискредитувати джерело інформації можна використовуючи маніпулятивні технології, наприклад, використовуючи гіперболізацію, зміщення акцентів, пошуку компроматів. Проте, такі дії можуть повернутися бумерангом, тому у випадку офіційних контрдій бажано використовувати аналітичні техніки. Так, для дискредитації джерела негативної інформації про НГ України можна використовувати метод “вікон фактів”. Цей метод полягає в тому, що у цілком офіційних, легально зареєстрованих виданнях протидіючої сторони із кожної публікації вибираються цілком достовірні факти, часто зовсім тривіальні, нецікаві, несенсаційні й уже ніяк не такі, що можуть скомпрометувати джерело чи саму протидіючу сторону, але зіставлення таких “атомних” фактів може дати несподіваний результат.

Досвід показує, що досить часто джерелом дискредитації стає непостійність цілей і непослідовність дій протидіючої сторони. Для цього, можна представити факти і вислови керівників протидіючих сил у хронологічному порядку. Непослідовність дій сприймається звичайною людиною, як безпринципність, аморальність, бажання використати інших у власних цілях чи банальна неспроможність реалізувати власні цілі, слабкість, залежність, в тому числі й фінансова, тощо.

Дискредитувати негативну інформацію та її джерело можна також шляхом зіставлення її з істиною, фактичною інформацією. Для цього у частині, підрозділі можна організувати зустрічі з очевидцями, розповідям яких немає підстав не довіряти, та перегляди кінохронік з місць подій. Аналіз розбіжностей дозволить висвітлити справжні цілі джерела, що поширювало негативну інформацію й визначити рівень довіри до нього.

Скомпрометувати джерело інформації чи протидіючу сторону, що ним володіє можна викривши їх зв'язки з іншими силами, які позиціонуються, як супротивники чи як такі сили, блокування з якими неможливе за “ідейними” переконаннями. Встановлення таких зв'язків доцільно проводити на периферії (в структурах, що досить віддалені від штабу, керівника), де питанням оперативного легендування приділяється недостатньо уваги, а помилки виконавців, які, зазвичай, не мають ні спеціальної освіти, ні стійких ідеологічних переконань та не дотримуються партійної дисципліни, стають очевидними. Наймані виконавці на периферії, часом не ховаючись, спілкуються з так званими “непримиренними супротивниками” та “ідеологічними ворогами”, не намагаються приховати факт цієї співпраці.

2.2.1.2. Побудова математичної моделі розповсюдження негативного інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців

Дослідження каналів передачі інформації потребує моделювання розповсюдження інформаційно-психологічних впливів від суб'єкта до об'єкта для оцінювання рівня значущості сумарного впливу на різні категорії військовослужбовців та здійснення в разі необхідності протидії цьому впливу.

Для того, щоб дізнатися, наскільки інформація від різних джерел впливає на свідомість та МПС військовослужбовців, побудуємо модель розповсюдження ІПВ від суб'єктів до об'єктів, проведемо його аналіз та за допомогою математичних розрахунків визначимо оцінки сумарного впливу на різні категорії особового складу.

З метою побудови математичної моделі ІПВ на військовослужбовців доцільно використовувати методи теорії графів і матричного числення. Для цього необхідно мати такі матриці даних:

- матриця характеристики джерел впливу на особовий склад під час виконання СБЗ, яка за змістом включає індекси джерел впливу (уряд, політичні партії, громадські організації, релігійні організації, родина, друзі тощо), характер та інтенсивність впливу за добу;

- матриця характеристик комунікативних каналів, яка за змістом включає індекси каналів впливу, інформаційну характеристику каналів впливу (сенсорність, перевага каналів та коефіцієнт значущості);

- матриця зв'язків джерел і каналів впливу (радіо, преса тощо) на особовий склад;

- матриця характеристик ІПВ, яка за змістом включає індекси впливу (наказ, директива, виступ, чутки тощо) та коефіцієнти значущості впливів.

Урахування характеристик впливу, джерел та каналів дозволяє виявити, наскільки, з якою міцністю інформація впливає чи не впливає на об'єкти впливу, тому отримані дані необхідно навести у вигляді матриці характеристик об'єктів впливу, яка за змістом включає індекси об'єктів впливу (командування, військові колективи, військовослужбовці тощо) та коефіцієнти їх стійкості до впливу.

Кожний інформаційний вплив на військовослужбовця (об'єкт) розкриває:

- характер впливу (позитивний – “+1”, негативний – “-1”);
- вагу або потужність, яка змінюється від “0” до “1”.

Кожний вплив має змістовий характер: текстовий, голосовий, зоровий і таке інше.

Існуюче середовище, в якому ці впливи поширюються, описується відповідними векторами.

Припустимо, що модель впливу інформації на об'єкти впливу представляється у вигляді графа, де вершинами графа є: джерело; канали впливу; вплив, який представляє собою інформацію у вигляді повідомлення, тексту, аудіо, відео тощо; об'єкт впливу, а ребра графа – відповідають існуючим зв'язкам між цими вершинами (рис. 2.1).

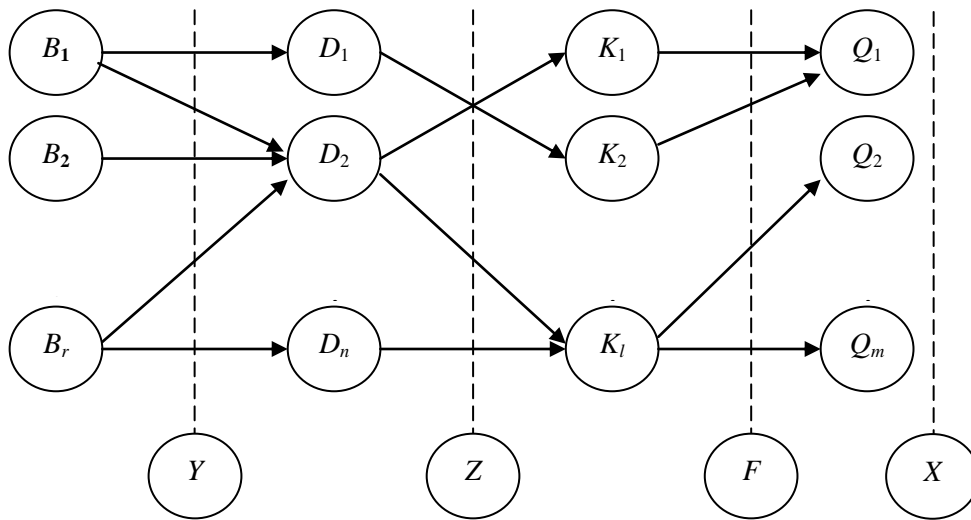

Рис. 2.1. Модель впливу інформації на об'єкти впливу

Уявимо собі такі кортежі:

- джерела впливу: $\vec{D} = D_1, D_2, \dots, D_n$ – хто здійснив вплив (партії, організації, командування тощо);
- об'єкти впливу: $\vec{Q} = Q_1, Q_2, \dots, Q_m$ – на кого здійснюється вплив (військовослужбовці, колективи, командування тощо);
- канали впливу: $\vec{K} = K_1, K_2, \dots, K_l$ – якими каналами передається вплив (телебачення, радіо, плакати, листівки тощо);
- різновид впливу: $\vec{B} = B_1, B_2, \dots, B_r$ – які впливи за видом, формою, змістом, характером, важливістю тощо.

Моделювання ІПВ на об'єкт у вигляді графа є достатньо наочним та дозволяє чітко простежувати фізичний зміст процесів впливу інформації на особовий склад.

Однак у випадках, коли кількість впливів інформації, джерел та каналів впливу на об'єкт стає достатньо великою, безпосередня робота з графом моделі суттєво ускладнюється й виникає необхідність перейти до адекватної йому математичної моделі ІПВ на особовий склад (об'єкт).

З точки зору зручності вирішення подальших задач таку модель впливу інформації на об'єкти доцільно відображати у вигляді матриць інцидентності (S, H, G) , в яких номери рядків – це звідки йде інформація, а номери стовпців – це куди поступає інформація. Такі матриці дозволяють зробити опис середовища розповсюдження впливу (див. рис. 2.2), а саме:

S – якими каналами передають інформацію відповідні джерела $[n \times l]$,

$$S_{ij} = \begin{cases} 1, \text{ якщо } i\text{-те джерело передав дані } j\text{-му каналу, де } i = \overline{1..n}; \\ 0, \text{ у іншому випадку, де } j = \overline{1..l}; \end{cases}$$

H – з яких каналів одержує інформацію об’єкт впливу $[l \times m]$,

$$h_{ij} = \begin{cases} 1, \text{ якщо } i\text{-ий канал передав дані } j\text{-му об’єкту, де } i = \overline{1..l}; \\ 0, \text{ у іншому випадку, де } j = \overline{1..m}; \end{cases}$$

G – які впливи обирають відповідні джерела $[r \times n]$,

$$g_{ij} = \begin{cases} 1, \text{ якщо } i\text{-ий вплив обраний } j\text{-им джерелом, де } i = \overline{1..r}; \\ 0, \text{ у іншому випадку, де } j = \overline{1..n}. \end{cases}$$

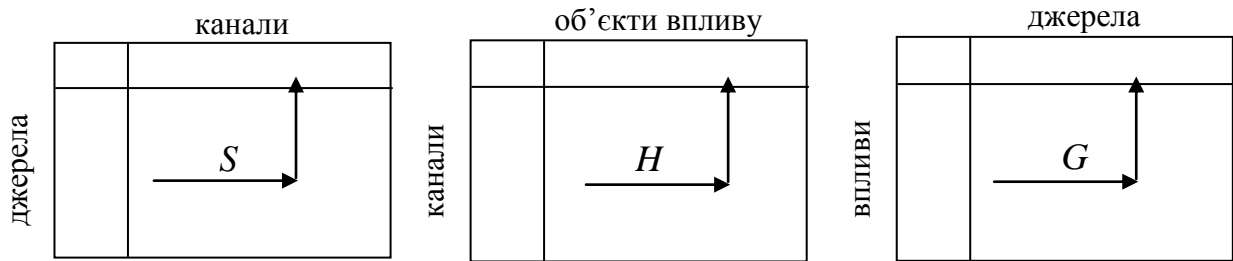

Рис. 2.2. Середовище розповсюдження ІПВ

Під час моделювання ІПВ на об’єкти припустимо використання таких “фільтрів” (рис. 2.3):

- між впливом та джерелом впливу, що визначає вибір впливу (Y – фільтр впливу розмірністю $[r \times r]$);
- між джерелом впливу та каналами впливу, що визначає вибір джерела впливу (Z – фільтр джерела розмірністю $[n \times n]$);
- між каналами впливу та об’єктами впливу, що визначає пропускну здатність каналів (F – фільтр каналу розмірністю $[l \times l]$);
- той, що визначає на які об’єкти впливати (X – фільтр об’єкта розмірністю $[m \times m]$).

Ці фільтри (рис. 2.3) дозволяють враховувати проходження інформації впливу та представляються у вигляді діагональних матриць.

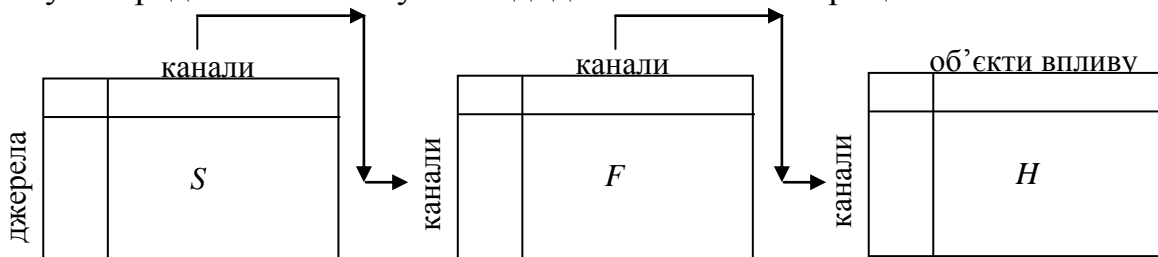

Рис. 2.3. Приклад розміщення фільтра каналу F у вигляді діагональної матриці між матрицями інцидентності S та H

Алгоритм формування алгебраїчних зображень математичних моделей інформаційних структур реалізовано програмно. За його допомогою відповідно до визначених правил формуються такі матриці інцидентності.

1. Матриця зв'язків між джерелом та об'єктом впливу $R [n \times m]$, що визначає, які джерела впливають, на які об'єкти та в якій кількості

$$\vec{R} = \vec{S} \times \vec{H}.$$

Зв'язки між джерелом та об'єктом з урахуванням пропускнуої здатності каналів (F) визначаються таким чином:

$$\vec{R}^* = \vec{S} \times \vec{F} \times \vec{H}.$$

2. Матриця зв'язків між впливами та каналами $C [r \times l]$, що визначає, які впливи, за якими каналами здійснюються та в якій кількості

$$\vec{C} = \vec{G} \times \vec{S}.$$

Зв'язки між впливами та каналами з урахуванням вибору джерел впливу (Z) визначаються таким чином:

$$\vec{C}^* = \vec{G} \times \vec{Z} \times \vec{S}.$$

3. Матриця зв'язків між впливами та об'єктом впливу $U [r \times m]$, що визначає, які впливи здійснюються, на які об'єкти та в якій кількості

$$\vec{U} = \vec{G} \times \vec{S} \times \vec{H} = \vec{C} \times \vec{H}.$$

Яким чином пов'язано вплив з об'єктом впливу з урахуванням вибору джерела впливу (Z) і пропускнуої спроможності каналів (F)

$$\vec{U}^* = \vec{G} \times \vec{Z} \times \vec{S} \times \vec{F} \times \vec{H}.$$

4. Матриця, що визначає, які впливи обирають відповідні джерела з урахуванням їх ваги чи наявності

$$\vec{G}^* = \vec{Y} \times \vec{G}.$$

5. Матриця, що визначає, з яких каналів об'єкти, що є в наявності, одержують відповідні впливи

$$\vec{H}^* = \vec{H} \times \vec{X}.$$

Кінцева модель проходження інформації буде мати вигляд, який наведено на рис. 2.4.

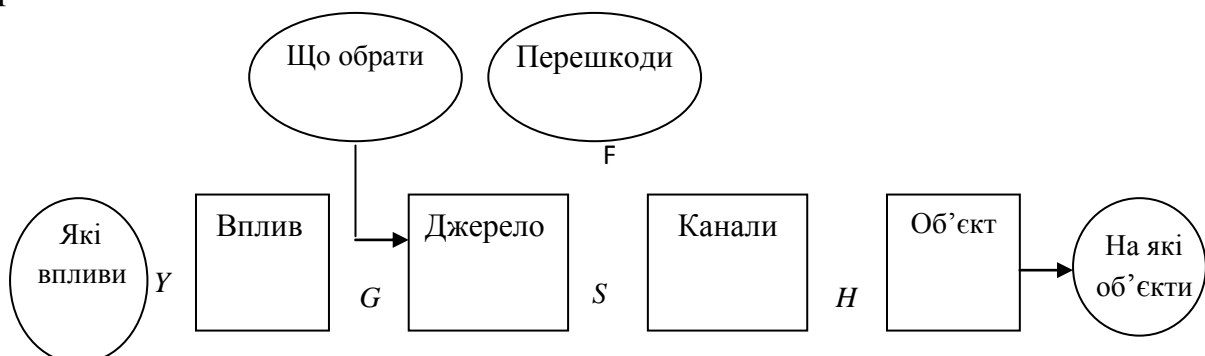

Рис. 2.4. Модель проходження інформації від формування впливу до об'єкта впливу

Таким чином, на підставі зазначеної вище моделі ІПВ на особовий склад НГ України під час виконання СБЗ можна визначити, який буде кінцевий результат зв'язку впливу з об'єктом впливу ($\vec{U}_{\text{рез.}}$): $\vec{U}_{\text{рез.}} = \vec{Y} \times \vec{G} \times \vec{Z} \times \vec{S} \times \vec{F} \times \vec{H} \times \vec{X}.$

Як критерій ефективності протидії негативному впливу доцільно обрати відношення кількості негативних впливів (n^-) до кількості позитивних впливів (n^+), який повинен бути більше або дорівнюватися 6 [11; 29; 43; 97; 108; 134–136]

$$\frac{n^-}{n^+} \geq 6.$$

Таким чином, викладене вище дозволяє зробити певні висновки, а саме:

- впровадження сучасних інформаційних технологій у реально діючі системи та у практику військ дає можливість будувати моделі ІПВ на особовий склад НГ України під час виконання СБЗ;

- підхід, що запропоновано, надає можливість врахувати проходження інформаційно-психологічних впливів за визначеною структурою під час вибору доцільних варіантів реалізації рішень на протидію негативному інформаційно-психологічному впливу та виключити з розгляду такі варіанти рішень, які не відповідають визначеному критерію.

2.2.2. Оцінювання та контроль морально-психологічного клімату військового колективу

Як вже відзначалося, інформаційно-психологічний вплив з боку протидіючих сил на військовослужбовців під час підготовки та виконання службово-бойових завдань здійснюється:

- в пункті постійної дислокації військової частини (з'єднання), в процесі повсякденної діяльності та підготовки до виконання службово-бойових завдань, з використанням таких засобів і каналів впливу, як телебачення, радіо, Інтернет, мобільний зв'язок, газети, журнали, листування, розповсюдження чуток, вербальне і невербальне спілкування, наочні форми впливу;

- під час здійснення ВОРезом маршу до району виконання службово-бойових завдань використовуються такі засоби і канали, як радіо, мобільний зв'язок, невербальне спілкування, наочні форми впливу;

- в пункті збору використовуються всі ті засоби і канали впливу, що й у пункті постійної дислокації військової частини (з'єднання) та додатково здійснюється шантаж військовослужбовців через погрози їм та їх родинам;

- під час виконання службово-бойових завдань НІПВ з боку протидіючих сил на військовослужбовців здійснюється за допомогою використання гучномовних засобів впливу, вербального і невербального спілкування, наочних форм впливу та розповсюдження чуток.

Дія інформаційно-психологічного впливу позначається на конкретних сферах психіки кожного окремого військовослужбовця, груп військовослужбовців і суспільної свідомості в цілому, а саме:

- на потребово-мотиваційній сфері (знання, переконання, ціннісні орієнтації, потяги, бажання);

- на інтелектуально-пізнавальній сфері (увага, відчуття, сприйняття, уява, пам'ять, мислення й уявлення);

- на емоційно-вольовій сфері (емоції, почуття, настрої, вольові процеси);

– на комунікативно-поведінковій сфері (характер і особливості спілкування, взаємодії, міжособистісне сприйняття).

Наявність НППВ також може рефлексуватися особою, на яку цей вплив здійснювався, що потенційно призводитиме до змін у самосвідомості, а може не усвідомлюватися нею зовсім.

Нижче нами пропонується інструментарій, що тонко пристосовується до конкретного змісту, обставин НППВ, що робить діагностику його наявності досить надійною, але вимагає високого рівня кваліфікацій психолога, який його використовує.

Для діагностики наявності НППВ на когнітивні структури особистості військовослужбовця можна використовувати методи оцінки впливу, що чинить реклама, у тому числі, політична.

Так, ефективність реклами, зазвичай, оцінюють двома способами:

- а) перевірка запам'ятовування;
- б) перевірка розпізнання.

Під час перевірки на запам'ятовування проводиться опитування представників потенційного контингенту (чи конкретної особи), які читали газети, листівки, чули виступи на радіо, телебаченні чи безпосередньо на площах, і фіксується все, що вони були спроможні розповісти про почуте та побачене. Фіксується й те, як довго і точно зберігається ця інформація в пам'яті осіб, на яких здійснювався вплив. Точність (ефективність інформування) визначається мірою співпадання інформації, що поширювалась й відтворювалась обстежуваними.

Під час перевірки на розпізнання перевіряється те, яким саме негативним інформаційно-психологічним впливам піддавалися представники потенційного контингенту (чи конкретна обстежувана особа). Для цього збирається весь масив негативного інформування й надається обстежуваному у вигляді поширених суспільних думок. Йому необхідно визначити міру погодженості з цією інформацією. Чим з більшою кількістю негативної інформації погоджується обстежуваний, тим ефективнішим був НППВ.

Найчастіше основними завданнями НППВ є дезорганізація та демотивація об'єктів впливу, але більш досконало продуманий НППВ спрямований не просто на руйнацію свідомої мотивації й відповідної їй поведінки, а на підміну мотивів та цілей, на формування нової лінії поведінки. Це може відбиватися в об'єктивних ознаках їх поведінки, які доцільно використовувати у схемах спостереження для визначення враженості від негативних інформаційно-психологічних впливів:

- поява помилок у діях;
- зниження інтенсивності та швидкості дій;
- поява висловлювань, що відповідають негативній інформації;
- розгубленість;
- категорична відмова від виконання поставлених завдань.

Цей перелік є невичерпним, його можна доповнювати конкретними особливостями виконання завдань. Для створення схеми спостереження бажано продумати ще й градацію цих ознак та їх критичний рівень.

Демотивація й дезорганізація знаходять своє відображення і в зміні настрою, емоційного стану обстежуваного. Зазначимо, що діагностувати негативний емоційний стан можна, як за допомогою колірних асоціацій (наприклад, тест Люшера чи колірний тест ставлень), так і за шкалами безпосередніх оцінок стану (наприклад, градусники Кісельова) чи опитувальників. Утім, колірні асоціації є більш надійним засобом, через те, що сприйняття кольору більш щільно пов'язано з емоційною сферою. Крім того, на відміну від безпосередніх оцінок і опитувальників, колірні асоціації не потребують усвідомлення свого стану.

Зазначимо, що тест Люшера використовується для діагностики стану, що безпосередньо переживає обстежуваний. Для відстроченої діагностики стану можна використовувати такий експертний метод, як ретроспективна діагностика стану. В основу цієї методики було покладено кольороасоціативний експеримент.

Методика передбачає проведення декілька етапів. На першому етапі визначають ключові стадії виконання завдання в складних умовах негативного інформаційно-психологічного впливу.

На другому етапі обстежуваний ранжує кольори (8 кольорів набору Люшера) відповідно до образу ситуації, що склалася (розкладка робиться для кожного суб'єктивно виділеного етапу виконання завдання).

На третьому етапі обстежуваному пропонується перелік емоцій, переживань та станів, що відображають “емоційний спектр” екстремальних станів (афект, фрустрація, психічна напруженість, розгубленість тощо). У перелік включаються й ті емоції та переживання, які називав обстежуваний у самозвіті (в ході бесіди), що індивідуалізує процедуру дослідження. Зазвичай, пред'являється набір з 16–22 емоцій і станів. Вони служать “еталонами”, з якими згодом будуть зіставлятися раніше отримані ранжування. Можна запропонувати взяти як еталонні такі параметри станів: активність, небезпека, апатія, тривога, готовність діяти, напруженість, слабкість, відчай, страх, відраза, безвихідність, спокій, пригніченість, жах, потрясіння. Обстежуваний оцінює ці емоції за допомогою основного набору тесту Люшера, отримані таким чином ранжування розглядаються як властиві йому “еталонні” кольороасоціативні уявлення про ті чи інші емоції, стани і переживання.

На четвертому етапі проводиться співставлення кольороасоціативного ряду, що відповідає стану обстежуваного на певній стадії розвитку досліджуваної ситуації, з “еталонними” рядами емоцій, станів і переживань. Для цього використовується формула обчислення коефіцієнта рангової кореляції (за Спірменом)

$$\rho = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n(n^2 - 1)},$$

де d – різниця рангів i -характеристики у ряді стану на досліджуваному етапі екстремальної ситуації й в “еталонному” ряді; n – 8 (число рангів, відповідних основному набору тесту Люшера).

Ця процедура проводиться стосовно кожної стадії. Отримані значення коефіцієнта рангової кореляції свідчать про близькість стану суб'єкта до тих чи інших емоційних переживань й станів, узятих як параметри досліджуваного стану. Враховуються як позитивні, так і негативні коефіцієнти кореляції в діапазоні 0,26–1,00. Під час аналізу кожного параметра стану в динаміці, на різних стадіях розвитку ситуації, значення коефіцієнта кореляції будуть різні, що може бути показником посилення або ослаблення впливу кожної складової “емоційного спектра” стану людини, що визначає специфіку стану на кожній конкретній стадії.

Зазначимо, що процедуру колірною асоціативного експерименту (чи колірною тесту ставлень) можна застосовувати і для діагностики стану демотивованості. Так, колірний тест ставлень проводиться в декілька етапів. Перший етап призначений для визначення понять, які розкривають досліджувану проблему. Так, для завдання діагностики демотивованості доцільно добрати поняття, що відбивають мотивацію професійної діяльності та виконання конкретних СБЗ. Наприклад, такі поняття, як охорона закону, гарантування прав людей, допомога людям, повага до влади, професійний обов'язок, саморозвиток, самоудосконалення, охорона правопорядку, авторитет, гроші, кар'єра, пільги, престиж, влада, зв'язки, романтика, отримання житла, хабар тощо. Для визначення перспективності цих мотивів можна додати у перелік понять – “моє майбутнє”, “моє, минуле”, “моє сьогодення”.

На другому етапі, обстежуваного просять зробити колірну розкладку (розташувати за ступенем подібності до поняття 8 кольорів набору Люшера) до кожного поняття.

На третьому етапі обстежуваного просять розкласти кольори за ступенем приємності (від найприємнішого до найнеприємнішого).

Оброблення отриманих результатів за цією процедурою може бути кількісною та якісною.

Кількісна передбачає корелювання колірною розкладкою за ступенем приємності з кожною із колірних розкладок до понять-мотивів професійної діяльності. Чим більший позитивний коефіцієнт кореляції (чим ближчий він до 1) між розкладкою за ступенем приємності й розкладкою до поняття-мотиву, тим більш значимий цей мотив. Відсутність позитивних кореляцій з професійно важливими мотивами або наявність таких кореляцій з демотиваторами чи мотивами, що не відповідають професійній діяльності, свідчить про стан демотивації.

Крім того, для дослідження динаміки мотиваційної сфери, встановлення “моменту зламу” в мотиваційній сфері можна порівняти зміни коефіцієнтів кореляції між колірними розкладками понять-мотивів та колірними розкладками до “минулого”, “майбутнього”, “сьогодення”. Так, якщо поняття-мотиви позитивно значуще корелює з “минулим”, але не корелює з “майбутнім”, то цей мотив утратив свій вплив на діяльність обстежуваного.

Якісна обробка результатів передбачає аналіз кольорів, що добиралися до тих чи інших понять-мотивів. Так, використання на першій позиції чорного

кольору свідчить про негативне ставлення до того чи іншого мотиву, а сірого – до його ізоляції, до уникнення його травматичної дії.

Для розв'язання такого специфічного завдання, як визначення дезорганізуючого впливу емоцій на діяльність (стану емоційної напруженості) можна використовувати схему спостереження В. Л. Маріщука та Ю. Я. Кісельова.

Бланк схеми спостереження

Ознаки емоційних проявів	Бал
1	2
Міміка:	
– спокійна, міміка упевненості, дихання рівне	5
– злегка схвильована, лоб нахмурений, брови підняті, куточки губ злегка підняті, губи стиснуті, дихання прискорене, але ритмічне	4
– помітно схвильована, брови високо підняті, зуби стиснуті, куточки губ дещо опущені, порушена симетрія міміки, дихання прискорене і не ритмічне	3
– сильно схвильована, зуби стиснуті, жовна на щоках, рот відкритий, помітка асиметрія міміки, різке почастішання дихання з скороченням фази видиху	2
– дуже напружена, зуби стиснуті, можливий оскал	1
Статичні пози:	
– стоїть чи сидить зручно, невимушено, займає позу виправдану обставинами	5
– поза виправдана обставинами, але трохи напружена	4
– прагне до невиправданої зміни положення	3
– сидить або стоїть незручно, часто змінює позу	2
– не змінює позу, сидить або стоїть незручно	1
Рухи:	
– координовані легкі рухи	5
– координовані рухи, але з деякими помітними зусиллями	4
– рух помітно напружений, плечі злегка підняті, деяка напруженість в плечах	3
– помітна скутість рухів, рухи з невідповідними зусиллями, явна розкоординованість	1–2
Тремор:	
– тремор відсутній	5
– невеликий тремор пальців	4
– помітний тремор рук (тремтіння, вибивання дробу пальцями, постукування)	3
– тремор рук і ніг (смикання й тремтіння ніг)	2
– тремор рук, ніг і тик на обличчі	1
Особливості мови:	
– мова спокійна, тембр і темп мови звичайні, природна жестикуляція, голос досить гучний і впевнений	5
– мова більш виразна ніж зазвичай, темп злегка прискорений, жестикуляція звичайна, голос гучний	4
– мова прискорена, посилена жестикуляція, багато вигуків, деяка схвильованість, проковтування закінчень слів	3

1	2
– мова кваплива, можлива верескливість, надмірна жестикуляція й міміка, недоречний сміх, заїкання, проковтування слів	2
– мова уповільнена, мало виразна, голос тихий, довгі паузи, мало жестів	1
Вегетативні зсуви: – пульс і дихання звичайні, колір обличчя, тонус м'язів без змін	5
– пульс і дихання дещо прискорені, шкіра обличчя дещо почервоніла, тонус м'язів звичайний або злегка підвищений	4
– пульс значно прискорений, дихання часте, поверхнєве, помітне почервоніння або збліднення шкіри, підвищене потовиділення, м'язи напружені, у дітей можливий діурез	3
– пульс і дихання звичайні або дуже рідкі, збліднення шкірних покривів, млявість, нездужання	1–2

Чим менше обстежуваний отримав балів за методикою, тим більше у нього виражена емоційна напруженість. Чим більше набрано балів, тим більше виражена емоційна стійкість.

Якщо ж особа, яка обстежується, усвідомлює факт здійснення на неї НППВ, то можна використовувати процедуру особистісного диференціала.

Так, обстежуваного просять за шкалами особистісного диференціала оцінити себе, а потім особу, яка піддалася НППВ та особу, яка здатна вдало опиратися НППВ. Кожне оцінювання проводиться на новому бланку, в цьому разі попередній бланк прибирається з поля зору обстежуваного.

Бланк особистісного диференціала

Особистісні якості	Оцінка							Особистісні якості
	3	2	1	0	1	2	3	
Приязний	3	2	1	0	1	2	3	Неприязний
Слабкий	3	2	1	0	1	2	3	Сильний
Говіркий	3	2	1	0	1	2	3	Мовчазний
Безвідповідальний	3	2	1	0	1	2	3	Відповідальний
Впертий	3	2	1	0	1	2	3	Поступливий
Замкнутий	3	2	1	0	1	2	3	Відкритий
Добрий	3	2	1	0	1	2	3	Егоїстичний
Залежний	3	2	1	0	1	2	3	Незалежний
Діяльний	3	2	1	0	1	2	3	Пасивний
Черствий	3	2	1	0	1	2	3	Чуйний
Рішучий	3	2	1	0	1	2	3	Нерішучий
В'ялий	3	2	1	0	1	2	3	Енергійний
Справедливий	3	2	1	0	1	2	3	Несправедливий
Розслаблений	3	2	1	0	1	2	3	Напружений
Метушливий	3	2	1	0	1	2	3	Спокійний
Ворожий	3	2	1	0	1	2	3	Дружелюбний
Впевнений	3	2	1	0	1	2	3	Невпевнений
Нелюдимий	3	2	1	0	1	2	3	Товариський
Чесний	3	2	1	0	1	2	3	Невідвертий
Несамостійний	3	2	1	0	1	2	3	Самостійний
Дратівливий	3	2	1	0	1	2	3	Незворушний

Корелюючи дані самооцінки обстежуваного із даними оцінки ним особи, що піддалася впливу та особи, яка протистояла впливу, можна установити суб'єктивне сприйняття себе, як здатного чи ні до опору НППВ. Так, чим щільніша позитивна кореляція (чим ближчий показник до 1) між самооцінкою та оцінкою особи, яка піддалася впливу, тим сильніше суб'єктивне уявлення про себе, як про особу, що піддалася впливу. Чим щільніша позитивна кореляція між самооцінкою та оцінкою особи, яка здатна протистояти негативному впливу, тим сильніше уявлення про себе, як про особу, що може протистояти НППВ.

Для реконструкції структур свідомості особи, яка потрапила під НППВ, можна використовувати репертуарні матриці.

Для цього необхідно у список ролей ввести крім “Я”, ролі, що пов'язані з виконанням професійних завдань (наприклад, “професіонал своєї справи”, “справжній офіцер”, “на нього завжди можна покластися”, “особа, яка займає провладну позицію”, “особа, яка лояльна до керівництва”) і особливостями служби (наприклад, “особа, яка завжди діє відповідно до закону”, “відповідальна за свої дії особа” чи протилежні ним); ролі, що відбивають моральні засади професії (“моральна особа”, “відверта людина”, “добра людина”, “щаслива людина” тощо), а також такі ролі, як “особа, що піддалася НППВ” та “особа, яка вдало протистояла НППВ”. Перелік ролей добирається відповідно від завдань обстеження та особливостей виконуваних обстежуваним професійних завдань. Бажано, щоб цей перелік складався з 10–15 ролей. На місце кожної ролі обстежуваному потрібно вписати знайому йому особу (реальну особу чи, можливо, літературного або телевізійного героя), яка найбільше їй відповідає, причому вписані особи не можуть повторюватися. Порівнюючи цих осіб за спеціально визначеним правилом, складається перелік конструктів. Зазвичай, обстежуваному пропонується порівняти між собою трьох осіб, які позначені колами у кожній строчці. Кружки можуть розташовуватися у довільному порядку або з якимось умислом (наприклад, розташовуватися таким чином, що обстежуваний змушений кожного разу порівнювати ролі, що стосуються різних аспектів своєї професійної діяльності з ролями осіб, які здатні чи не здатні протистояти впливу). Порівнюючи позначених кружками осіб, обстежуваний визначає за якою ознакою двоє з них подібні, а третя особа – відмінна. Ця ознака і є конструктом, який уписується в перший рядок. Далі переходять до другого рядка, де також є три кружки, що позначають ролі, які потрібно порівняти, і так до кінця, доки не буде складено весь рольовий список. Після того, як конструкт виділено, обстежуваного просять оцінити за ним усіх осіб, вписаних у рольовий список. Можливі різні варіанти оцінок, наприклад, оцінювати вираженість цієї ознаки (конструкта) за 10-бальною оцінкою в кожній особі, внесеної в рольовий список чи проранжувати цих осіб за ступенем вираженості в них цієї ознаки. І так за кожним виділеним конструктом. Тобто перелік конструктів стає основою для оцінки і порівняння кожної ролі.

Обробка матриць найчастіше робиться за допомогою кореляційного аналізу. Корелюючи оцінки за ролями можна визначити з ким ідентифікується

обстежуваний (наскільки щільно він асоціює себе з “професіоналом”, “лояльною”, “законослухняною” “моральною” та “щасливою” людиною тощо) і наскільки він здатний протистояти НППВ. Корелюючи між собою конструкти, можна установити їх плеяди і реконструювати структури свідомості обстежуваного, особливості його світогляду.

Варто також відзначити, що під час оцінювання морально-психологічного стану особового складу обов’язково треба ураховувати такі аспекти: соціальний і національний склад підрозділів, характер взаємовідносин між військовослужбовцями різних національностей; рівень релігійності особового складу, наявність релігійних протиріч; вікові характеристики різних категорій особового складу, рівень його загальноосвітньої підготовки; досвід військової служби, бойових дій, рівень бойової майстерності; знання особовим складом району службово-бойових дій, рівень згуртованості підрозділів; укомплектованість підрозділів офіцерським складом, його рівень оперативної (бойової) підготовки, досвід штабів у керуванні підрозділами; відношення військовослужбовців до мети службово-бойових дій, військово-політичного керівництва держави, до своїх командирів (начальників); рівень знання особовим складом озброєння, особливостей тактики дій протидіючих сил (супротивника); стан психологічної підготовки військовослужбовців різних категорій; негативні випадки, що трапились та їх наслідки; стан здоров’я військовослужбовців, основні захворювання, рівень забезпеченості матеріально-побутових потреб і т. ін.

Зразок бланка з довільним порівнянням ролей

Я сам													
о		о						о					
	о		о						о				
		о		о						о			
			о		о						о		
о				о		о							
	о					о		о					
		о					о		о				
			о					о		о			
				о					о		о		
					о					о		о	
						о					о	о	

Під час формулювання висновків обов’язково треба згадати про загальну оцінку кількісно-якісного складу підрозділів та їх морально-психологічного стану (дозволяє виконувати службово-бойові завдання; обмежено дозволяє; не дозволяє); сильні та слабкі сторони морально-психологічного стану особового складу за категоріями (офіцери, військовослужбовці військової служби за контрактом, строкової служби тощо); загальну оцінку морально-психологічного

стану підпорядкованих підрозділів; основні заходи щодо підтримки та підвищення морально-психологічного стану.

Висновки до 2 розділу

Протидіючі сили мають свої канали для здійснення НППВ. До основних комунікативних каналів відносяться: телебачення, радіомовлення, преса, наочні форми, Інтернет, телефон, листування, міжособистісне спілкування, невербальне спілкування, використання яких дозволяє здійснювати НППВ на військовослужбовців під час виконання службово-бойових завдань.

Для здійснення НППВ суб'єкти впливу використовують інформацію, яка за формою передається у вигляді тексту, аудіо або відео і за змістом представляє собою наказ, директиву, виступ, чутки і таке інше. Проте, інформаційно-психологічний вплив з боку суб'єктів впливу є відносним і в певній мірі залежить:

- а) від досвіду військовослужбовця, на якого здійснюється вплив;
- б) від статусу джерела і каналів, що здійснюють цей вплив;
- в) від можливостей уникнути дії того чи іншого джерела інформації.

Для перевірки цього положення було проведено соціально-психологічне дослідження.

Інтернет, телебачення, радіо, друковані видання в силу технічних особливостей принципово відрізняються один від одного як функціонально, так і змістово. Отже, роль кожного з них як потенційного джерела НППВ на свідомість та психіку військовослужбовців є різною. Так, виявлено, що впливовість джерела впливу тісно пов'язана з його значущістю й персоналізованістю, близькістю (можливістю контактності), тобто тих факторів, що впливають на можливість використовувати такі детально описані в психологічній літературі стратегії захисту від НППВ, як “відхід”, “блокування”, “ігнорування” тощо.

Оцінка впливу різних каналів масового інформування на свідомість військовослужбовців зазначених груп дає підстави відзначити таке.

1. Військовослужбовці зі строком служби до 3 років досить інфантильно ставляться до отримання інформації, їм легше сприймати чужі оцінки щодо отриманої інформації, ніж виробляти своє ставлення до неї. Проте питання отримання цієї групою інформації знаходиться під контролем їх командирів, що у певній мірі захищає недосвідчених військовослужбовців від маніпулятивних впливів.

2. Військовослужбовці зі строком служби 3–5 років мають менш інфантильне ставлення до інформації, однак, негативне значення має не тільки це, а й доступність інформації внаслідок зменшення зовнішнього контролю й наявності власних приймачів інформації (мобільних телефонів).

3. Для військовослужбовців зі строком служби понад 5 років важливим постає статус інформації (офіційна, достовірна або розважальна, непевна тощо). Їхня звичка аналізувати отримані дані унебезпечує їх від НППВ. Тобто у цих військовослужбовців сформований внутрішній контроль щодо негативного

впливу маніпулятивної інформації.

4. Іншим прикладом впливу оцінки каналу на оцінку надаваної інформації є чутки. Доцільно зауважити, що негативне оцінювання цього каналу призводить до ігнорування військовослужбовцями впливу зазначеного каналу на їхню свідомість, і, причому, за силою їх вплив дорівнює такому, який здійснюють радіо та Інтернет.

5. Такі канали інформування, як телефон і міжособистісне спілкування є досить тісно пов'язаними з джерелом інформування, тому контроль каналу в цьому випадку дорівнює контролю джерела інформації.

Отже, дослідження недоліків та обмежень існуючої системи заходів протидії інформаційно-психологічному впливу на військовослужбовців у ході підготовки та виконання СБЗ показало, що:

- у заходах протидії, спрямованих на офіцерський склад із значним строком служби, важливим є не контроль надання інформації (з цим завданням ця категорія справляється самостійно), а надання їм офіційної аналітичної інформації для плідної роботи з особовим складом щодо протидії НППВ та для адекватного виконання поставлених службово-бойових завдань;

- в заходах протидії, спрямованих на особовий склад зі строком служби до 5 років, важливим є контроль (рецензування чи навіть вилучення) доступних їм каналів інформування, особливо простих у сприйнятті та цікавих для їх віку;

- присікання чуток та іншої недостовірної, відверто негативної інформації серед недосвідчених військовослужбовців необхідно покласти на військовослужбовців зі строком служби понад 5 років, які є більш стійкими до їх дії;

- необхідним є навчання особового складу типовим сценаріям виконання СБЗ та алгоритмізованим варіантам здійснення протидії особовим складом НППВ у ході підготовки та виконання СБЗ.

Система заходів протидії НППВ, що експлуатують незадоволеність соціально-побутових потреб військовослужбовців, повинна передбачати цілеспрямоване розвинення такої мотиваційної сфери, в якій провідне положення займають суспільно-політичні мотиви та мотиви професійної діяльності військовослужбовців НГ України. Саме така мотивація є важливою передумовою індивідуальної протидії НППВ.

Ще одним важливим заходом протидії НППВ є недоступність для сторонніх осіб інформації про стан задоволеності основних потреб військовослужбовців у місцях постійної дислокації, про труднощі, що виникають у місцях тимчасової дислокації. А також недоступність іншої інформації про організацію служби у НГ України, яка може бути використана для розробки маніпулятивних схем проти військовослужбовців.

Запропонована нами методика оброблення негативної інформації, яка впливає на військовослужбовців під час виконання СБЗ, призначена для роботи з вербальною відкритою інформацією, що міститься в періодичних друкованих виданнях, радіо- та телепрограмах, Інтернеті; листівках, плакатах; чутках; висловлюваннях соціального оточення (командування, військового колективу,

родини, друзів, родичів, населення, натовпу, порушників громадського порядку). Ця методика складається з трьох частин:

- перша частина – оброблення негативної інформації, яка впливає на військовослужбовців під час виконання СБЗ;
- друга частина – розроблення матеріалів протидії НППВ;
- третя частина – підбір адекватних умовам виконання службово-бойових задач, форм, методів, прийомів протидії НППВ.

Запропонований інструментарій діагностики наявності НППВ тонко пристосовується до конкретного змісту, обставин НППВ і робить цю діагностику досить надійною, але вимагає високого рівня кваліфікації психолога, який його використовує.

Під час оцінки МПК у військових колективах обов'язково треба ураховувати: соціальний і національний склад підрозділів, характер взаємовідносин між військовослужбовцями різних національностей; рівень релігійності особового складу, наявність релігійних протиріч; вікові характеристики різних категорій особового складу, рівень його загальноосвітньої підготовки; досвід військової служби, бойових дій, рівень бойової майстерності; знання особовим складом району службово-бойових дій, рівень згуртованості підрозділів; укомплектованість підрозділів офіцерським складом, його рівень оперативної (бойової) підготовки, досвід штабів у керуванні підрозділами; відношення військовослужбовців до мети службово-бойових дій, військово-політичного керівництва держави, до своїх командирів (начальників); рівень знання особовим складом озброєння, особливостей тактики дій протидіючих сил (супротивника); стан психологічної підготовки військовослужбовців різних категорій; негативні випадки, що трапились та їх наслідки; стан здоров'я військовослужбовців, основні захворювання, рівень забезпеченості матеріально-побутових потреб і т. д.

РОЗДІЛ 3

АЛГОРИТМ ЗДІЙСНЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОТИДІЇ НЕГАТИВНОМУ ВПЛИВУ НА ОСОБОВИЙ СКЛАД НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ТИПОВИХ СЛУЖБОВО-БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ

3.1. Ймовірні сценарії виконання типових службово-бойових завдань військовослужбовцями Національної гвардії України

Національна гвардія України – військове формування з правоохоронними функціями, яке призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій [92].

Виходячи із завдань, які вирішує НГ України за призначенням у мирний час, у разі введення надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, виникнення надзвичайних ситуацій, в особливий період або у разі введення воєнного стану стає можливим визначити сценарії виконання військовослужбовцями НГ України типових СБЗ.

Оскільки в Україні за роки незалежності не вводився надзвичайний і військовий стани, тому визначити сценарії виконання службово-бойових завдань НГ України у кризових ситуаціях уявляється можливим лише умовно, ураховуючи думки і досвід фахівців цієї галузі [2; 89; 107; 80; 44; 119; 45; 57; 46; 47; 58; 13; 48; 69].

Для розроблення ймовірних сценаріїв необхідно ураховувати причини (умови) виникнення кризових ситуацій, цілі протидіючої сторони, розвиток ситуації, а також функції й основні завдання з'єднань, військових частин і підрозділів НГ України, – усе це, у свою чергу, дозволить визначити загрози, можливі НППВ з боку протидіючих сил на військовослужбовців під час виконання СБЗ.

Розроблені варіанти ймовірних сценаріїв виконання типових СБЗ з'єднаннями, військовими частинами і підрозділами НГ України у кризових ситуаціях наведено нижче (див. табл. 3.1–3.7). Як кризові ситуації було обрано такі, що ймовірно можуть виникнути у нашій країні з урахуванням суспільно-політичних, соціально-економічних і природних умов.

*Імовірний сценарій виконання СБЗ в ситуації виникнення кризи
суспільно-політичного та/або соціально-економічного характеру (№ 1)*

Структурні елементи сценарію	Характеристика
1	2
Можливі причини (умови) виникнення	<p>Причини виникнення кризи можуть стосуватися масового невдоволення населення внутрішнім соціально-політичним або економічним становищем. Дія негативних внутрішньополітичних чинників в Україні може бути підсилена втручанням інших держав або політичних сил із-за кордону, що призведе до виникнення протиправних акцій (як правило, мирні акції з порушенням адміністративних та законодавчих норм, у тому числі й групова незаконна економічна діяльність, масові та/або загальнодержавні страйки, блокування роботи (захоплення) органів місцевої влади, стратегічно важливих, а також небезпечних об'єктів тощо).</p> <p>Внутрішньодержавне зіткнення інтересів та набуття ним кризового масштабу може відбуватися на політичному ґрунті (між окремими політичними силами, партіями), соціально-політичному ґрунті (між населенням і владою), етнічному ґрунті (між окремими етнічними групами), релігійному ґрунті (між окремими релігійними конфесіями) та в інших сферах.</p> <p>Особливістю таких зіткнень є відсутність стійкого характеру протиріч. Більш масштабні подібні зіткнення набувають певної небезпеки для національних інтересів держави у поєднанні з впливом ряду інших сценаріїв (здійснення агресії, тиск, виникнення природних катастроф, введення надзвичайного або воєнного стану та ін.). Найбільш небезпечними для національних інтересів держави є протестні акції загальнонаціонального масштабу, оскільки вони наносять шкоду зразу всім галузям (підривають економіку держави, ведуть до значних збитків, розхитують державний устрій)</p>
Цілі протидіючої сторони	<p>Цілі, що може ставити перед собою протидіюча сторона в більшості своїй не носять безкомпромісного характеру стосовно державних засад і відповідають локальним інтересам окремих груп населення щодо поліпшення свого становища. Масові заворушення суспільно-політичного та соціально-економічного характеру носять незаконний але мирний характер, їх учасники часто жінки, люди похилого віку. В окремих випадках це конфлікти між власниками підприємств та їх співробітниками. Способи досягнення цілей не передбачають застосування зброї учасниками масових заходів проти представників влади або силових структур</p>
Можливий розвиток ситуації	<p>Розвиток ситуації може здійснюватися організовано, поступово, як розвиток внутрішнього конфлікту між владою України та окремими групами населення або виникнути стихійно під впливом виключних обставин, наприклад, стихійного лиха. Напрямок розвитку кризи є слабо передбачуваним і стосується окремих територій держави або населених пунктів</p>
Функції та завдання НГ України	<p>Основна функція – забезпечення законності й правопорядку під час масових заворушень суспільно-політичного і соціально-економічного характеру та боротьба зі злочинністю. Завдання:</p>

1	2
	<ul style="list-style-type: none"> – участь в забезпеченні безпеки громадян і громадського порядку; – виявлення, запобігання й припинення злочинів, уживання профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством; – участь в припиненні адміністративних правопорушень; – виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень, вживання в межах своєї компетенції заходів до їх усунення; – участь в спеціальних заходах щодо виявлення, блокування й затримання озброєних осіб, які захопили заручників, особливо важливі державні об'єкти та адміністративні споруди; – надання органам внутрішніх справ допомоги у припиненні масових заворушень, що супроводжуються насильством із застосуванням зброї, в населених пунктах, а також в установах виконання покарань; – сприяння забезпеченню відповідно до чинного законодавства режиму воєнного або надзвичайного стану в разі його введення на усій території України або в окремій місцевості; – участь в забезпеченні безпеки вищих посадових осіб України, громадян та громадського порядку в районах дій режиму надзвичайного стану; – участь в спеціальних операціях із знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності не передбачених законодавством озброєних воєнізованих формувань чи груп; – взаємодія зі спеціальними підрозділами органів внутрішніх справ із боротьби з організованою злочинністю, а у разі потреби з відповідними підрозділами служби безпеки України, іншими правоохоронними органами, міністерствами, відомствами, які зацікавлені, та місцевими органами влади і самоврядування; – надання в межах наявних можливостей невідкладної, в тому числі медичної, допомоги особам, які потерпіли від правопорушень й нещасних випадків, перебувають в небезпечному для життя й здоров'я стані, а також неповнолітнім, які залишились без опіки; – вивчення й аналіз інформації про різні прояви терористичної та озброєної організованої злочинної діяльності; – повідомлення відповідних державних органів і громадських об'єднань про аварії, пожежі, катастрофи, стихійне лихо та інші надзвичайні події, вжиття невідкладних заходів до ліквідації їх наслідків, рятування людей і надання їм допомоги та охорони майна. <p>Згідно Закону “Про Національну гвардію України”:</p> <ul style="list-style-type: none"> – участь в припиненні масових заворушень, що супроводжуються насильством над громадянами; – участь в ліквідації наслідків надзвичайних або кризових ситуацій на об'єктах, що нею охороняються; – участь в спеціальних операціях із знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій на території України, а також у заходах, пов'язаних із припиненням терористичної діяльності; <p>участь в забезпеченні громадської безпеки та охороні громадського порядку під час проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів, що створюють небезпеку для життя та здоров'я громадян</p>

1	2
<p>Можливі інформаційно-психологічні впливи на особовий склад під час виконання службово-бойового завдання</p>	<p>Канали, засоби впливу: радіо, телебачення, преса, а під час масових заходів коло засобів набагато розширюється – гучномовці, скандування, плакати, банери, прапори, листівки, лозунги, промови та публічні заяви відомих людей, чутки про перевищення правоохоронцями своїх функцій, глузування з правоохоронців, представників влади тощо. Особлива увага приділяється ЗМІ, як засобам формування суспільної думки. Залучення великої кількості відомих людей як носіїв авторитетної думки, що, у свою чергу, викликає плутанину в авторитетах. За рахунок наведених каналів і засобів впливу досягається ефект тиску суспільної думки на керівництво НГ України та на окремих військовослужбовців, формується установка нетерпимості до будь-яких дій військовослужбовців, що передбачають застосування фізичної сили, спец. засобів. З метою погіршення сумісної діяльності, взаємодії в разі охорони громадського порядку під час масових заворушень поширюються чутки про негативні висловлювання працівників міліції щодо кваліфікації військовослужбовців. Таким чином створюється ситуація “нездорової” конкуренції між військовослужбовцями і міліціонерами.</p> <p>Під час масових протестних акцій у першу шеренгу ставляться діти, молоді дівчата з квітами, солдатські матері, священники з лозунгами про те, що військовослужбовці повинні захищати їх, а не владні структури, – усе це спрямовується на формування у військовослужбовців конфлікту соціальної ролі захисника з безпосередніми професійними функціями, що, у свою чергу, також може призвести до дезорганізації діяльності.</p> <p>Мета і зміст впливу – військовослужбовці НГ України є представниками влади і тому вважається, що захищають вони лише інтереси влади, а не права людей. Негативна суспільна думка спрямовується на формування у керівництва почуття провини та прагнення виправитися, відновити свій статус, – усе це робить їх поступливими, такими, що визнають дії своїх підлеглих неправомірними, навіть якщо вони їх самі санкціонували або ці дії відповідали ситуації. В результаті військовослужбовці опиняються перед загрозою кримінальної відповідальності за виконання покладених на них функцій, відмовляються від виконання покладених на них обов’язків. Крім того, сформоване таким чином почуття провини призводить до зниження ефективності керівництва через намагання уникнути або максимально відстрочити команди на використання непопулярних, але необхідних силових засобів реагування на ситуацію</p>

Імовірний сценарій виконання СБЗ у випадку виникнення масових заворушень на політичному, етнічному, релігійному та іншому підґрунті (№ 2)

Структурні елементи сценарію	Характеристика
1	2
Можливі причини (умови) виникнення	<p>Можливими причинами масових заворушень може бути ескалація внутрішнього конфлікту посилена проблемними ситуаціями в окремих районах проживання населення.</p> <p>Масові заворушення виникають в умовах крайнього загострення соціально-політичної або економічної ситуації. Окремі з них можуть відбуватися під впливом значимих суспільних подій.</p> <p>Особливістю масових заворушень є безконтрольні протиправні дії та насилля масового масштабу стосовно представників органів влади, окремих громадян та інших осіб. Масштабні масові заворушення набувають певної небезпеки для інтересів держави у поєднанні з впливом низки інших факторів (виникнення природних катастроф, введення надзвичайного або воєнного стану та ін.).</p> <p>Найбільш небезпечними для національних інтересів держави є масові заворушення у великих містах та мегаполісах, оскільки вони наносять пряму шкоду як населенню, так і економіці. Особливо небезпечним є застосування масового насилля на важливих та небезпечних об'єктах</p>
Цілі протидіючої сторони	<p>Цілі протидіючої сторони, що використовує масові заворушення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – залякування населення та влади шляхом активних протиправних дій; – демонстрація міжнародній спільноті серйозності опозиційного політичного руху та його рішучості щодо вирішення політичних питань; – нанесення прямих збитків економіці держави
Можливий розвиток ситуації	<p>Розвиток ситуації може здійснюватися організовано, поступово, як розвиток внутрішнього конфлікту між владою України та окремими групами населення або виникнути стихійно під впливом виключних обставин</p>
Функції та завдання НГ України	<p>Характерною особливістю діяльності є кваліфікація протиправних дій у галузі забезпечення громадського порядку, а саме: застосування засобів адміністративного впливу; своєчасне попередження скоєння протиправних дій з боку громадян; спостереження за місцями найбільш вірогідного скоєння злочинів; виявлення антигромадських груп громадян, установа місць їх концентрації; затримання осіб, які перебувають в розшуку та інші дії наглядового характеру.</p> <p>Основна функція – охорона громадського порядку та забезпечення громадської безпеки на вулицях, об'єктах транспорту та інших громадських місцях у містах та інших населених пунктах.</p> <p>Завдання:</p> <ul style="list-style-type: none"> – участь в забезпеченні безпеки громадян і громадського порядку; – виявлення, запобігання й припинення злочинів, уживання профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством; – участь в припиненні адміністративних правопорушень; – виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень, вживання в межах своєї компетенції заходів до їх усунення;

1	2
	<ul style="list-style-type: none"> – надання органам внутрішніх справ допомоги у припиненні масових заворушень, що супроводжуються насильством із застосуванням зброї, в населених пунктах, а також в установах виконання покарань; – сприяння забезпеченню відповідно до чинного законодавства режиму воєнного або надзвичайного стану в разі його введення на усій території України або в окремій місцевості; – участь в забезпеченні безпеки вищих посадових осіб України, громадян та громадського порядку в районах дій режиму надзвичайного стану; – участь в спеціальних операціях із знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності не передбачених законодавством озброєних воєнізованих формувань чи груп; – взаємодія із спеціальними підрозділами органів внутрішніх справ із боротьби з організованою злочинністю, а у разі потреби з відповідними підрозділами Служби безпеки України, іншими правоохоронними органами, міністерствами, відомствами, які зацікавлені, та місцевими органами влади і самоврядування; – надання в межах наявних можливостей невідкладної, в тому числі медичної, допомоги особам, які потерпіли від правопорушень й нещасних випадків, перебувають в небезпечному для життя й здоров'я стані, а також неповнолітнім, які залишилися без опіки; – вивчення й аналіз інформації про різні прояви терористичної та озброєної організованої злочинної діяльності з метою використання її для виконання покладених на ці в/ч завдань; – повідомлення відповідних державних органів і громадських об'єднань про аварії, пожежі, катастрофи, стихійне лихо та інші надзвичайні події, вжиття невідкладних заходів до ліквідації їх наслідків, рятування людей і надання їм допомоги та охорони майна. <p>Згідно Закону “Про Національну гвардію України”:</p> <ul style="list-style-type: none"> – участь в забезпеченні громадської безпеки та охороні громадського порядку під час проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів, що створюють небезпеку для життя та здоров'я громадян; – участь в спеціальних операціях із знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій на території України, а також у заходах, пов'язаних із припиненням терористичної діяльності; – участь у відновленні правопорядку в разі виникнення міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, розблокуванні або припиненні протиправних дій у разі захоплення важливих державних об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування
<p>Можливі інформаційно-психологічні впливи на особовий склад під час виконання службово-бойового завдання</p>	<p>Канали, засоби впливу: для ескалації конфлікту можуть використовуватися заказані репортажі, відеоролики, поширюватися компромати, де об'єктом насильства є беззахисні представники релігійних або будь-яких інших меншин, постановочні акції протесту, в тому числі й без використання фізичного насильства, але таких, що демонструють непокору, неповагу до представників влади, глузування з правоохоронців.</p>

1	2
	<p>Активно можуть використовуватися “архівні”, “розсекречені” зйомки та інші документи з “довільною” інтерпретацією їх змісту, де правоохоронці виставляються, як захисники тоталітарного режиму. Військовослужбовці НГ України можуть позиціонуватися, як “тюремщики”, які “катують”, принижують людей, що виступили проти влади. Така інформація може поширюватися, як у межах країни, так і за кордоном, з метою маніпулювання увагою закордонних представництв, дипломатичних місій тощо. Окремі випадки зловживання правоохоронцями владою можуть використовуватися для дискредитації всіх представників правоохоронних органів.</p> <p>Мета і зміст впливу – дискредитація військовослужбовців НГ України, як захисників; ототожнення в свідомості людей образу правоохоронців, які дискредитували себе та військовослужбовців НГ України через зовнішні ознаки та загальну приналежність до системи МВС</p>

Т а б л и ц я 3.3

Імовірний сценарій виконання СБЗ у разі здійснення актів саботажу на небезпечних і важливих державних об'єктах (№ 3)

Структурні елементи сценарію	Характеристика
1	2
Можливі причини (умови) виникнення	<p>Здійснення таких акцій в економічній сфері можуть бути спричинені активною діяльністю протидіючої сторони до та під час виникнення агресії для ослаблення економічного потенціалу держави, терористичних груп для виконання політичних умов, здійснення залякування влади та населення тощо. Подібні акції можуть виникати в умовах загострення воєнно-політичної обстановки, назрівання воєнно-політичного конфлікту між державами, активізації терористичних угруповань в окремих регіонах (державах). Спонтанне здійснення подібних актів практично виключається.</p> <p>Масштаби акцій є досить відчутними для промисловості, особливо якщо вони ретельно сплановані й узгоджуються з діями агресивної сторони в умовах розвитку конфлікту. Для особливо критичних підприємств подібні акції можуть мати наслідки загальнонаціонального масштабу (виведення з ладу енерговузлів, спричинення аварій на атомних станціях, греблях тощо)</p>
Цілі протидіючої сторони	<p>Розладнання систем управління державними органами, силовими структурами;</p> <ul style="list-style-type: none"> – підрив економічного потенціалу в критичних галузях, що вимагають тривалого формування виробничих комплексів (озброєння, критичні технології тощо); – здійснення бажаного психологічного впливу на владу та населення та його залякування шляхом демонстрації безсилля влади; – нанесення шкоди важливим державним об'єктам
Можливий розвиток ситуації	<p>Найбільш ефективними акціями є такі, що здійснюються цілеспрямовано та погоджено з іншими діями протидіючої сторони (агресія, тиск тощо). Тому, найбільш імовірним розвитком ситуації буде одномоментне здійснення скоординованих акцій на підприємствах чи об'єктах, що відіграватимуть провідну роль під час вжиття заходів з протидії (зв'язок, транспорт, забезпечення тощо)</p>

1	2
<p>Функції та завдання НГ України</p>	<p>Основними функціями службово-бойової діяльності військовослужбовців НГ України є:</p> <ul style="list-style-type: none"> – попередження навмисного чи необережного виводу з ладу об'єкта, обладнання, органів керування, комунікацій об'єкта, установлених правил внутрішнього трудового розпорядку, радіаційної, хімічної та протипожежної безпеки; – затримання осіб, які намагаються незаконно пронести (винести) матеріальні цінності з об'єкта охорони; – контроль працівників об'єкта та інших осіб щодо дотримання встановленого пропускового режиму; – здійснення догляду автотранспорту, з метою недопущення ввозу (вивозу) заборонених предметів; – затримання та передача взаємодіючим органам осіб, які вчинили протиправні діяння; – здійснення огляду речей на контрольно-пропускних пунктах, а також огляду транспортних засобів, перевірка відповідності вантажів супроводжувальним документам під час в'їзду (виїзду) з території об'єкта охорони. <p>Згідно Закону “Про Національну гвардію України”:</p> <ul style="list-style-type: none"> – оборона важливих державних об'єктів, спеціальних вантажів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, баз військового та матеріально-технічного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України; – охорона ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання державної власності, важливих державних об'єктів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України; – участь в ліквідації наслідків надзвичайних або кризових ситуацій на об'єктах, що нею охороняються; – участь в спеціальних операціях із знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій на території України, а також у заходах, пов'язаних із припиненням терористичної діяльності; – охорона громадського порядку, забезпечення захисту та охорони життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян
<p>Можливі інформаційно-психологічні впливи на особовий склад під час виконання службово-бойового завдання</p>	<p>Канали, засоби впливу: скандування, глузування над владою, офіційними особами, керівництвом; промови, що призивають до опору; декларації обвинувачення та намірів; розповсюдження чуток, що підривають авторитет керівництва підприємств і командирів, створюють ситуацію конфлікту всередині колективу. Можливе маніпулювання свідомо помилковою інформацією, що розміщується через мережу Інтернет, мобільні телефони, передається через міжособистісне спілкування або ж, узагалі, відбувається блокування в передачі команд та інформації. Активно може нав'язуватися тема непотрібності військовослужбовців країні та владним структурам. Можливою є ситуація демонстрації сили безпосередньо перед об'єктом як залякування, а також фізичного впливу та перешкода діям правоохоронців.</p>

1	2
	<p>Іззовні можуть використовуватися погрози, шантаж, залякування самих військовослужбовців та їх родин, – усе це може використовуватися з метою відмови військовослужбовців від виконання своїх професійних обов’язків (захист цілісності об’єктів, їх функціонування; затримка інформації всередині об’єкта; затримка відправки вищому командуванню інформації про стан на об’єкті та ін.).</p> <p>Мета і зміст впливу – формування установки щодо непотрібності й нікчемності рядових військовослужбовців своїй країні. Маніпулювання інформацією про те, що верхівка країни збагачується, а усі інші жебракують, в тому числі й вони, військовослужбовці, які здійснюють охорону підприємств і об’єктів, які є надважливими для країни.</p> <p>Формування у військовослужбовців установки про доцільність виконання розпоряджень людей, яким байдужа їх доля, особливо в умовах, які можуть призвести до загибелі під час охорони особливо важливих об’єктів</p>

Т а б л и ц я 3.4

Імовірний сценарій виконання СБЗ у разі виникнення загрози здійснення терористичних актів проти державних установ, органів державної влади та важливих державних об’єктів (№ 4)

Структурні елементи сценарію	Характеристика
1	2
Можливі причини (умови) виникнення	<p>Передумовами виникнення зазначеної ситуації можуть бути: поширення неконтрольованих суспільно-політичних процесів, намагання автономізації за національно-етнічними ознаками окремих регіонів України; прояви екстремізму в діяльності певних об’єднань національно-етнічних меншин та релігійних общин; участь України у міжнародних миротворчих та антитерористичних операціях</p>
Цілі протидіючої сторони	<p>Проведенням окремих або масових терористичних актів проти державних установ, окремих представників органів державної влади з наступним оголошенням мети їх проведення – викликати занепокоєння в суспільстві, створити умови щодо досягнення своїх інтересів. Зазначеними діями примусити керівництво держави прийняти рішення, яке відповідатиме меті діяльності зазначених організацій. У цьому разі основними способами дій терористичних груп будуть: захоплення або фізичне знищення представників органів державної влади, здійснення вибухів у державних установах, на особливо важливих державних об’єктах</p>
Можливий розвиток ситуації	<p>Терористичні акти можуть призвести до таких негативних наслідків для України: руйнування державних установ, особливо важливих державних об’єктів (АЕС, нафто- та продуктопроводів, гребель тощо); нанесення шкоди суспільству; створення умов щодо дестабілізації обстановки.</p> <p>Терористичні акти можуть бути здійснені на об’єктах, що розташовані на всій території України</p>
Функції та завдання НГ України	<p>Основні функції НГ України:</p> <p>– забезпечення й підтримка громадського порядку та безпеки на вулицях та в інших громадських місцях, об’єктах транспорту, в тому числі під час проведення загальнодержавних та спеціальних заходів;</p>

1	2
	<ul style="list-style-type: none"> – здійснення заходів щодо попередження, припинення та локалізації групових порушень громадського порядку, масових безпорядків, пов'язаних із цим протиправних дій, виявлення та затримання осіб причетних до них; – проведення самостійно та спільно з територіальними органами внутрішніх справ спеціальних операцій із забезпечення правопорядку на вулицях та в інших громадських місцях; – здійснення спеціальних заходів щодо виявлення, блокування та знешкодження терористів, членів бандитських угруповань та ін. <p>Завданнями військовослужбовців є:</p> <ul style="list-style-type: none"> – охорона та оборона об'єкта; – здійснення пропускового режиму працівників на територію (з території) об'єкта; – участь в спеціальних операціях знешкодження озброєних злочинців, припинення діяльності не передбачених законодавством озброєних воєнізованих формувань чи груп; – надання органам внутрішніх справ допомоги в охороні громадського порядку, припиненні масових безпорядків, що супроводжуються насильством із застосуванням зброї, в населених пунктах, а також в установах виконання покарань; – участь в спеціальних заходах щодо виявлення, блокування і затримання озброєних осіб, які захопили заручників, особливо важливі державні об'єкти та адміністративні споруди; – одержання, вивчення та аналіз інформації про різні прояви терористичної та озброєної організованої злочинної діяльності з метою використання її для виконання покладених на ці частини завдань; – взаємодія із спеціальними підрозділами органів внутрішніх справ з боротьби із організованою злочинністю, а у разі потреби – з відповідними підрозділами СБУ, іншими правоохоронними органами, зацікавленими міністерствами, відомствами та місцевими органами влади і самоврядування; – участь в забезпеченні безпеки вищих посадових осіб України, громадян та громадського порядку в районах дій режиму надзвичайного стану; – участь в забезпеченні громадського порядку та взаємодія з підрозділами Цивільної оборони під час ліквідації наслідків техногенно-екологічних аварій (катастроф), у тому числі пов'язаних з радіоактивними випромінюваннями і хімічними небезпечними речовинами. <p>Згідно Закону “Про Національну гвардію України”:</p> <ul style="list-style-type: none"> – забезпечення охорони органів державної влади, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, участь в здійсненні заходів державної охорони органів державної влади та посадових осіб; – оборона важливих державних об'єктів, спеціальних вантажів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, баз військового та матеріально-технічного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України; – охорона спеціальних вантажів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України; – охорона дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні; – охорона центральних баз матеріально-технічного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України;

Закінчення табл. 3.4

1	2
	– участь в спеціальних операціях із знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій на території України, а також у заходах, пов'язаних із припиненням терористичної діяльності
Можливі інформаційно-психологічні впливи на особовий склад під час виконання службово-бойового завдання	<p>Канали, засоби впливу: Інтернет, відеозаписи, плакати і листівки з шокуючими фото, на яких демонструються показові, безглузді акти насильства. Активно може використовуватися підкуп у поєднанні з шантажем (загроза власному життю, життю членів родини, поширення інформації про здійснення правопорушень, в тому числі і про отримання хабара). З цією метою може використовуватися інформація про родину військовослужбовця, про нього самого (інформація про доходи, матеріальні цінності, звички, інтереси, коло знайомих, що отримується від оточення, з соціальних мереж тощо). Частіше за все таку інформацію фотографують, фільмують, документують тощо. Засобами шантажу можуть бути Інтернет, телефон, листівки з погрозами, особисті зустрічі.</p> <p>Мета і зміст впливу – формування у військовослужбовців установки страху за власне життя та життя своєї родини, неможливості захиститися, безглузді (безцільні) загибелі</p>

Таблиця 3.5

*Імовірний сценарій виконання СБЗ під час боротьби
з організованою злочинністю (№ 5)*

Структурні елементи сценарію	Характеристика
1	2
Можливі причини (умови) виникнення	<p>Наявність відносно значної кількості злочинців, що організовані у відповідні угруповання. Їх діяльність вносить дестабілізуючі чинники у розвиток суспільства. Окрім значної шкоди, що вони завдають громадянам та державі їх наявність й діяльність дискредитує Україну в очах міжнародної спільноти. Цьому також сприяє недосконалість судової системи, корупція у владних ешелонах та правоохоронних органах усіх рівнів. Подальше погіршення економічної обстановки, нестабільна внутрішньополітична обстановка може призвести до активізації організованої злочинності, в тому числі міжнародної, на території України</p>
Цілі протидіючої сторони	<p>Отримання великих коштів, матеріальних та інших цінностей злочинним шляхом. З метою сприяння цьому здійснюється підкуп, шантаж представників влади і правоохоронних органів, входження злочинного капіталу та його людей в органи державної виконавчої влади, законодавчої влади тощо.</p> <p>Активізація діяльності організованої злочинності, у тому числі міжнародної може супроводжуватися незаконним ввезенням на територію України зброї, боєприпасів, наркотичних та інших небезпечних речовин, погіршенням криміногенної обстановки</p>

Продовження табл. 3.5

1	2
Можливий розвиток ситуації	<p>Зазначені дії можуть призвести до таких негативних наслідків:</p> <ul style="list-style-type: none"> – загострення криміногенної обстановки; – загроза життю й безпеці громадян, функціонуванню установ; – порушення прикордонного режиму; – зниження рівня довіри з боку міжнародної спільноти до України та її іміджу; – підвищення ймовірності дестабілізації внутрішньої ситуації в державі, порушення суспільного порядку
Функції та завдання НГ України	<p>Характерною особливістю службово-бойової діяльності є:</p> <ul style="list-style-type: none"> – застосування засобів адміністративного впливу; – своєчасне попередження скоєння протиправних дій з боку громадян; – спостереження за місцями найбільш вірогідного скоєння злочинів; – виявлення антигромадських груп громадян, установлення місць їх концентрації; – затримання осіб, що перебувають в розшуку та інші дії наглядового характеру. <p>Завдання:</p> <ul style="list-style-type: none"> – участь в забезпеченні безпеки громадян і громадського порядку; – виявлення, запобігання й припинення злочинів, уживання профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством; – участь в припиненні адміністративних правопорушень; – виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень, вживання в межах своєї компетенції заходів до їх усунення; – надання органам внутрішніх справ допомоги у припиненні масових заворушень, що супроводжуються насильством із застосуванням зброї, в населених пунктах, а також в установах виконання покарань; – сприяння забезпеченню відповідно до чинного законодавства режиму воєнного або надзвичайного стану в разі його введення на усій території України або в окремій місцевості; – участь в забезпеченні безпеки вищих посадових осіб України, громадян та громадського порядку в районах дій режиму надзвичайного стану; – взаємодія із спеціальними підрозділами органів внутрішніх справ із боротьби з організованою злочинністю, а у разі потреби з відповідними підрозділами служби безпеки України, іншими правоохоронними органами, міністерствами, відомствами, які зацікавлені, та місцевими органами влади і самоврядування; – участь в спеціальних операціях із знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності не передбачених законодавством озброєних воєнізованих формувань чи груп; – надання в межах наявних можливостей невідкладної, в тому числі медичної, допомоги особам, які потерпіли від правопорушень, перебувають в безпорадному або небезпечному для життя й здоров'я стані, а також неповнолітнім, які залишились без опіки;

Закінчення табл. 3.5

1	2
	<p>– вивчення й аналіз інформації про різні прояви терористичної та озброєної організованої злочинної діяльності з метою використання її для виконання покладених на НГ службово-бойових завдань.</p> <p>Згідно Закону “Про Національну гвардію України”:</p> <p>– участь в спеціальних операціях із знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій на території України, а також у заходах, пов’язаних із припиненням терористичної діяльності;</p> <p>– участь в припиненні масових заворушень, що супроводжуються насильством над громадянами;</p> <p>– – участь у відновленні правопорядку в разі виникнення міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, розблокуванні або припиненні протиправних дій у випадку захоплення важливих державних об’єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування</p>
<p>Можливі інформаційно-психологічні впливи на особовий склад під час виконання службово-бойового завдання</p>	<p>Канали, засоби впливу: шантаж, погрози, залякування, провокації, компромати, бійки, галас, ненасильницьке психологічне виснаження, здійснення фізичного впливу, перешкода діям правоохоронців, здійснення зухвалих злочинів із так названими “автографами” (певним почерком, знаками). Можливе здійснення фізичної розправи над правоохоронцями у разі спроби чинити протидію, а також демонстративні розправи (безглуздо жорстокі) над членами родин правоохоронців чи погрози такої розправи з подальшим відеозаписом, фотографуванням картин таких розправ.</p> <p>Здійснення підкупу правоохоронців, давання хабара з відеозаписом процесу отримання коштів або інших матеріальних цінностей від злочинців. Провокування або створення ситуацій, які вимушують правоохоронця чинити правопорушення (ДТП, аморальна поведінка тощо) з подальшим відеозаписом цих правопорушень.</p> <p>Шантажування правоохоронців інформацією (через телефон, Інтернет, особисті зустрічі), що викриває правопорушення, або шантаж погрозами життю й здоров’ю членам родин правоохоронців.</p> <p>Мета і зміст впливу – формування в правоохоронців страху за власне життя, здоров’я, гідність, свободу, а також життя членів родини</p>

*Імовірний сценарій виконання СБЗ під час виникнення кризи
унаслідок непокори або втечі заарештованих, підсудних і засуджених (№ 6)*

Структурні елементи сценарію	Характеристика
1	2
<p align="center">Можливі причини(умови) виникнення</p>	<p>Під час відбування покарання у вигляді позбавлення волі заарештовані/підсудні/засуджені можуть чинити суспільно небезпечні дії у вигляді злісної непокори вимогам адміністрації виправної установи, дії, що дезорганізують роботу виправних установ, утечі з місця позбавлення волі або із-під варти, утечі із спеціалізованого лікувального закладу. Найбільш схильними до втеч є неодноразово судимі за тяжкі злочини особи, яким призначено тривалі строки відбуття покарання у вигляді позбавлення волі (понад 5 років).</p> <p>Усіх осіб, які вчиняють злочини проти правосуддя, об'єднує наявність такої психологічної вади, як правовий нігілізм, що проявляється в більшій чи меншій мірі й об'єктивується в формі тих чи інших суспільно небезпечних діянь.</p> <p>Передумовою виникнення зазначеної ситуації може бути конфліктна ситуація в період відбування цими особами покарання, пов'язаного з обмеженням чи позбавленням волі. Приблизно кожна десята утеча породжена гострою конфліктною ситуацією між самими засудженими (програвання в азартні ігри, спонування до гомосексуальних актів, розправа за участь в самодіяльних організаціях). Інколи на втечу штовхає гостра нудьга за домом, сім'єю. Серед неповнолітніх трапляються втечі "на спір". Поживним підґрунтям для вчинення засудженими особами злочинів проти правосуддя є глибоке переконання більшості засуджених у несправедливості строку або виду призначеного їм покарання. Подальшому розвитку правового нігілізму сприяє дійова участь засуджених у субкультурних проявах, побудованих на викривленій системі цінностей і подвійній моралі.</p> <p>На формування задуму непокори або втечі заарештованих, підсудних і засуджених суттєво впливають злочинні прояви з боку працівників установ з виконання покарання у вигляді зловживання службовими повноваженнями, халатності, хабарництва тощо. Такі дії викликають справедливе обурення в засуджених осіб та є одним з найнебезпечніших криміногенних чинників. Своєрідними каталізаторами морально-психічних деформацій засудженої особи є такі фонові явища, як алкоголізм, наркоманія, "чифіризм" (вживання чаю високої концентрації) та токсикоманія. Хворобливий потяг до означених речовин розбалансовує психіку, а наявність залежності може бути використана іншими особами для примушення залежної особи до злочинних дій.</p> <p>Як об'єктивні можливі причини виникнення подібної ситуації, засуджені для полегшення втечі під час виїзду транспорту можуть неподалік створювати відволікаючі маневри (затівати бійку, піднімати шум тощо)</p>

Продовження табл. 3.6

1	2
Цілі протидіючої сторони	Під час вивчення ситуацій непокори або втечі заарештованих, підсудних і засуджених особлива увага приділяється мотивам, що спонукали здійснити зазначені злочини. Мотив злочину чинить безпосередній вплив на ціль, є сенсом злочинної поведінки. Основними мотивами непокори або втечі заарештованих, підсудних і засуджених є: небажання відбувати покарання; бажання побувати вдома, важка ситуація в родині; конфлікти з іншими засудженими; відмова у поданні до умовно-дострокового звільнення; ситуативні, невизначені мотиви
Можливий розвиток ситуації	Будь-яка непокора або утеча заарештованих, підсудних і засуджених несуть в собі небезпеку для суспільства. Суспільна небезпека втечі полягає в тому, що це діяння призводить до дестабілізації діяльності виправних установ і перешкоджає досягненню цілей покарання. Засуджений, який скоїв утечу, чинить негативний вплив на інших засуджених
Функції та завдання НГ України	<p>До основних СБЗ, які вирішуються частинами та підрозділами НГ України з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних, відносяться:</p> <ul style="list-style-type: none"> – конвоювання осіб, які утримуються під вартою, зі слідчих ізоляторів, місць тимчасового утримання, виправно-трудова установ та тюрем згідно із заявками прокуратури, судів, органів (установ) внутрішніх справ та Служби безпеки України, на засідання Верховного суду, обласних, міських і військових судів, їх виїзні сесії; – охорона цих осіб під час судового засідання, а також конвоювання до інших слідчих ізоляторів, тюрем, на пункти обміну з плановими вартами, з місць тимчасового розміщення затриманих до слідчих ізоляторів; – конвоювання з установ-поселень засуджених за вироком суду для відбуття покарання в установи виконання покарань, що перебувають під охороною, а також осіб, які скоїли в установах-поселеннях злочини та переміщуються в зв'язку з цим до слідчих ізоляторів; – охорони об'єктів, військових вантажів у процесі перевезення, баз і складів військового та матеріально-технічного забезпечення МВС України; – також вони можуть залучатися до участі в охороні громадського порядку та боротьбі зі злочинністю <p>Згідно Закону “Про Національну гвардію України”:</p> <ul style="list-style-type: none"> – конвоювання осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі, в тому числі під час їх екстрадиції, а також забезпечувати охорону осіб, які тримаються під вартою, під час судових засідань в судах, перелік яких визначається Міністром внутрішніх справ України, до введення в дію законів, що регулюють діяльність державних органів у частині забезпечення виконання зазначених завдань;

З а к і н ч е н н я т а б л . 3.6

1	2
	<p>– участь в спеціальних операціях із знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій на території України, а також у заходах, пов'язаних із припиненням терористичної діяльності;</p> <p>– участь у відновленні правопорядку в разі виникнення міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, розблокуванні або припиненні протиправних дій у випадку захоплення важливих державних об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування</p>
<p>Можливі інформаційно-психологічні впливи на особовий склад під час виконання службово-бойового завдання</p>	<p>Канали, засоби впливу: погрози, образи, залякування військовослужбовців і членів їх родин; глузування з правоохоронців; братання з правоохоронцями; поширення серед засуджених чуток про звірства окремих військовослужбовців, їх неправомірні дії щодо членів родин засуджених; підкуп військовослужбовців; створення ситуацій, що змушують або провокують правоохоронців здійснювати правопорушення. З метою здійснення подальшого шантажу можливе використання відеозаписів правопорушень правоохоронців.</p> <p>Поширення в ЗМІ репортажів про тортури засуджених, із використанням інтерв'ю з самими “жертвами” та їх матерями. Провокування такими репортажами прокурорських перевірок, що формують в правоохоронців побоювання за правомірність своїх дій, особливо у ситуаціях, де використання фізичної сили та спеціальних засобів є необхідними. Навмисне нанесення підозрюваними, звинуваченими, засудженими самим собі тілесних ушкоджень з метою звинувачення правоохоронців у перевищенні службових повноважень.</p> <p>Мета і зміст впливу – провокування агресії на конкретних військовослужбовців; провокування загального невдоволення і безладів серед заарештованих, щоб відволікти увагу від запланованого злочину, втечі. Формування страху у військовослужбовців за своє життя й життя членів своїх родин. Зниження впевненості в своїх діях, особливо тих, що потребують використання фізичної сили, спеціальних засобів, – усе це може призвести до затримки у реагуванні, неадекватності й т. д.</p>

Т а б л и ц я 3.7

Імовірний сценарій виконання СБЗ у разі виникнення метеорологічної надзвичайної ситуації (№ 7)

Структурні елементи сценарію	Характеристика
1	2
<p>Можливі причини (умови) виникнення</p>	<p>Метеорологічні надзвичайні ситуації мають сезонний або періодичний характер, що дає додаткові можливості для їх передбачення та вживання заходів з недопущення та нейтралізації наслідків. Найбільш небезпечними з точки зору національної безпеки є метеорологічні надзвичайні ситуації,</p>

1	2
	пов'язані із метеорологічними опадами та аномальними температурними коливаннями. Вони можуть виникати в умовах метеорологічних катаклізмів і тривати досить довго (тижні, місяці). Найбільш руйнівний характер мають масштабні дощові (снігові) опади, що супроводжуються затопленням і масштабними руйнуваннями на значних територіях. Найбільш уразливим для таких метеорологічних явищ є західні регіони України
Можливий розвиток ситуації	Розвиток ситуації в умовах метеорологічних надзвичайних ситуацій є поступовим. Наростання загрози здійснюється під впливом кліматичних змін тривалого характеру (спекотне або дощове літо, тривалі морози, безсніжна зима і т.д.). Не виключені також аномальні кліматичні явища (масштабні раптові зливи, снігові бурі тощо). Наслідки подібних кліматичних катастроф мають руйнівний вплив здебільшого на економіку країни. У меншій мірі вони спричиняють до людських жертв, кількість яких може сягати десятків, в окремих випадках сотень. Більш небезпечними є побічні ефекти, що виникають після виникнення кліматичних надзвичайних ситуацій (епідемії, епізоотії, масові отруєння інфекційні захворювання невизначеної етіології тощо)
Функції та завдання НГ України	<p>Під час виконання завдань з ліквідації наслідків аварій, катастроф, пожеж, стихійного лиха та інших надзвичайних подій на НГ України покладаються такі функції:</p> <ul style="list-style-type: none"> – забезпечення та підтримка громадського порядку і безпеки у районі виникнення надзвичайної ситуації та на території, що до неї прилягає; – здійснення заходів щодо попередження, припинення та локалізації групових порушень громадського порядку, масових безладів, пов'язаних із цим протиправних дій, виявлення та затримання осіб до них причетних; – охорона особливо важливих об'єктів, а також об'єктів транспорту та життєзабезпечення населення; – збереження майна, яке залишилося без нагляду, попередження та припинення фактів розкрадання власності, її навмисного псування чи знищення; – участь в невідкладних заходах щодо рятування, евакуації людей та надання їм першої медичної допомоги; – участь у виконанні заходів із тимчасового обмеження, заборони руху транспорту, пішоходів вулицями і дорогами, як у районі виникнення метеорологічної надзвичайної ситуації, так і на території, що прилягає; огляд у встановленому порядку транспортних засобів, пасажирів та їх вантажу і багажу; – участь в проведенні заходів, пов'язаних із розблокуванням транспортних магістралей, об'єктів життєзабезпечення, розгородження перешкод під час припинення та локалізації масових безпорядків, а також під час виникнення надзвичайних ситуацій, викликаними іншими причинами, у тому числі природного характеру. <p>Згідно Закону “Про Національну гвардію України”:</p> <ul style="list-style-type: none"> – участь в підтриманні або відновленні правопорядку в районах виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного чи природного характеру (стихійного лиха,

1	2
	<ul style="list-style-type: none"> – катастроф, особливо великих пожеж, застосування засобів ураження, пандемій, панзоотій тощо), що створюють загрозу життю та здоров'ю населення; – участь в припиненні масових заворушень, що супроводжуються насильством над громадянами; – охорона громадського порядку, забезпечення захисту та охорони життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян
<p>Можливі інформаційно-психологічні впливи на особовий склад під час виконання службово-бойового завдання</p>	<p>Канали, засоби впливу: жахливі картини загиблих людей і тварин, страждання людей, зруйновані й спустошені будинки – усе це певним чином пригнічує, чинить негативний психологічний вплив. Такі ситуації можуть використовуватися для дестабілізації ситуації в постраждалому регіоні. Активно може використовуватися маніпуляція інформацією щодо розподілу матеріальної допомоги постраждалим особам.</p> <p>Мета і зміст впливу – незапланований сплеск постраждалими невдоволення (наприклад, розміром матеріальної допомоги) діями влади на будь-яких її представників, зокрема на правоохоронців. Провокація таких агресивних сплесків проти правоохоронців може мати на меті відволікання уваги правоохоронців від інших злочинів, наприклад, таких як мародерство</p>

Підсумовуючи вищевикладене, усі запропоновані й описані ймовірні сценарії виконання типових СБЗ військовими частинами і підрозділами НГ України у кризових ситуаціях, які, в свою чергу, також з найбільшою ймовірністю можуть виникнути у нашій країні, за особливостями НППВ на військовослужбовців, що чиниться протидіючими силами, можна розділити на два типи, а саме:

- імовірні сценарії виконання типових СБЗ військовими частинами і підрозділами НГ України у кризових ситуаціях у разі загального масованого НППВ з боку протидіючих сил;

- імовірні сценарії виконання типових СБЗ військовими частинами і підрозділами НГ України у кризових ситуаціях у випадку вибіркового НППВ з боку протидіючих сил.

Нижче наводиться таблиця (табл. 3.8), яка містить типологію ймовірних сценаріїв виконання типових СБЗ військовими частинами і підрозділами НГ України у кризових ситуаціях.

Типологія ймовірних сценаріїв виконання типових СБЗ військовими частинами і підрозділами НГ України у кризових ситуаціях

Характеристики	Тип	
	Імовірні сценарії виконання СБЗ військовими частинами і підрозділами НГ України у кризових ситуаціях у разі загального масованого НППВ	Імовірні сценарії виконання СБЗ військовими частинами і підрозділами НГ України у кризових ситуаціях у випадку вибіркового НППВ
1	2	3
Характер кризових ситуацій	<p>Криза суспільно-політичного та/або соціально-економічного характеру (імовірний сценарій виконання СБЗ № 1).</p> <p>Масові заворушення на політичному, етнічному, релігійному та іншому підґрунті (імовірний сценарій виконання СБЗ № 2).</p> <p>Метеорологічна надзвичайна ситуація (імовірний сценарій виконання СБЗ № 7)</p>	<p>Акти саботажу на небезпечних і важливих державних об'єктах (імовірний сценарій виконання СБЗ № 3).</p> <p>Загроза здійснення терористичних актів проти державних установ, органів державної влади та важливих державних об'єктів (імовірний сценарій виконання СБЗ № 4).</p> <p>Боротьба з організованою злочинністю (імовірний сценарій виконання СБЗ № 5).</p> <p>Виникнення кризової ситуації внаслідок непокори або втечі заарештованих, підсудних і засуджених (імовірний сценарій виконання СБЗ № 6)</p>
Інформація, якою керується протидіюча сторона під час організації НППВ на військовослужбовців НГ України	Інформація загального характеру про соціально-демографічні, психологічні, матеріальні особливості військовослужбовців НГ України	<p>Конкретні знання про психологічні особливості військовослужбовця та членів його родини.</p> <p>Біографічна інформація про військовослужбовця.</p> <p>Інформація про наявність залежностей, життєвих проблем у військовослужбовця та членів його родини.</p> <p>Інформація про матеріальний дохід військовослужбовця та його родини, а також матеріальні проблеми</p>
Спрямованість НППВ – пошук інформації і розробка відповідних маніпуляційних схем	Пошук “слабких місць” в іміджі НГ України з метою скомпрометувати військовослужбовців або систему МВС в цілому перед населенням країни, створити негативну громадську думку.	<p>Пошук “слабкої ланки” у закритому колективі військовослужбовців НГ України.</p> <p>Пошук підходів до “ключової фігури” у колективі військовослужбовців або особи,</p>

1	2	3
	Пошук загальних для більшості військовослужбовців фрустрованих потреб (матеріальних потреб, потреби у повазі, потреб у безпеці тощо) або пріоритетних цінностей	важливої для реалізації планів протидіючої сторони (особи, яка має певні повноваження і можливості)
Переважні засоби НППВ на військовослужбовців НГ України, які використовує протидіюча сторона	Виставлення в негативному світлі військовослужбовців НГ України (використання негативних сторін іміджу). Звернення до загальних цінностей військовослужбовців (фрустрація ролі захисника). Звернення до загальних проблем військовослужбовців (експлуатація думки про непотрібність військовослужбовців через недостатність фінансування, соціальної й правової захищеності тощо). Здійснення тиску на нервову систему військовослужбовців (гучні звуки, колір, ритм, демонстрація загроз)	Підкуп. Шантаж. Введення в оману. В разі використання перших двох засобів НППВ військовослужбовець під примусом або без нього, але свідомо неналежним чином виконує свої функціональні обов'язки. У випадку використання третього засобу – військовослужбовець впевнений у вірності прийнятих ним рішень

3.2. Алгоритмізовані варіанти здійснення інформаційно-психологічної протидії негативному впливу на особовий склад Національної гвардії України у ході підготовки та виконання типових службово-бойових завдань

На основі наведеної вище типології ймовірних сценаріїв виконання типових СБЗ військовими частинами і підрозділами НГ України у кризових ситуаціях нами розроблено алгоритм протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на військовослужбовців НГ України.

Цей алгоритм представляє собою інструкцію, що описує порядок дій у разі здійснення негативного інформаційно-психологічного впливу з боку протидіючих сил на військовослужбовців НГ України. Запропонований нами алгоритм є своєрідним стрижнем, до якого можуть додаватися певні компоненти залежно від особливостей НППВ, характеру кризових ситуацій, особливостей виконання СБЗ і т. ін. Утім, запропонований алгоритм є достатнім, він уже містить в собі необхідні рекомендації щодо здійснення протидії НППВ залежно від двох визначених типів імовірних сценаріїв виконання СБЗ військовими частинами і підрозділами НГ України у кризових ситуаціях.

Алгоритм протидії НППВ на військовослужбовців НГ України у ході виконання типових СБЗ

1. Виявлення ознак НППВ у підрозділі військовослужбовців НГ України. Командир підрозділу повинен добре знати свій особовий склад і звертати увагу на різкі зміни психоемоційних станів у своїх підлеглих. Мова йде не тільки про виражені негативні стани (гнів, страх, паніку), які можуть виникнути у разі недиференційованого загального НППВ на військовослужбовців, наприклад, у випадку фрустрації іміджу НГ України, звинуваченні у виступах проти свого народу в ході виконання СБЗ з охорони громадського порядку під час масових суспільно-політичних заворушень тощо. Потрібно звертати увагу і на наявність таких ознак у військовослужбовців, які займають ключові посади (наприклад, такі, що є важливими для безпеки закритого об'єкта), як невластиве їм збудження, показна веселість, розгубленість, неухважність, апатія, що виникають на фоні зосередженості на певних власних думках та можуть бути ознаками здійснення на них тиску, погроз, шантажу тощо. Офіцери повинні володіти навичками елементарної візуальної діагностики негативних емоційних станів військовослужбовців, навичками індивідуальної бесіди для виявлення проблем, що турбують військовослужбовців, а також добре розвинутою спостережливістю. Завжди варто дотримуватися тієї умови, що під час виконання СБЗ у складних соціально-психологічних умовах, недосвідчених військовослужбовців потрібно ставити у пару (трійку, п'ятірку) з досвідченими. Не слід забувати про інститут наставництва і адекватно використовувати його.

2. Зняття негативних психічних станів в особового складу, усунення від виконання службових обов'язків військовослужбовців найбільш "уражених" НППВ з боку протидіючих сил (імовірний певний відсоток психогенних утрат). Офіцер-психолог, безпосередній командир мають знати елементарні способи зняття гніву, роздратування, страху, паніки, апатії за допомогою дихання, релаксаційних вправ, візуалізації тощо. На заміну "ураженим" військовослужбовцям необхідно вводити до виконання СБЗ лише досвідчених, так як для недосвідченого військовослужбовця, навіть саме очікування НППВ може бути значним стресовим фактором, що значно знизить адекватність та ефективність його дій.

3. Кваліфікація НППВ, що чинився на військовослужбовців НГ України, а також виявлення всіх особливостей і характеристик його, як основи для визначення: по-перше, джерел, носіїв, каналів і засобів поширення НППВ з боку протидіючих сторін; по-друге, адекватних установок щодо протидії відповідному типу НППВ з боку протидіючих сил. Для вирішення цього завдання вважається доцільним реалізувати такі заходи:

а) виявити обсяг здійсненого НППВ з боку протидіючої сторони (коло осіб, які піддалися впливу та їх найближче оточення, які потенційно могли піддатися такому впливу);

б) визначити момент виникнення та інтенсифікації НППВ на військовослужбовців з боку протидіючих сил;

в) визначити силу і напрямок НППВ за його наслідками (наявність негативних психоемоційних станів у військовослужбовців, відмова від

виконання службово-бойових завдань, дезорієнтація, дезорганізація, демотивація особового складу);

г) визначити категорії військовослужбовців, на які було спрямовано НППВ (чи був він диференційованим, тобто чинився на військовослужбовців, які займають певні посади, виконують певні обов'язки або НППВ мав загальний характер);

д) установити характер інформації про військовослужбовців, яку було використано для здійснення НППВ протидіючими силами (дані про соціально-психологічні особливості військовослужбовців, фрустровані соціально-побутові потреби, проблеми міжособистісного спілкування у військовому колективі, індивідуальна інформація про військовослужбовців (адреси, телефони, банківські рахунки, рівень грошового утримання). Доступність такої інформації для загального користування, можливі шляхи розголошення інформації для службового користування);

е) визначити канали, засоби НППВ, які було використано протидіючою стороною (плакати, листівки, розсилка повідомлень негативного змісту через мобільні присторої; використання гучномовців, ритмічних звуків тощо; демонстрація сили, прямої й непрямой загрози; плітки, викривлене інформування; поширення негативної інформації в ЗМІ (статті, інтерв'ю з відомими людьми, репортажі з міст подій, документальні фільми; зчинення шантажу, погрози, підкуп тощо);

ж) визначити соціально-психологічні характеристики використаних для НППВ текстів, висловлювань (вивчити мовні обороти, аргументи та іншу відповідну інформацію, що дозволить певним чином персоніфікувати поширювача інформації).

4. На основі визначеної інформації про виникнення, інтенсифікацію НППВ, його силу і напрямок, коло осіб, які потрапили під його дію, цілі протидіючих сил у разі здійснення НППВ, канали і засоби НППВ вважається доцільним застосування таких дій:

– вилучення – вилучати можна локальні носії інформації в закритому (обмеженому), контрольованому просторі. Наприклад, доцільно вилучити листівки, фото, плакати, а можливо і мобільні телефони у разі масової розсилки СМС та ММС повідомлень на час виконання СБЗ у місцях постійної та тимчасової дислокації військовослужбовців;

– обмеження дії – обмежити можливий доступ агітаторів до особового складу в місцях дислокації. Обмежити активність дій, а можливо і свободу (звісно, на законних підставах) осіб, які активно поширюють негативну або неправдиву інформацію, підбурюють громадян до певних дій під час виконання СБЗ військовослужбовцями;

– дискредитування джерел, каналів інформації – якщо інформація передається через ЗМІ або Інтернет, то можна навести інформацію про належність цих каналів протидіючим силам, що, у свою чергу, знищить ореол безпристрасності наведеної інформації та відкриє справжні цілі такого інформування й дискредитує джерело. Обмеження чи повна заборона доступу інформації, що транслюється через ЗМІ або Інтернет може мати зворотній

ефект, особливо, якщо маніпуляторами “експлуатується” право на свободу слова чи інші маніпулятивні техніки, засновані на забороні інформації, адже заборона актуалізує установку людини на те, що приховується важлива і правдива інформація;

– знецінення джерела інформації – в ситуації, коли НППВ зчинив військовослужбовець, який користується повагою й пішов на такі дії, наприклад, під впливом шантажу, через погрози членам родини, то таку особу неможна дискредитувати, тому що це негативно відіб’ється на цінностях військовослужбовців, демотивує їх. Таку особу необхідно знецінити, як джерело інформації, вказавши на істинну мотивацію захисту своєї родини, свого життя тощо.

5. Актуалізація в свідомості військовослужбовців установки на протидію НППВ з боку протидіючих сил відповідно до його типу. Варто звернути увагу, що вираз “актуалізація установки” є умовним, так як установка за своєю природою є автоматичною й постійно діючою. Втім, ставлячи за мету активно протидіяти НППВ потрібно пам’ятати, що в існуючому інформаційному просторі, як показали дослідження, проведені науково-дослідною лабораторією морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності НГ України Національної Академії НГ України, у свідомості кожного військовослужбовця сформована свого роду база засобів здійснення НППВ. Адже, ЗМІ та Інтернет постійно транслюють інформацію, що негативно відбивається на свідомості військовослужбовців, демотивує й дискредитує їх. Таким чином, виховним структурам постійно потрібно проводити профілактичні заходи щодо НППВ з боку протидіючих сил – формувати необхідну мотивацію, осмислене ставлення до виконання службово-бойових обов’язків; проводити заходи з підвищення дисципліни; виробляти способи роботи з неповною, неправдивою чи негативною інформацією, способи протидії НППВ. У цьому контексті актуалізація установки протидії йому передбачає визначення типу НППВ (загальний масовий або вибірковий) і “прив’язки” його до відомих (сформованих під час проведення профілактичних заходів) способів протидії певному типу НППВ. Тобто нові, розроблені протидіючою стороною конкретні способи здійснення НППВ, потрібно зробити “видимими” для військовослужбовців НГ України, щоб вони усвідомили їх мету, дію, наслідки тощо. Саме таке усвідомлення є найбільш дієвим способом протидії військовослужбовців НГ України НППВ, що чиниться на них з боку протидіючих сил.

6. Відновлення морально-психологічного стану особового складу – підвищення впевненості військовослужбовців у справедливості задач, що виконуються ними, а також у правильності політики, яка впроваджується військово-політичним керівництвом країни, що, у свою чергу, дозволяє успішно вирішувати службово-бойові завдання, поступати відповідно до вимог військової присяги, статутів, законів, наказів командирів і начальників; відновлення у військовослужбовців необхідного рівня психологічної готовності до виконання СБЗ; підвищення психологічної компетентності військовослужбовців і командирів; стабілізація й покращення психологічної

стійкості особового складу; актуалізація адекватної мотивації; підбадьорення, підвищення, створення позитивного, піднесеного настрою; ліквідація наслідків НППВ на психіку військовослужбовців.

7. Здійснення відстроченого (після виконання поставленого СБЗ) аналізу параметрів, що зробили можливим ураженість особового складу в підрозділі, знизили ефективність виконання поставлених перед підрозділом службово-бойових завдань в результаті здійснення НППВ протидіючими силами та виправлення допущених помилок:

- яку інформацію про соціально-психологічні особливості військовослужбовців, інформацію приватного характеру (адреса, телефони, матеріальний достаток), проблеми військового колективу було розголошено (тобто виявлення того, завдяки якій інформації стало можливим здійснення НППВ з боку протидіючих сил);

- використання яких каналів призвело до здійснення успішного НППВ з боку протидіючих сил (виявлення недоліків контролю та іншої роботи над цими каналами);

- які недоліки психопрофілактичної роботи з військовослужбовцями призвели до успішного здійснення НППВ протидіючими силами;

- які неадекватні дії командирів підрозділів не дозволили локалізувати розповсюдження НППВ з боку протидіючих сил.

8. Відстрочений контроль станів у військовослужбовців [на предмет наявності ознак посттравматичного стресового розладу (ПТСР)] і профілактика ПТСР та інших розладів у підрозділах, які під час виконання СБЗ опинилися під інтенсивним НППВ з боку протидіючих сил. З цією метою вважається доцільним використання дебрифінгів та інших методів безпосередньо після виконання СБЗ військовослужбовцями у складних соціально-психологічних умовах, а також здійснення моніторингу емоційно-психологічних станів особового складу, який виконував СБЗ в екстремальних, стресових, складних умовах.

У разі використання представленого алгоритму в ситуаціях здійснення загального масованого НППВ на весь особовий склад підрозділу під час виконання СБЗ з охорони громадського порядку у випадку масових заходів особливу увагу необхідно приділяти контролю та зняттю негативних психоемоційних станів у військовослужбовців.

У разі виявлення ознак здійснення НППВ на військовослужбовців під час виконання СБЗ з охорони особливо важливих об'єктів (на об'єктах з обмеженим доступом сторонніх осіб) особливу увагу треба приділяти кваліфікації впливу з метою виявлення джерел (об'єкту, каналів, засобів) здійснення НППВ протидіючими силами.

Ефективність наведеного алгоритму буде можливою під час проведення в підрозділах адекватної профілактичної роботи, спрямованої на формування установок на подолання НППВ з боку протидіючих сил, які мають на меті дезінформацію, дезорганізацію та демотивацію військовослужбовців у ході виконання СБЗ [139; 140].

Дезінформація військовослужбовців НГ України, зазвичай, досягається за рахунок використання такої особливості військовослужбовців, як залежність від:

- а) керівництва (субординація, несамостійність та орієнтація в прийнятті рішень командирів, керівництва НГ України, керівництва міста, країни тощо);
- б) власних професійних зобов'язань;
- в) іміджу (очікувань населення щодо військовослужбовців).

Така залежність робить військовослужбовців НГ України чутливими до інформації, що стосується умов виконання службово-бойових завдань, обставин, настроїв і намірів громадян щодо військовослужбовців, які здійснюють охорону правопорядку під час масових заходів. Крім того, виконуючи поставлені службово-бойові завдання, військовослужбовець значно обмежений у можливості вибору обставин власного життя (де і з ким бути, як учинити), тому досить часто він не має можливості фізично дистанціюватися від джерела НППВ.

Дезорганізації діяльності представників сил охорони правопорядку, зазвичай, намагаються досягти за рахунок утягнення військовослужбовців в емоційно-напружені взаємодії з людьми із натовпу, “підігріву” конфліктних ситуацій діями провокаторів, ескалації минулих конфліктних ситуацій між правоохоронцями і населенням (реанімація звинувачень в політичних арештах), “накрученням” правоохоронців (звинувачення в боягузтві), приниженням їхньої професійної й людської гідності тощо.

Виконуючи поставлені службово-бойові завдання з охорони громадського порядку, військовослужбовці не мають змоги відреагувати свої негативні емоції, виражати свою незгоду, відповідати на образи. Вони на відміну від “політично розігрітого” населення не можуть голосно кричати, робити невиправдані різкі рухи, відповідати на лайку і таке інше. Накопичене емоційне напруження, вражене почуття гідності, самолюбства, образи роблять військовослужбовця чутливим до провокацій агресивними діями. Прикладами таких провокацій можуть бути озброєні кийками та іншими предметами люди із натовпу, демонстративне постукування киями по руці чи перекладання кийка із руки в руку. Крім демонстрації агресивних намірів можуть використовуватися й більш витончені НППВ. Так, за результатами проведених авторами соціально-психологічних досліджень дезорганізувати військовослужбовців ВВ МВС України під час “Помаранчевої революції” протидіючі сторони намагалися шляхом порівняння військовослужбовців ВВ з міліціонерами, а також через неприємні відгуки, то про одних, то про інших, – таким чином відбувався розкол їх сумісних дій. Цьому сприяв психологічний феномен, пов'язаний з тим, що намагання відновити позитивний імідж в очах суспільства штовхає на виконання популярних, соціально схвальних дій та утримує від виконання необхідних, виправданих обставинами, але непопулярних дій. Цей феномен проявився не лише у рядових військовослужбовців і міліціонерів, але й у керівників підрозділів. Зазначимо, що крім дезорганізуючих наслідків, невідредаговані негативні емоції можуть призводити до загострення психосоматичних захворювань.

Демотивації військовослужбовців НГ України можуть сприяти звинувачення у виступах проти власного народу, захисті нелегітимної влади, поверненні антидемократичних (тоталітарних) устоїв суспільства, які спрямовувались на формування в свідомості військовослужбовців протиріччя між поставленими завданнями та цілями військової служби. Ще одним прикладом такого НППВ є намагання заставити військовослужбовців почуватися “по ту сторону закону”, для чого активно використовується їх шантажування судовими переслідуваннями за виконання поставлених службово-бойових завдань. Демотивуючий ефект мають й загострення у військовослужбовців почуття їхньої непотрібності Батьківщині, для чого активно маніпулюють інформацією про їх замале матеріальне утримання, незабезпеченість житлом, погане матеріально-технічне оснащення й т. ін. Варто зазначити, що позбавлений сенсу професійної діяльності фахівець потенційно здатний відмовитися від дотримання професійної етики, наприклад, заради грошової винагороди, обіцяного покращення житлових умов.

Таким чином, офіцери-психологи і офіцери виховних структур повинні не лише знати способи, форми здійснення НППВ, володіти засобами діагностики ураження НППВ, але і вміти виділити причини уразливості військовослужбовців НППВ та визначити головні цілі його здійснення протидіючими силами. Для цього їм потрібно активно користуватися наведеним нижче запропонованим банком даних і самим приймати активну участь в його наповненні новою інформацією щодо можливого НППВ, причин уразливості військовослужбовців, адекватних засобів протидії тощо.

3.3. Створення інформаційно-методичного банку даних для використання посадовими особами Національної гвардії України під час здійснення заходів інформаційно-психологічної протидії

Одним із напрямків організації й здійснення інформаційно-психологічної протидії в сучасних умовах передбачається впровадження інформаційних технологій. Ефективність протидії вимагає достовірної та актуальної інформації про канали, засоби, форми, цілі та зміст здійснення НППВ, а також про причини уразливості військовослужбовців НППВ, що чиниться протидіючими силами. Такий актуальний напрямок повинен забезпечуватися системою безперервного збору і впорядкування визначеної інформації на основі постійного оновлення банку даних “Протидія”.

Взагалі-то, банк даних (БнД) – це людино-машинна система з відповідними організованими даними та технічними, програмними, мовними і організаційно-методичними засобами для забезпечення централізованого накопичення й колективного використання даних. У структурному розумінні БнД складається з таких основних компонентів як база (бази) даних. Процес створення БнД проходить відповідні етапи або рівні. На початковому етапі визначається, що повинна мати і обробляти проектована система, не торкаючись конкретних питань її реалізації. Саме етапу проектування, тобто визначення структури і початкове наповнення структурних компонентів БнД,

присвячено цей параграф. Утім, повноцінне існування запропонованого БнД вважається можливим і доцільним лише за умови його реалізації у вигляді програмного продукту [141]. Адже, стрімкий розвиток обчислювальної техніки і сучасні засоби програмування дозволяють створити унікальний тематичний БнД “Протидія”.

На основі виділених можливостей НППВ з боку протидіючих сил на військовослужбовців НГ України під час виконання СБЗ (див. *Додаток Г*), аналізу наукової літератури, а також проведених авторами у період з 2010 по 2013 роки прикладних соціально-психологічних досліджень з питань НППВ запропоновано структуру і початкове наповнення інформаційно-методичного БнД для використання посадовими особами Національної гвардії України у ході добору і здійснення необхідних заходів інформаційно-психологічної протидії відповідно до описаного у п. 3.2. алгоритму.

Запропонована структура БнД складається з 3-х частин (баз) і змістовно включає в себе висловлювання військовослужбовців, які вказують на ураженість НППВ, що чиниться протидіючою стороною з метою дезінформації, дезорганізації та демотивації особового складу, і прив’язані до кризових ситуацій, типових для військовослужбовців у разі загального масованого НППВ або конкретно пов’язаних з охороною громадського порядку, зокрема під час виборів Президента країни.

Висловлювання, що увійшли до першої частини (бази) БнД, тобто ті, які вказують на ураженість військовослужбовців НППВ, що чиниться протидіючою стороною з метою дезінформації, можна умовно поділити на три групи:

– висловлювання, які вказують на ураженість НППВ за рахунок використання відповідальності військовослужбовців за власні (професійні) дії та вчинки, тобто професійної залежності;

– висловлювання, що указують на ураженість НППВ за рахунок використання інформаційної залежності (висловлювання, які в тій чи іншій мірі стосуються іміджу військовослужбовців, звичного їхнього образу в свідомості, як самих військовослужбовців, так і цивільного населення, а також висловлювання про якість отриманої інформації);

– висловлювання, що указують на ураженість НППВ за рахунок використання залежності від інших (керівництва країни, місцевого самоврядування, політиків, власних командирів, товаришів та їх компетентності, населення).

Як уже відзначалося, виокремлення під час дослідження НППВ такого явища, як залежність, є показником того, що саме відсутність свободи вибору обставин власного життя, неможливість уникати ситуації впливу, залежність від значущих інших і є специфічною для військовослужбовців передумовою їх уразливості НППВ з боку протидіючих сил. Зазначимо, що ця залежність має як об’єктивні, так і суб’єктивні аспекти. Сучасні психологічні програми у змозі відкорегувати відчуття залежності, але усунути усі об’єктивні причини залежності у військовослужбовців неможливо (наприклад, залежність від командира і підготовки товаришів). Це робить актуальним подальші дослідження зв’язку об’єктивної залежності в діях і вчинках та вразливості

НППВ для подолання негативних наслідків цього зв'язку.

Нижче наведено у початковому вигляді зразок того, як може виглядати база даних, що містить висловлювання, які вказують на ураженість військовослужбовців НППВ, що чиниться з метою дезінформації, а також основні заходи протидії такому впливу.

Т а б л и ц я 3.9

Зразок бази даних, що містить інформацію про ураженість військовослужбовців НППВ з метою дезінформації та заходи протидії

Передумови уразливості НППВ	Висловлювання
1	2
Професійна залежність	Важко довіряти людям із натовпу, з ними завжди треба бути напоготові
	Мене іноді гризе думка, що під час масових заворушень в натовп потрапляють діти, жінки, люди похилого віку, адже до них страшно застосовувати силу, навіть у випадку самозахисту, а раптом не розрахую
	Коли навколо усі агітують, пропагують, тиснуть, ображають, то хочеться все кинути і забитися в якийсь дальній кут, подалі від мітингів, скандувань, наказів та ін.
	Під час охорони масових заходів боязнь не упоратися зі своїми емоціями, коли тебе ображають, відверто провокують, є досить відчутною
	Почуваю себе ніби винним, коли організатори масових заворушень маніпулюють свідомістю жінок, підлітків і людей похилого віку, провокуючи їх на порушення громадського порядку
	Голова йде обертом, коли починаєш думати про те, що будь-який з мітингуючих може тебе спровокувати, образити або просто ненавидить за те, що ти у формі
	Навряд чи військовослужбовець може без допомоги фахівця впоратися з негативними станами, стресами під час масових заходів
	Коли під час масових заворушень виникає плутанина з розподілом обов'язків, з межами секторів, мимоволі піддаєшся спокусі скинути свої обов'язки та відповідальність за них на інших
	Відчуваю себе невпевнено, коли доводиться мати справу з "політичними фанатами"
	Емоційно важко встояти, коли проти тебе масовано використовують весь арсенал маніпулятора: від банальних образ до раціональних і авторитетних пояснень твоєї неправоти; від відвертого шантажу і погроз до "щирої" турботи про твоє здоров'я й благополуччя
	В ситуаціях пасивної конфронтації натовпу, внутрішнє напруження є настільки сильним, що тільки і чекаєш приводу виплеснути роздратування, зробити щось енергійне
Іноді ловлю себе на думці, що я довіряю центральним каналам телебачення та офіційним виданням газет, що я некритичний до їхньої інформації	

Продовження табл. 3.9

1	2
Інформаційна залежність	Національна гвардія України часом стає “без вини винною” й змушена виправдовуватися, тому що люди не бачать різниці між ними і, наприклад, міліцією
	Військове керівництво має бути рішучим, а компромісність, коректність та миротворчість – це доля цивільних осіб
	НГ України – це реальна сила, здатна навести лад у країні, й вона не повинна відсиджуватися в оточенні, коли можна активно і ефективно діяти
	Спілкуючись з людьми, хочеться бути значущим, компетентним, показати, що військовослужбовці – це ерудовані люди, які володіють особливою інформацією та добре інформовані про поточні події краще за інших
	Мене дратують товариші по службі, які не уміють “тримати язик за зубами” і розбобтують секретну інформацію лише для того, щоб здаватися значущими в очах інших
	Іноді мені здається, що коли я в повній екіпіровці, то оточуючі люди мене просто “сахаються” й сприймають як потенційне джерело небезпеки
	Природно вірити тому, кого поважаєш і кому довіряєш
	Необхідна інформація часто запізнюється й тому не відповідає обстановці, що склалася
	Я довіряю інформації, яка відповідає моєму уявленню про можливий, імовірний розвиток подій
	Добре уявляю собі, як діє наочна агітація, заклики, скандування, музика і кольори, але мені здається, що існують й більш витончені способи психологічного впливу, які мені важко відстежити
	Якщо людина перекручує факти, то навряд чи їй узагалі можна вірити
Мені здається надійною та інформація, яка є логічною, послідовною, містить раціональну ланку	
Залежність від інших	Навряд чи люди, наділені владою, здатні діяти в інтересах народу
	Деякі витівки організаторів масових заворушень під час виборів Президента просто шокують, наприклад, коли на чолі натовпу ставлять служителів церкви
	Відчуваю себе уразливим через те, що доводиться відповідати за життя підлеглих, товаришів по службі, особливо, якщо вони ще не досвідчені або узагалі майже діти
	У законодавстві не до кінця зрозумілі права і обов’язки військовослужбовців, які охороняють правопорядок під час виборів Президента, тому доводиться вірити практично “на слово” наділеним владою особам, тлумаченням закону судами різних інстанцій
	Досить прикро сприймати відмову в допомозі від місцевого населення, адже НГ України, армія захищає його, охороняє правопорядок
	Мені здається, що держава не дуже-то обтяжується турботою про військовослужбовців: легше дочекатися зміни клімату в Україні, ніж якісної форми і гідного матеріально-технічного забезпечення
	Під час виборів багато політиків, керівників демонструють свою значущість, імітують бурхливу діяльність, однак навряд чи вони, як і будь-який інший на їхньому місці, думають про інтереси справи, суспільства, країни, а не про власний “піар” або амбіції
	Коли чисельність військовослужбовців, що охороняють заздалегідь заявлені масові заходи, перевищує чисельність присутніх

1	2
	демонстрантів – це нерідко стає приводом для звинувачення нас у демократії, в агресії проти народу
	Військовослужбовці, які не мають досвіду протистояння провокаціям, є слабкою ланкою, коли справа доходить до конфронтації з натовпом під час масових заворушень
Протидія НППВ з метою дезінформації	
Захист комунікаційних систем НГ України, через які здійснюється керівництво діями військовослужбовців, а також розвиток комунікативної компетентності самих військовослужбовців (уміння точно передавати отриману інформацію, розпізнавати неправдиву інформацію, не піддаватися впливу негативних емоцій, якими насичені маніпуляційні повідомлення, визначати істинні цілі інформаційних повідомлень й сторони, які в них зацікавлені, захищатися від неправомірних вимог високостатусних осіб, витримувати критику власних непопулярних, але необхідних дій тощо)	

До другої частини (бази) банку даних увійшли висловлювання, що стосуються безпосередньо обставин виконання СБЗ у кризових ситуаціях, типових для військовослужбовців у разі загального масованого НППВ (наприкладі охорони громадського порядку під час виборів Президента країни), а саме, необхідності стримувати свої активні, агресивні дії та негативні емоції. Адже, як уже відзначалося, саме за рахунок утягнення військовослужбовців в емоційно-напружені взаємодії з людьми із натовпу, “підігріву” конфліктних ситуацій діями провокаторів, ескалації минулих конфліктних ситуацій між правоохоронцями і населенням, приниженням їхньої професійної та людської гідності досягається дезорганізація діяльності представників сил охорони правопорядку, яка є однією з найактуальніших цілей НППВ, що чиниться протидіючою стороною.

Виокремлення цієї бази у банку даних також є показником того, що саме неможливість відреагувати негативні емоції під час виконання СБЗ є другим специфічним явищем, завдяки якому військовослужбовці стають вразливими до провокацій агресивних дій, що можуть скомпрометувати військовослужбовців перед цивільним населенням. Зазначимо також, що, напевно, саме невідреагування негативних емоцій є основою для постстресових розладів здоров'я у військовослужбовців.

Ця база також містить три диференціюючі її групи висловлювань:

- висловлювання, що указують на ураженість НППВ за рахунок використання установки на придушення активності, агресивності, рішучості (активних зовнішніх дій);

- висловлювання, що указують на ураженість НППВ за рахунок використання установки на придушення роздратування, образи;

- висловлювання, що указують на ураженість НППВ за рахунок використання невпевненості в собі. Зазначимо, що невпевненість в собі в цьому випадку є наслідком відсутності відреагування емоцій і незакінчених дій. Так, стримана дія веде до підвищення рефлексії, психічна активність спрямовується на самого себе і людина починає займатися “самокопанням”. Зазначимо, що

саме цей прийом використовують батьки, що виховують дитину, ставлячи її в куток.

Нижче наведено (табл. 3.10) зразок того, як може виглядати база даних, що містить висловлювання, які вказують на ураженість військовослужбовців НППВ, що чиниться з метою дезорганізації, а також основні заходи протидії такому впливу.

Т а б л и ц я 3.10

Зразок бази даних, що містить інформацію про ураженість військовослужбовців НППВ з метою дезорганізації та заходи протидії

Передумови вразливості НППВ	Висловлювання
1	2
Установка на придушення активності, агресивності, рішучості	Нерідко цивільне населення дезінформується зацікавленими ЗМІ про завдання НГ України у тих чи інших обставинах, які виникають під час виборів Президента, що створює напруженість у відносинах, призводить до сварок між військовослужбовцями та їхніми родичами, друзями із числа цивільних осіб
	Стояти і чекати, пасивно оборонятися від натовпу, який зібрався на мітинг – це не зовсім те, чим, на мою думку, повинен займатися військовослужбовець НГ України
	Іноді важко стримувати себе, коли бачиш витівки політичних фанатів
	Компромісні дії існують для політиків, а не для військових, мені здається, що позиція військових повинна бути рішучою
	Від політичних фанатів одні неприємності, весь час доводиться чекати, що вони викинуть в слідуючий момент
	Коли відповідно до розпоряджень під час масових заходів ми одягаємо усю належну екіпіровку, організатори масових заворушень та підбурювачі нерідко виставляють нас перед населенням як агресорів, що борються з власним “беззахисним” народом бойовою зброєю та спец.засобами
	Ставлячи військовослужбовців у незручне становище (наприклад, відмовляючи у можливості використовувати туалет та засоби гігієни), місцеве населення йде на прихований конфлікт з військовослужбовцями
	Стоячи в оточенні або в очікуванні наряду, уявляю собі, як я майстерно угамовую дебоширів, “ставлю на місце” гострим слівцем політичних фанатів
Установка на придушення роздратування й образи	З натовпом не можна бути у мирних відносинах, хоч прихована, але конфронтація між силами охорони правопорядку та мітингувальниками завжди існує й вона завжди є джерелом напруги
	Коли маєш справу з натовпом, то краще “поганий мир”, ніж “добра сварка”
	Завжди вважав, що зброя – надійний інструмент будь-якого військовослужбовця, але складно його адекватно застосовувати відносно до звичайних законослухняних громадян
	Прикро, коли за виконання тих самих функцій з охорони громадського порядку під час виборів Президента в інших правоохоронних органах використовується зовсім інша система заохочення, наприклад, кажуть, що міліції платять більше
	Я думаю, що знання з психології натовпу і психології впливу є дуже складними і мало доступними для звичайних людей

З а к і н ч е н н я т а б л. 3.10

1	2
	<p>Таку кількість агітацій, пропаганди, тиску і, навіть, погроз, що буває під час охорони громадського порядку в період виборів Президента, нормальній людині ігнорувати складно або узагалі неможливо</p> <p>Драгує, коли нагадують про борг і честь, замість того, щоб дати нормальне матеріальне утримання</p> <p>Коли я ловлю кого-небудь на нереальних, малоімовірних для виконання обіцянках, то я перестаю йому вірити і з інших питань</p> <p>Чому я повинен думати про те, як правильно оформити затримання, якщо для мене і так ясно, що було скоєно правопорушення, нехай краще у міліції від оформлення паперів болить голова</p> <p>Важко довіряти колегам, керівникам, вірити в їхню щирість та підтримку, коли знаєш, що хтось з них передав службову інформацію організаторам масових заворушень, став джерелом витоку інформації</p> <p>Мені здається, що на відміну від теорії, на практиці під час виборів Президента досить важко розвести політичні та правові рішення, звідси незрозумілим стає те, як же діяти у правовому полі й залишатися не втягнутим у політичні інтриги простому військовослужбовцю</p>
Непевненість в собі	<p>Важко відчувати себе потрібним, оцінювати свої дії як ефективні, коли приходиться робити “не свою”, а міліцейську роботу</p> <p>Часом починаєш сумніватися в собі та своїх діях, коли слухаєш тих, кого любиш і поважаєш: улюблених співаків, музикантів, акторів, спортсменів та ін.</p> <p>Під час охорони масових заходів, коли доводиться мати справу з натовпом, який у багато разів перевищує чисельність військовослужбовців, мимоволі виникає відчуття, що ми в облозі та пора починати панікувати</p> <p>Якщо інформація не сильно вигадлива, тобто не перевищує мої уявлення про можливе і логічне, то швидше за все я сприйму її як правду</p> <p>Коли організатори масових заворушень на передній план натовпу ставлять жінок, дітей або священників, хочеться все кинути і піти, не бути причетним до цього дійства</p> <p>Мене часто турбує питання, як діяти у рамках закону, коли постійно чуєш, що можуть бути “поза законом” укази Президента, директиви уряду, постанови суду або можуть бути неконституційними закони, прийняті Верховною Радою, які безпосередньо стосуються нас, військовослужбовців</p> <p>Нерідко з натовпу і ЗМІ я чую те, що сам собі сказав би, якщо мені було б треба виправдати свої дії</p>
Протидія НППВ з метою дезорганізації	
<p>Плануючи виконання СБЗ в умовах інтенсивного НППВ з боку протидіючих сил, потрібно ураховувати скільки часу без шкоди для здоров'я військовослужбовець може витримувати такі емоційні навантаження та передбачати створення умов для відреагування накопиченого негативу (можливість виконання фізичних вправ, проведення дебрифінгів після виконання поставлених завдань). Заходи протидії НППВ з метою дезорганізації мають також передбачати формування у військовослужбовців НГ України конфліктологічної компетентності, формування адекватного уявлення про власну професійну гідність й самооцінку, вміння керувати власним гнівом, засвоєння психологічних вправ, що спрямовані на зняття напруження</p>	

До третьої частини (бази) банку даних увійшли висловлювання військовослужбовців, які вказують на зниження осмисленості професійної діяльності. Так, провідні психологи ознаками осмисленості вважають наявність інтернальності, цілі діяльності, а також децентрацію (протилежність егоцентрації). Виходячи з цього було виділено три підгрупи висловлювань:

– висловлювання, що вказують на ураженість НППВ через підвищений контроль за власним життям, як основи самозвинувачення. Хоч контроль, зазвичай, є ознакою розвиненої осмисленості життя, але бажання контролювати усі обставини життя є неконструктивним і стає основою для невротичних розладів;

– висловлювання, що вказують на ураженість НППВ і свідчать про втрату зв'язку між конкретними професійними діями і ціллю професійної діяльності, а також утрату професійної ідентичності;

– висловлювання, що вказують на ураженість НППВ та є відображенням відчуття власної беззахисності. Зазвичай, функція захисту виконується військовослужбовцями відносно до інших (цивільного населення) і розвертання її на себе є показником зміни, переносу професійної функції з полюсу децентрації на полюс егоцентризму.

Виокремлення втрати осмисленості професійної діяльності є показником проблем мотиваційної сфери військовослужбовців. Утім, це також може бути і дефектом професійного відбору та навчання, і дефектом системи морального та матеріального заохочення військовослужбовців, і ролі Національної гвардії України у суспільстві (імідж, відчуття гордості за належність до військових тощо). У деяких випадках зниження осмисленості діяльності є показником вікових криз розвитку (криза середнього віку). Зниження осмисленості, демотивованість робить військовослужбовців особливо уразливих до НППВ з боку протидіючих сторін, що спрямовані на руйнацію цінностей та на зраду заради грошей тощо. Звісно, що гарною профілактикою зниження осмисленості діяльності є продумана робота під час професійного психологічного відбору, навчання та супроводу, але на розробку і введення відповідних програм потрібен певний час. Оперативним заходом покращення становища може бути продумана система матеріального та морального заохочення.

Нижче наведено зразок бази даних, що містить висловлювання, які вказують на ураженість військовослужбовців НППВ, що чиниться з метою демотивації, а також актуальні заходи протидії такому впливу.

Т а б л и ц я 3.11

Зразок бази даних, що містить інформацію про ураженість військовослужбовців НППВ з метою демотивації та заходи протидії

Передумови уразливості НППВ	Висловлювання
1	2
Підвищена інтернальність як основа самозвинувачення	Завжди треба вірити своїм товаришам по службі, вони є достовірним джерелом інформації
	Коли не надається вичерпної інформації, то її недолік можна заповнити ЗМІ, Інтернет

Продовження табл. 3.11

1	2
	<p>Руки опускаються, коли думаєш на що підуть далі організатори мітингів, політичні технологи, після того, як застаріють прийоми з роздачею квітів і апельсинів військовослужбовцям, із зверненнями до них солдатських матерів і релігійних діячів</p> <p>Зазвичай, я довіряю інформації, яку дізнався від своїх товаришів по службі</p> <p>Коли шановані мною люди на “біле” кажуть “чорне” і навпаки, мимоволі замислюєшся над тим, а чи з правильної позиції я дивлюся на ці речі, чи правильну позицію я займаю</p> <p>Як-то мимоволі віриш інформації, що звучить на центральних каналах телебачення</p> <p>Відповідальність за морально-психічний стан військовослужбовців повністю несе їх командир</p> <p>Коли протидіюча сторона починає переходити від слів до справи (демонстрації погроз, сили, своїх намірів), моя напруга досягає межі</p>
<p>Втрата зв'язку між професійними діями і ціллю професійної діяльності</p>	<p>Мають рацію ті, хто вважає, що треба хоча б один раз показати, що НГ України є реальною силою й тоді натовпи людей, які виходять за гроші на “майдан” відразу зникнуть</p> <p>Дратує необхідність робити “чужу” роботу через плутанину між керівниками наших ТРК, ОВС, МНС, СБУ і т.д.</p> <p>Мені важко назвати існуючу систему охорони правопорядку ефективною, я не дивуюся, коли вона дає збої, й військовослужбовців звинувачують в некомпетентності</p> <p>Як-то слабо бачиться зв'язок між оформленням усіх паперів під час затримання правопорушників і нашим справжнім завданням очистити вулиці від асоціальних елементів, тільки даремно на ці формальності час витрачаємо</p> <p>НГ України як і МНС, і Збройні сили є захисниками народу, і зближення їх функцій та форми одягу з міліцією здається не зовсім правильним, помилковим</p>
<p>Відчуття власної беззахисності</p>	<p>Сучасні політичні технології та методи інформаційно-психологічного впливу настільки витончені, що часто не помічаєш, коли тебе використовують</p> <p>ЗМІ часто звинувачують сили охорони правопорядку в порушенні виборчого законодавства, Конституції, стає не по собі від самої думки, що за цими “фактами” можуть розпочати розслідування, порушити кримінальну справу</p> <p>Часом мені здається, що організатори масових заворушень просто перестають брати до уваги правоохоронців через їх нерішучість та пасивність</p> <p>Нерозумно ризикувати життям, охороняючи громадський порядок під час масових заворушень за мізерну заробітну платню</p> <p>Думаю, що армія, яка не здатна забезпечити своїх солдатів усім необхідним, не може вимагати від них відданості</p> <p>Я відчуваю дискомфорт від самої думки, що правдиву правову допомогу просто ніде одержати простому військовослужбовцю</p> <p>Військовий колектив, дружба – усе це пусті слова, насправді ж, якщо сам про себе не подбаєш, то ніхто не подбає</p>

1	2
Протидія НППВ з метою демотивації	
<p>Протидіяти НППВ з метою демотивації можливо лише завдяки адекватній виховній роботі, що спрямована на формування розуміння цілей і завдань НГ України, поваги до законодавства країни та її державного устрою, формування професійної гідності й відповідальності у військовослужбовців. Крім того, необхідним елементом підготовки є психологічна підготовка військовослужбовців у питаннях, що стосуються розуміння технології та техніки здійснення НППВ, можливостей використання психологічних особливостей військовослужбовців для здійснення на них цього впливу з боку протидіючих сил.</p>	
<p>Важливу роль в психологічній підготовці необхідно приділяти навчанню основам особистої безпеки військовослужбовців для протидії НППВ з боку протидіючих сторін, а саме:</p>	
<p>а) у разі загального масованого НППВ – навчання продуктивним копінкам, визначення стану нервово-психічного напруження й надання допомоги товаришу по службі, в якого розвинувся цей стан під час виконання завдань з охорони громадського порядку;</p>	
<p>б) у випадку вибіркового НППВ – формування знань забезпечення особистої безпеки під час здійснення шантажу (див. <i>Додаток Д</i>), умінь оперувати неякісною інформацією, приймати рішення в умовах дефіциту інформації тощо (протидіяти омані, відсутності й недостатності інформації).</p>	
<p>Крім того, як профілактичні організаційні заходи, що сприяють протидії зазначеним типам НППВ з боку протидіючих сил пропонується таке:</p>	
<p>а) у разі загального масованого НППВ:</p> <ul style="list-style-type: none"> – розробка концепції іміджу Національної гвардії України і послідовна її реалізація; – якісний професійний психологічний відбір військовослужбовців НГ України з обов'язковим урахуванням особливостей мотиваційної сфери і особливостей нервової системи; – моніторинг загальних соціально-побутових та інших проблем військовослужбовців і адекватне на них реагування (див. <i>Додатки Ж, И</i>); – систематичне відслідковування інформації, що будь яким чином торкається НГ України, оцінки їх СБД; 	
<p>б) у випадку вибіркового НППВ:</p> <ul style="list-style-type: none"> – недоступність інформації про склад і посадові обов'язки закритих колективів військовослужбовців НГ України; – конфіденційність інформації про військовослужбовців, які працюють в закритих колективах; – адекватне комплектування закритих колективів, моніторинг стосунків у закритому колективі, виявлення та профілактика конфліктів у закритих колективах 	

Висновки до 3 розділу

В Україні за роки незалежності не вводився надзвичайний і військовий стани. Тому визначити сценарії виконання службово-бойових завдань військовослужбовцями НГ України у кризових ситуаціях являється можливим лише умовно, виходячи із завдань, які вирішують з'єднання, військові частини і підрозділи НГ України за призначенням у звичайних умовах, в умовах виникнення надзвичайних обставин, введення режиму надзвичайного стану і під час забезпечення правового режиму воєнного стану.

У разі розроблення ймовірних сценаріїв урахувалися причини (умови) виникнення кризових ситуацій, цілі протидіючої сторони, розвиток ситуації, а також функції та основні завдання військових частин і підрозділів НГ України. Усе це, у подальшому, дозволило визначити загрози, можливі інформаційно-

психологічні впливи з боку протидіючих сил на особовий склад НГ України під час виконання службово-бойових завдань.

Розроблено сім варіантів імовірних сценаріїв виконання типових службово-бойових завдань військовими частинами і підрозділами НГ України у кризових ситуаціях. Як кризові ситуації обрано такі, що імовірно можуть виникнути у нашій країні з урахуванням суспільно-політичних, соціально-економічних і природних умов.

Усі запропоновані й описані ймовірні сценарії виконання типових СБЗ військовими частинами і підрозділами НГ України, а також урахувавши особливості НППВ на військовослужбовців з боку протидіючих сил, розділено на два типи, а саме:

– імовірні сценарії виконання типових СБЗ військовими частинами і підрозділами НГ України у кризових ситуаціях у разі загального масованого НППВ з боку протидіючих сил;

– імовірні сценарії виконання типових СБЗ військовими частинами і підрозділами НГ України у випадку вибіркового НППВ з боку протидіючих сил.

На основі наведеної типології ймовірних сценаріїв виконання СБЗ військовими частинами і підрозділами НГ України у кризових ситуаціях запропоновано алгоритм протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на військовослужбовців, який представляє собою інструкцію й описує порядок дій у разі здійснення негативного інформаційно-психологічного впливу з боку протидіючих сил на військовослужбовців НГ України.

Запропонований алгоритм є своєрідним стрижнем, до якого можуть додаватися певні компоненти залежно від особливостей НППВ, характеру кризових ситуацій, особливостей виконання СБЗ і таке інше. Утім, запропонований алгоритм є достатнім, він уже містить в собі необхідні рекомендації щодо здійснення протидії НППВ залежно від двох визначених типів імовірних сценаріїв виконання СБЗ військовими частинами і підрозділами НГ України у кризових ситуаціях.

На основі виділених можливостей НППВ з боку протидіючих сил на військовослужбовців НГ України під час виконання СБЗ, аналізу наукової літератури та прикладних досліджень з питань НППВ запропоновано структуру і початкове наповнення інформаційно-методичного банку даних для використання посадовими особами НГ у разі добору і здійснення необхідних заходів інформаційно-психологічної протидії відповідно до описаного алгоритму.

Запропонована структура банку даних складається з 3-х частин (баз) і змістовно включає в себе висловлювання військовослужбовців, які вказують на ураженість НППВ, що чиниться протидіючою стороною з метою дезінформації, дезорганізації та демотивації особового складу, і прив'язані до кризових ситуацій, типових для військовослужбовців у разі загального масованого НППВ, а також рекомендації щодо протидії НППВ за цими напрямками.

РОЗДІЛ 4
ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ
СИСТЕМИ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ НЕГАТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-
ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВПЛИВУ НА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ НА УСІХ ЕТАПАХ ВИКОНАННЯ
СЛУЖБОВО-БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ

4.1. Пропозиції щодо структурно-організаційного удосконалення системи інформаційно-психологічної протидії в Національній гвардії України

Досвід заступників командирів з'єднань та військових частин з виховної роботи указує на те, що під час виконання СБЗ в умовах різного роду заворушень та у кризових ситуаціях, коли на військовослужбовців з найбільшою інтенсивністю здійснюється НППВ, відділення й групи виховної роботи не спроможні ефективно протидіяти такому впливу. Цей факт підтверджують й результати опитування заступників командирів з виховної роботи, військові частини і з'єднання яких розташовано у різних регіонах України, а саме: протидія здійснюється недостатньо ефективно, оскільки офіцери відділень й груп виховної роботи не є спроможними обробити велику за обсягом кількість негативної інформації, яка є продуктом засобів масової інформації протидіючих сил, чуток та інших НППВ; не можуть якісно та обґрунтовано підготувати контрматеріали, які необхідно використовувати у виховній роботі з військовослужбовцями; не мають належної вузькоспрямованої професійної підготовки, достатньо часу на якісну підготовку щодо здійснення протидії НППВ, оскільки повинні виконувати великий обсяг роботи з морально-психологічного забезпечення службово-бойової діяльності військовослужбовців.

Вивчення практичної діяльності органів виховних структур НГ України також показало, що групи і відділення виховної роботи військових частин і з'єднань не спроможні вирішити у повному обсязі завдання протидії НППВ на військовослужбовців під час підготовки і виконання СБЗ через низку причин:

- відсутні можливості в повному обсязі зібрати необхідну інформацію про джерела, канали і засоби протидіючих сил, здійснити їх аналіз та підготувати необхідні контрматеріали, особливо в умовах виконання СБЗ за межами їх відповідальності;

- не відпрацьованою залишається нормативна база здійснення протидії НППВ з боку протидіючих сил, яка б юридично визначала взаємодію зі службою безпеки, органами внутрішніх справ, державними адміністраціями і органами місцевого самоврядування;

- в НГ відсутні необхідні методики здійснення протидії, інструментарій, а також технічні засоби оброблення та оцінювання інформації, яка негативно впливає на військовослужбовців під час виконання ними СБЗ;

- відсутній спеціальний підрозділ у складі НГ України, який би постійно займався питаннями протидії НППВ з боку протидіючих сил, координував зусилля органів виховних структур з'єднань й військових частин та надавав їм

необхідну допомогу за цим напрямком.

У зв'язку із вищевикладеним, виникає потреба у створенні груп протидії НППВ при кожному оперативно-територіальному об'єднанні Національної гвардії України. Адже, удосконалення організації МПЗ, підвищення якості, повноти і своєчасності інформування та протидії НППВ – неодмінна умова підвищення інформаційно-психологічної безпеки особового складу НГ в ході виконання СБЗ.

Для обґрунтування організаційно-штатної структури групи протидії НППВ необхідно визначити, ким є представник цієї групи (“монітор”), основні завдання, види діяльності в повсякденних умовах і умовах підготовки і виконання СБЗ.

Основними завданнями групи протидії НППВ повинні бути:

- активна взаємодія з органами державного управління та військового управління, місцевого самоврядування, територіальними органами СБУ, МВС, ЗСУ, громадськими і релігійними об'єднаннями, засобами масової інформації, з метою захисту інтересів і підтримки іміджу та авторитету НГ України, а також престижу військової служби;

- моніторинг ситуації, що складається в районах дислокації військ та в умовах підготовки і виконання СБЗ, наявних протидіючих сил, каналів, засобів та способів, створення карт конфлікту;

- оперативний збір і всебічний аналіз інформації, що чинить НППВ на особовий склад НГ України з метою розроблення заходів протидії щодо неї;

- прогнозування характеру, ступеня й динаміки зовнішніх і внутрішніх загроз інформаційно-психологічної безпеки особового складу;

- розроблення методичних рекомендацій для органів виховних структур щодо психологічного інформування особового складу, роз'яснення цілей і завдань НППВ з боку протидіючих сил та ознайомлення військовослужбовців з прийомами і методами, що використовує протидіюча сторона;

- аналіз та оцінка результатів роботи з інформаційно-психологічної протидії, моніторинг стану інформаційно-психологічної безпеки з'єднань, військових частин і підрозділів НГ України, визначення недоліків роботи органів виховних структур щодо протидії НППВ та причин її неефективності;

- розроблення для органів виховних структур НГ України практичних рекомендацій щодо ефективної протидії НППВ з боку протидіючих сил;

- визначення завдань та напрямків щодо оптимізації всієї системи інформаційно-психологічної протидії військ.

Види роботи групи інформаційно-психологічної протидії в складі ОТО НГ України полягає в такому.

В умовах повсякденної діяльності:

- постійна взаємодія з органами державного управління та військового управління, місцевого самоврядування, територіальними органами СБУ, МВС, ЗСУ, громадськими і релігійними об'єднаннями, засобами масової інформації, з метою захисту інтересів та підтримки іміджу та авторитету НГ України, а також престижу військової служби;

- моніторинг особливостей і тенденцій розвитку інформаційної та

морально-психологічної обстановки у місцях дислокації військ;

- моніторинг активності й спрямованості вороже налаштованих інформаційних потоків та комунікацій, можливих об'єктів і каналів потенційного негативного інформаційно-психологічного впливу на НГ України;

- проведення у військових частинах і з'єднаннях соціально-психологічних досліджень з метою визначення рівня й особливостей НППВ на військовослужбовців НГ України;

- розроблення методичних рекомендацій органам виховних структур, керівному складу з'єднань, військових частин, підрозділів, ОТО НГ України щодо здійснення протидії НППВ на військовослужбовців з боку протидіючих сил;

- аналіз і оцінка ефективності роботи органів виховних структур щодо організації протидії НППВ;

- здійснення професійної підготовки офіцерів органів виховних структур щодо протидії НППВ з боку протидіючих сил під час підготовки і виконання СБЗ;

- нарощування матеріально-технічної бази протидії інформаційно-психологічному впливу з боку протидіючих сил.

В умовах підготовки і виконання СБЗ:

- активна взаємодія з органами державного управління та військового управління, місцевого самоврядування, територіальними органами СБУ, МВС, ЗСУ, громадськими і релігійними об'єднаннями, засобами масової інформації;

- координація й контроль діяльності засобів масової інформації (військових і цивільних) з висвітлення подій, що відбуваються в районі виконання службово-бойових завдань;

- оперативний збір та аналіз інформації про об'єкти, канали, мету, засоби, зміст і спрямованість НППВ з боку протидіючих сил на різні категорії військовослужбовців НГ України під час підготовки і виконання СБЗ;

- безперервне, об'єктивне інформування керівного складу ОТО НГ України, з'єднань, військових частин і підрозділів про зміни інформаційної та морально-психологічної обстановки;

- моніторинг стану інформаційно-психологічної безпеки військовослужбовців НГ України, їх морально-психічного стану;

- розроблення контрматеріалів для ефективної протидії НППВ з боку протидіючих сил;

- постійний моніторинг ефективності роботи щодо протидії НППВ з боку протидіючих сил;

- розроблення практичних рекомендацій органам виховних структур щодо проведення індивідуальної та групової роз'яснювальної роботи з військовослужбовцями з урахуванням особливостей і складності інформаційної й морально-психологічної обстановки з метою формування у військовослужбовців негативного ставлення до усього того, що робиться протидіючою стороною;

- розроблення методичних рекомендацій органам виховних структур,

керівному складу з'єднань, військових частин, підрозділів, ОТО НГ України щодо ліквідації наслідків НППВ на особовий склад з боку протидіючих сил.

Ураховуючи досвід закордонних країн і кадрової політики військових формувань України, пропонується до структури групи протидії НППВ увести офіцерські посади. Офіцери, які будуть призначені на ці посади, повинні мати спеціальну вищу освіту за фахами психологія, соціологія, філологія (політологія), комп'ютерні та інформаційні технології, а також досвід і стаж військової служби.

Чисельність групи протидії НППВ залежить від інформаційного поля регіону, інтенсивності та спрямованості НППВ з боку протидіючих сил і складає 5 осіб. Запропонована чисельність має і математичне обґрунтування [116].

Для забезпечення ефективної роботи групи протидії НППВ, формування та підтримки професійних і психологічних (краще особистісних) якостей її персоналу, необхідних для успішного виконання певних завдань, покладених на нього, важливе значення має професійний психологічний відбір військовослужбовців на посади "моніторів".

Отже, фахівець групи протидії НППВ відповідно до загальної професійної й спеціальної підготовки повинен уміти здійснювати такі види діяльності: аналітичну, управлінську, комунікативну, технічну, науково-дослідну.

Виходячи із набору основних завдань професійної діяльності, фахівці групи протидії НППВ залежно від спеціалізації зобов'язані:

- знати особливості геополітичних процесів у сучасному світі, основні проблеми інформаційної політики, національної безпеки України, спрямованість політичних процесів у сучасному інформаційному суспільстві;
- мати знання з проблем внутрішньої й зовнішньої політики України, сучасних міжнародних відносин;
- знати положення найважливіших міжнародно-правових документів ООН, ЮНЕСКО, ОБСЄ та інших міжнародних організацій, що регламентують діяльність в області міжнародної інформації, гуманітарного і культурного співробітництва, правові основи діяльності НГ України;
- дотримуватись вимог законодавства і керівних документів щодо забезпечення режиму секретності та технічного захисту інформації;
- мати глибокі знання про особливості взаємодії ЗМІ та державних структур, технології формування іміджу державної влади, державних органів, силових структур, роботу інформаційних служб органів державної влади, особливості проведення PR-кампаній;
- знати порядок використання нових інформаційних технологій у процесі державного керування, технології керування взаєминами з населенням, WWW-технології в інформаційній сфері, інформаційні технології аналітичного оброблення інформації, технології побудови та експлуатації сховищ інформації;
- знати особливості використання сучасних засобів мобільного, радіорелейного і супутникового зв'язку, теле- і радіомовлення, кабельного телебачення;
- знати і вміти застосовувати новітні інформаційні технології, що пов'язані з оброблення текстової, графічної, аудіо-, відеоінформації;

- розробляти, застосувати та упроваджувати математичні методи та математичне моделювання під час вирішення завдань в теоретичних і прикладних наукових дослідженнях;

- знати історію, форми, види і сучасну практику масових комунікацій, основи планування та організації рекламних, пропагандистських, інформаційних кампаній, соціального і політичного маркетингу;

- мати глибокі знання з конфліктології, знати основні етапи виникнення й розвитку конфліктів у сучасному суспільстві, особливості впливу політичних конфліктів на безпеку суспільства, принципи створення їх карт;

- мати глибокі наукові та спеціальні знання з психології впливу, іміджу, натовпу, реклами, свідомості, особистості, соціальної, військової, експериментальної й диференціальної психології, а також з психолінгвістики;

- знати основи, методи соціально-психологічних досліджень та мати практичні навички їх проведення, знати види і методи моніторингу, особливості побудови моніторингових досліджень;

- знати сутність інформаційно-психологічного протиборства, інформаційно-психологічної війни, інформаційно-психологічної зброї як основного засобу ведення інформаційно-психологічної війни, їх особливості на сучасному етапі;

- знати сутність, види, методи, технології, прийоми, засоби інформаційно-психологічних впливів, маніпулятивні технології, технології НЛП;

- знати закономірності функціонування, особливості індивідуальної й масової свідомості та поведінки, особливості формування суспільної думки.

Узагалі-то, фахівець групи протидії НІПВ повинен бути харизматичною особистістю, вірити у свою справу, мати непересічні аналітичні здібності (аналізувати суперечливу інформацію, логічно і послідовно викладати думки, опиратися на факти та уміти їх збирати), обмірковано і ефективно діяти у критичних ситуаціях, швидко приймати рішення, бути об'єктивним, спостережливим, допитливим, швидко схоплювати і запам'ятовувати інформацію, чітко виражати свої думки і вміти слухати інших, мати розвинену інтуїцію, вміти визначати пріоритети і спокійно ставитися до необхідності їхньої зміни, бути саморганізованим (особливо важливими ці якості є в умовах дефіциту часу).

Отже, основою професійного психологічного відбору на посаду “монітора” мають бути: досвід служби, компетентність, аналітичні, стратегічні, організаторські, комунікативні здібності, вміння сумлінно, акуратно, монотонно працювати з великим обсягом інформації тощо.

Утім, остаточно про професійно важливі якості “моніторів” можна говорити тільки після проведення емпіричного дослідження. Суть цього дослідження полягає в традиційному для професійно-психологічних досліджень порівнюванні показників за психологічними якостями у високо- і слабоефективної груп фахівців. Плануванню такого емпіричного дослідження має передувати вирішення питання про показники ефективності діяльності фахівця групи НІПВ.

Наступним завданням є відбір психологічних і статистичних методів для порівняння високо- і слабоефективної груп “моніторів” і визначення їх професійно-важливих якостей. Для його вирішення можна використовувати розроблений фахівцями науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності НГ України Національної академії НГ України автоматизований психодіагностичний комплекс “Психодіагностика”. Він дає можливість застосовувати комплекс тестів, які охоплюють всі якості особистості (темперамент, здібності, стани, характерологічні й особистісні особливості й т. д.), і створювати профілі під час роботи з новою професійною вибіркою. Так, до автоматизованого комплексу “Психодіагностика” закладено процедуру, завдяки якій у процесі роботи з новою вибіркою (яка диференційована за критерієм ефективності) можливе визначення професійно важливих якостей і норм (профілів) та їх подальше використання в професійному психологічному відборі претендентів на нові військові спеціальності.

Таким чином, після створення запропонованих груп протидії НППВ при ОТО НГ України необхідно провести додаткові емпіричні дослідження, які спрямовані на професійний психологічний відбір кандидатів на посади “моніторів”.

4.2. Методика протидії негативного інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців під час виконання службово-бойових завдань

Політична і фінансова поляризація українського суспільства і органів державної влади, швидкий розвиток технологій впливу і засобів його здійснення, організація структури війська, що робить можливим дезінформацію, дезорієнтацію й деморалізацію особового складу, незадоволеність основних соціально-побутових потреб військовослужбовців-професіоналів, наявність у військовослужбовців з браком досвіду рис, що сприяють здійсненню відносно них маніпуляцій, – усе це значно сприяє можливості здійснення небажаного інформаційно-психологічного впливу з боку протидіючих сил на військовослужбовців НГ України під час виконання ними СБЗ.

НППВ з боку протидіючих сил чиниться з метою погіршення морально-психологічного стану військовослужбовців, що є умовою зниження психологічної готовності до виконання діяльності або, узагалі, відказу від її виконання.

Для здійснення протидії НППВ органам управління військових частин потрібна дієва методика, яка дозволила б ефективно попереджати такий вплив, а також ефективно йому протидіяти.

На підставі теоретичного аналізу проблеми НППВ та протидії йому і великої кількості проведених емпіричних досліджень щодо різних аспектів НППВ на військовослужбовців НГ України з боку протидіючих сил, результати яких наведено у попередніх розділах та у додатках цієї науково-дослідної

роботи, нами пропонується методика протидії НППВ на особовий склад НГ України у ході підготовки та під час виконання СБЗ.

Методика протидії НППВ має чотири складові частини. Структура методики відбиває окремі періоди, етапи виконання СБЗ та містить часткові завдання протидії НППВ на кожному з них.

Перша частина – “Формування знань, навичок і вмінь у військовослужбовців, органів виховних структур щодо протидії НППВ, що чиниться на військовослужбовців НГ України під час виконання службово-бойових задач з боку протидіючих сил”. Ця частина методики охоплює період повсякденної діяльності, в процесі якого вирішуються такі завдання:

а) визначення негативних аспектів СБД (матеріальних, соціально-побутових, сімейних, тощо, які можуть сприяти здійсненню НППВ на військовослужбовців під час виконання СБЗ) з метою їх урахування в ході розроблення матеріалів для підготовки офіцерів органів виховних структур щодо здійснення протидії НППВ та для проведення навчальних занять, виховної й психологічної роботи з особовим складом щодо можливих форм, методів і прийомів здійснення НППВ з боку протидіючих сил;

б) формування необхідного обсягу знань щодо особливостей здійснення НППВ протидіючими силами, а також знань, навичок і вмінь протидії йому.

Друга частина – “Здійснення протидії НППВ на особовий склад НГ України під час підготовки до виконання службово-бойових завдань”. Ця частина методики має три етапи:

а) протидія НППВ з боку протидіючих сил у разі приведення військової частини (з’єднання) в готовність до дій за надзвичайних обставин;

б) протидія НППВ з боку протидіючих сил у випадку здійснення маршу військовою частиною, з’єднанням до району виконання СБЗ;

в) протидія НППВ на особовий склад військової частини (з’єднання) в районі виконання СБЗ.

Під час здійснення протидії на кожному етапі другої частини методики виконуються два завдання.

1. Оцінка інформаційно-психологічного впливу на особовий склад на конкретному етапі підготовки до виконання СБЗ. Розв’язання цього завдання дозволить встановити важливі напрямки для подальшої безпосередньої протидії НППВ: які засоби інформаційно-психологічного впливу використовуються, яку негативну інформацію вони несуть, як ця інформація впливає на морально-психологічний стан і професійну діяльність військовослужбовців НГ України.

2. Безпосередня протидія НППВ. Використовуючи результати оцінки цього впливу на особовий склад на усіх етапах підготовки до виконання СБЗ здійснити протидію НППВ за допомогою адекватних ситуації форм, методів і прийомів, визначити успішність проведених заходів протидії НППВ, розробити ефективні за змістом матеріали контрвпливу.

Третя частина – “Здійснення протидії НППВ на особовий склад НГ України у період виконання СБЗ”. Ця частина методики охоплює період безпосереднього виконання СБЗ і також має певне розподілення за завданнями, а саме.

1. Оцінка інформаційно-психологічного впливу на особовий склад під час виконання СБЗ. Результатом розв'язання цього завдання має бути установлення того, які суб'єкти НППВ виходять на перший план, які засоби, канали інформаційно-психологічного впливу використовуються, яку негативну інформацію вони несуть, як ця інформація впливає на морально-психологічний стан і професійну діяльність військовослужбовців у ході безпосереднього виконання СБЗ.

2. Безпосередня протидія НППВ. Спираючись на результати оцінки цього впливу на особовий склад під час виконання СБЗ здійснити протидію НППВ за допомогою адекватних ситуації форм, методів і прийомів, визначити успішність проведених заходів протидії НППВ, розробити ефективні за змістом матеріали контрвпливу.

Четверта частина – “Профілактика наслідків НППВ на військовослужбовців після виконання СБЗ”. Ця частина методики спрямована на усунення наслідків НППВ на особовий склад військової частини, з'єднання після їх повернення до місця постійної дислокації:

а) діагностика можливих наслідків НППВ на свідомість й психіку військовослужбовців НГ України, морально-психологічний стан, професійну діяльність;

б) розроблення та проведення комплексу профілактичних заходів, що спрямовані на усунення виражених наслідків НППВ, які за певних умов можуть призвести до зниження рівня психологічної готовності до діяльності військовослужбовців НГ України або відказу від її виконання; надання психологічної допомоги, розроблення та проведення комплексу психореабілітаційних заходів.

Підсумовуючи вище наведене, що стосується методики протидії НППВ з боку протидіючих сил на військовослужбовців НГ України, варто відзначити такі основні моменти.

Сформульовані структура і сутність методики протидії НППВ відповідають етапам виконання СБЗ та особливостям цільової групи військовослужбовців, на яку спрямовані визначені в методиці заходи. Запропонована методика протидії НППВ складається з чотирьох частин, кожна частина вирішує певні завдання щодо здійснення протидії цього впливу з боку протидіючих сил на кожному окремому етапі виконання СБЗ військовослужбовцями НГ України.

Запропоновані заходи протидії містять аналіз та оцінку можливих НППВ, їх результатів, причин дієвості, найбільш слабкі місця в системі інформаційно-психологічного захисту військовослужбовців НГ України; проведення психореабілітаційних заходів із постраждалими військовослужбовцями; відновлення організованості та боєздатності дезорганізованих військових підрозділів; застосування відповідних санкцій до винуватців, панікерів; визначення мір з оптимізації всієї системи протидії НППВ з боку протидіючих сторін.

Методика протидії НППВ під час виконання конкретного СБЗ повинна бути вписана у загальну систему морально-психологічного забезпечення боєздатності НГ України і на кожному етапі свого виконання (відповідно до

етапів виконання СБЗ) має вирішувати два завдання: визначення впливу, протидія впливу.

Для подальшої реалізації методики протидії НППВ необхідно розробити інструментарій, за допомогою якого стане можливим розв'язання всіх часткових завдань кожної окремої складової частини запропонованої методики.

4.3. Практичні рекомендації органам виховних структур щодо реалізації методики протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад Національної гвардії України під час виконання службово-бойових завдань

Проведені власні емпіричні дослідження та аналіз наведених вище досліджень показали необхідність цілеспрямованих заходів протидії НППВ на військовослужбовців НГ України під час виконання СБЗ із боку протидіючих сторін. Узагальнену інформацію з приводу досліджень наведено у *Додатку И*. Упорядкуємо запропоновані заходи відповідно до етапів виконання СБЗ військовослужбовцями НГ України.

Ураховуючи те, що НППВ з боку протидіючих сил є можливим не лише завдяки негативному інформуванню, але і завдяки сприятливим для цього впливу особливостям структур свідомості (установок, актуальних потреб, особливостям ціннісної й мотиваційної сфер тощо) військовослужбовців, необхідно використовувати для здійснення ефективної протидії НППВ дві групи заходів:

– заходи, що спрямовані на контроль та протидію зовнішньому негативному інформуванню;

– заходи, що спрямовані на визначення й корекцію за допомогою виховних і психологічних засобів внутрішніх умов, які сприяють негативному інформуванню.

Можливості для реалізації цих заходів є неоднаковими на різних етапах виконання СБЗ військовослужбовцями НГ України.

Так, на етапах перебування частин у місцях постійної дислокації й підготовки до виконання СБЗ потрібно більше приділяти увагу вихованню, розвитку особистісних рис, що формують підґрунтя для успішної протидії військовослужбовців НППВ з боку протидіючих сил.

На цьому етапі також відслідковують дію м'яких довготривалих впливів, що формують в свідомості військовослужбовців певні установки, ставлення до тих чи інших суспільно-політичних явищ та готують підґрунтя для ефективної дії короточасних, агресивних цільових впливів у періоди загострення боротьби протидіючими сторонами (наприклад, під час виборів). Так, Інтернет, друковані джерела, теле- і радіоканали, що мають різну політичну належність, постійно працюють в напрямку формування вигідних для свого керівництва установок у свідомості військовослужбовців, цивільного населення.

Крім того, важливим є відслідкування того, яка суспільна думка формується цими засобами інформації щодо завдань та функцій НГ України,

щодо ставлення цивільного населення регіону, де дислокується частина, до військовослужбовців.

На етапах безпосереднього виконання СБЗ використовуються засоби активного перешкоджання НППВ. Так, увага на цих етапах приділяється:

- фізичному припиненню дії небажаних впливів (їх усунення, дистанціювання від них) чи дискредитація надаваної ними інформації в свідомості військовослужбовців;

- недопущенню розвитку негативних емоційних станів військовослужбовців, що зменшують опір НППВ.

Деякі інші завдання в інструментарія на етапі повернення в місця постійної дислокації після виконання СБЗ. На цьому етапі важливим є визначення ефективності дій на попередніх етапах і проведення вторинної профілактики:

- визначення засобів НППВ, які були дієвими та їх дискредитація;

- оцінка наслідків НППВ на свідомість військовослужбовця й проведення необхідної колекційної роботи (у разі необхідності корекція не лише установок, а і станів військовослужбовців – психореабілітаційна робота).

Схематично інструментарій для реалізації методики протидії НППВ відповідно до етапів виконання військовослужбовцями НГ України СБЗ наведено у таблиці 4.1. Крім того, на усіх етапах виконання СБЗ потрібно відслідковувати те, як організація інформування й взаємодії по “горизонталі” і “вертикалі” в НГ України, а також взаємодія з іншими силами охорони правопорядку під час спільного виконання СБЗ сприяє/перешкоджає здійсненню НППВ на військовослужбовців.

Як бачимо із наведеної схеми, інструментарій протидії НППВ під час виконання СБЗ має бути вписаним у постійний процес підтримки і формування необхідного для високої боєздатності морально-психологічного стану військовослужбовців.

Так, на першому етапі, в період повсякденної діяльності в місцях постійної дислокації військової частини, з'єднання доцільно використовувати два види інструментарію.

Перший вид інструментарію призначений для визначення постійно діючих негативних аспектів, які можуть сприяти дієвості НППВ на військовослужбовців під час виконання СБЗ з боку протидіючих сил. Це може бути опитувальник, що складається з трьох груп питань, відповідних трьом групам зовнішніх факторів впливу:

- а) питання, які дозволяють виявити суб'єктивні та об'єктивні аспекти військової служби, що роблять можливим здійснення НППВ на військовослужбовців;

- б) питання, які дозволяють виявити аспекти незадоволеності соціально-побутових та інших потреб, що роблять військовослужбовців чутливими (зацікавленими) до небажаних впливів;

- в) питання, що пов'язані з виявленням конкретних джерел інформації, яким військовослужбовці надають перевагу або є доступними для них.

Т а б л и ц я 4.1

Види інструментарію для реалізації методики протидії НППВ, що можуть використовуватися на різних етапах виконання військовослужбовцями СБЗ

Види інструментарію	Первинно-профілактичні		Активні дії, що спрямовані на перешкодження НППВ			Вторинно-профілактичні
	У місцях постійної дислокації		На марші	У місцях тимчасової дислокації в районі виконання СБЗ	У бойових порядках під час виконання СБЗ	У місцях постійної дислокації після виконання СБЗ
Етапи виконання СБЗ	До постановки СБЗ	Після постановки СБЗ				
Інструментарій, що спрямований на контроль зовнішніх факторів НППВ	Моніторинг тривалодіючих НППВ на військовослужбовців НГ України (на формування яких установок спрямовані)	Визначення цілей і доступних засобів НППВ протидіючих сторін (на скільки інтенсивними і небезпечними можуть бути їх впливи)	Перешкодження НППВ наочних дистантних засобів інформування (біг-бордів) та мобільних індивідуальних засобів інформування	Перешкодження небажаному впливу мобільних і місцевих засобів інформування	Перешкодження небажаному впливу мобільних і контактних засобів інформування	Визначення впливів, що досягли своєї мети (їх джерел, змісту, цілей, засобів, наслідків тощо)
Інструментарій, що спрямований на контроль внутрішніх факторів НППВ	Виховання та розвиток таких особистісних рис військовослужбовців, що перешкоджають НППВ	Експрес-підготовка до протидії НППВ у зазначених умовах виконання поставленого СБЗ	Контроль розвитку станів демотивації до виконання поставленого СБЗ	Контроль розвитку стану напруженості (перегорання)	Контроль розвитку негативних станів військовослужбовців унаслідок дії стрес-факторів	Корекція структур свідомості військовослужбовців, що зазнали НППВ

Можливі тексти таких опитувальників та ключі до них наведено у *Додатках Е, Ж*.

Досить поширеною є думка, що надійний результат дає використання лише об'єктивних засобів дослідження джерел впливу, особливостей служби, особливостей задоволення основних потреб військовослужбовців. Проте, узагальнення суб'єктивних оцінок військовослужбовців щодо здійснюваного на них НППВ за своєю ефективністю є порівняним з об'єктивними методами дослідження.

Друга група інструментарію спрямована на формування знань, навичок і вмінь протидії НППВ. На сьогоднішній день вважається доцільним не лише навчати основам протидії НППВ рядових військовослужбовців, а і готувати офіцерів виховних структур, що здійснюють таке навчання. Нестача фахівців, які спроможні самі виявити і протидіяти НППВ, а також навчити цьому інших, є однією із складностей в організації протидії НППВ. Саме тому існує актуальна потреба у двох типах програм підготовки: “Програма підготовки органів виховних структур до протидії НППВ під час виконання військовослужбовцями СБЗ” і “Програма підготовки військовослужбовців до протидії НППВ під час виконання СБЗ”. Кожна із цих програм структурно має складатися з двох частин:

а) визначення рівня знань про принципи, способи і засоби здійснення впливу, про види впливів, внутрішні й зовнішні фактори, що сприяють НППВ на військовослужбовців з боку протидіючих сил;

б) навчання основам протидії НППВ з боку протидіючих сторін.

За своєю сутністю перша частина містить в собі засоби визначення загальної обізнаності за проблемою, тобто схему опитування або тест і ключі до нього. Варіанти таких тестів для офіцерів органів виховних структур і для військовослужбовців наведено у *Додатку К*.

Друга частина включає тематичний план проведення занять: лекцій, семінарів, тренінгів, а також орієнтовні тексти лекцій, типові (поширені) питання й відповіді на них та набори рекомендованих вправ. Необхідно зазначити, що для засвоєння практичних навичок визначення впливу і протидії йому є незамінними активні засоби навчання. Приклади таких програм наведено у *Додатку Л*.

Крім програм, офіцерів виховних структур потрібно забезпечувати навчально-методичними та наочними посібниками, психодіагностичним і психотехнічним інструментарієм, які є необхідними у процесі підготовки особового складу для здійснення протидії НППВ.

Після постановки перед військовослужбовцями конкретного СБЗ потрібно проводити інструктаж з особовим складом, який має актуалізувати отримані раніше знання щодо протидії НППВ. У разі необхідності та наявності часу можна проводити експрес-курс формування необхідних знань щодо подолання цього впливу. Ці дії будуть тим ефективнішими, чим точнішою буде оперативна інформація щодо засобів, цілей впливу, які використовують протидіючі сили. Таку оперативну інформацію повинні надавати спеціально сформовані мобільні групи. Якщо отримання такої інформації є неможливим,

то ефективність заходів буде залежати від якості прогнозування можливих НППВ з боку протидіючих сторін. Ефективність такого прогнозування залежить від якості підготовки фахівців, що його здійснюють.

З початку виконання СБЗ вплив з боку протидіючих сторін на особовий склад НГ України може ставати дедалі інтенсивнішим, агресивнішим. У таких умовах постає завдання використовувати активні дії, що спрямовані на перешкоджання цьому впливу. Так, на марші потрібно контролювати ті джерела інформації, які можуть впливати на свідомість військовослужбовців саме у цей період:

- перегляд біг-бордів, іншої наочної агітації з небажаними лозунгами чи інформацією;
- спілкування з близькими, прослуховування радіопередач і перегляд сайтів Інтернету за допомогою мобільних телефонів;
- контакти з оточуючими цивільними особами.

Для уникнення такого небажаного впливу рекомендується перевозити військовослужбовців до місця виконання СБЗ у закритому автотранспорті. Під час перевезення залізницею – комплектувати вагони таким чином, щоб виключити щільний контакт із цивільним населенням.

На момент маршу необхідно обмежити користування мобільним зв'язком, радіоприймачами, іншими технічними портативними засобами зв'язку, контролювати потрапляння до особового складу друкованих джерел інформації (листівок, газет, журналів).

Рекомендовано також сформувати спеціальну групу, що має займатися вилученням листівок, газет, портативних радіоприймачів та мобільних телефонів тощо. Такі акції варто супроводжувати індивідуальною та груповою роз'яснювальною роботою з військовослужбовцями. Ця робота покликана сформувати у військовослужбовців негативне ставлення до усього того, що пропонують протидіючі сторони.

Для наступного етапу актуальними є засоби перешкоджання проникненню на територію тимчасової дислокації військових частин, з'єднань:

- осіб, які можуть дослідити актуальні потреби військовослужбовців, тимчасові труднощі, що виникли у військовослужбовців із наміром використати цю інформацію для здійснення ефективного маніпулятивного впливу;
- осіб, які потенційно (свідомо або неусвідомлювано) здатні вчинити НППВ.

Крім цього, потрібно:

- проаналізувати морально-психологічну обстановку (суспільно-політичну, національно-етнічну, криміногенну тощо) у районі тимчасової дислокації військової частини, з'єднання;
- інструктувати особовий склад про особливості поведінки з місцевим населенням відповідно до проведеного аналізу обстановки.

Безпосередньо у районі розташування військової частини, з'єднання потрібно цілеспрямовано організовувати та захищати інформаційний простір: аналізувати можливості використання для НППВ на військовослужбовців таких пересувних засобів інформування, як мобільні великі екрани, гучномовці,

біг-борди, створення сцен для виступів політиків, діячів культури інших відомих людей та контролювати їх зведення. Натомість запропонувати військовослужбовцям офіційні джерела інформування (органів державної влади, місцевого самоврядування та військового управління); проводити з ними заняття з політичного та іншого інформування, пояснювати обстановку, що склалася; роз'яснювати прийоми техніки ведення пропаганди протидіючими сторонами, їх цілі, сутність тощо.

Під час виконання СБЗ у бойовому порядку, крім зазначених активних засобів, потрібно відслідковувати та ізольовувати із місць масових скупчень осіб, що провокують, заводять натовп, підштовхують його на активні дії проти військовослужбовців. Використовувати технічні та організаційні заходи протидії НППВ з боку натовпу (змінювати музику, що подається через гучномовець, змінювати та розсікати напрямки руху натовпу).

Контроль за внутрішніми факторами, що сприяють НППВ, на цих етапах має зводитися до контролю станів військовослужбовців. Для цього є досить багато підстав, наприклад:

- емоційні стани є надійним і швидко виникаючим індикатором порушення стосунків із навколишнім середовищем (зміни ставлення, мотивації, поява втоми, болю тощо);

- емоційні стани викликають відгук в оточуючих і тому можливе “зараження” негативними емоціями від товаришів по службі або інших оточуючих;

- негативні емоційні стани полегшують здійснення НППВ з боку протидіючих сторін;

- негативні емоційні стани досить легко можуть диференціювати особи без ґрунтовної психологічної підготовки;

- якими б не були причини появи негативних станів (чи то через НППВ, чи то через втому тощо) вони потребують уваги, так як зменшують ефективність виконання СБЗ.

Звісно, що зміни емоційного стану є непрямом і непевною ознакою НППВ з боку протидіючих сторін, проте, в умовах виконання СБЗ легкість й швидкість їх діагностики та “додаткові вигоди” робить їх пріоритетним засобом визначення здійсненого НППВ.

Зазначимо також, що на різних етапах виконання СБЗ причини виникнення негативних станів, які не пов'язані з НППВ, можуть бути такими: загроза життю й здоров'ю, емоційне напруження перед виконанням завдання (під час тривалого маршу без активних дій), фізична і психічна утом, виснаження, голод, неможливість задовольнити інші вітальні потреби тощо. Крім того, негативні стани можуть розвиватися як наслідок невідповідності поставлених СБЗ ціннісній і мотиваційній сфері військовослужбовця. Втім, останнє є наслідком недоопрацювання фахівців виховних структур у напрямку формування мотивації, яка є відповідною сенсу військової служби, і такі аспекти необхідно діагностувати ще до початку виконання СБЗ.

Узагалі-то, діагностика негативних станів військовослужбовців може здійснюватися за допомогою: стандартних схем спостереження за станами,

самозвітів (використання опитувальників), проєктивних тестів (тест Люшера).

В умовах виконання СБЗ існує не так уже і багато можливостей для корекції негативних станів. Серед них, можна назвати такі: стимулювання мотивації та самомотивування, релаксаційні вправи для швидкого поновлення сил, підбадьорення, персоналізовані звертання. Бажаний ефект мають й такі організаційні заходи, як розбивка особового складу на малі групи і закріплення за кожною з них досвідченого військовослужбовця, який має допомогти менш досвідченим товаришам по службі долати виниклі труднощі. До проведення спеціальної операції за можливістю потрібно залучати найбільш підготовлених військовослужбовців, які мають практичний досвід подібної діяльності та вислугу не менше п'яти років. Зриву НППВ з боку протидіючих сторін служить також рішуча ізоляція військовослужбовців, підрозділів, а іноді й частин, які були піддані деморалізації та стали унаслідок цього джерелом непевності, розповсюдження чуток, паніки, тобто локалізації негативних психологічних явищ. У *Додатку М* наведено основні показники зміни психічних станів військовослужбовців та первинні заходи психологічної допомоги.

Джерела негативної інформації, які неможливо фізично усунути, повинні бути дискредитовані. Крім того, командири, офіцери виховних структур повинні вказувати особовому складу на ознаки здійснення відносно них НППВ, нагадувати способи протистояння йому (знецінення, дискредитація, відхід тощо), що сприяє актуалізації сформованих у них раніше знань та вмінь протидіяти НППВ.

Із закінченням виконання СБЗ та повернення військової частини, з'єднання у місце постійної дислокації мають бути проведені заходи вторинної профілактики, тобто заходи, що спрямовані на ліквідацію негативних наслідків НППВ з боку протидіючих сторін і поновлення можливостей опору впливу (як важливої частини поновлення боєздатності військовослужбовців військової частини, з'єднання). На цьому етапі повинні вирішуватися дві задачі:

- а) діагностика наслідків НППВ з боку протидіючих сторін;
- б) подолання цих наслідків, поновлення можливостей опору НППВ.

Під час вирішення першої задачі важливим є визначення змін у ставленні до значущих соціально-політичних явищ, змін установок, цінностей, змін у ставленні до цілей, завдань Національної гвардії України у свідомості військовослужбовців, особливо, якщо це веде до розвитку негативних емоційних станів – депресій, втрати сенсу життя, сенсу служби окремими військовослужбовцями чи деморалізації особового складу в цілому.

У разі вирішення другої задачі – ліквідації наслідків НППВ – важливим є відновлення адекватної системи цінностей, установок, ставлення до служби у НГ України, відновлення позитивного емоційного стану окремих військовослужбовців та позитивного морально-психологічного стану військової частини у цілому. Хоча стрес не завжди є наслідком НППВ, але його зняття в будь-якому випадку є обов'язковим завданням вторинної профілактики НППВ з боку протидіючих сторін, так як воно поновлює можливості опору впливам. Це робить актуальним використання релаксаційних заходів, як одних із заходів

вторинної профілактики НППВ. У *Додатку Н* наведено методику навчання контролю своїм станом.

На цьому етапі також потрібно проаналізувати, які саме впливи (за змістом, джерелом, метою), не зважаючи на здійснену первинну профілактику і активні дії з перешкоджання НППВ, знизили ефективність діяльності військової частини, з'єднання та окремих військовослужбовців; які помилки, прорахунки, що посприяли здійсненню НППВ з боку протидіючих сил, були допущені під час виконання СБЗ, як на рівні керівництва, так і на рівні дій окремих військовослужбовців. Обов'язковим також вважається визначення заходів щодо оптимізації (з урахуванням допущених помилок та передового досвіду) всієї системи протидії НППВ з боку протидіючих сил тощо.

Інструментарій вирішення першої задачі структурно представляє собою анкети, психодіагностичні методики (опитувальники, проективні та апаратні методики, схеми спостереження) сутність яких полягає у визначенні ступеня наслідків НППВ на свідомість, психіку і професійну діяльність військовослужбовця.

Для вирішення другої задачі, як інструментарію доцільно використовувати релаксаційні методики, відпочинок, індивідуальні й групові бесіди, заходи культурно масової роботи. Крім того, потрібно звертати увагу на виникнення у військовослужбовців ознак посттравматичних стресових розладів.

4.4. Профілактика наслідків негативного інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців

Ефективна система профілактики наслідків НППВ на військовослужбовців НГ України повинна мати декілька етапів.

1 етап – психологічний відбір і психологічна підготовка особового складу перед виконанням СБЗ.

2 етап – контроль за станом особового складу в умовах НППВ з боку протидіючих сторін.

3 етап – експрес-оцінка стану особового складу відразу після прибуття в місце постійної дислокації та надання оперативної психологічної допомоги.

4 етап – відпочинок у домашніх умовах.

5 етап – масові реадаптаційні заходи.

6 етап – індивідуальні реадаптаційні заходи.

7 етап – періодичний контроль стану особового складу.

Аналіз сучасних досліджень дозволяє говорити про те, що побудова профілактичних заходів має йти у руслі формування готовності до діяльності в умовах НППВ з боку протидіючих сторін. Найбільш удалим для цього визнається підхід, що стосується всіх рівнів індивідуальності, тобто передбачає формування індивідуального стилю діяльності в умовах НППВ. Однак, визнаючи пріоритет стильового підходу, як підходу здатного у значній мірі компенсувати негативні аспекти виконання СБЗ в умовах НППВ, необхідно пам'ятати, що стильові особливості не дають повної компенсації

конституціональних рис. Неможливість компенсувати недостатність конституціональних рис в екстремальних умовах (у тому числі й в умовах НППВ) робить необхідним приділяти увагу не тільки формуючим (виховним і психопрофілактичним) заходам, а і професійному психологічному відбору. В завдання такого відбору входить відсікання претендентів на виконання СБЗ в умовах НППВ, які мають слабку нервову систему (слабкий запас стенічних реакцій і низькі пороги реагування), емоційну нестійкість (високий нейротизм, тривожність).

Що стосується психопрофілактичних заходів, спрямованих на формування готовності (установки) до діяльності в умовах НППВ, то такі заходи передбачають:

- на першому етапі – формування розгорнутої мотивації до виконання СБЗ в умовах НППВ (перш за все, упевненості у власній правоті, обґрунтованості та необхідності таких дій, а також їх відповідність основній функції правоохоронця – захист громадян, правопорядку тощо);

- на другому – проведення комплексу заходів, спрямованих на формування вміння виявляти НППВ і протистояти їм. Для цього необхідно розкрити сутність, канали, засоби, прийоми та особливості впливів на структури свідомості та діяльність військовослужбовця;

- на третьому – доведення до автоматизму дій з виконання службово-бойових завдань в екстремальних умовах (у тому числі й в умовах НППВ), що дозволяє впоратися з такими труднощами зазначених ситуацій, як то брак часу на обдумування рішення, наявність зайвої інформації, що створює перешкоди для прийняття рішення, подолання сумнівів.

Утім, якщо формування адекватної мотивації є пролонгованим завданням усього виховного процесу в НГ України, то вміння розпізнати різні види НППВ і протистояти їм – завдання, яке може вирішуватися за допомогою короткострокового лекційного курсу, доповненого тренінговими заняттями. Пізнання власної особистості, її сильних і слабких сторін, яке відбувається під час цих виховних і психологічних заходів стає основою для формування індивідуального стилю діяльності.

Вміння чітко виконувати будь-які СБЗ в екстремальних умовах (у тому числі й в умовах НППВ) можуть формуватися в результаті відносно короткострокового комплексу практичних (полігонних) занять. Проте, згодом повинні регулярно проводитися підтримуючі заняття через те, що з часом навички згасають. Як підтримуючі можуть бути використані не тільки реальні тренування, але і симулятивні.

Зазначимо, що формування тільки автоматизованих дій виконання СБЗ в умовах негативного інформаційно-психологічного впливу є недостатнім у сучасних умовах прогресу технологій, у тому числі в сфері маніпулювання свідомістю й поведінкою. Перші два етапи потрібні для того, щоб у разі, коли відпрацьований алгоритм дії в екстремальних умовах дасть збій (не буде відповідати ситуації), була можливість самостійно внести до нього корективи, використовуючи власні інтелектуальні можливості та ресурс, який дає

мотивація. Крім того, ці два етапи сприяють індивідуалізації автоматизованих дій, що відпрацьовуються на третьому етапі.

Під час виконання СБЗ в умовах значного НППВ найбільш страждають емоційна і ціннісна сфера, хоча ефект впливу на останню може бути відстроченим. Частіше за усе сила і швидкість НППВ не дає можливості адекватно розгорнути інтелектуальну діяльність з усвідомлення всіх аспектів цих впливів та підбору адекватних засобів купірування. В таких умовах найбільш оперативно реагує емоційна сфера людини. У такому реагуванні є свої плюси і мінуси. Так, одні з найбільш примітивних ефективних (що не вимагають значного досвіду і знань) захистів від НППВ передбачають заперечення інформації, з якою пов'язане виникнення негативних емоцій. Звісно, що реакція без розгорнутого аналізу може призводити до помилок, але вона ж здатна уберегти від нових технологій маніпулювання, ознаки яких можуть бути невідомі військовослужбовцям. Хоча емоційність й дозволяє швидко визначити факт впливу, але невміння нею управляти може призвести до дезорганізуючої дії емоцій на діяльність, до емоційного зараження, і до таких крайніх реакцій, як паніка. Відзначимо, що емоції знаходять своє відображення в міміці, пантоміміці, вегетативних проявах, що дозволяє їх використовувати у спостереженні для ранньої діагностики здійсненню НППВ з боку протидіючих сторін. Така діагностика досить проста, тому що достатньо знати лише кілька ознак, наприклад, освоїти схему діагностики емоційної напруженості (В. Л. Маріщука, Ю. Я. Кісельова). Зазначимо, що командир повинен бачити кожного свого підлеглого не тільки у ситуації екстремальних умов у момент виконання СБЗ, але і в наступні моменти. Командир і його підлеглі в екстремальних умовах (у тому числі в умовах НППВ) мають діяти як єдиний організм – кожен рефлексує на кожного. У разі, коли в окремого військовослужбовця виникають проблеми психологічного характеру, то будь-який досвідчений товариш по службі підрозділу м'яко і наполегливо організовує військовослужбовця, в якого намічаються ознаки гострих первинних психічних реакцій, своєю волею й співучастю. Купірування таких реакцій здійснюється шляхом вираженої ідентифікації (метод В.С. Мухіної) та організації поведінки військовослужбовця. Демонстроване розуміння стану товариша і співучасть допомагають повернути військовослужбовця, який переніс психічну травму, в більш стабільний стан. Співучасть й виражена ідентифікація, навіювання необхідності повернути собі рівновагу і контроль, у поєднанні з періодами перепочинку під час виконання СБЗ (дій) і відпочинку, дуже часто призводять до вирівнювання психічного стану, відновлення здатності виконувати службові обов'язки навіть в реальних екстремальних умовах. Ця методика добре зарекомендувала себе під час спеціальних операцій Російської Федеральної служби безпеки.

Такий вплив може здійснювати також колектив у цілому. Групові аналізи психотравмуючих ситуацій та рефлексії на свої стани у подібних до цих екстремальних умовах у минулому допомагають військовослужбовцю, який психологічно постраждав. Це робить обґрунтованим застосування безпосередньо після виконання СБЗ такого методу, як дебрифінг. Зазначимо,

що під час дебрифінгу обговорюють переживання й дії, а не нав'язані в ході НППВ уявлення, цінності, системи відносин до тих чи інших аспектів суспільно-політичного життя, адже це може мати зворотний ефект. Дієвість дебрифінгу була підтверджена вітчизняними психологами у ході надання медико-психологічної допомоги особам, які постраждали від землетрусу у Вірменії, від аварії з радіоактивними елементами в м. Гоянія (Бразилія), від природних катастроф на острові Монтесerrat (Алексіс Лоренсо Руїс), у ході проведення реабілітаційних заходів з особовим складом сил ООН, що знаходяться в Боснії (Теличкін О. О.), і Вітебському реабілітаційному центрі (Якушкін Н. В). У *Додатку II* наведено основні положення “дебрифінгу стресу критичного інциденту”, який у найбільш структурованому вигляді відображає процес роботи з наслідками колективної психічної травми.

Говорячи про підготовку військовослужбовців до дій в умовах НППВ потрібно зазначити ще такі моменти. Перший полягає в тому, що військовослужбовець повинен уміти словами описати свої негативні та позитивні переживання, їх деталі, що є важливою умовою демонстрації розуміння стану товариша і здійснення навіювання повернення до рівноваги. Однак, озброювати військовослужбовців знаннями про НППВ треба обережно. Адже, подібного роду знання запускають рефлексивні механізми: військовослужбовці, знаючи, що повинні відчувати у подібних ситуаціях, починають фіксуватися на таких відчуттях, переживати їх, навіть, без наявності впливу або погіршувати свій реальний стан. Другий – приділяти особливу увагу засобам оволодіння власними емоціями. Для цього підійде будь-яка релаксаційна техніка (наприклад, досить відома методика прогресивної м'язової релаксації Джекобсона, аутогенне тренування або нова розробка російських психологів, що використовується для зняття гострого стресу та антистресової підготовки до майбутніх екстремальних ситуацій – метод керованої психофізіологічної саморегуляції “Ключ”, який наведено у *Додатку H*). Засвоєння цієї техніки вимагає чимало часу, так що таку підготовку треба проводити заздалегідь. Ця підготовка є важливим елементом профілактики (антистресової підготовки) та реабілітації (подолання наслідків пережитого стресу).

Проблема посттравматичних стресових розладів і постстресових реакцій у військовослужбовців, які виконували СБЗ в екстремальних умовах, іноді виявляється предметом деяких некоректних виступів і спекуляцій на цій болісній і вельми делікатній темі. Публікації, що з'явилися в засобах масової інформації про посттравматичні стресові розлади (хоча вони частіше присвячені учасникам бойових дій в Афганістані, Чечні або спеціальних операцій проти терористів тощо), не тільки не сприяють вирішенню цієї проблеми, а і в значній мірі ускладнюють її. Так, у суспільній думці формується неадекватне ставлення до військовослужбовців, які виконують СБЗ в екстремальних ситуаціях, щодо їх психічних відхилень й “нормальності”. Суспільство готується до зустрічі з самими крайніми проявами посттравматичних стресових розладів, не будучи у достатній мірі проінформованим про їх причини та необхідні умови їх купірування й

профілактики. Таким чином, військовослужбовці, які виконують СБЗ в екстремальних умовах, позбавляються одного з основних чинників їх успішної реабілітації, а саме: громадської емпатії, підтримки і визнання суспільством.

Не доводиться оспорювати важливість позитивного висвітлення в ЗМІ дій військовослужбовців, які приймали участь в суспільно-політичних подіях зі значними НППВ з боку протидіючих сторін. Формування позитивної громадської думки та адекватного ставлення суспільства до людей, які гідно виконали свій професійний обов'язок, насамперед, перед самим цим суспільством і потребують його допомоги та підтримки, має виражений позитивний ефект щодо подолання негативних наслідків деструктивних впливів.

Позитивне висвітлення в ЗМІ (навіть, якщо це відомча газета, журнал чи сайт) посилює позитивну оцінку значущості виконуваних функцій, сприяє формуванню почуття гордості, зниження відчуття сумніву в правильності дій, що виникло у результаті негативного інформаційно-психологічного впливу.

Крім того, позитивне висвітлення в ЗМІ формує почуття гордості в сім'ях військовослужбовців, що посилює психопрофілактичний ефект, який дає короткострокову відпустку. Відпустка, як профілактичний захід добре зарекомендувала себе у разі здійснення НППВ, що неглибоко уразили структури свідомості військовослужбовця.

Так, короткострокова відпустка, проведена у колі сім'ї дозволяє.

1. Отримати емпатійну підтримку. Члени родини краще за інших розуміють військовослужбовця, який зазнав НППВ, і краще за інших представляють, як йому допомогти. Саме вони здатні здійснити найбільш індивідуальну допомогу в переживанні негативних наслідків інформаційно-психологічних впливів (зрозуміло, якщо мова не йде про глибокі зміни особистості, що вимагають втручання фахівця).

2. Отримати позитивні емоції. Під час короткострокової відпустки, особливо, якщо військовослужбовець повертається, як "герой", із захопленням від керівництва і позитивними оцінками його діяльності суспільством у цілому, він отримує досить великий спектр позитивних емоцій, а саме: від поваги батьків до відвертої гордості дітей.

3. Переключитися з негативних переживань, що виникли унаслідок НППВ, на домашні клопоти. Така відстрочка (на час відпустки) дозволяє згодом менш емоційно сприймати те, що сталося. Відпустка, проведена у колі сім'ї, дозволяє "вийти з емоційно зафарбованої ситуації", подивитися на неї ніби з боку, що саме по собі має хороший профілактичний ефект.

4. Викрити штучність цінностей, що нав'язані під час здійснення НППВ з боку протидіючих сторін. Перевіркою на істинність нав'язаних цінностей є вписання їх у контекст більш широких соціальних, у тому числі й сімейних відносин. Під час спілкування з сім'єю відбувається також відновлення вихолощених, абстрагованих у результаті маніпулювання таких цінностей, як любов до Батьківщини, захист мирного населення, які у разі спілкування з сім'єю отримують конкретне і зрозуміле для будь-якої людини наповнення.

Таким чином, під час короткострокової відпустки відбувається відновлення ціннісної сфери військовослужбовця, що мала незначні деформації. Втім, цей ефект короткострокових відпусток у коло сім'ї є тим більшим, чим кращою є виховна робота із сім'ями військовослужбовців у військовій частині: сформоване позитивне ставлення до служби у членів родин військовослужбовців, керівництвом приділяється відчутна увага до вирішення соціально-побутових проблем сімей військовослужбовців.

У випадках, коли НППВ був значним, поведінка військовослужбовця може почати носити риси деструктивної. Американські психологи, аналізуючи поведінку ветеранів В'єтнаму, встановили, що чим більший стрес накопичився під час виконання бойових завдань, тим більшою є агресивність військовослужбовця. Агресивність часто є наслідком розірваності механізму соціальної заборони, досвіду насильства і ворожого ставлення до оточуючих, а також відсутності в деяких випадках нервово-психічної стійкості. Ключовою в цьому випадку є проблема дисонансу в ціннісній сфері. Цей дисонанс, як правило, є наслідком НППВ, проте його сила залежить й від того, наскільки гармонійною була особистість до початку впливу.

На думку російських психіатрів і психотерапевтів, аутоагресивні реакції будуть слабкіші, якщо у військовослужбовців вирішені попередні психотравмуючі ситуації, особливо отримані в дитинстві, коли комплекси провини формуються легше за все. Таким чином, вчасно відреаговані психотравмуючі ситуації та інші заходи, спрямовані на гармонізацію особистості, є профілактичним засобом, що значно знижує силу негативних наслідків.

Дисонанс у ціннісній сфері військовослужбовця, що виник унаслідок НППВ, може стати причиною не тільки безпосередніх, а і відстрочених у часі посттравматичних стресових розладів. Це робить необхідним, як діагностику і корекцію стану ціннісної сфери безпосередньо після виконання СБЗ, так і відстрочену періодичну діагностику в осіб, які зазнали значні стресові впливи.

Американський психотерапевт Бенджамін Колодзін, аналізуючи посттравматичні стресові розлади, указує, що допомога ветеранам повинна полягати не у тому, щоб пристосувати їх спосіб поведінки до загальноприйнятих мірок і таким чином допомогти їм “стати нормальними”, тобто соціально адаптуватися, а у тому, щоб привести їх до згоди з самим собою і реальними фактами свого життя. Тобто корекції має підлягати не поведінка як така, а внутрішні рушійні сили – деформована унаслідок стресу ціннісна сфера військовослужбовця.

Ієрархія особистісних цінностей зазнає значних змін унаслідок не лише дії НППВ, але і в результаті формування в екстремальних умовах унікальної системи цінностей, які забезпечують виживання в цих складних умовах (наприклад, цінність життя, довіри товаришу, взаємодопомоги). В екстремальній ситуації змінюється “вага” деяких цінностей, що призводить до зміни у структурі цінностей. Цінності, що посіли чинні місця в структурі ціннісної сфери в екстремальних умовах, далеко не завжди відіграють провідну роль в звичайному житті з її повсякденними проблемами, інтересами і

потребами. У разі повернення до нормальних умов життєдіяльності гостро виникає проблема невідповідності внутрішньої системи ціннісних орієнтацій навколишній реальності, коли поведінка людини відповідно з цією системою, щонайменше, є неадекватною, як з точки зору соціалізації особистості, так і з точки зору задоволення її потреб. Руйнування системи ціннісних орієнтацій, яке відбувається в цих умовах, неминуче призводить до складних психічних станів, які узагальнено можна позначити як дезадаптацію. У другому випадку – це прагнення і спроби реалізації цієї системи цінностей у суспільстві досить агресивними і часто насильницькими методами. Іншими словами, можна говорити про стресові реакції, що викликані ціннісно-орієнтаційними невідповідностями.

Психічна дезадаптація характеризується руйнуванням старої системи цінностей і відсутністю необхідних ресурсів для її реструктуризації. А точніше: саме це у поєднанні з іншими несприятливими факторами психофізіологічного характеру є джерелами депресивних станів, неврозів, межових станів, які передують суїцидальним діям, серйозним психічним розладам.

Як індивідуальна техніка психореабілітації та психопрофілактики відстрочених посттравматичних стресових розладів може бути використана методика ціннісних орієнтацій, що запропонована М. Рокічем, для діагностики ієрархії особистісних цінностей. Ця методика з успіхом використовується для формування перспективної життєвої стратегії, тобто як психореабілітаційний засіб.

З метою формування перспективної життєвої стратегії, крім звичайної процедури проведення методики М. Рокіча, психолог послідовно задає декілька підстав для ранжування стандартних наборів цінностей:

- в якій мірі запропоновані цінності значимі для досліджуваного;
- яким чином вони ранжовані, на думку досліджуваного, у бездоганній в усіх відношеннях людини, яка задоволена своїм життям;
- в якій мірі ці цінності реалізовані в досліджуваного у цей момент його життя;
- в якій мірі він хотів би їх реалізувати у найближчому майбутньому в період його військової служби, після служби тощо.

Свобода творчості психолога у визначенні підстав для ранжирування може бути обмежена лише його внутрішніми критеріями і реальними можливостями, виходячи з умов роботи з конкретним військовослужбовцем.

Результати кожного ранжирування фіксуються будь-яким зручним способом, але, не привертаючи до цього уваги досліджуваного або ж пояснивши, що це необхідно для того, щоб потім поставити уточнюючі питання.

Робота випробуваного з картками ціннісних орієнтацій з їх ранжування дозволяє ініціювати у нього рефлексивний процес, спрямований на усвідомлення своїх мотивів, цілей, бажань, прагнень та оцінку власних можливостей з їх реалізації. Завдання психолога полягає в активізації та підтримці цього процесу, спрямуванні його в конструктивне русло.

Порівняти результати ранжування за різними підставами у ході бесіди з досліджуваним можливо за допомогою певних питань, наприклад:

– Що заважає реалізувати ці цінності так, як вони “живуть” в “ідеальній” людині?

– Що необхідно для того, щоб це зробити?

– Від кого (чого) залежить успіх реалізації Ваших цінностей тощо?

Копітка і творча спільна робота психолога з військовослужбовцем за наведеною методикою повинна закінчитися формуванням його найближчих перспектив досягнення у внутрішньо особистісній і міжособистісній сферах, а також у службовій діяльності (професійній сфері).

Ця робота може мати (і як правило має) циклічний характер і включається в загальний комплекс психореабілітаційних заходів поряд з іншими техніками і методиками психоемоційної регуляції, психокорекції та психотерапії.

В результаті відбувається своєрідна структуризація ціннісних орієнтацій особистості, вибудовується ієрархія цінностей, визначаються пріоритети. Саме цей фактор є одним з умов успішної реабілітації, встановлення внутрішньої гармонії в учасників екстремальних ситуацій, адекватної оцінки ними навколишньої дійсності, свого місця в ній і особистих перспектив, і можливостей.

Непогані результати дають і групові заходи щодо корекції ціннісної (сислової) сфери особистості. До таких методів можна віднести методику побудови смислової сфери – вищого рівня розвитку ціннісної сфери, яку розроблено Н. Л. Карповою [142]. Ця методика є груповою, вона передбачає реалізацію таких механізмів побудови смислової сфери.

1. Механізм співучасті. Його суть полягає в створенні єдиного “емоційно-сислового поля” в учасників процесу виховання, психореабілітації.

2. Механізм формування адекватного ставлення до недоліків. Ця проблема щільно пов’язана з традиційними для психології питаннями – з рівнем зазіхань, самооцінкою, Я-концепцією.

3. Механізм використання енергетики “ідеального Я”. Карпов виходить із співвідношення “ідеального” і “реального Я”. Звикаючи жити на рівні свого “реального Я”, людина залишає цілий ряд своїх можливостей нереалізованими.

4. “Ефект Пігмаліона”. Використовується феномен Пігмаліона як “присвоєння” особою, яка проходить реабілітацію створеного нею самою нового “образу Я”. Цей образ стає важливою цінністю не тільки у силу своєї безпосередньої привабливості, але і тому, що він є результатом складної роботи з самоудосконалення.

5. Механізм реалізації мети в ідеальному образі. Образ виконує три функції:

– образ як регулятор стану – його задача полягає в формуванні особливого стану готовності до діяльності, до успіху;

– образ як ініціатор розвитку – психолог сприяє усвідомленню в ході саморефлексії Я-реального і допомагає переструктурувати його і максимально наблизити до Я-ідеального;

– образ, що об'єднує групу осіб, які проходять соціальну реабілітацію в одне смислове поле. Спільна участь в реабілітації розширює традиційне і, в більшості випадків, розрізнене поле значимих образів і смислів, що стоять за ними, підготовлює сприятливий ґрунт поза психотерапевтичною групою.

б. Механізм підвищення сенсоутворюючої функції мотиву до рівня сенсу життя. Тобто феномен сенсу життя використовується як психологічний механізм формування мотиваційної включеності й генератор інтрагенної активності в процесі перевиховання.

Взагалі-то, групова психологічна реабілітація є досить ефективною. Метод групової психологічної реабілітації досить добре зарекомендував себе в роботі з особами, які пережили втрату близьких людей, товаришів. Опис методу групової психологічної реабілітації, розробленого М. Ш. Магомед-Еміним наведено у *Додатку Р*.

Таким чином, запропонована система психопрофілактики наслідків негативного інформаційно-психологічного впливу передбачає психологічну і виховну роботу, що охоплює всі етапи виконання СБЗ, а також задіяність в профілактичних заходах більшості структур особистості (індивідуально стильові особливості). В цьому разі, особлива увага приділяється вищому регулятору активності – ціннісно-смисловій сфері військовослужбовця. Саме така побудова психопрофілактичної роботи здатна значно зменшити психогенні втрати, зберегти достатній рівень ефективності діяльності військовослужбовців.

Висновки до 4 розділу

Для здійснення протидії НППВ органам управління військових частин потрібна дієва методика, яка дозволила б ефективно попереджати такий вплив, а також ефективно йому протидіяти.

На підставі теоретичного аналізу проблеми НППВ та протидії йому і великої кількості проведених емпіричних досліджень щодо різних аспектів цього впливу на військовослужбовців НГ України з боку протидіючих сил, нами запропоновано методика протидії НППВ на особовий склад НГ України у ході підготовки та під час виконання СБЗ.

Структура і сутність методики протидії НППВ відповідають етапам виконання СБЗ та особливостям цільової групи військовослужбовців, на яку спрямовані визначені в методиці заходи. Запропонована методика протидії складається з чотирьох частин, кожна частина вирішує певні завдання щодо здійснення протидії НППВ з боку протидіючих сил на кожному окремому етапі виконання СБЗ військовослужбовцями НГ України.

Запропоновані заходи протидії містять аналіз і оцінку можливих НППВ, їх результатів, причин дієвості, найбільш слабкі місця в системі інформаційно-психологічного захисту військовослужбовців; проведення психореабілітаційних заходів з постраждалими військовослужбовцями; відновлення організованості та боєздатності дезорганізованих військових підрозділів; застосування відповідних санкцій до винуватців, панікерів;

визначення мір з оптимізації всієї системи протидії НППВ з боку протидіючих сторін.

Методика протидії НППВ під час виконання конкретного СБЗ повинна бути вписана у загальну систему морально-психологічного забезпечення боєздатності НГ України і на кожному етапі свого виконання (відповідно до етапів виконання СБЗ) має вирішувати два завдання: визначення впливу, протидія впливу.

Для реалізації методики протидії НППВ розроблено практичні рекомендації органам виховних структур, за допомогою яких стає можливим розв'язання всіх часткових завдань кожної окремої складової частини запропонованої методики протидії цьому впливу.

Враховуючи те, що НППВ з боку протидіючих сил є можливим не лише завдяки негативному інформуванню, але і завдяки сприятливим для цього впливу особливостям структур свідомості (установок, актуальних потреб, особливостям ціннісної і мотиваційної сфер тощо) військовослужбовців, необхідно використовувати для здійснення ефективної протидії НППВ дві групи заходів:

– заходи, що спрямовані на контроль і протидію зовнішньому негативному інформуванню;

– заходи, що спрямовані на визначення й корекцію за допомогою виховних і психологічних засобів внутрішніх умов, які сприяють НППВ.

Розкрито можливості для реалізації цих заходів на різних етапах виконання СБЗ військовослужбовцями НГ України.

Особливу увагу приділено системі психопрофілактики наслідків НППВ на військовослужбовців НГ України. Запропонована система психопрофілактики наслідків впливу передбачає психологічну і виховну роботу, що охоплює всі етапи виконання СБЗ, а також задіяність в профілактичних заходах більшості структур особистості (індивідуально стильові особливості). В цьому разі, виняткова увага приділяється вищому регулятору активності – ціннісно-смісловій сфері військовослужбовця. Саме така побудова психопрофілактичної роботи здатна значно зменшити психогенні втрати, зберегти достатній рівень ефективності діяльності військовослужбовців.

ВИСНОВКИ

Боротьба в інформаційно-психологічній сфері стає невід'ємною частиною вирішення будь-якого конфлікту, в тому числі військового, як іззовні, так і всередині держави. Тому силовими структурами держави у мирний час і особливий період для забезпечення сприятливих інформаційно-психологічних умов для виконання завдань військами проводяться заходи інформаційно-психологічної протидії зовнішньому і внутрішньому НППВ з боку протидіючих сил.

Найбільшій гостроті ця проблема набуває в питаннях організації та здійснення протидії НППВ на військовослужбовців НГ України, тому що існуючі розробки, які використовуються силовими структурами в інформаційно-психологічних операціях, не відповідають умовам СБД НГ України.

Протидія НППВ є складовою морально-психологічного забезпечення й представляє собою комплекс заходів, що проводяться в мирний і воєнний час командуванням, штабами, органами виховної роботи та іншими посадовими особами щодо запобігання, нейтралізації (послаблення), блокування та усунення негативного інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців НГ України.

Для вирішення завдань протидії НППВ під час підготовки та виконання СБЗ військовослужбовцями НГ України виникає необхідність наукового обґрунтування сутності, мети, завдань, змісту, етапів здійснення протидії НППВ, кінцевим результатом якого повинно стати розроблення системи заходів протидії НППВ на особовий склад НГ України у ході виконання ними СБЗ, які надають можливість прогнозування, профілактики інформаційно-психологічного впливу на особовий склад і ліквідації його негативних наслідків.

Ефективність захисту військовослужбовців НГ України від негативного інформаційно-психологічного впливу протидіючих сил досягається всебічним урахуванням його особливостей, психологічних закономірностей сприйняття військовослужбовцями зовнішньої інформації, реального морально-психологічного стану особового складу та обстановки, що складається, безперервністю та комплексним проведенням заходів морально-психологічного забезпечення.

Якісне здійснення протидії НППВ потребує створення при ОТО НГ України груп інформаційно-психологічної протидії, завданнями яких мають стати: збір у взаємодії зі службою безпеки, органами внутрішніх справ, обласними і районними державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування інформації про НППВ з боку протидіючих сил на військовослужбовців НГ України, її аналіз, розроблення практичних рекомендацій та матеріалів для здійснення інформаційно-психологічної протидії.

Протидіючі сили мають свої канали для здійснення НППВ. До основних комунікативних каналів відносяться: телебачення, радіомовлення, преса, наочні

форми, Інтернет, телефон, листування, міжособистісне спілкування, невербальне спілкування, використання яких дозволяє здійснювати НППВ на військовослужбовців під час виконання службово-бойових завдань.

Для здійснення НППВ суб'єкти впливу використовують інформацію, яка за формою передається у вигляді тексту, аудіо або відео і яка за змістом представляє собою наказ, директиву, виступ, чутки і таке інше. Проте, інформаційно-психологічний вплив з боку суб'єктів впливу є відносним і в певній мірі залежить від:

- а) досвіду військовослужбовця, на якого здійснюється вплив;
- б) статусу джерела і каналів, що здійснюють цей вплив;
- в) можливостей уникнути дії того чи іншого джерела інформації.

Для перевірки цього положення авторами було проведено соціально-психологічне дослідження, яке дозволило виявити, що впливовість джерела впливу тісно пов'язана з його значущістю й персоналізованістю, близькістю (можливістю контактності), тобто тих факторів, що впливають на можливість використовувати такі детально описані в психологічній літературі стратегії захисту від НППВ, як “відхід”, “блокування”, “ігнорування” тощо.

Оцінка впливу різних каналів масового інформування на свідомість військовослужбовців зазначених груп, дає підстави говорити про таке:

– військовослужбовці зі строком служби до 3 років досить інфантильно ставляться до отримання інформації, їм легше сприймати чужі оцінки щодо отриманої інформації, ніж виробляти своє ставлення до неї. Проте, питання отримання цієї групою інформації знаходиться під контролем їх командирів, що у певній мірі захищає недосвідчених військовослужбовців від маніпулятивних впливів;

– військовослужбовці зі строком служби 3-5 років мають менш інфантильне ставлення до інформації, однак негативне значення має не тільки це, а й доступність інформації внаслідок зменшення зовнішнього контролю й наявності власних приймачів інформації (мобільних телефонів);

– для військовослужбовців зі строком служби понад 5 років важливим постає статус інформації (офіційна, достовірна або розважальна, непевна тощо). Їхня звичка аналізувати отримані дані унебезпечує їх від негативного впливу. Тобто у цих військовослужбовців сформований внутрішній контроль щодо негативного впливу маніпулятивної інформації;

– іншим прикладом впливу оцінки каналу на оцінку надаваної інформації є чутки. Доцільно зауважити, що негативне оцінювання цього каналу призводить до ігнорування військовослужбовцями його впливу на їхню свідомість, й причому за силою вплив чуток дорівнює впливу, який здійснюють радіо та Інтернет;

– такі канали інформування, як телефон і міжособистісне спілкування є досить тісно пов'язаними з джерелом інформування, тому контроль каналу в цьому випадку дорівнює контролю джерела інформації.

Таким чином, дослідження недоліків та обмежень існуючої системи заходів протидії інформаційно-психологічному впливу з боку протидіючих сил

на особовий склад НГ України у ході підготовки та виконання СБЗ показало, що:

- у заходах протидії, спрямованих на офіцерський склад із значним строком служби, важливим є не контроль надання інформації (з завданням ця категорія справляється самостійно), а надання їм офіційної аналітичної інформації для плідної роботи з особовим складом щодо протидії НППВ та для адекватного виконання поставлених службово-бойових завдань;

- у заходах протидії, спрямованих на особовий склад зі строком служби до 5 років, важливим є контроль (рецензування чи навіть вилучення) доступних їм каналів інформування, особливо простих у сприйнятті та цікавих для їх віку;

- присікання чуток та іншої недостовірної, відверто негативної інформації серед недосвідчених військовослужбовців необхідно покласти на військовослужбовців зі строком служби понад 5 років, які є більш стійкими до їх дії;

- необхідним є навчання особового складу типовим сценаріям виконання СБЗ та алгоритмізованим варіантам здійснення протидії особовим складом НППВ у ході підготовки та виконання типових СБЗ.

Система заходів протидії НППВ, які експлуатують незадоволеність соціально-побутових потреб військовослужбовців, повинна передбачати цілеспрямоване розвинення такої мотиваційної сфери, в якій провідне положення займають суспільно-політичні мотиви та мотиви професійної діяльності військовослужбовців НГ України. Саме така мотивація є важливою передумовою індивідуальної протидії НППВ.

Ще одним важливим заходом протидії є недоступність для сторонніх осіб інформації про стан задоволеності основних потреб військовослужбовців у місцях постійної дислокації, про труднощі, що виникають. А також недоступність іншої інформації про організацію служби у НГ України, яка може бути використана для розробки маніпулятивних схем проти військовослужбовців.

Запропонована методика обробки негативної інформації, яка впливає на військовослужбовців під час виконання СБЗ, призначена для роботи з вербальною відкритою інформацією, що міститься у періодичних друкованих виданнях, радіо- та телепрограмах, Інтернеті, листівках, плакатах, чутках, висловлюваннях соціального оточення (командування, військового колективу, родини, друзів, родичів, населення, натовпу, порушників громадського порядку). Ця методика складається з трьох частин:

- перша частина – оброблення негативної інформації, яка впливає на військовослужбовців під час виконання службово-бойових задач;

- друга частина – розроблення матеріалів протидії негативному інформаційно-психологічному впливу;

- третя частина – підбір адекватних умовам виконання службово-бойових задач, форм, методів, прийомів протидії негативному інформаційно-психологічному впливу.

Запропонований інструментарій діагностики наявності НППВ тонко пристосовується до конкретного змісту, обставин впливу і робить цю

діагностику досить надійною, але вимагає високого рівня кваліфікації психолога, який його використовує.

Під час оцінки МПК у військових колективах обов'язково треба ураховувати: соціальний і національний склад підрозділів, характер взаємовідносин між військовослужбовцями різних національностей; рівень релігійності особового складу, наявність релігійних протиріч; вікові характеристики різних категорій особового складу, рівень його загальноосвітньої підготовки; досвід військової служби, бойових дій, рівень бойової майстерності; знання особовим складом району службово-бойових дій, рівень згуртованості підрозділів; укомплектованість підрозділів офіцерським складом, його рівень оперативної (бойової) підготовки, досвід штабів у керуванні підрозділами; відношення військовослужбовців до мети службово-бойових дій, військово-політичного керівництва держави, до своїх командирів (начальників); рівень знання особовим складом озброєння, особливостей тактики дій протидіючих сил (супротивника); стан психологічної підготовки військовослужбовців різних категорій; негативні випадки, що трапились та їх наслідки; стан здоров'я військовослужбовців, основні захворювання, рівень забезпеченості матеріально-побутових потреб і т. д.

В Україні за роки незалежності не вводився надзвичайний і військовий стани. Тому визначити сценарії виконання службово-бойових завдань військовослужбовцями НГ України у кризових ситуаціях уявляється можливим лише умовно, виходячи із завдань, які вирішують з'єднання, військові частини і підрозділи НГ України за призначенням у звичайних умовах, в умовах виникнення надзвичайних обставин, введення режиму надзвичайного і під час забезпечення правового режиму воєнного станів.

У ході розроблення ймовірних сценаріїв ураховувалися причини (умови) виникнення кризових ситуацій, цілі протидіючої сторони, розвиток ситуації, а також функції та основні завдання військових частин і підрозділів НГ України. Усе це, у подальшому, дозволило визначити загрози, можливі інформаційно-психологічні впливи з боку протидіючих сил на особовий склад НГ України під час виконання службово-бойових завдань.

Розроблено сім варіантів імовірних сценаріїв виконання типових службово-бойових завдань військовими частинами і підрозділами НГ України у кризових ситуаціях. Як кризові ситуації обрано такі, що імовірно можуть виникнути у нашій країні з урахуванням суспільно-політичних, соціально-економічних і природніх умов.

Усі запропоновані та описані ймовірні сценарії виконання типових СБЗ військовими частинами і підрозділами НГ України у кризових ситуаціях, які з найбільшою ймовірністю можуть виникнути у нашій країні, а також ураховуючи особливості НППВ на військовослужбовців з боку протидіючих сил, розділено на два типи, а саме:

- імовірні сценарії виконання типових СБЗ військовими частинами і підрозділами НГ України у кризових ситуаціях у разі загального масованого НППВ з боку протидіючих сил;
- імовірні сценарії виконання типових СБЗ військовими частинами і

підрозділами НГ України у кризових ситуаціях у випадку вибіркового НППВ з боку протидіючих сил.

На основі наведеної типології ймовірних сценаріїв виконання типових СБЗ військовими частинами і підрозділами НГ України у кризових ситуаціях запропоновано алгоритм протидії негативному інформаційно-психологічному впливу, який представляє собою інструкцію, що описує порядок дій у разі його здійснення з боку протидіючих сил на військовослужбовців НГ України.

Запропонований алгоритм є своєрідним стрижнем, до якого можуть додаватися певні компоненти залежно від особливостей НППВ, характеру кризових ситуацій, особливостей виконання СБЗ і таке інше. Утім, запропонований алгоритм є достатнім, він уже містить в собі необхідні рекомендації щодо здійснення протидії НППВ залежно від двох визначених типів імовірних сценаріїв виконання СБЗ військовими частинами і підрозділами НГ України у кризових ситуаціях.

На основі виділених можливостей НППВ з боку протидіючих сил на військовослужбовців НГ України під час виконання СБЗ, аналізу наукової літератури та прикладних досліджень з питань НППВ запропоновано структуру і початкове наповнення інформаційно-методичного банку даних для використання посадовими особами НГ України у разі добору і здійснення необхідних заходів інформаційно-психологічної протидії відповідно до описаного алгоритму.

Запропонована структура банку даних складається з 3-х частин (баз) і змістовно включає в себе висловлювання військовослужбовців, які вказують на ураженість НППВ, що чиниться протидіючою стороною з метою дезінформації, дезорганізації та демотивації особового складу, і прив'язані до кризових ситуацій, типових для військовослужбовців у разі загального масованого НППВ, а також рекомендації щодо протидії йому за цими напрямками.

Досвід заступників командирів з'єднань та військових частин з виховної роботи указує на те, що під час виконання СБЗ в умовах різного роду заворушень та у кризових ситуаціях, коли на військовослужбовців з найбільшою інтенсивністю здійснюється НППВ, відділення й групи виховної роботи не спроможні ефективно протидіяти такому впливу. Цей факт підтверджують і результати опитування заступників командирів з виховної роботи, військові частини і з'єднання яких розташовано у різних регіонах України. Вивчення практичної діяльності органів виховних структур НГ України також показало, що групи і відділення виховної роботи військових частин і з'єднань не спроможні вирішити у повному обсязі завдання протидії НППВ на військовослужбовців під час підготовки і виконання СБЗ. У зв'язку із вищевикладеним, обґрунтовано потребу в створенні груп протидії НППВ при кожному ОТО НГ України. Визначено завдання групи протидії, наведено основні види робіт, як у повсякденній діяльності, так і в умовах підготовки і виконання СБЗ, запропоновано чисельність групи протидії та прописано необхідні для спеціаліста цього профілю знання, вміння та навички. Узагалі-то, основою професійного психологічного відбору на посаду "монітора" мають бути: досвід служби, компетентність, аналітичні, стратегічні, організаторські,

комунікативні здібності, вміння сумлінно, акуратно, монотонно працювати з великим обсягом інформації тощо. Утім, остаточно про професійно важливі якості “моніторів” можна говорити тільки після проведення професійно-психологічних досліджень.

Для здійснення протидії НППВ органам управління військових частин потрібна дієва методика, яка дозволила б ефективно попереджати такий вплив, а також ефективно йому протидіяти.

На підставі теоретичного аналізу проблеми НППВ та протидії йому і великої кількості проведених емпіричних досліджень щодо різних аспектів цього впливу на військовослужбовців НГ України з боку протидіючих сил, запропоновано методичку протидії НППВ на особовий склад НГ України у ході підготовки та під час виконання СБЗ.

Структура і сутність методики протидії НППВ відповідають етапам виконання СБЗ та особливостям цільової групи військовослужбовців, на яку спрямовані визначені в методиці заходи. Запропонована методика протидії НППВ складається з чотирьох частин, кожна частина вирішує певні завдання щодо здійснення протидії НППВ з боку протидіючих сил на кожному окремому етапі виконання СБЗ військовослужбовцями.

Запропоновані заходи протидії містять аналіз та оцінку можливих НППВ, їх результатів, причин дієвості, найбільш слабкі місця в системі інформаційно-психологічного захисту військовослужбовців; проведення психореабілітаційних заходів з постраждалими військовослужбовцями; відновлення організованості та боєздатності дезорганізованих військових підрозділів; застосування відповідних санкцій до винуватців, панікерів; визначення мір з оптимізації всієї системи протидії НППВ з боку протидіючих сторін.

Методика протидії НППВ під час виконання конкретного СБЗ повинна бути вписана у загальну систему морально-психологічного забезпечення боєздатності НГ України і на кожному етапі свого виконання (відповідно до етапів виконання СБЗ) має вирішувати два завдання: визначення впливу, протидія впливу.

Для реалізації методики протидії НППВ розроблено практичні рекомендації органам виховних структур, за допомогою яких стає можливим розв'язання всіх часткових завдань кожної окремої складової частини запропонованої методики.

Ураховуючи те, що НППВ з боку протидіючих сил є можливим не лише завдяки негативному інформуванню, але й завдяки сприятливим для цього впливу особливостям структур свідомості (установок, актуальних потреб, особливостям ціннісної та мотиваційної сфер тощо) військовослужбовців, необхідно використовувати для здійснення ефективної протидії НППВ дві групи заходів:

- заходи, що спрямовані на контроль та протидію зовнішньому негативному інформуванню;
- заходи, що спрямовані на визначення й корекцію за допомогою виховних і психологічних засобів внутрішніх умов, які сприяють НППВ.

Розкрито можливості для реалізації цих заходів на різних етапах виконання СБЗ військовослужбовцями НГ України.

Особливу увагу приділено системі психопрофілактики наслідків НППВ на військовослужбовців НГ України. Запропонована система передбачає психологічну і виховну роботу, що охоплює всі етапи виконання СБЗ, а також задіяність в профілактичних заходах більшості структур особистості (індивідуально стилеві особливості). В цьому разі, виняткова увага приділяється вищому регулятору активності – ціннісно-смісловій сфері військовослужбовця. Саме така побудова психопрофілактичної роботи здатна значно зменшити психогенні втрати, зберегти достатній рівень ефективності діяльності військовослужбовців.

Список використаних джерел

1. Геополитика, международная и национальная безопасность [Текст] : словарь-справочник / М. И. Абдурахманов, В. А. Баришполец, Д. В. Баришполец, В. Л. Манилов; под общ. ред. В. Л. Манилова. – М. : Пробел, 1999. – 375 с.
2. Ананьїн, В. Інформаційна безпека у контексті сучасних подій в Україні [Текст] / В. Ананьїн, О. Пучков // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2007. – № 14–15. – С. 28–29.
3. Бондаренко, В. Інформаційний вплив та інформаційні операції [Текст] / В. Бондаренко, О. Литвиненко // Стратегическая панорама. – 1999. – № 4. – С. 136–137.
4. Военный энциклопедический словарь [Текст] // Под ред. Н. В. Огаркова. – М. : Воениздат, 1983. – 863 с.
5. Волкогонов, Д. А. Психологическая война (подрывные действия империализма в области общественного сознания) [Текст] / Д. А. Волкогонов. – М. : Воениздат, 1984. – 320 с.
6. Воронцова, Л. В. История и современность информационного противоборства [Текст] / Л. В. Воронцова, Д. Б. Фролов. – М. : Горячая линия – Телеком, 2006. – 192 с.
7. Гунбін, К. Ю. Інформаційно-психологічна протидія: історія та сучасність [Текст] / К. Ю. Гунбін // Науковий журнал Академії ВВ МВС України “Честь і Закон”. – 2007. – № 2. – С. 75–79.
8. Залкин, С. В. Методика сегментации информационно-психологического пространства [Текст] / С. В. Залкин // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. – Х. : ХУПС, 2010. – Вып. 2(24). – С. 48–50.
9. Караяни, А. Г. Информационно-психологическое противоборство в современной войне [Текст] / А. Г. Караяни. – М. : Военный университет, 1997. – 246 с.
10. Костин, Н. А. Теория информационной борьбы [Текст] : монография / Н. А. Костин. – М. : ВАГШ, 1996. – 70 с.
11. Крутських, А. В. Інформаційний виклик безпеці на межі ХХІ сторіччя [Текст] / А. В. Крутських // Міжнародне життя, 1999. – № 2. – С. 82–89.
12. Новицький, Г. В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України [Текст] : монографія / Г. В. Новицький. – К. : Інтертехнологія, 2008. – 496 с.
13. Попов, Д. Г. Исторический обзор применения информационно-психологических воздействий в военном деле (отечественный и зарубежный опыт) [Текст] / Д. Г. Попов // Юридическая психология. – 2007. – № 3. – С. 35–58.
14. Почепцов, Г. Г. Информационно-психологическая война [Текст] / Г. Г. Почепцов. – М. : СИНТЕГ, 2000. – 180 с.
15. Рось, А. О. Информационная борьба: сущность и основные понятия [Текст] / А. О. Рось, В. Л. Петров // Наука і оборона, 1994. – № 2. – С. 15–20.

16. Толубко, В. Б. Інформаційна боротьба в сучасних умовах [Текст]: навч. посіб. / В. Б. Толубко та ін. – К. : НАОУ, 2002. – 193 с.
17. Борский, Н. Основные направления обеспечения информационной безопасности в деятельности войск (сил) [Текст] / Н. Борский // Ориентир. – 2001. – № 11. – С. 44–48.
18. Воробйова, І. В. Інформаційно-психологічна зброя як самостійний засіб ведення інформаційно-психологічної війни [Текст] / І. В. Воробйова // Системи озброєння і військова техніка. Науковий журнал, 2010. – Вип. 1(21). – С. 141–145.
19. Глебов, И. Н. Национальная безопасность Российской Федерации: проблемы правового регулирования [Текст] / И. Н. Глебов. – М. : СПб. ун-т МВД России, 2000. – 262 с.
20. Комов, С. А. О способах и формах ведения информационной борьбы [Текст] / С. А. Комов // Воен. Мысль, 1994. – № 4. – С. 12–17.
21. Лисичкин, В. А. Третья мировая (информационно-психологическая) война [Текст] / В. А. Лисичкин, Л. А. Шелепин. – М. : Ин-т социально-политических исследований АСН, 1999. – 304 с.
22. Погодин, Ю. И. Психофизиологическое обеспечение профессиональной деятельности военнослужащих [Текст] / Ю. И. Погодин, В. С. Новиков, А. А. Боченков // Военно-медицинский журнал. – 1998. – № 11. – С. 27–35.
23. Почепцов, Г. Г. Информационные войны [Текст] / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук, К. : Ваклер, 2000. – 576 с.
24. Стасюк, В. В. Психологія війни [Текст] / В. В. Стасюк // Вісник Національної академії оборони України : зб. наук. пр. – К. : НАОУ, 2011. – Вип. 1(20). – С. 227–229.
25. Resistance and persuasion [Текст] / edited by Eric S. Knowles and Jay A. Linn. – Mahwah, New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers. – 2004. – 350 p.
26. Замаруєва, І. В. Лінгвістичні засоби маніпулювання свідомістю при висвітленні воєнних подій як складова інформаційних текстових повідомлень ЗМІ [Текст] / І. В. Замаруєва, О. М. Бабіч // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2007. – № 16-17. – С. 103–105.
27. Попов, Д. Г. Противодействие негативному информационно-психологическому воздействию как подсистема обеспечения информационной безопасности государства [Текст] / Д. Г. Попов // Юридическая психология. – 2009. – № 2. – С. 26–29.
28. Почепцов, Г. Г. Теория коммуникации [Текст] / Г. Г. Почепцов – М. : Рефл-бук; К. : Ваклер, 2001. – 656 с.
29. Рось, А. А. Автоматизация информационно-аналитической деятельности на основе обработки знаний по разноязычным текстам [Текст] / А. А. Рось, И. В. Замаруева // Информатизация и новые технологии, 1994. – № 4. – С. 16–20.

30. Інформаційна безпека держави у контексті протидії інформаційним війнам [Текст] : навч. посіб. / В. Б. Толубко, Я. М. Жарков, І. В. Замаруєва, А. О. Рось та ін.; за ред. В. Б. Толубка. – К. : НАОУ, 2004. – 176 с.
31. Толубко, В. Б. Складові інформаційної боротьби [Текст] / В. Б. Толубко, А. О. Рось // Наука і оборона. – 2002. – № 2. – С. 23–28.
32. Фомін, В. О. Сутність і співвідношення понять “інформаційна безпека”, “інформаційна війна” та “інформаційна боротьба” [Текст] / В. О. Фомін, А. О. Рось // Наука і оборона. – 1999. – № 4. – С. 23–32.
33. Campan, A. D. The First Information War [Текст] / A. D. Campan. – Fairfax, Virginia: AFCEA International Press, 1992. – 220 p.
34. Грачев, Г. В. Информационно-психологическая безопасность личности: состояние и возможности психологической защиты [Текст] / Г. В. Грачев. – М. : Изд-во РАГС, 1998 – 125 с.
35. Крысько, В. Г. Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт) [Текст] / В. Г. Крысько ; под общ. ред. А. Е. Тараса. – Минск : Харвест, 1999. – 448 с.
36. Литвиненко, О. В. Спеціальні інформаційні операції та пропагандистські кампанії [Текст] : монографія / О. В. Литвиненко. – К. : ВКФ “Сатсанга”, 2000. – 222 с.
37. Матеюк, О. А. Можливі форми, сили та засоби інформаційного впливу на ймовірного противника у мирний та воєнний час [Текст] / О. А. Матеюк // Зб. наук. праць. – Хмельницький, 2007. – № 38. – Ч. II. – С. 183–185.
38. Радкович, І. П. Формування антиманіпуляційних психологічних настанов у військовослужбовців як важливий чинник високого морально-бойового духу [Текст] / І. П. Радкович, А. І. Черняк // Вісник Національної академії оборони України : зб. наук. пр. – К. : НАОУ, 2008. – Вип.3 (7). – С. 102–106.
39. Ронин, Р. Своя разведка: способы вербовки агентуры, методы проникновения в психику, форсированное воздействие на личность, технические средства скрытого наблюдения и съема информации [Текст] : практ. пособ. / Р. Ронин – Минск : “Харвест”, 1998. – 368 с.
40. Поздняков, А. И. Информационная безопасность личности, общества, государства / А. И. Поздняков // Военная мысль. – 1993. – № 10. – С. 13–18.
41. Аналіз можливих видів впливів на держави і суспільство [Текст] / О. М. Попонін, С. О. Сідченко, С. В. Залкін, К. І. Хударковський // Радиотехника: Всеукр. межвед. науч.-техн. сб. – 2007. – Вып. 148. – С. 140–146.
42. Родионов, М. А. К вопросу о формах ведения информационной борьбы [Текст] / М. А. Родионов // Военная мысль. – 1998. – №2. – С. 67–70
43. Барановский, А. Информационная война вокруг конфликта в Южной Осетии: анализ и выводы [Электронный ресурс] / А. Барановский. – Режим доступа : <http://www.osetinfo.ru/main/194>.
44. Дзюба, М. Застосування інформаційно-психологічного впливу для досягнення воєнних цілей у локальних війнах і збройних конфліктах на рубежі

XX-XXI століть [Текст] / М. Дзюба, О. Мацагор // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2007. – 14-15. – С. 97–100.

45. Клименко, В. Морально-психологічні аспекти інформаційних війн сучасності [Текст] / В. Клименко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2007. – № 14–15. – С. 104–106.

46. Ковальський, В. Оцінка і прогнозування розвитку військово-політичної обстановки у деяких регіонах світу [Текст] / В. Ковальський, А. Маначинський, Е. Пронкін. – К. : НІСД, 1994. – 51 с.

47. Леонтєва, Л. Проблема протидії інформаційно-психологічному впливу в сучасних умовах [Текст] / Л. Леонтєва // Людина і політика. – 2004. – № 4. – С. 65–73.

48. Прибутко, П. С. Інформаційні впливи: роль у суспільстві та сучасних воєнних конфліктах [Текст] / П. С. Прибутко, І. Б. Лук'янець. – К. : Паливода А. В. , 2007. – 252 с.

49. Присяжнюк, М. Аналіз засобів ведення інформаційної боротьби з використанням інформаційних технологій, форм і способів їх застосування [Текст] / М. Присяжнюк, Я. Жарков // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2007. – № 14-15. – С. 42–44.

50. Шевченко, О. Інформаційно-психологічні операції: концептуальні підходи НАТО і провідних країн світу / О. Шевченко // Соціальна психологія, 2004 – №2. – С. 111–121.

51. Hammes, Th. Insurgency: Modern Warfare Evolves into a Fourth Generation [Текст] / Th. Hammes // Strategic Forum. – 2005. – No 214. – P. 7.

52. Patrick, V. Winning the Peace: Paradox and Propaganda after the Invasion of Iraq [Текст] / V. Patrick, T. Thrall // Global Media Journal. – 2004. – P. 3–30.

53. Манойло, А. В. Государственная информационная политика в особых условиях [Текст] : монографія / А. В. Манойло. – М. : МИФИ, 2003. – 388 с.

54. Антопольский, А. Б. Проблемы классификации информационных ресурсов по критериям информационной безопасности [Текст] / А. Б. Антопольский // Информационные ресурсы России. – 1997. – № 6. – С. 23–29.

55. Манилов, В. Л. Система национальной безопасности: зарубежный опыт [Текст] / В. Л. Манилов // Зарубежное военное обозрение, 1995. – № 10. – С. 2–11.

56. Стрипко, М. Організація та протидія інформаційно-психологічним операціям: проблеми нормативно-правового регулювання [Текст] / М. Стрипко, О. Шамсутдінов // Державна безпека України. – 2008. – № 3. – С. 87–99.

57. Ковальський, В. Безпека України і вплив на неї військово-політичного оточення [Текст] / В. Ковальський, А. Маначинський, Е. Пронкін. – К. : НІСД, 1993. – 34 с.

58. Ліпатов, І. І. Проблемні питання здійснення протидії інформаційно-психологічному впливу протидіючих сил на військовослужбовців внутрішніх військ під час виконання службово-бойових завдань [Текст] / І. І. Ліпатов // Науковий журнал Академії ВВ МВС України “Честь і Закон”. – 2010. – №2. – С. 57–61.

59. Ліпкан, В. А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України [Текст] : монографія / В. А. Ліпкан. – К. : Текст, 2003. – 600 с.
60. Ложкін, Г. Інформаційно-психологічна безпека особистості [Текст] / Г. Ложкін // Персонал. – 2003. – № 3. – С. 78–81.
61. Печоров, С. Л. Дезінформація як метод психологічної війни (По итогам конфликта в Персидском заливе) [Текст] / С. Л. Печоров // Зарубежное военное обозрение. – 1991. – № 9. – С. 3–9.
62. Волков, Е. Н. Основные модели контроля сознания (реформирования мышления) [Текст] / Е. Н. Волков // Журнал практического психолога. – М. : Фолиум, 1996. – № 5. – С. 86–95.
63. Гунбін, К. Ю. Інформаційно-психологічні впливи та протидія їм в правоохоронній структурі [Текст] / К. Ю. Гунбін // Вісник Національної академії оборони України, 2009. – №19, ч. I. – С. 34–39.
64. Кабаченко, Т. С. Методы психологического воздействия [Текст]: учеб. пособ. / Т. С. Кабаченко. – М. : Педагогическое общество России, 2000. – 530 с.
65. Караяни, А. Г. Прикладная военная психология [Текст] / А. Г. Караяни, И. В. Сыромятников. – СПб. : Питер, 2006. – 480 с.
66. Назаретян, А. П. Агрессивная толпа, массовая паника, слухи. Лекции по социальной и политической психологии [Текст] / А. П. Назаретян. – СПб. : Питер, 2003. – 192 с.
67. Ольшанский, Д. В. Политическая психология [Текст] / Д. В. Ольшанский. – СПб. : Питер, 2002. – 575 с.
68. Петров, В. Л. Система анализа воздействия информации на подсознание человека в условиях информационно-психологического противоборства [Текст] / В. Л. Петров, С. А. Сидченко, К. И. Хударковский // Теорія та методика навчання математики, фізики, інформатики: зб. наук. пр. – Кривий Ріг : Видавничий відділ НМетАУ, 2005. – Випуск V: в 3-х томах (Т. 3). – С. 303–314.
69. Сусська, О. О. Інформаційний імунітет: проблеми психологічного захисту в інформаційному просторі [Текст] : монографія / О. О. Сусська. – К. : [б.в.], 2008. – 108 с.
70. Татенко, В. Соціально-психологічні механізми впливу людини на людину [Текст] / В. Татенко // Соціальна психологія, 2003 – № 1. – С. 60–73.
71. Чалдини, Р. Психология влияния [Текст] / Р. Чалдини. – СПб. : Питер, 1999. – 272 с.
72. Шейнов, В. П. Психологическое влияние [Текст] / В. П. Шейнов. – Минск : Харвест, 2007. – 640 с.
73. Freedman, J. L. Warning, distraction, and resistance to influence [Текст] / J. L. Freedman, D. O. Sears // Journal of Personality and Social Psychology. – 1965. – № 1. – P. 262–266.
74. Богомолова, Н. Н. Социальная психология печати, радио и телевидения [Текст] / Н. Н. Богомолова. – М. : Изд-во МГУ. – 1991. – 127 с.
75. Доценко, Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита [Текст] / Е. Л. Доценко. – М. : ЧеРо, Издательство МГУ, 1997. – 344 с.

76. Кара-Мурза, Г. Г. Манипулирование сознанием [Текст] / Г. Г. Кара-Мурза. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2001. – 232 с.

77. Мовна комунікація в діяльності сил охорони правопорядку. Теоретичні засади галузевої комунікації [Текст] : монографія / Л. М. Пелепейченко, П. Б. Ткач, К. Ю. Гунбін та ін. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2009. – 271 с.

78. Петров, В. Л. Формализованное описание процессов анализа и синтеза документов в сфере информационного противоборства [Текст] / В. Л. Петров, К. И. Хударковский, С. В. Залкин // Системи обробки інформації. – Х. : ХВУ, 2004. – Вып. 1. – С. 178–181.

79. Festinger, L. On Resistance to Persuasive Communication [Текст] / L. Festinger, N. Maccoby // Journal of Abnormal and Social Psychology. – 1964. – vol.68, №4. – P. 359–366.

80. Гунбін, К. Ю. Система заходів протидії інформаційно-психологічному впливу на військовослужбовців внутрішніх військ на різних етапах виконання службово-бойових завдань з охорони громадського порядку [Текст] / К. Ю. Гунбін // Науковий журнал Академії ВВ МВС України “Честь і Закон”. – 2010. – №4. – С. 75–79.

81. Жарков, Я. Інформаційно-психологічне протидіє в сучасному світі: проблемно-історичний аналіз [Текст] / Я. Жарков, М. Онищук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2007. – № 14–15. – Вип. 15. – С. 101–104.

82. Основи роботи психолога внутрішніх військ МВС України [Текст]: навч. посіб. / І. І. Ліпатов, І. І. Приходько, Ю. Б. Ірхін, В. І. Пасічник та ін. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2008. – 152 с.

83. Петров, В. Л. Автоматизация процессов подготовки и планирования информационно-психологической операции [Текст] / В. Л. Петров, К. И. Хударковский, С. В. Залкин // Системи обробки інформації. – Х. : ХВУ, 2004. – Вып. 4. – С. 165–169.

84. Петров, В. Л. Визначення напрямків удосконалення способів фахової підготовки військовослужбовців внутрішніх військ МВС України до службово-бойових дій [Текст] / В. Л. Петров, О. Д. Черкашин, С. В. Белай // Збірник наукових праць НА ДПС України. – Хмельницький : Вид. НА ДПС України ім. Б. Хмельницького, 2009. – № 48/2. Ч. II. – С. 92–98.

85. Петров, В. Л. Особливості здійснення інформаційно-психологічного забезпечення в ході виконання службово-бойових завдань частинами та підрозділами внутрішніх військ [Текст] / В. Л. Петров, С. В. Белай, О. Д. Черкашин // Наукове забезпечення службово-бойової діяльності внутрішніх військ: зб. тез доповідей наук.-практ. конф., Харків, 9-10 квітня. 2009 р. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2009. – С. 64–66.

86. Певцов, Г. В. Інформаційна безпека регіону: проблема, концепція та шляхи її реалізації [Текст]: монографія / Г. В. Певцов, О. М. Черкасов. – Х. : Константа, 2008. – 136 с.

87. Смола, Л. Роль ціннісної системи у протидії інформаційно-психологічному впливу [Текст] / Л. Смола // Вісник СевНТУ. Політологія: зб. наук. пр. – Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2009. – Вип. 100. – С. 112–114.

88. Ягупов, В. Військова психологія [Текст] : підруч. / В. Ягупов. – К. : Тандем, 2004. – 656 с.

89. Большаков, В. П. Информационно-психологическая защита личного состава при проведении контртеррористических операций в Северо-Кавказском регионе [Текст] / В. П. Большаков // Опыт работы по организации информационно-психологической защиты личного состава органов внутренних дел при проведении контртеррористических и специальных операций: по материалам научно-практической конференции, состоявшейся 25 декабря 2008 года в ВИПК МВД России; под общ. ред. канд. пед. наук В. Л. Кубышко. – М. : ДКО МВД России, 2009. – С. 4–7.

90. Литвиненко, О. В. Інформаційні впливи та операції. Теоретико-аналітичні нариси [Текст] : монографія / О. В. Литвиненко. – К. : НІСД, 2003. – 240 с.

91. Смирнов, В. Н. Предложения по организации информационно-психологической защиты личного состава при проведении контртеррористических операций и мероприятий [Текст] / В. Н. Смирнов, В. И. Черненилов, Е. В. Петухов // Опыт работы по организации информационно-психологической защиты личного состава органов внутренних дел при проведении контртеррористических и специальных операций: по материалам научно-практической конференции, состоявшейся 25 декабря 2008 года в ВИПК МВД России; под общ. ред. канд. пед. наук В. Л. Кубышко. – М. : ДКО МВД России, 2009. – С. 54–68.

92. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII [Текст] // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 17. – Ст. 594.

93. Шмаков, О. М. Словник офіцера внутрішніх військ з воєнно-наукових питань [Текст] / О. М. Шмаков. – Х. : Військ. Ін-т ВВ МВС України, 2005. – 362 с.

94. Теорія та практика виховної роботи у внутрішніх військах МВС України [Текст] : підруч. / О. О. Іллюк, Ю. П. Бабков, В. Є. Глухівський та ін.; за ред. С. Т. Полторака. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2008. – 650 с.

95. Шмаков, О. М. Підстави щодо обґрунтування ролі внутрішніх військ МВС у забезпеченні воєнної безпеки України (на прикладі територіальної оборони) [Текст] / О. М. Шмаков, І. Ф. Ролін // Збірник наукових праць ХВУ. – Х. : ХВУ, 2002. – Вип. 3(41). – С. 8–11.

96. Варій, М. Й. Основи соціальної психології військового колективу [Текст] : монографія / М. Й. Варій. – Львів : Сполом, 2000. – 249 с.

97. Ягупов, В. В. Військове виховання: історія, теорія та методика [Текст] : навч. посіб. / В. В. Ягупов та ін. ; за ред. В. В. Ягупов ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Військовий ін-т. – К. : [б.в.], 2002. – 560 с.

98. Столяренко, А. М. Экстремальная психопедагогика [Текст] / А. М. Столяренко – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 607 с.

99. Теорія та практика психологічної допомоги [Текст] : навч. посіб. / В. І. Пасічник, І. І. Ліпатов, Л. Ф. Шестопалова та ін. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2011. – 250 с.

100. Хлопьев, А. Т. Средства массовой информации как источник информационно-психологической неустойчивости [Текст] / А. Т. Хлопьев // Сб.: Проблемы информационно-психологической безопасности; под. ред. А. В. Брушлинского, В. Е. Лепского. – М. : Изд-во Ин-та психологии РАН, 1996. – С. 47–52.

101. Щёкин, Г. Визуальная психодиагностика: познание людей по их внешности и поведению [Текст] : учеб.-метод. пособ. / Г. Щёкин. – К. : МАУП, 2001. – 616 с.

102. Шейнов, В. П. Конфликты в нашей жизни и их разрешение [Текст] : монография / В.П. Шейнов. – Минск : Амалфея, 1997. – 288 с.

103. Бойові документи морально-психологічного забезпечення виконання службово-бойових завдань [Текст] : навч. посіб. / О. А. Савченко, В. С. Молдавчук, І. І. Ліпатов та ін. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2010. – 106 с.

104. Директива командувача внутрішніх військ про виховну роботу у внутрішніх військах МВС України №14 від 01.09.2008 [Текст].

105. Про затвердження та введення в дію керівництв з оцінювання бойової та гуманітарної підготовки, морального і психологічного стану та військової дисципліни, стану озброєння та військової техніки, стану військового тилу, медичного забезпечення у внутрішніх військах МВС України [Текст] : наказ командувача ВВ МВС України від 23.05.1997р. № 186.

106. Ягупов, В. В. Морально-психологічне забезпечення [Текст] : курс лекцій / В. В. Ягупов ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2002. – 349 с.

107. Гриняев, С. Н. Интеллектуальное противодействие информационному оружию [Текст] / С. Н. Гриняев. – М. : СИНТЕГ, 1999. – 232 с.

108. Доктрина информационной безопасности Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rg.ru/oficial/doc/min_and_vedom/mim_bezop/doctr.shtm.

109. Белай, С. В. Удосконалення підготовки особового складу внутрішніх військ до припинення масових заворушень на основі впровадження в практику навчання типових сценаріїв дій натопву [Текст] / С. В. Белай, І. І. Приходько // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. – Х. : ХУПС, 2009. – Вип. 2(20). – С. 129–134.

110. Про правовий режим надзвичайного стану [Текст] : закон України від 16.03.2000 р. № 1550-III // Відомості Верховної Ради. – 2000. – № 23.– Ст. 176 (із змінами).

111. Про Воєнну Доктрину України [Текст] : Указ Президента України від 15 червня 2004 р. № 648/2004.

112. Про Доктрину інформаційної безпеки України [Текст] : Указ Президента України від 08 липня 2009 № 514/2009.

113. Баланда, А. Л. Оцінки ризиків соціальної стабільності в Автономній Республіці Крим [Текст] : монографія / А. Л. Баланда, М. А. Дмитренко, О. Д. Довгань. – К. : НКЦ СБ України. – 2007. – 200 с.

114. Біла книга 2009. Збройні Сили України [Текст]. – К. : МО України, Заповіт, 2010. – 85 с.

115. Іллюк, О. О. Виховна робота у підрозділах внутрішніх військ [Текст] : навч. посіб. / О. О. Іллюк, К. Ю. Гунбін, П. П. Круть та ін. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2008. – 163 с.

116. Ліпатов, І. І. Обґрунтування необхідності створення при Територіальному Командуванні групи протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на внутрішні війська МВС України під час виконання службово-бойових завдань [Текст] / І. І. Ліпатов // Науковий журнал Академії ВВ МВС України “Честь і Закон”. – 2010. – № 4. – С. 23–25.

117. Орлов, М. М. Методика визначення показника якості роботи органу управління встановленої структури [Текст] / М. М. Орлов // Системи озброєння і військова техніка. Науковий журнал, 2007. – Вип. 1(9). – С. 56–60.

118. Комов, С. А. О концепции информационной безопасности страны [Текст] / С. А. Комов // Воен. Мысль, 1997. – № 4. – С. 18–22.

119. Зеленков, М. Ю. Морально-психологический фактор и обороноспособность страны [Текст] / М. Ю. Зеленков // Военная мысль. – 2000. – № 2. – С. 61–64.

120. Караяни, А. Г. Интернет – как поле информационно-психологического противоборства [Текст] / А. Г. Караяни // Опыт работы по организации информационно-психологической защиты личного состава органов внутренних дел при проведении контртеррористических и специальных операций: по материалам научно-практической конференции, состоявшейся 25 декабря 2008 года в ВИПК МВД России; под общ. ред. канд. пед. наук В. Л. Кубышко. – М. : ДКО МВД России, 2009. – С. 22–31.

121. Тимченко, А. В. Психологическое обеспечение войн и боевых действий в армиях иностранных государств после второй мировой войны [Текст]: метод. пособ. / А. В. Тимченко. – Х. : ХВУ, 1995. – 138 с.

122. Alberts, D. S. Defensive Information Warfare [Текст] / D. S. Alberts. – Washington. D.C. : National Defense University, 1996. – 81 p.

123. Molander, R. C. Strategic Information Warfare: A New Face of War [Текст] / R. C. Molander, A. S. Riddile, P. A. Wilson. – Washington. D.C. : National Defense Research Institute, RAND, 1996. – 113 p.

124. Прокофьев, В. Ф. Объект атаки – психика и сознание человека [Текст] / В. Ф. Прокофьев // Международный журнал “Национальная безопасность”. – 2001. – № 5-6. – С. 27–31.

125. Караяни, А. Г. Слухи как средство информационно-психологического противодействия [Текст] / А. Г. Караяни // Психологический журнал. – 2003. – Т. 24. – № 6. – С. 47–54.

126. Юдін, О. К. Інформаційна безпека держави [Текст] : навч. посіб. / О. К. Юдін, В. М. Богуш. – Х. : Консум, 2005. – 576 с.

127. Більчук, В. М. Теорія підготовки й прийняття рішень органами військового управління [Текст] : монографія / В. М. Більчук, Г. А. Дробаха, Б. М. Ланецький та ін. ; під заг. ред. В. І. Ткаченко, Є. Б. Смірнова. – Х. : ХУПС. – 2008. – 545 с.

128. Букреев, Ю. Д. О повышении эффективности работы штабов [Текст] / Ю. Д. Букреев // Военная мысль. – 1996. – № 4. – С. 33–38.

129. Алдер, Х. НЛП: современные психотехнологии [Текст] / Х. Алдер. – С. Пб. : Питер, 2000. – 160 с.

130. Клочко, М. Е. О роли средств массовой информации в формировании слухов в современном обществе [Текст] / М. Е. Клочко // Вісник Харківського Національного Університету. Серія “Психологія”, 2003. – № 599. – С. 152–155.

131. Шалак, В. И. Современный Контент-анализ [Текст] / В. И. Шалак. – М. : Омега-Л, 2004. – 272 с.

132. Barney, R. Ethics and professional persuasive communications [Текст] / R. Barney, J. Black // Public Relations Review. – 1994. – vol. 20. – P. 233–248.

133. Про затвердження Положення про функціональну підсистему забезпечення охорони громадського порядку та безпеки дорожнього руху єдиної державної системи запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру [Текст] : наказ МВС України від 05.03.2009 № 118.

134. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України “Про Стратегічний оборонний бюлетень України” [Текст] : Указ Президента України від 29.12.2012 № 771/2012.

135. Про правовий режим воєнного стану [Текст]: Закон України від 06.04.2000 р. № 1647-III // Відомості Верховної Ради. – 2000. – № 28. – Ст. 224 (із змінами).

136. Про Положення про територіальну оборону України [Текст] : Указ Президента України від 27.03.1998 р. № 22.

137. Прикладна психологія службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку [Текст] : підруч. / І. І. Приходько, І. І. Ліпатов, Л. Ф. Шестопалова та ін. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2012. – 336 с.

138. Прикладна психологія службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку (у схемах і таблицях) [Текст] : навч. посіб. / О. В. Тімченко, В. Є. Христенко, І. І. Приходько та ін.; за заг. ред. проф. Тімченка О. В., доц. Христенка В. Є. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2012. – 339 с.

139. Воробйова, І. В. Здійснення негативного інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців внутрішніх військ при виконанні службово-бойових завдань з охорони громадського порядку [Текст] / І. В. Воробйова, Я. В. Мацегора // Наукове забезпечення службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України : зб. тез доп. V наук.-практ. конф. (Харків, 28 березня 2013) / Секція 4. “Актуальні проблеми морально-психологічного забезпечення службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку”. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2013. – 124 с. – С. 67-69

140. Мацегора, Я. В. Негативные информационно-психологические воздействия на военнослужащих внутренних войск при массовых общественно-

политических беспорядках [Текст] / Я. В. Мацегора, И. В. Воробьёва // Коченовские чтения “Психология и право в современной России”. Сборник тезисов участников Всероссийской конференции по юридической психологии с международным участием. – М. : МГПУ, 2012. – С. 181–183.

141. Тесленко, Г. С. Інформаційні системи в аграрному менеджменті [Текст] / Г. С. Тесленко. – К. : КНЕУ, 1999. – 232 с.

142. Карпова Н. Л. Изменение смысложизненных ориентаций – изменение линии жизни [Текст] / Н. Л. Карпова // Психологический журнал, 2000. – № 1. – С. 49–52.

Основні комунікативні канали інформаційно-психологічного впливу та їх характеристика

Засоби впливу	Повсякденна діяльність	Наказ на виконання СБЗ	Марш	Пункт тимчасової дислокації	Виконання СБЗ	Після виконання СБЗ
1	2	3	4	5	6	7
<i>Періодичні друковані видання</i>						
1. Газета “Крымская правда”	Схвальні вислови (щодо охорони громадського порядку, зокрема у літній період, допомагають тушити пожежі)	Висвітлювання подій з підкреслюванням позитивних дій Партії регіонів і негативу в діях протилежної сторони	Висвітлювання подій з підкреслюванням позитивних дій Партії регіонів і негативу в діях протилежної сторони	Висвітлювання подій з підкреслюванням позитивних дій Партії регіонів і негативу в діях протилежної сторони	Підкреслюють позитивні дії військово-службовців, пояснюють та виправдовують їх дії	Підкреслюють позитивні дії військово-службовців, пояснюють та виправдовують їх дії
2. “Первая Крымская газета”	Позитивно висвітлюють повсякденну діяльність ВВ (ВВ як місце проходження служби, гарна боєготовність в разі сутичок з фанами, допомагають шукати зниклих у лісах та горах)	Підтримують провладну позицію у висвітлюванні подій	Підтримують провладну позицію у висвітлюванні подій	Підтримують провладну позицію у висвітлюванні подій	Підтримують та виправдовують дії ВВ	Підтримують та виправдовують дії ВВ
3. “Крымские известия”	Реклама ВВ як місце проходження служби, висвітлювання функцій ВВ, критика за перевищення повноважень, порушення закону, гарна бойова підготовка ВВ, оснащення ВВ сучасними технологіями і устаткуванням (зв’язківці), переваги контрактної служби у ВВ	Всебічно висвітлюють події, керуючись законністю, а не позицією влади	Всебічно висвітлюють події, керуючись законністю, а не позицією влади	Всебічно висвітлюють події, керуючись законністю, а не позицією влади	Оцінюють дії ВВ відповідно до закону	Детальний аналіз подій

Продовження дод. А

1	2	3	4	5	6	7
4. “Крымское ЭХО”	Клопочуться про грошове забезпечення соціально необхідних програм (проти безпритульності), позитивна оцінка їх діяльності владою та населенням	Детальне обґрунтування правильності дій влади	Детальне обґрунтування правильності дій влади	Детальне обґрунтування правильності дій влади, підтримка стягування ВВ у місце конфлікту	Обґрунтування необхідності силових дій ВВ	Виправдовування силових дій ВВ
5. Крымско-татарская газета AVDET	Виставляють правоохоронні органи як агресора	Підбурюють населення на виступи проти влади	Підбурюють населення на активну протидію правоохоронцям	Виставляють ВВ загарбниками, наносять образи	Популяризують активні дії проти правоохоронних структур. Працівників МВС називають катами, бандою, а внутрішні війська такими, які продалися “бандюковичам”	Звертаються до світової спільноти, виставляючи себе жертвами, а владу загарбниками Криму
6. Национальная крымскотатарская газета “Яньи дюнья”	Порівнюють правоохоронців зі “скінхедами”, указують на відсутність національної толерантності в правоохоронців	Підбурюють татарське населення на активну протидію правоохоронцям, використовуючи національні та релігійні відмінності	Підбурюють населення на активні порушення правопорядку на національному і релігійному підґрунті	Підбурюють населення на активні дії проти військовослужбовців, підкреслюючи їх національну і релігійну інтолерантність	Підбурюють до активної фізичної розправи над військовослужбовцями	Звертаються до світової спільноти, виставляючи події як геноцид проти татарського народу

1	2	3	4	5	6	7
7. Адалет	Роблять акцент на силових діях правоохоронців, висвітлюючи їх як насильство над особистістю	Підкреслюють незаконність дій влади, акцентують увагу на недотриманні прав татар як національної меншини	Підбурюють населення на активні порушення правопорядку на національному підґрунті	Підбурюють населення на активні дії проти військовослужбовців, підкреслюючи їх національну інтолерантність	Підбурюють до активної протидії військовослужбовцям	Звертаються до світової спільноти, виставляючи події як такі, що порушують принципи демократії щодо дотримання прав національної меншини
8. Всеукраїнська громадсько-політична та літературна газета "Кримська світлиця"	Газета висловлюється проти Російських імперських замахів у Криму, підкреслюючи законність дій правоохоронців під час розгону маніфестацій за підтримку Росії	Висвітлюють події з точки зору підкреслення незалежності від Росії та підтримання української національної ідеї	Підтримують суспільні сили з вираженою проукраїнською позицією й дають оцінки діям влади відповідно до того, наскільки вона захищає націоналістські інтереси	Підтримують суспільні сили, що мають виражену проукраїнську позицію і дають оцінки діям влади відповідно до того, наскільки вона захищає націоналістські інтереси	Висвітлюють дії ВВ залежно від того, наскільки вони захищають націоналістські інтереси	Дають оцінку діям влади залежно від належності до націоналістських інтересів українців
9. Газета "Слава Севастополя"	Позитивні висловлювання на адресу підготовки ВВ під час навчань, реклама ВВ, як місця служби	Підтримують провладну позицію у висвітлюванні подій	Підтримують провладну позицію у висвітлюванні подій	Підтримують провладну позицію у висвітлюванні подій	Підтримують і виправдовують дії ВВ	Підтримують і виправдовують дії ВВ

Продовження дод. А

1	2	3	4	5	6	7
10. Севастопольская газета	Висвітлювання функцій ВВ щодо охорони громадського порядку і функцій під час виборів тощо	Підтримують помірковану провладну позицію у висвітлюванні подій	Підтримують помірковану провладну позицію у висвітлюванні подій чи не дають оцінки події взагалі, ігнорують події	Підтримують провладну позицію у висвітлюванні подій чи не дають оцінки події взагалі, ігнорують події	Утримуються від оцінок дій ВВ	Утримуються від оцінок дій ВВ і влади узагалі
11. “Колесо” – городская еженедельная газета	Висвітлювання функцій ВВ щодо охорони громадського порядку. Критикують владу за використання образу загиблих військовослужбовців у власних цілях	Досить об’єктивно висвітлюють події, вказують на законність використання силових методів розв’язання конфлікту	Досить об’єктивно висвітлюють події, вказують на законність використання силових методів розв’язання конфлікту	Досить об’єктивно висвітлюють події, вказують на законність використання силових методів розв’язання конфлікту	Досить об’єктивно висвітлюють події, дають оцінку законності дій ВВ	Підтримують дії ВВ, проте можуть критикувати помилки влади щодо їх використання
12. Севастопольский меридиан	Висвітлювання функцій ВВ щодо охорони громадського порядку, висвітлюють функції ВВ під час виборів різного рівня	Висвітлюють події з точки зору інтересів соц.партії	Підтримують суспільні сили, що належать до соціалістів	Підтримують виступи сил, що діють в руслі соціалістичної ідеї й інтересів соц.партії	Підтримують виступи сил, що діють в руслі соціалістичної ідеї й інтересів соц.партії	Оцінюють дії влади залежно від того, наскільки були ураховані інтереси соц.партії
<i>Радіостанції та програми на них</i>						
1. Радіо “Мелодия” (100,6 FM): – Новости – ПрессОбзор	Огляд преси у будні. Висвітлення свіжої, цікавої та актуальної інформації	Об’єктивно висвітлюють актуальні питання, швидко реагують на події, що виникають	Чітке і швидке ознайомлення аудиторії з актуальною інформацією, що подається в пресі	Своєчасне і швидке висвітлення подій, що відображаються в пресі	Швидке висвітлення подій і констатація того, що відбувається в пресі	Адекватне всебічне висвітлювання подій у вигляді констатації

– Цитата недели	Висвітлення бурних політичних подій, підведення політичних висновків тижня	Адекватно і жваво висвітлюються політичні події, наводячи аргументи і факти	Адекватно і жваво висвітлюються політичні події, наводячи аргументи і факти	Тримають аудиторію в курсі всіх політичних подій, що відбуваються, наводять аргументи і факти	Швидко реагують на будь-які зміни у політичному житті, активно висвітлюються політичні події, безоціночна констатація фактів	Безоціночна констатація політичних подій
2. Радио Ассоль (104,8 FM): – Пульс города	Висвітлюються головні новини міста Сімферополя, події з життя громадян	Жваво висвітлюються основні події міста	Жваво висвітлюються основні події міста, зі спробою визначити реакцію громадян на те, що відбувається	Акцентують увагу більш за все на тих подіях міста, які отримали найбільшу реакцію населення. Тримаються осторонь від будь-яких оцінок правильності дій влади	Утримуються від будь-яких оцінок правильності дій влади. Тримають аудиторію в центрі подій, що відбуваються	Утримуються від будь-яких оцінок правильності дій влади. Спроби відвести увагу слухача від наслідків подій
3. Радио Крым: – Актуальная тема	Висвітлюються актуальні питання сіспульно- політичного життя українців	Швидко підхоплюють події, що відбуваються, але в їх висвітленні займають нейтральну позицію	Адекватно і жваво висвітлюються події, наводячи факти. Тримаються осторонь від оціночних суджень щодо правильності дій влади	Тримають слухача у центрі подій (констатація), утримуються від оціночних суджень щодо правильності дій влади	Тримають слухача в центрі подій (констатація). Займають нейтральну позицію, закликають слухачів дотримуватися закону	Адекватне усебічне висвітлювання подій у вигляді констатації

Продовження дод. А

1	2	3	4	5	6	7
4. Радиостанція “Транс-м-радио” (Крымская локальная FM-радиостанція 102,3 FM): – Факти	Висвітлюються головні новини сіспульно-політичного життя кримчан (політика, економіка, кримінал, культура, спорт)	Об’єктивно висвітлюються актуальні питання політики, економіки, криміналу. Спроба зайняти незалежну позицію	Швидке висвітлення подій і констатація того, що відбувається в регіоні	Швидке висвітлення подій і констатація того, що відбувається в регіоні. Тримують руку на пульсі, інформація постійно оновлюється	Тримують руку на пульсі подій, що відбуваються, інформація постійно оновлюється. Займають нейтральну позицію, закликають слухачів дотримуватися закону	Адекватне всебічне висвітлювання подій у вигляді констатації
5. Радіо ЕРА (Сімферополь 91,1 FM): – Віхи тижня – Від першої особи	Огляд сіспульно-політичного життя за тиждень, інтерактивне спілкування зі слухачами – оптимальна модель впливу на формування об’єктивного погляду на процеси, які оточують громадян Максимально різнобічний аналіз та інформування слухачів про певну подію політичного, економічного життя України. Запрошені	Акцентують увагу слухача на актуальних питаннях. Спроба сформувати у слухача різнобічний погляд на події, що відбуваються Швидке інформування радіослухачів про певну подію. Надають можливість	Тримують слухача у центрі подій, що відбуваються. Тримуються осторонь від оціночних суджень щодо правильності дій влади Різнобічний аналіз та інформування радіослухачів про певну подію.	Тримують слухача у центрі подій. Надають інтелектуальний розбір події, висвітлюють всі боки ситуації, що склалася Різнобічний аналіз та інформування радіослухачів про певну подію.	Тримують слухача у центрі подій. Надають інтелектуальний розбір події, висвітлюють всі боки ситуації, що склалася Різнобічний аналіз та інформування радіослухачів про певну	Спроба формування об’єктивного незалежного погляду на процеси, що оточують громадян Адекватне всебічне висвітлювання подій у вигляді констатації

1	2	3	4	5	6	7
– Розворот UA	<p>гості є або безпосередніми учасниками тієї чи іншої події, або людьми, від яких безпосередньо залежить ухвалення тих чи інших рішень державного значення. Слухачі можуть поставити свої запитання гостю “Від першої особи”</p> <p>Тематична програма, гостем якої може стати особа, політик, громадський діяч, який так чи інакше має відношення до резонансних подій та заяв</p>	<p>слухачам уключитися в подію, отримати відповіді на питання, що цікавлять і сформулювати свою незалежну думку</p> <p>Адекватне висвітлювання подій з акцентами на небезпеці подій, що відбуваються</p>	<p>Тримають слухача у центрі актуальних питань</p> <p>Адекватне висвітлювання подій з акцентами на небезпеці подій, що відбуваються</p>	<p>Тримають слухача у центрі актуальних питань</p> <p>Тримають слухача у центрі подій, надають аудиторії інформацію про події, що відбуваються “з перших вуст”</p>	<p>подію. Тримають слухача у центрі актуальних питань</p> <p>Тримають слухача у центрі подій, надають аудиторії інформацію про події, що відбуваються “з перших вуст”, акцентують увагу слухача на небезпеці подій і закликають дотримуватися закону</p>	<p>Тримаються осторонь від оціночних суджень щодо правильності дій влади</p>
– Родео	<p>Це зустріч у ранковому ефірі двох відомих політиків, науковців, громадських діячів з протилежними поглядами. Гостроти додає заздалегідь підготовлений гарячий коментар, здатний вибити “із сідла” найвправнішого</p>	<p>Звертають увагу слухача на гострі питання протистояння конфліктуючих сторін</p>	<p>Звертають увагу слухача на гострі питання протистояння конфліктуючих сторін</p>	<p>Активне залучення слухачів до обговорення актуальних питань з використанням різних засобів (гарячі коментарі, заяви тощо)</p>	<p>Тримають слухача у центрі подій. Загострення конфлікту серед учасників радіопередач, що представ-</p>	<p>Надають оцінку діям як влади у цілому, так і окремим особистостям, їх ролі в подоланні конфліктної ситуації</p>

1	2	3	4	5	6	7
– Соціум	<p>приборкувача слова. У другій половині програми до гарячої дискусії долучаються слухачі доводячи її майже до кипіння</p> <p>Це проект, який дає змогу громадянам бути активними у суспільно-політичному житті своєї держави. Різнобічно, із залученням громадської думки, висвітлює аспекти соціальної політики держави, активність у вирішенні соціальних проблем громадських і правозахисних організацій та соціальних служб. Програма має на меті долучити до обговорення й вирішення проблем українського суспільства соціально-активних верств населення, з'ясувати ставлення звичайних громадян до важливих і актуальних питань життя української громади і залучити їх до процесу розвитку громадянського</p>	<p>Швидко підхоплюють події, що відбуваються в суспільстві. Залучення до обговорення й вирішення актуальних питань соціально-активних верств населення</p>	<p>Різнобічний аналіз та інформування радіослухачів про певну соціальну подію. Тримають слухача у центрі актуальних питань</p>	<p>Різнобічний аналіз та інформування радіослухачів про певну соціальну подію. Тримають слухача у центрі актуальних питань</p>	<p>ляють різні сторони конфлікту, розширення конфлікту на інші сфери і аудиторії Тримають слухача у центрі подій. Надають інтелектуальний розбір події, висвітлюють всі боки ситуації, що склалася</p>	<p>Адекватне усебічне висвітлювання подій у вигляді констатації</p>

1	2	3	4	5	6	7
	суспільства. Аудиторія програми – суспільно-активні громадяни, які готові брати участь в розв’язанні соціальних проблем					
6. Радіо Мейдан – перша незалежна кримсько-татарська радіостанція (Сімферополь 102,7 FM)	Виходить в ефір на татарській мові					
<i>Телеканали та програми на них</i>						
1. НТН (Сімферополь) – Свідок – Агенти впливу	Висвітлюються найгучніші кримінальні події, що сталися в Україні, її столиці й в усьому світі, ведуть журналістські розслідування резонансних злочинів Висвітлюють неадекватну та недостойну поведінку правоохоронців (“сумлінні захисники”), звинувачують їх у недотриманні законності, бездіяльності та у зловживанні службовим	Висвітлення подій, кримінального характеру з використанням ефекту CNN (занурення в ситуацію з демонстрацією подій з ефектом очевидця) Загострюють увагу глядачів на фактах недостойної поведінки правоохоронців у минулому і актуальній ситуацій.	Висвітлення подій, що мають кримінальний характер з використанням ефекту CNN Загострюють увагу глядачів на фактах недостойної поведінки правоохоронців у минулому і	Висвітлення подій, що мають кримінальний характер з використанням ефекту CNN Загострюють увагу глядачів на фактах недостойної поведінки правоохоронців у минулому і актуальній	Аналіз законності дій протидіючих сторін. Висвітлення найбільш гострих конфліктів, їх причин і наслідків Згущення фарб під час висвітлення подій, прискіпливе ставлення до дій	Аналіз законності дій протидіючих сторін. Висвітлення найбільш гострих конфліктів, їх причин і наслідків Гостра постановка питань законності дій правоохоронних органів з явним

Продовження дод. А

1	2	3	4	5	6	7
	становищем, звинувачують правоохоронців у загибелі учасників карного процесу, критикують дії правоохоронців під час масових заворушень	Вишукування фактів незаконних дій правоохоронців	актуальній ситуацій. Вишукування фактів незаконних дій правоохоронців	ситуацій. Вишукування фактів незаконних дій правоохоронців	правоохоронців, перекручування фактів у гонитві за сенсацією	сподіванням на суспільний резонанс
2. Новий канал (Сімферополь) – Репортер	Висвітлюються останні новини України та світу: політика, економіка, культура та спорт	Адекватне усебічне висвітлювання подій у вигляді констатації	Адекватне усебічне висвітлювання подій у вигляді констатації	Адекватне усебічне висвітлювання подій у вигляді констатації	Адекватне усебічне висвітлювання подій у вигляді констатації	Адекватне усебічне висвітлювання подій у вигляді констатації
3. СТБ – Вікна - новини	Гостро, іноді іронічно висвітлюють події в тому числі й з участю правоохоронців, проте не схильні давати політичних оцінок їх діям (констатують факти)	Адекватно і жваво висвітлюються події, наводячи аргументи і факти	Надають інтелектуальний розбір події, висвітлюють всі складові конфліктної ситуації	Надають інтелектуальний розбір події, висвітлюють всі складові конфліктної ситуації	Адекватно оцінюють роль правоохоронців в у конфлікті й законність їх дій	Надають розбір конфліктної ситуації та її наслідки для політики, іміджу та економіки країни
4. ICTV – Надзвичайні новини	Висвітлюють резонансні злочини, ДТП, катастрофи. Відмінна риса програми – не просто констатація фактів, а аналіз ситуацій з позиції запобігання таким випадкам, поради телеглядачам про те, як не стати жертвою в подібних ситуаціях. Адекватно висвітлюють дії правоохоронців, даючи оцінки з точки зору їх відповідності закону	Адекватне висвітлювання подій з акцентами на небезпеці ситуацій, що склалися	Деталізоване висвітлювання подій з акцентами на небезпеці ситуацій, що склалися	Адекватно висвітлюють дії правоохоронців, даючи оцінки з точки зору їх відповідності закону	Наводять усі “за” та “проти” застосування силового розв’язання конфлікту, попередження щодо можливих негативних наслідків такого застосування	Наводять висновки щодо законності дій правоохоронців і безпеки у майбутньому повторення подібних подій, їх профілактики

Продовження дод. А

1	2	3	4	5	6	7
– Факти. Інформаційний випуск	Висвітлюють події в Україні та у світі, розглядаючи Україну частиною світу. Адекватне висвітлення діяльності правоохоронних органів (премія за висвітлювання роботи правоохоронців)	Адекватно висвітлюють події, звертають увагу на можливих варіантах розв'язання конфліктної ситуації	Адекватно висвітлюють події та роль правоохоронців у розв'язанні конфліктної ситуації, що загострюється	Адекватно висвітлюють події та роль правоохоронців у розв'язанні конфліктної ситуації, що загострюється	Висвітлюють події й дії правоохоронців, звертаючи увагу на сучасність в підході до розв'язання ситуацій силового протистояння	Аргументують дії правоохоронців та їх доцільність у ситуаціях, що склалися
5. “Интер – Крым ТВ” – Велика політика з Є.Кисельовим	Обговорюються найбільш актуальні загальнополітичні проблеми України. Висвітлюються позиції народних депутатів Верховної Ради України, які представляють різні парламентські фракції; представників Кабінету Міністрів України, керівників різних відомств, представників політичних сил, що не увійшли у нинішній склад Верховної Ради України; відомих публічних осіб, які представляють культуру, різні сектори економіки, спорт, шоу-бізнес, тощо	Детальне висвітлення події, обговорення причин і можливих наслідків для різних політичних сил та економіки країни	Висвітлення загострення протистояння конфліктуючих сил, прогнозування можливих шляхів розвитку події	Провокування конфлікту серед учасників телепрограми, що представляють сили задіяні в конфлікті. Висвітлення реального конфлікту інтересів протидіючих сторін	Загострення конфлікту серед учасників телепрограми, що представляють різні сторони конфлікту, розширення конфлікту на інші сфери та аудиторії	Надають оцінки подіям з точки зору законності, конституційності та дотримання норм демократії

Продовження дод. А

1	2	3	4	5	6	7
– Докладно 3...	Висвітлюють гучні політичні події, актуальні соціальні проблеми, історії про неординарних людей, долі й все, що на думку репортера, не може не хвилювати громадськість	Всебічно висвітлюють події, акцентуючи увагу на їх значенні для громадськості	Всебічно висвітлюють події, акцентуючи увагу на їх значенні для громадськості	Всебічно висвітлюють події, акцентуючи увагу на їх значенні для громадськості	Висвітлюють дії правоохоронців, оцінюючи їх з точки зору наслідків для громадянського суспільства у цілому та окремих особистостей	Надають оцінку діям як владі в цілому, так і окремим особистостям, їх ролі в подоланні конфліктної ситуації
– Подробиці (Подробиці тижня)	Висвітлюють події на Україні й у світі, роблять аналіз і прогноз розвитку ситуацій, що склалися на Україні.	Адекватне усебічне висвітлювання подій у вигляді констатації	Адекватне усебічне висвітлювання подій у вигляді констатації	Адекватне усебічне висвітлювання подій у вигляді констатації	Адекватне усебічне висвітлювання подій у вигляді констатації	Адекватне усебічне висвітлювання подій у вигляді констатації
6. Телекомпания ИТВ: – Актуальное интервью	Висвітлює думки різних політичних сторін з різних приводів. Аналізують гарячі теми, спірні моменти, переваги, плани та прогнози	Детально висвітлюють події, дотримуючись в оцінках провладної позиції	Наводять різні погляди на ситуацію, що сталася, проте надають перевагу провладній версії розгортання подій	Наводять різні погляди на ситуацію, що сталася, проте надають перевагу провладній версії розгортання подій і адекватності використання правоохоронців для підтримки суспільного порядку	Акцентують увагу на законності дій правоохоронців, аргументують необхідність цих дій	Аналізують події, що відбулися, притримуючись провладної версії

1	2	3	4	5	6	7
– Слово влади, пряма связь	Висвітлює різні політичні точки зору на основні питання політики, економіки, больові точки соціального життя, шляхи розв'язання проблем	Звертають увагу на гострі питання протистояння конфліктуючих сторін, проте притримуються провладної версії їх розгортання	Звертають увагу на гострі питання протистояння конфліктуючих сторін, проте притримуються провладної версії їх розгортання й готують суспільство до застосування правоохоронців для розв'язання конфлікту	Звертають увагу на гострі питання протистояння конфліктуючих сторін, проте притримуються провладної версії їх розгортання й готують суспільство до застосування правоохоронців для розв'язання конфлікту	Висвітлюють події та дії правоохоронців, аргументуючи необхідність їх використання	Аналізують події, що відбулися, надають оцінку діям правоохоронців, як представників влади
7. ГТРК “Крым”: – Новости “Пульс” – Диалог с властью в зеркале прессы	Оперативне висвітлювання актуальних подій в Україні та за її межами Організовує інтерактивний зв'язок з представниками кримської влади з будь-яких питань	Детально висвітлюють події, дотримуючись в оцінках провладної позиції Обговорюють ситуацію, що склалась й можливі сценарії її подальшого розвитку	Формують суспільну думку про можливість використання сил охорони правопорядку у розв'язанні конфліктної ситуації Звертають увагу на можливі негативні наслідки подій, що відбуваються	Обґрунтовують доцільність використання сил охорони правопорядку у розв'язанні конфліктної ситуації Обговорюють доцільність правоохоронців в умовах, що склалися	Аргументують необхідність застосування сили, законність використання сил охорони правопорядку Аргументують необхідність застосування сили, законність використання правоохоронців	Висвітлюють дії влади як такі, що укріплюють демократію в країні Оцінюють події з точки зору їх конституційності, демократичності, мають провладну позицію

1	2	3	4	5	6	7
<p>8. Черноморская ТРК: – Честно</p> <p>– Служба новостей “Волна”</p>	<p>Надаються гостросоціальні документальні репортажі на актуальні теми</p> <p>Висвітлює інформаційну картину дня</p>	<p>Детально висвітлюють події, що сталися, підкреслюючи усі “промахи” влади</p> <p>Коротко, але критично висвітлюють події</p>	<p>Висвітлюють події й вишукують всі недоліки у діях влади, ставлять під сумнів законність використання ВВ для охорони громадського порядку під час масових заворушень</p> <p>Акцентують увагу на можливості силового сценарію розв’язання конфлікту</p>	<p>Акцентують увагу на можливість силових дій правоохоронців, заздалегідь засуджуючи такі дії</p> <p>Висловлюють побоювання щодо силового розв’язання конфлікту, можливих жертв таких дій</p>	<p>Акцентують увагу на усіх актах силових дій правоохоронців, надаючи їм явну негативну оцінку</p> <p>Будь-які дії правоохоронців розглядаються, як такі, що придушують демократію</p>	<p>Звертаються до світової спільноти і суспільної думки із засудженням дій влади, звинувачують її у порушенні основ демократії</p> <p>Звертаються до суспільства з правовою оцінкою дій влади</p>
<p>9. Севастопольская РГТРК: – Час країни</p>	<p>Оперативне інформування про події та явища суспільно-політичного, економічного і правового життя України і Севастополя</p>	<p>Детально висвітлюють події, дотримуючись в оцінках провладної позиції</p>	<p>Формують суспільну думку про можливість використання сил охорони правопорядку в розв’язанні конфліктної ситуації</p>	<p>Обґрунтовують доцільність використання сил охорони правопорядку в розв’язанні виниклої конфліктної ситуації</p>	<p>Аргументують необхідність застосування сили, законність використання сил охорони правопорядку</p>	<p>Висвітлюють дії влади як такі, що укріплюють демократію в країні</p>

1	2	3	4	5	6	7
– За и против	Мотивами цієї програми є конфліктні правові ситуації, що складаються в місті, а сама передача носить правозахисний характер	Обговорюють події, що відбуваються з точки зору відповідності Конституції України	Зосереджуються на питаннях дотримання прав та свобод учасників конфлікту	Акцентують увагу на законності й конституційності дій правоохоронних органів	Висвітлюють всі аспекти порушення прав людини чи національної меншини. Засуджують дії опозиційних сил, що спровокували конфлікт	Дають оцінку діям конфліктуючих сторін з точки зору дотримання прав людини і демократії, дотримуючись в цьому разі провладної позиції
– Европейские ценности	Висвітлюються теми, що стосуються захисту прав людини на європейському рівні – від Європейського суду з прав людини до дій консалтингових фірм	Надають правову оцінку подіям, їх відповідності нормам демократії та світових еталонів прав і свобод людини	Аналізують можливі наслідки подій, що відбуваються для демократії та прав людини	Акцентують увагу на дотриманні прав людини за будь-якого варіанту вирішення конфлікту	Надають оцінку діям правоохоронців з точки зору світових еталонів силового розв'язання конфлікту	Звертаються до світових стандартів дотримання прав людини, надаючи оцінку діям влади, як таким, що відповідають демократичним основам
– Из первых уст	Спілкування в прямому ефірі з провідними місцевими політиками, управлінцями, які представляють різні сфери суспільного життя міста та регіону	Обговорюють ситуацію, що склалась та погляди різних місцевих політичних сил на можливі сценарії її подальшого розвитку	Звертають увагу на можливі негативні наслідки подій, що відбуваються для різних політичних сил і регіону в цілому	Обговорюють доцільність використання сил охорони правопорядку в умовах, що склалися й наслідки таких дій для різних політичних сил регіону	Аргументують необхідність застосування сили, законність використання сил охорони правопорядку	Організують обговорення подій з точки зору їх конституційності й дотримання демократії, укріплюють позиції влади у свідомості населення

1	2	3	4	5	6	7
10. ТРК Бриз ВМСУ: – Откровенный разговор – Новости ВМСУ	Обговорюються нововведення в систему права, їх доцільність, відповідність Конституції України Висвітлюються актуальні події в житті ВМСУ та інших силових структур	Обговорюють події, що відбуваються з точки зору відповідності Конституції України Обговорюють події з точки зору можливості застосування силових структур	Обговорюють можливість використання сил охорони правопорядку в розв'язанні ситуації, що склалась Акцентують увагу на досягненнях сучасної армії, міліції та ВВ	Оцінюють доцільність використання тих чи інших сил охорони правопорядку Обговорюють можливі сценарії силового способу розв'язання подібних конфліктів	Аргументують дії сил охорони правопорядку та влади Аргументують дії сил охорони правопорядку та влади. Дають оцінку професійності цих дій	Підкреслюють роль сил охорони правопорядку в українському суспільстві Висвітлюють сучасні засоби припинення масових заворушень та технічне оснащення
<i>Інтернет сайти</i>						
1. Виртуальный Крым http://www.allcrimea.net/	Досить жваво обговорюються політичні події й лідери. Використовується “регіоналами” для власної пропаганди. Досить часто висловлюється захоплення татарами, як організованою силою, що на відміну від росіян рішуче відстоюють свої права у маніфестаціях	Жваве обговорення подій, думок щодо їх причин і наслідків, але думки аудиторії сайту цілеспрямовано спрямовуються в прорегіональне русло. Утім, конфлікти з татарським населенням скоріше будуть замовчуватися	Формування позитивної думки аудиторії щодо використання сил охорони правопорядку у врегулюванні масових заворушень. Втім, конфлікти з татарським населенням скоріше будуть замовчуватися	Позиціонування використання сил охорони правопорядку як необхідної міри у вирішенні конфлікту. Втім, конфлікти з татарським населенням скоріше будуть замовчуватися	Активне спрямування обговорення подій і ролі сил охорони правопорядку в провладному руслі. (Конфліктам з татарами не буде надаватися широкий розголос, так як адміністратори сайту активно це контролюють	Висвітлювання використання сил охорони правопорядку як необхідної й законної міри. Адміністратори сайту активно контролюють тему стосунків з татарами

Продовження дод. А

1	2	3	4	5	6	7
2. Бизнес и политика http://business-politika.net/	Новини подаються в ярко вираженій проросійській спрямованості. Критикується поміркованість влади у вирішенні питання російської мови. Київ називається колонізатором Криму	Спрямування обговорення подій, що сталися, в проросійське русло	Стимулюють обговорення події з проросійських позицій. (Критикують дії влади у проросійських і підтримують в татарських питаннях)	Підсилюють увагу аудиторії сайту до питань, що пов'язані з інтересами російського населення тощо	Стимулюють обговорення дій сил охорони правопорядку в проросійському руслі	Використання подій для закріплення проросійських ідей у свідомості цільової аудиторії сайту
3. Новый Севастополь (независимая он-лайн газета) http://new-sebastopol.com/	Активно висвітлюють суспільно-політичне життя в регіоні, досить часто критикують дії й рішення влади. Правоохоронні органи хоч напряду і не критикуються, проте підкреслюється неефективність їх діяльності (всі висловлювання стосуються росту злочинності, незможі розкрити резонансні злочини тощо)	Активно обговорюються події, що сталися, поміркована критика дій влади	Підтримання активності аудиторії в обговоренні подій, що сталися. Критичне ставлення до можливості сил охорони правопорядку ефективно розв'язати конфліктну ситуацію	Подальша підтримка інтересу аудиторії сайту до події, формування критичних настроїв в аудиторії щодо дій правоохоронців	Стимулювання обговорення подій і акцентування негативних аспектів у діях правоохоронців	Використання подій, що сталися для формування установки в аудиторії сайту в слабкості вітчизняних правоохоронних органів
4. Симферополь online. Виртуальная Столица Крыма http://www.simf	У період влади "помаранчевих" аудиторія активно втягувалась в обговорення дій татар. Розпалювався конфлікт поміж татарами, росіянами та	Ненав'язливо надають для обговорення аудиторії теми конфліктів на національному	Досить м'яко підтримують інтерес аудиторії до подій, в яких загострено національне (та	Підтримують інтерес аудиторії до подій, в яких загострено національне (та релігійне) питання	Підтримують інтерес аудиторії до подій, в яких загострено національне (та	Використовують обговорення подій для посилення національної ворожнечі в

Продовження дод. А

1	2	3	4	5	6	7
eropol.org/modules/news	українцями. При регіоналах ворогом “призначили” євреїв. На сайті немає прямих негативних оцінок, але він формує установку на конфлікт серед кримчан на національному і релігійному підґрунті	(татарському чи єврейському) підґрунті	релігійне) питання		релігійне) питання	регіоні з ціллю відволікання уваги населення від питань економіки, незаконних землевідводів тощо
5. Форум Крым он-лайн http://online.crimea.ua/	На форумі активно підтримуються регіонами як під час виборів так і тепер. Є спроби надавання прямих негативних оцінок БЮТ	Організують обговорення подій із провладних позицій	Стимулюють обговорення подій із провладних позицій	Готують свідомість аудиторії до необхідності використання правоохоронців у розв’язанні конфлікту	Формують установки в аудиторії на правомірність використання правоохоронців у розв’язанні конфлікту	Використовують події та їх наслідки для формування в свідомості цільової аудиторії провладних установок
6. Крымский форум (Crimea-Board) http://crimea-board.net/	Гоняться за популярністю сайту, тому підтримують теми і про несправедливі дії татар, і російське питання, голодомор і нагородження Бендери	Висувають для обговорення актуальні суспільно-політичні події	Підтримують інтерес до подій, що можуть підвищити популярність сайту	Стимулюють активність в обговорені поданих тем (подій)	Акцентують увагу аудиторії сайту на тих чи інших деталях подій і ролі в них правоохоронців. Тенденція до перекручення подій	Активно використовують події для збільшення свого рейтингу
7. Forum.Crimea.ua http://www.forum.crimea.ua/	Політичні та соціальні теми обговорюються досить рідко за виключенням теми ісламістської загрози у Криму	Досить млява увага до подій суспільно-політичного життя, якщо вони не торкаються	Позитивне оцінювання можливості використання правоохоронних	Позитивні оцінки можливості використання в конфлікті на ісламському	Формування позитивного ставлення до дій правоохоронців, що захищають	Позитивна оцінка силових дій правоохоронців щодо

Продовження дод. А

1	2	3	4	5	6	7
		“ісламської загрози”	сил проти “ісламської загрози”, відсутність інтересу до інших суспільно-політичних подій	підґрунті силових структур країни	країну від “ісламської загрози”	“ісламської загрози”. Використання ідеї ісламської загрози, як фактора, що консолідує населення України і відволікає від інших соціальних і економічних проблем
Мобільні телефони	Спілкування з близькими людьми, друзями, товаришами по службі. Ділові контакти	Спілкування з близькими і друзями, які вказують тривогу щодо відряджень та висловлюють свої оцінки щодо подій, які відбуваються	Активне використання можливостей мобільного зв'язку як для дізнання через Інтернет про події в регіоні відрядження, так і можливостей отримання MMS і SMS-повідомлень від сторонніх людей з агітаційним змістом (відкрита та скрита реклама, погрози,	Активне використання можливостей мобільного зв'язку як для дізнання через Інтернет про події в регіоні відрядження, так і можливостей отримання MMS і SMS-повідомлень від сторонніх людей з агітаційним змістом (відкрита та скрита реклама, погрози, шантаж,	Не використовується	Близькі, друзі цікавляться подробицями подій, що відбувалися зі слів очевидця й надають свої оцінки діям правоохоронців, які можуть й образити, і підтримати

1	2	3	4	5	6	7
			шантаж, негативні висловлювання про представників влади тощо). Використання MMS – для отримання агітаційних плакатів, листівок та вибіркового фото з місць подій. Отримання чуток через спілкування мобільним телефоном з близькими людьми	негативні висловлювання про представників влади тощо). Використання MMS – для отримання агітаційних плакатів, листівок та вибіркового фото з місць подій. Отримання чуток через спілкування мобільним телефоном з близькими людьми		
Плакати	Активно не використовуються, але використовуються як соціальна та політична реклама для формування певних довготривалих установок	Навмисно не використовуються, але дають певний ефект у зв'язку з актуалізацією установок, що відповідають ситуації відрядження	Використовуються агітаційні біг-борди уздовж шляху слідування військовослужбовців до місця тимчасової дислокації (наклеювання плакатів на вікна авто і ж/д транспорту)	Використання агітаційних біг-бордів і плакатів у місцях доступних для перегляду (наклеювання плакатів на палатки, машини, паркани, розпис на стінах з балончиків)	Використання агітаційних біг-бордів і плакатів у місцях, доступних для перегляду (використання транспарантів)	Не використовуються

1	2	3	4	5	6	7
Листівки	Не використовуються, за випадком ситуацій, коли подіям передуює передвиборча агітація	Не використовуються, за випадком ситуацій, коли подіям передуює передвиборча агітація	Розкидаються в місцях прогнозованої появи військовослужбовців (на перонах вокзалів, біля громадських туалетів, біля кіосків та магазинів з їжею, водою та сигаретами)	Розкидаються в місцях прогнозованої появи військовослужбовців (на перонах вокзалів, біля громадських туалетів, біля кіосків та магазинів з їжею, водою та сигаретами)	Активно використовуються в місцях виконання військовослужбовцями СБЗ (кидають під ноги військовослужбовцям, намагаються засунути в руки, закинути у військову машину). Як листоноші для більшої ефективності можуть використовуватися діти, літні люди, служителі церкви	Не використовуються
Чутки	У суспільстві постійно курсують певні чутки, які формують відповідні довготривалі установки	У суспільстві постійно курсують певні чутки, які формують довготривалі установки	Цілеспрямовано використовують чутки	Цілеспрямовано використовують чутки	Можливості для використання чуток дещо зменшуються	Курсують залишкові нецілеспрямовані чутки
Населення	Нейтральне ставлення до правоохоронних органів	Нейтральне ставлення до правоохоронних органів	Ставлення може змінюватися відповідно до позиціонування	Ставлення може змінюватися відповідно до позиціонування	Населення займає споглядальну позицію	Певна частина населення на деякий час дистанціюється

Продовження дод. А

1	2	3	4	5	6	7
			правоохоронців (захисники-агресори)	правоохоронців (захисники-агресори)		від подій, що відбувалися, а інша – жваво обговорює пережиті події
Натовп	Відсутність натовпу	Відсутність натовпу	Населення, яке утворює натовп гіперболізує, відчуваємо агресію чи тривогу в ставленні до правоохоронців	Населення, яке утворює натовп гіперболізує, відчуваємо агресію чи тривогу в ставленні до правоохоронців	Підготовлений (такий, що піддався інформаційно-психологічному впливу) натовп діє агресивно (скандують, кидають каміння, використовують палки, дубини, гучномовці, викрикують образи тощо)	Частина учасників натовпу дистанціюється від пережитого досвіду, а частина – продовжує активні дії (розмови, звинувачення, непряма агресія)
Порушники	Негативне ставлення до правоохоронців (агресивне чи тривожне)	Негативне ставлення до правоохоронців (агресивне чи тривожне)	Посилення негативного ставлення до правоохоронців	Загострення негативного ставлення до правоохоронців	Підбурення учасників натовпу, масових безладів до порушень громадського порядку	Поширення чуток про перевищення правоохоронцями повноважень чи невинуваті дії насильницькі дії
Командири	Відповідно до поставлених функцій	Відповідно до поставлених функцій	Вплив командирів посилюється: вони здійснюють	Командири стають одним із основних джерел достовірної	Організують дії військовослужбовців, стають орієнтиром у	Надають необхідний аналіз подій, помилок,

1	2	3	4	5	6	7
			емоційну підтримку, надають необхідну і офіційну інформацію про подію, формують ставлення військовослужбовців до подій	інформації, здійснюють підтримку і мотивування військово-службовців	подіях, здійснюють підтримку, організують й активують протидію негативному інформаційно-психологічному впливу	підтримку в подоланні негативних станів
Військовий колектив	Відповідно до поставлених функцій	Відповідно до поставлених функцій	Роль колективу підсилюється, він згуртовується, виробляється певна загальна думка щодо подій і ролі військовослужбовців у них	Колектив стає єдиним безпечним оточенням, його думка набуває значущості для безпеки фізичної й психічної. Зростає довіра до членів колективу	Важливим стає "почуття ліктя", колективна думка підкорює собі індивідуальну. Довіра інформації, що повідомляється товаришами	Підвищується згуртованість й довіра товаришам та взаємопідтримка
Родина, друзі, товариші	Відповідно до стосунків, що склалися	Висловлюється тривога за життя та здоров'я військовослужбовців або осуджуються їх дії	Можуть надавати підтримку чи дезорганізувати та засуджувати через використання мобільного зв'язку	Можуть надавати підтримку чи дезорганізувати та засуджувати через використання мобільного зв'язку	Родина та друзі відходять на другий план порівняно з обов'язком	Довіра і стосунки з друзями залежить від їх ролі в критичній ситуацій

Закінчення до д. А

Погрози, шантаж	Не використовуються, крім випадків спілкування з радикальними силами і злочинними угрупованнями	Не використовуються	Використовуються непрямі погрози і шантаж через мобільний зв'язок та близьке оточення	Використовуються непрямі погрози і шантаж через мобільний зв'язок та близьке оточення	Пряме використання погроз та шантажу, в тому числі провокаційного характеру	Не використовуються
-----------------	---	---------------------	---	---	---	---------------------

АНКЕТА

вивчення інформаційно-психологічного впливу на особовий склад
ВВ МВС України під час виконання службово-бойових завдань

Шановний військовослужбовець внутрішніх військ!

Проводиться соціально-психологічне дослідження думки військовослужбовців внутрішніх військ МВС України з метою вивчення й аналізу проблеми інформаційно-психологічного впливу на особовий склад під час виконання службово-бойових завдань. Від Вашої відвертості та чесності буде залежати об'єктивність дослідження.

Заповнити анкету нескладно: уважно прочитайте запитання та варіанти відповідей, потім виберіть й обведіть колом відповідну літеру або декілька літер із варіантом відповіді, які Ви вважаєте вірними. Дякуємо за співпрацю!

1. Ваш вік: _____
2. Військове звання: _____
3. Термін проходження Вашої військової служби:
  - а) до 6 місяців;
  - б) від 6 місяців до 1 року;
  - в) від 1 до 3 років;
  - г) до 5 років;
  - д) до 10 років;
  - е) до 15 років;
  - ж) до 20 років;
  - з) до 25 років;
  - к) понад 25 років.

4. Які з нижче указаних джерел інформації впливали на Вас (Вашу свідомість)?

Джерела впливу	Рівень інформаційно-психологічного впливу на Вашу свідомість
1	2
Президент, Адміністрація Президента України	а) не вплинуло б) незначно вплинуло в) вплинуло г) значно вплинуло
Уряд України, Міністерство внутрішніх Справ	а) не вплинуло б) незначно вплинуло в) вплинуло г) значно вплинуло
Командування ВВ МВС України	а) не вплинуло б) незначно вплинуло в) вплинуло г) значно вплинуло
Проурядові політичні партії та рухи	а) не вплинуло б) незначно вплинуло в) вплинуло г) значно вплинуло
Опозиційні політичні партії та рухи	а) не вплинуло б) незначно вплинуло в) вплинуло г) значно вплинуло

Продовження дод. Б

1	2
Релігійні організації	а) не вплинуло б) незначно вплинуло в) вплинуло г) значно вплинуло
Командування військових частин	а) не вплинуло б) незначно вплинуло в) вплинуло г) значно вплинуло
Військовий колектив	а) не вплинуло б) незначно вплинуло в) вплинуло г) значно вплинуло
Родина	а) не вплинуло б) незначно вплинуло в) вплинуло г) значно вплинуло
Друзі	а) не вплинуло б) незначно вплинуло в) вплинуло г) значно вплинуло
Населення	а) не вплинуло б) незначно вплинуло в) вплинуло г) значно вплинуло
Масові скупчення людей	а) не вплинуло б) незначно вплинуло в) вплинуло г) значно вплинуло
Порушники громадського порядку	а) не вплинуло б) незначно вплинуло в) вплинуло г) значно вплинуло

5. Які з нижче указаних комунікативних каналів інформації впливали на Вас (Вашу свідомість)?

Канали впливу	Рівень інформаційно-психологічного впливу на Вашу свідомість
Телебачення	а) не вплинуло б) незначно вплинуло в) вплинуло г) значно вплинуло
Радіомовлення	а) не вплинуло б) незначно вплинуло в) вплинуло г) значно вплинуло
Преса (газети, журнали)	а) не вплинуло б) незначно вплинуло в) вплинуло г) значно вплинуло

Закінчення дод. Б

1	2
Наочні форми	а) не вплинуло б) незначно вплинуло в) вплинуло г) значно вплинуло
Інтернет	а) не вплинуло б) незначно вплинуло в) вплинуло г) значно вплинуло
Телефон	а) не вплинуло б) незначно вплинуло в) вплинуло г) значно вплинуло
Листування	а) не вплинуло б) незначно вплинуло в) вплинуло г) значно вплинуло
Міжособистісне спілкування	а) не вплинуло б) незначно вплинуло в) вплинуло г) значно вплинуло
Невербальне спілкування	а) не вплинуло б) незначно вплинуло в) вплинуло г) значно вплинуло

6. Який вплив на Вас та на результати виконання СБЗ здійснили (якщо таке було) чутки?

- а) не вплинуло;
- б) незначно вплинуло;
- в) вплинуло;
- г) значно вплинуло.

7. Що найбільше вплинуло на результат виконання службово-бойового завдання?

- а) аргументованість інформації, що доводилася;
- б) емоційність;
- в) мотивація щодо успішного виконання СБЗ;
- г) об'єктивність та достовірність інформації, що доводилася.

Анкета вивчення морально-психологічного клімату у військових підрозділах, частинах ВВ МВС України

Анкета

Шановний військовослужбовець внутрішніх військ!

Науково-дослідний центр Академії ВВ МВС України проводить дослідження соціально-психологічних процесів і явищ у Вашому колективі з метою поліпшення морально-психологічного клімату, формування сприятливих міжособистісних відносин, удосконалення управлінської діяльності, зміцнення військової дисципліни і організованості. Заповнити анкету нескладно: уважно прочитайте питання анкети і варіанти відповідей, потім виберіть й обведіть колом відповідний номер, букву або кілька букв, які Ви вважаєте вірними. Якщо жодна із запропонованих відповідей Вас не задовольняє, запропонуйте свою в графі “інше”. Щоб у Вас була можливість висловитися з максимальною відвертістю, анкета заповнюється анонімно. Відомості, отримані під час дослідження, будуть використані тільки в узагальненому вигляді.

Дякуємо за співпрацю!

1. Оцініть, будь-ласка, задоволеність службою у Вашому підрозділі, частині:

- 5 – повністю задоволений;
- 4 – скоріше задоволений, ніж ні;
- 3 – важко відповісти;
- 2 – скоріше незадоволений, ніж задоволений;
- 1 – повністю незадоволений.

2. Як, на Вашу думку, за останній час змінилася діяльність Вашого підрозділу, частини:

- a) в основному поліпшилася;
- b) скоріше поліпшилася, ніж ні;
- c) залишилася без змін;
- d) в основному погіршилася.

Вкажіть, на Вашу думку, яка основна причина _____

3. Які особливості служби у підрозділі, частині являють для Вас найбільшу складність?

Відмітьте, будь ласка, не більше трьох пунктів:

- a) слабка матеріально-технічна забезпеченість;
- b) висока інтенсивність службової діяльності;
- c) великий об'єм регламентуючих службових документів;
- d) відсутність допомоги з боку більш досвідчених військовослужбовців;
- e) виконання функцій, що не є властивими;
- f) погані можливості просування по службі;
- g) небезпека для життя й здоров'я;
- h) погані відносини з командуванням підрозділу, частини;
- i) незадовільний морально-психологічний клімат у колективі;
- j) негативне ставлення до Вашої служби з боку близьких та родичів;
- k) сімейно-побутові проблеми;
- l) несвоєчасна виплата грошового забезпечення.

Інше (вкажіть, що саме) _____

4. Оцініть, будь ласка, обсяг Вашого службового навантаження:

5 – обсяг службового навантаження є достатнім, я задоволений обсягом службового навантаження;

4 – обсяг службового навантаження є дещо збільшеним, я не встигаю добре відпочити;

Продовження дод. В

3 – важко оцінити;

2 – обсяг службового навантаження є досить значним, я не встигаю добре відпочити і приділяю недостатньо уваги своїм близьким;

1 – обсяг службового навантаження є дуже збільшеним, я відчуваю себе зовсім виснаженим і знесиленим.

5. В якій мірі Вас задовольняють морально-побутові і соціальні умови? (поставте знак „+” у потрібній колонці):

Умови	Повністю	Частково	Не задовольняють
Розмір грошового утримання			
Житлово-побутові умови			
Медичне обслуговування			
Організація дозвілля			

6. Яка Ваша забезпеченість житлом:

- власна квартира;
- службова квартира;
- гуртожиток;
- наймана квартира;
- житло батьків, родичів.

Інше (укажіть, що саме) _____

7. Плата за житло становить – _____ грн.

8. Чи отримуєте ви компенсацію за піднайом житла:

- так;
- ні.

Якщо ні, то укажіть, чому _____

9. Вкажіть, будь ласка, середньомісячний дохід на одного члена Вашої сім'ї:

- до 500 грн.;
- 500 – 600 грн.;
- 600 – 700 грн.;
- 700 – 800 грн.;
- 800 – 900 грн.;
- більше, ніж 900 грн.

10. Оцініть, будь-ласка, рівень військової дисципліни у вашому підрозділі, частині за п'ятибальною шкалою (5 балів – максимальна оцінка, а 1 бал – мінімальна оцінка).

5	4	3	2	1
---	---	---	---	---

11. Чи доводилося Вам бувати у ситуаціях, коли керівництво ставило Вас в умови, що змушували йти на порушення законності й дисципліни:

- часто;
- рідко;
- ніколи.

12. Чим, на Вашу думку, можна пояснити наявність фактів порушення законності та військової дисципліни у Вашому підрозділі, частині:

- слабким контролем з боку командування підрозділу, частини;
- слабким контролем з боку безпосереднього керівника;

Продовження дод. В

16. Охарактеризуйте Ваші взаємовідносини із товаришами по службі:

- a) підтримую дружні взаємовідносини з усім колективом;
- b) підтримую дружні взаємовідносини тільки з вузьким колом товаришів по службі;
- c) взаємовідносини із товаришами по службі частіше є напруженими;
- d) із товаришами по службі поводжуся холодно, байдуже.

Інше (вказіть, що саме) _____

17. Які, на Вашу думку, існують причини виникнення конфліктів у Вашому колективі:

- a) надмірне службове навантаження;
- b) порушення дисципліни військовослужбовцями;
- c) особистісні якості військовослужбовців;
- d) низький культурний рівень військовослужбовців;
- e) негативний характер службових і міжособистісних відносин між військовослужбовцями;
- f) відсутність заходів щодо розвитку згуртованості колективу, навичок з попередження та розв'язання конфліктних ситуацій;
- g) не пропорційний розподіл обов'язків між товаришами по службі;
- h) неправильне використання заходів заохочення та покарання з боку керівництва;
- i) погані умови праці.

Інше (укажіть, що саме) _____

18. Що, на Вашу думку, потрібно зробити для покращення морально-психологічного клімату в колективі? _____

19. Прочитайте й оцініть, будь ласка, командування Вашого підрозділу, частини. Для цього навпроти кожного з 9 тверджень поставте оцінку від 1 до 5, де 5 – це максимальна оцінка, а 1 – мінімальна оцінка.

№	Твердження	Оцінка
1.	Принципові, відповідальні, чесні, віддані справі	
2.	Підтримують творчі ідеї	
3.	Вміють прислухатися до критики	
4.	Здатні підтримувати дисципліну	
5.	Кваліфіковані фахівці, здатні планувати роботу, вирішувати необхідні службові завдання	
6.	Стиль роботи керівництва позитивно впливає на психологічний клімат у колективі	
7.	Вміють ефективно спілкуватися, працювати з людьми	
8.	Вміють навчати та виховувати підлеглих	
9.	Турботливо і уважно ставляться до співробітників	

Інше (укажіть, що саме) _____

20. Чи можете Ви розповісти керівництву про свої проблеми:

- a) так;
- b) ні.
- c) тільки поза службою.

Інше (укажіть, що саме) _____

Продовження до д. В

21. Яке ставлення до товаришів по службі є характерним для командування Вашого підрозділу, частини:

- a) добре володіє станом справ, що склався в колективі та вміє позитивно впливати на ситуацію;
- b) ставлення до товаришів по службі нестійке, залежить від настрою;
- c) ставиться до підлеглих упереджено, чинить негативний психологічний тиск, провокує конфлікти;
- d) проявляє байдужість до своїх службових обов'язків і товаришів по службі.

22. Оцініть, будь ласка, як часто у Вашому підрозділі, частині проводяться наступні заходи (поставте знак “+” у потрібній колонці):

№	Заходи	Постійно	Часто	Іноді	Рідко	Ніколи
1	Інструктажі перед заступанням на чергування, службу					
2	Заняття з бойової та спеціальної підготовки					
3	Заняття з гуманітарної підготовки					
4	Психологічні лекторії					
5	Загальні збори особового складу					
6	Засідання ради офіцерів (прапорщиків)					
7	Спільний відпочинок					
8	Інформування щодо ситуації в державі, світі					

23. Чи бачите Ви перспективу свого службового росту:

- a) так;
- b) не бачу зовсім;
- c) бачу, але не найближчого часу;
- d) важко відповісти.

24. Що, на вашу думку, найбільш сприяє просуванню по службі:

- a) професійні якості;
- b) особистісні якості;
- c) зв'язки;
- d) гроші;
- e) збіг обставин.

Інше (укажіть, що саме) _____

25. Якщо б Вам представили право вибору, Ви б залишились для подальшого проходження служби у своєму підрозділі, своїй частині чи перевелись би до іншого підрозділу, частини:

- a) так, я б залишився для подальшого проходження служби у своєму підрозділі, своїй частині;
- b) я б залишився для подальшого проходження служби у своїй частині, але в іншому підрозділі;
- c) я б перевівся до іншої частини.

Укажіть, будь ласка, основну причину переведення _____

26. Як Ви узагалі ставитеся до перспектив своєї подальшої служби у внутрішніх військах?

- a. Буду продовжувати служити:
  - 1 – до досягнення граничного віку;

- 2 – до отримання права на пенсію;
 3 – до отримання житла.
- в. Буду звільнятися:
 4 – з закінченням терміну контракту;
 5 – за першої можливості;
 6 – за орг. штатними заходами;
 7 – якщо не збільшать грошове забезпечення протягом року;
 8 – якщо не зміниться відношення командирів до підлеглих;
 9 – якщо не буде перспективи отримати житло.
- с. Інше:
 10 – ще не вирішив остаточно;
 11 – важко відповісти.

27. Нижче наведені твердження, що характеризують службу у внутрішніх військах. Прочитайте й оцініть, в якій мірі кожне з них відноситься до обраної Вами професії. Для цього навпроти кожного з 15 тверджень поставте оцінку від 1 до 5, де 5 – це максимальна оцінка, а 1 – мінімальна оцінка.

№	Твердження	Оцінка
1.	Приносить користь людям	
2.	Дає можливість мати зброю як гарантію особистої безпеки	
3.	Є творчою	
4.	Передбачає високе почуття відповідальності	
5.	Дозволяє мати додатковий заробіток	
6.	Дає можливість отримати правові знання	
7.	Пов'язана із захистом закону	
8.	Дозволяє придбати корисні зв'язки	
9.	Дає можливість реалізувати свої здібності	
10.	Забезпечує порядок у державі і безпеку громадян	
11.	Дозволяє завжди виходити переможцем із будь-яких конфліктів	
12.	Дозволяє постійно удосконалюватися	
13.	Дозволяє особисто брати участь в зниженні рівня злочинності	
14.	Не зв'язує моральними нормами	
15.	Наділяє знаннями і життєвим досвідом	

28. Що, на Вашу думку, потрібно зробити для покращення діяльності підрозділу, частини?

Укажіть, будь ласка, деякі дані про себе!

Укажіть, будь ласка, до якої категорії
 військовослужбовців Ви відноситься:
 1 – офіцер;
 2 – прапорщик, військовослужбовець за
 контрактом;
 3 – військовослужбовець строкової служби.
 Вислуга років, яку Ви маєте:
 1 – до 5 років;
 2 – 5-10 років;
 3 – 11-15 років;
 4 – 16-20 років;
 5 – 21-25 років;
 6 – більше 25 років.

Ваш вік:
 1 – до 25 років;
 2 – 25-34 років;
 3 – 35-44 років;
 4 – 45-55 років;
 5 – більше 55 років.
 Склад Вашої сім'ї:
 1 – 1 чоловік;
 2 – 2 чоловіки;
 3 – 3 чоловіки;
 4 – 4 чоловіки;
 5 – 5 чоловік;
 6 – більше ніж 5 чоловік.

**Вивчення існуючих можливостей НППВ з боку протидіючих сил
на військовослужбовців внутрішніх військ під час виконання СБЗ
у кризових ситуаціях у разі загального масованого НППВ
(на прикладі СБЗ з охорони громадського порядку у ході проведення
виборів Президента України у 2004 році)**

З урахуванням аналізу наукової літератури про особливості НППВ нами було розглянуто найбільш значущі аспекти виконання СБЗ з охорони громадського порядку під час виборів Президента України у 2004 році з метою визначення існуючих можливостей для НППВ на військовослужбовців внутрішніх військ МВС України. По суті, психологічну теорію було накладено на ситуацію виконання професійних функцій військовослужбовцями внутрішніх військ МВС України під час виборів Президента країни. До участі в дослідженні запрошувалися лише офіцери, що приймали участь в цих заходах. Питання анкетування були спрямовані на визначення суб'єктивного сприймання самої ситуації виконання СБЗ під час здійснення інтенсивного і різнобічного НППВ. Як значущі аспекти виконання СБЗ з охорони громадського порядку під час виборів Президента бралися такі:

- загальна оцінка військовослужбовцями існуючої системи охорони громадського порядку під час проведення виборів Президента України;
- оцінка військовослужбовцями організації, завдань, форм і методів службово-бойової діяльності внутрішніх військ щодо забезпечення громадського порядку на різних етапах виборів Президента;
- специфіка взаємодії внутрішніх військ з іншими правоохоронними органами;
- наявність якісного озброєння та спеціальних засобів;
- мотивація до успішного виконання СБЗ (матеріальне та моральне заохочення);
- морально-психічний стан окремих військовослужбовців і стан військових колективів;
- знання з психології натовпу і психології впливу;
- об'єктивність й достовірність інформації, що повідомляється;
- специфіка взаємодії внутрішніх військ з громадянами;
- засоби НППВ на військовослужбовців під час виконання СБЗ, такі як ЗМІ, музика, колірна гама, наочна агітація, скандування, чутки, образи та інше;
- можливі труднощі під час припинення масових заворушень суспільно-політичного характеру;
- основні й типові труднощі, з якими стикаються військовослужбовці під час виконання СБЗ;
- заходи, знання й вміння, які вважаються військовослужбовцями необхідними для вдосконалення існуючої системи охорони громадського порядку, зокрема під час проведення виборів Президента.

Через те, що законодавство покладає функцію підтримання морально-психологічного стану та організації протидії інформаційно-психологічного впливу на особовий склад під час охорони громадського порядку в разі масових заходів на начальників військового патруля (Наказ № 521 від 05.07.2005 “Про затвердження Тимчасового положення про організацію служби спеціальних моторизованих військових частин міліції, військових частин спеціального призначення та підрозділів оперативного призначення внутрішніх військ МВС України” п. 6.2.2.2), то саме вони найбільш здатні до рефлексії цього впливу. Отже, у дослідженні взяла участь саме ця категорія військовослужбовців у кількості 62-х осіб.

Продовження до д. Г

Дослідження було пов'язано із виділенням будь-яких (навіть малоймовірних) можливостей для здійснення НППВ на військовослужбовців із боку протидіючих сил.

Розглянемо, які можливості для здійснення НППВ приховані в різних аспектах виконання СБЗ під час виборів Президента України.

Одним із важливих аспектів виконання СБЗ з охорони громадського порядку під час виборів Президента є загальна оцінка військовослужбовцями існуючої системи охорони громадського порядку у ході проведення виборів Президента. Для обрахунку того, як цей аспект позначається на схильності військовослужбовців до НППВ нами проаналізовано відповіді на таке запитання: “Проаналізуйте і оцініть, будь ласка, сильні та слабкі сторони існуючої системи охорони громадського порядку під час виборів Президента України”. Наведемо приклади отриманих відповідей:

- юридична незахищеність під час служби;
- підпорядкованість різним організаціям, гілкам влади;
- нерішучість;
- наявність сил, що виконують до кінця свої обов'язки (спецпідрозділи внутрішніх військ);
- відсутність політики – сильні сторони організації;
- недостатня розробленість проблеми психологічного впливу на натовп з метою припинення їх агресивних дій;
- відсутність будь-якої взаємодії з ОВС, спільно з якими виконуються завдання з охорони громадського порядку, а також слабка взаємодія з внутрішніми військами інших ТрК;
- корупція на усіх рівнях влади правоохоронних органів;
- відсутність самостійності прийняття рішень в складних ситуаціях, але якщо виникають проблеми, то внутрішні війська з'являються першими;
- існуюча система охорони громадського порядку не здатна функціонувати у повному обсязі через недосконалість й недостатність нормативно-правової бази, недостатнє забезпечення виконання СБЗ;
- важко оцінити;
- не замислювався над питанням у широкому розумінні;
- до сильних сторін відноситься те, що 100 % виборчих дільниць охороняються представниками МВС, що забезпечує нормальне і стабільне проведення голосування, постійний контроль певних осіб, які проводять вибори; до слабких сторін відноситься неналежне ставлення деяких осіб на виборчих дільницях до виконання своїх обов'язків.

Аналіз отриманих відповідей виявляє такі можливості для здійснення НППВ на військовослужбовців з боку протидіючих сторін.

1. Військовослужбовці scuті в своїх діях через те, що бояться юридичної (кримінальної) відповідальності (40,32 % відповідей військовослужбовців). Вони погано собі уявляють свої повноваження під час виборів, особливо ті, які стосуються прав виборців. Досить популярні в ЗМІ висловлювання, що силові структури порушують права людей на свободу волевиявлення, призводять до страху помилитися й потрапити під кримінальну відповідальність. В цьому разі, іноді страх пов'язаний не з усвідомленням неправоти своїх дій, а з острахом показового покарання, що виникає на тлі компромісів військового керівництва політичним маніпуляціям, на тлі сприйняття слабкості й залежності військового керівництва.

2. Особисте ставлення військовослужбовців до виконання своїх обов'язків (22,58 %). Знання того, що їх робота є потрібною, цінною, правильною, надає впевненості та є профілактикою деструктивного впливу. У багатьох військовослужбовців у зв'язку із зміною законодавства (2005 р.), яке дещо зблизило функції внутрішніх військ і міліції, сформувалося

Продовження дод. Г

уявлення про втрату внутрішніми військами своєї самотності (сприйняття себе як “молодшого брата” міліції), відчуття непотрібності. Такі відчуття у військовослужбовців є сприятливим ґрунтом для маніпулювання ними.

3. Слабкі уявлення про неагресивні, пасивні способи протистояння натовпу під час масових заворушень (17,74 %). Небажання й побоювання застосовувати негуманні дії до неасоціальних осіб. Існуюча система морально-психологічної підготовки військовослужбовця заохочує розвиток таких вольових якостей як рішучість та сміливість, що засновані на збудженні нервових процесів, але у цьому випадку більш адекватною була б така вольова якість як витримка, що заснована на гальмуванні нервових процесів. Так, стояння в оточенні з величезним скупченням людей давалося військовослужбовцям непросто. Самі військові боялися, що властива молодим людям (курсантам і солдатам) гарячість зробить їх чутливими до провокацій.

4. Під час виборів ще більш гострим стає питання щодо підпорядкованості внутрішніх військ і взаємодії з іншими силовими структурами, особливо, якщо керівництво має інші погляди на необхідність тих чи інших дій з охорони громадського порядку. В таких умовах керівництво нерідко приймає компромісні рішення, які є не завжди адекватними ситуації. У військовослужбовців виникає відчуття некомпетентності, заплітенованості керівництва, недовіри суміжникам (14,52 %). Саме у ситуації плутанини і недовіри посилюється можливість виникнення НППВ на військовослужбовців з боку протидіючих сторін.

5. Нечіткість розподілу обов’язків між різними ТрК, ОВС (11,29 %). Нечіткість в розподілі функцій веде до недобросовісності у виконанні поставлених завдань, до перекидання відповідальності. В свою чергу, можливість перекинути відповідальність може призводити до виконання функцій з охорони громадського порядку не в повному обсязі.

Наступним питанням дослідження була оцінка військовослужбовцями організації, завдань, форм і методів службово-бойової діяльності внутрішніх військ щодо забезпечення громадського порядку під час масових заходів. Досліджувалися відповіді офіцерів на таке питання: “Оцініть і проаналізуйте, будь ласка, організацію, завдання, форми і методи службово-бойової діяльності внутрішніх військ щодо забезпечення громадського порядку на різних етапах виборів Президента України”. Наведемо деякі варіанти відповідей:

- хороша організація; внутрішні війська з покладеними на них завданнями під час виборів Президента упоралися добре;
- відмінно щодо бойової служби та організації та незадовільно щодо розміщення окремих частин;
- вважається доцільним не нагнітати ситуацію й не змушувати командирів випрошувати в УМВС в областях залучення особового складу до охорони виборчих дільниць, бюлетенів тощо;
- велика вірогідність отримання психотравм військовослужбовцями під час виконання СБЗ;
- внутрішні війська відповідально поставилися до виконання СБЗ під час виборів Президента;
- в цілому відповідає вимогам;
- внутрішні війська під час виборів Президента організують службу шляхом патрулювання в районах виборчих дільниць, виставлення оточення в певних районах. Залежно від поведінки населення, методи і форми діяльності внутрішніх військ можуть бути різними: звичайними або посиленними, посередніми або агресивними.

Аналіз відповідей офіцерів щодо вищезгаданого питання показав, що вірогідними є такі можливості здійснення НППВ з боку протидіючих сил на військовослужбовців внутрішніх військ МВС України.

1. Військовослужбовці досить загально оцінюють існуючу систему охорони громадського порядку (62,90 %), хоча і виділяють в своїх оцінках окремо оцінку бойової

Продовження дод. Г

служби, оцінку організації в цілому, оцінку розміщення окремих частин (поселення, харчування, забезпечення фізіологічних і гігієнічних потреб), оцінку ситуації несення служби (рівень небезпеки, можливість психотравм). Утім, у відповідях обстежуваних, не дивлячись на диспозицію (умови запитання), немає вказівок на конкретні особливості виконання завдань, методи і т.д. Така узагальненість може свідчити про емоційність оцінки, про слабку роль аналізу в оцінці всіх, що склалися на той момент обставин, а також про слабку рефлексію. Як наслідок, виникає можливість виникнення ситуації, коли одна негативна емоція накладає відбиток на оцінку всієї системи. У таких умовах просте маніпулятивне загострення уваги на виниклих труднощах викликали у деяких військовослужбовців відчуття того, що вся їх діяльність організована погано, що їх просто “пригнали” на місце несення служби і нікому немає справи до їх проблем. Так, виникають образи, недовіра керівництву, відчуття непотрібності – все це є сприятливим ґрунтом для підриву морально-психічного стану військовослужбовців.

2. Під час масового характеру заворушень й використання протидіючою стороною ефектів натовпу важливим стає вміння оперативних начальників та командирів підрозділів розраховувати необхідну кількість особового складу для виконання СБЗ з охорони громадського порядку, продумування шляхів швидкого введення потрібної кількості з резерву та відводу надлишків, рівня активності (агресивності) їх протидії натовпу (43,54 % відповідей). Адже натовп легко переконати, що велика кількість військовослужбовців є загрозою, так само як і мала їх кількість може сприйматися як “легка жертва”. Невиправдана кількість військовослужбовців, їх екіпірування, забезпечення спец. засобами і технікою – все це може бути сприятливим ґрунтом для маніпулювання натовпом організаторами масових заходів.

Ще одним аспектом, що досліджувався, стала специфіка взаємодії внутрішніх військ МВС України з іншими правоохоронними органами. Для обрахунку можливостей, які цей аспект надає для маніпуляторів протидіючої сторони, було проаналізовано відповіді військовослужбовців на таке питання: “Проаналізуйте і оцініть, будь ласка, специфіку взаємодії внутрішніх військ з іншими правоохоронними органами”. Наведемо приклади відповідей обстежуваних:

- специфіка у тому, що внутрішні війська сприймають як додаткову силу, як “молодшого брата” міліції й часто з думкою внутрішніх військ не рахуються;
- органи внутрішніх справ і внутрішні війська МВС України – це різні організації й не може бути ніякої взаємодії;
- ОВС, де можуть там і підставляють, говорять одне, а роблять інше. На рівні міських відділень міліції все залежить від керівництва;
- необхідно спеціально створити групи фахівців для вирішення таких завдань: здійснення психологічного впливу на натовп; запобігання (профілактика) або надання допомоги військовослужбовцям у разі отримання психотравм;
- взаємодія була відсутня на рівні військових частин – підрозділів ОВС;
- тісна співпраця;
- не розумію, які стосунки можуть бути у внутрішніх військ з політизованими правоохоронними органами;
- система взаємодії між внутрішніми військами і деякими правоохоронними органами ускладнена діями політичних лідерів;
- взаємодія має бути гарно організованою і з ОВС, і з МНС, і з СБУ, а також іншими силовими структурами;
- для більш якісного виконання СБЗ необхідно працювати спільно із співробітниками ОВС або посилюючи військовослужбовцями наряди ОВС;
- внутрішні війська під час виборів взаємодіють з ОВС міста, району, з виборчими комісіями, з представниками влади та ін.

Аналіз зазначених відповідей указав на наявність таких можливостей для здійснення НППВ на військовослужбовців внутрішніх військ.

1. Прийняття на себе ролі “молодшого брата” ОВС (37,10 %). Подібна установка знижує кооперацію, якість взаємодії, виникає конкуренція, прагнення довести і навіть протиставити себе, як військовослужбовця, міліціонерам. У такій ситуації окремі військовослужбовці можуть бути спровоковані на конфлікт з окремими міліціонерами. Цікаво, що деякі військовослужбовці негативно оцінюють саму перспективу взаємодії з міліцією та більше схильні до взаємодії з МНС, СБУ. Можливо, що не останню роль тут відіграє і небажання військовослужбовців бути ототожненими з міліціонерами, образ яких має негативні риси у свідомості громадян. Цікаво, що деякі військовослужбовці негативно оцінюють синій колір їхньої форми, що робить їх зовні більше схожими на міліцію, ніж на військових. Таке прийняття на себе „провини” за міліцію також робить військовослужбовців такими, що піддаються різним НППВ, організатори яких використовують їх бажання виправдатися в очах населення. Це робить ймовірним прийняття та реалізацію військовослужбовцями популярних, але неадекватних ситуації рішень та дій.

2. Розповсюдження серед військовослужбовців інформації про керівництво, як про нездатне до взаємодії й зайняте перекиданням відповідальності один на одного, а також імітацією бурхливої діяльності та демонстрацією власної важливості, а не розв’язанням ситуації, що склалася (30,64 %). Практика показала, що звернення маніпуляторів до атрибутивних процесів військовослужбовців (тлумачення причин поведінки) виявилися досить успішними і внесли свій вклад у підрив морально-психічного стану військовослужбовців. Керівництво внутрішніх військ не може впливати на “парад амбіцій” наділених владою осіб, однак їх дії це лише привід, тому що тлумачення причин того чи іншого рішення – це суб’єктивний процес і залежить він від власної структури мотивації військовослужбовця.

3. Зарахування себе до правоохоронців робить актуальним для військовослужбовців внутрішніх військ питання щодо політики (14,52 %). Так, відома усім аксіома, що правоохоронці, в тому числі й військовослужбовці внутрішніх військ повинні бути поза політикою, нерідко на ділі призводить до відмови сприймати і вивчати інформацію, пов’язану із здійсненням політичного процесу, до зневажливого ознайомлення з виборчим законодавством. Як наслідок, схильність до популістських відгуків, страх порушити законодавство, що в умовах пильної уваги до законності виборів загрожує, як відповів один з військовослужбовців, “орг. висновками”. Не орієнтуючись в політичному процесі, військовослужбовці стають вразливими для здійснення НППВ, особливо якщо протидіючою стороною використовується шантаж відповідальністю за порушення виборчого законодавства та конституційних прав громадян.

4. Серед військовослужбовців з’явилася ідея делегувати функцію роботи з натовпом і з своїми негативними станами спеціальним підрозділам (22,58 %). Можливо, що це є наслідком несумісності в свідомості військовослужбовця ідентифікації себе з силовими структурами (запитання стимулювало цю ідентифікацію) і виниклими відчуттями неможливості контролювати ситуацію. Зняття з себе відповідальності за свої психічні стани та якість виконання своїх функцій є сприятливою основою для НППВ з боку протидіючої сторони. Так, у ситуації охорони громадського порядку під час виборів Президента України, морально-психічний стан військовослужбовців підривався ідеями про неможливість контролювати натовп звичайними методами, засобами, що доповнювалися висловлюваннями про унікальність цієї ситуації – все це породжувало сумнів у власних силах, уміннях, навичках.

Наступним аспектом аналізу нашого дослідження стала наявність озброєння й спец. засобів та їх ролі в схильності до НППВ або захищеності від нього у військовослужбовців внутрішніх військ. Для розрахунку можливостей, які цей аспект надає для маніпуляторів протидіючої сторони, було проаналізовано відповіді обстежуваних на таке питання:

Продовження дод. Г

“Проаналізуйте й оцініть, будь ласка, наявність якісного озброєння та спецзасобів”.
Наведемо приклади відповідей військовослужбовців:

- у наявності в повному обсязі, але не завжди зручно і відповідає вимогам;
- необхідно мати наплічники і особисту зброю, засоби зв’язку;
- досить незручне для нормального, задовільного зовнішнього вигляду;
- все відповідно до ППСМ. Доцільно було б внести “розвантаження”, адже, якщо усе взяти, то повні кишені й військовослужбовець стає схожим на “опудало”. Під час переслідування не повинна заважати командирська сумка і т. д.;
- озброєння – “так”, а спецзасоби – “ні”;
- повна екіпіровка озброєнням і спецзасобами;
- спецзасоби захисту та активної оборони можуть виявитися неефективними. Багато громадян мають зброю травматичної дії. Не виключено її застосування в разі зростання масових хвилювань;
- озброєння не видавалося і це добре. Спецзасоби видали нові. Претензій немає. Побажання – взуття повинно бути якісним і за сезоном. Форма одягу також за сезоном. Існуюча на сьогодні синя польова форма жодної критики не витримує;
- спецзасоби захисту особового складу в більшості випадків зношені, кріплення не виконують своїх функцій;
- у випадку необхідності військовослужбовці внутрішніх військ, які забезпечують громадський порядок під час виборів озброюються та екіпіруються згідно інструкцій. Як показали вибори екіпіровка і озброєння були на якісному рівні.

Аналіз відповідей обстежуваних указав на наявність таких можливостей для здійснення НППВ на військовослужбовців внутрішніх військ.

1. Військовослужбовці визнають наявність всіх обговорених в інструкціях спецзасобів та озброєння (46,74 %). Повна комплектація викликає виключно позитивні емоції, відчуття турботи про армію. Однак, військовослужбовці по-різному оцінюють якість та необхідність: форми, спецзасобів, озброєння. Сама наявність диференційованого ставлення до екіпіровки є позитивним моментом, тому що свідчить про досвід її використання в різних ситуаціях. Однак, досвід цей неоднаковий для зброї, спецзасобів. Якість озброєння ніколи не викликала нарікань, проте, ряд офіцерів висловлювали сумнів у його необхідності під час масових заходів. У цілому, військовослужбовці дуже позитивно ставляться до зброї, вони сприймають її як свій професійний “інструмент” цілком відповідний професійним функціям; військовослужбовці в основному відчують себе компетентними використовувати зброю. Саме її наявність й вміння нею користуватися, як і наявність будь-яких засобів для виконання своїх обов’язків, підвищує професійну самооцінку військовослужбовця. Висловлений сумнів про можливість використання зброї свідчить про недосвідченість. Так, в інших дослідженнях науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності внутрішніх військ НДЦ Академії внутрішніх військ МВС України було встановлено, що частіше за все страхи, пов’язані зі зброєю, характерні для курсантів, які бояться її втратити або неадекватно застосувати. Наявність такого страху є сприятливим ґрунтом для провокації агресії в недосвідчених військовослужбовців або неадекватних дій (залишення зброї й поста).

2. Оцінка спецзасобів у цілому позитивна, але нерідко містить зауваження. Ці зауваження найчастіше стосуються того, наскільки якісно спецзасоби можуть виконувати покладену на них функцію захисту, або унаслідок їх старості, або унаслідок наявності дефектів або недоліків. Негативна оцінка якості, разом з позитивною оцінкою наявності спеціальних засобів захисту говорить про те, що військовослужбовці, хоча і сприймають повну комплектацію як турботу про себе з боку держави, але болісно усвідомлюють ситуативність цієї турботи. Коли армія потрібна, то її хвалять, а як усе добре, то про її потреби забувають. Така епізодичність турботи, формує у військовослужбовців несприятливе

Продовження до д. Г

комерційне уявлення про відносини з державою за принципом “ти мені – я тобі”. Сама установка на комерціалізацію відносин є сприятливою основою для провокації зради з корисливих мотивів. Іншим, малоозвученим у проведеному опитуванні аспектом негативного ставлення до спеціальних засобів захисту, є сформована у військовослужбовців установка на захист інших, а не себе. Їм важко змінити позицію, в якій вони захисники, сильні й значущі для свого народу, на позицію, коли вони змушені захищатися від власного народу. Така позиція заважає адекватно освоювати існуючі спецзасоби захисту і позитивно до них ставитися. Звідси, і такі негативні висловлювання, що у повній екіпіровці вони виглядають як “опудало” або, що оточуючі сприймають їх як потенційну загрозу. Військовослужбовці оцінюють себе, перш за усе, як захисників, а не як тих, що захищаються, звідси висока оцінка зброї та низька оцінка спецзасобів захисту. Досвід показав, що сформована у військовослужбовців установка бути захисником народу і установка на те, що народ любить армію (військових), установка на довіру, співпрацю з людьми, неодноразово експлуатувалася протидіючими силами, організаторами масових заходів. Згадати хоча б вишиковування в перші ряди мітингуючих жінок, дітей, а також виступи “солдатських матерів”. Крім того, негативна оцінка якості засобів захисту може бути показником відчуття незахищеності в деяких військовослужбовців. Військовослужбовці, які відчувають страх більш схильні до НППВ, який спрямовано на формування відмови від виконання поставлених СБЗ. Варто відзначити, що армія, на відміну від міліції, користується повагою й у населення. Військовослужбовці знають про це і пишаються ставленням до них, тому, на відміну від тієї ж міліції, вони більш важко сприймають ситуації агресії цивільного населення проти себе. Оскільки на сьогоднішній момент не можна відмовитися від використання військовослужбовців в охороні громадського порядку під час масових заходів, то необхідно формувати у них адекватне уявлення про особливості поведінки і свідомості людини, що потрапила під вплив натовпу або що стала жертвою маніпуляцій організаторів масових заворушень. Подібні знання не тільки убережуть військовослужбовців від руйнівних емоцій, втрати сенсу діяльності, але і посприяють більш гуманному ставленню до людей, які втягнені в масові акції порушення громадського порядку.

3. Більше половини військовослужбовців виявляють претензії до форми (54,84 %). Так, якщо вимоги функціональності (зручності, захисту від негоди) є виправданими, то незадоволеність кольором скоріше є емоційною, символічною. Так, синій колір форми зближує внутрішні війська з міліцією й віддаляє від армії, принаймі, в свідомості населення. Цю особливість легко використовувати і вона неодноразово використовується для перекручування смислів: військовослужбовців або порівнюють з міліцією й переносять на них сформоване у свідомості населення негативне ставлення до міліції, або, навпаки, коли потрібна допомога міліції, пред’являють їм претензії в невиконанні міліцейських функцій. Відзначимо, що проблеми з функціональністю форми найчастіше виникають в недосвідчених військовослужбовців. Звичайно, це не знімає відповідальності з розробників форми одягу та її виробників, однак, досвідчені військовослужбовці вміють компенсувати недоліки форми. Курсанти, які охороняли громадський порядок узимку під час виборів Президента, перебуваючи в чужому місті, випробували на собі всі недоліки форми, особливо взуття. Цікаво, що цією обставиною відразу ж скористалися організатори масових заворушень, що намагалися “задобрити” курсантів теплими шкарпетками. Однак, треба пам’ятати, що це більший недолік організації або самоорганізації, ніж власне форми. Наукові дослідження досить давно показали, що молоді люди рідко замислюються над своїм здоров’ям, адже про теплий одяг і регулярність харчування завжди більше дбають батьки. Перебуваючи далеко від дому, і не взявши з собою теплі якісні речі, не маючи необхідну суму грошей на витрати, курсанти зазнали чималий дискомфорт. У разі незадоволених вітальних потреб важко очікувати від курсантів, з недостатньо структурованою ціннісною та мотиваційною сферами, виконання професійного обов’язку. Голодні й холодні курсанти стали мішенню для НППВ, які організовували масові заворушення в 2004 році.

Продовження до д. Г

Як ще один аспект, який потенційно здатний стати передумовою для здійснення НППВ стали особливості мотивації військовослужбовців. Для розрахунку можливостей, які цей аспект надає протидіючій стороні, були проаналізовані відповіді військовослужбовців на питання: “Проаналізуйте і оцініть, будь ласка, мотивацію до успішного виконання службово-бойових завдань (матеріальне та моральне заохочення)”. Наведемо приклади відповідей:

- слабка мотивація порівняно зі спеціальними підрозділами МВС як матеріальна, так і моральна;

- незадовільна, її й не повинно бути, тому що це робота, обов’язок;

- доцільно посилити знання наказів МВС;

- надстроковик отримує 1200 гривень. Про що говорити?;

- моральне – “так”, матеріальне – “ні”;

- тільки моральне заохочення;

- залізна дисципліна і справедливість;

- загальна мотивація відсутня; заохочення військовослужбовців проводиться неадекватно виконуваними завданнями;

- матеріальне заохочення – добра річ, але має бути гідне грошове утримання, особливо військовослужбовців за контрактом або молодших офіцерів. Моральне заохочення залежить від багатьох факторів. Під час виконання завдань з охорони громадського порядку отримати його важко;

- матеріальне заохочення з невідомих джерел залишає на душі негативний осад, ніби тебе купують. Моральне заохочення дієве, але у разі поганой організації харчування – несуттєве;

- під час виборів Президента особовий склад, який охороняв громадський порядок, був мотивований по-різному: офіцери нагороджувалися грамотами, відзнаками, грошовими преміями, курсанти – додатковими днями до відпустки, відзнаками та іншими заохоченнями, а солдати – позачерговими відпустками, нагородами.

Проаналізувавши відповіді військовослужбовців, було встановлено можливості для здійснення НППВ на військовослужбовців.

1. Військовослужбовці мають досить слабкі уявлення про моральне і матеріальне заохочення (40,32 %), що указує на: а) про його відсутність; б) про відсутність в свідомості військовослужбовців зв’язку між існуючими винагородами та виконуваними функціями; в) існуючі заохочення недостатньо враховують потреби військовослужбовців і тому не досягають своєї мети. Заохочення повинні бути адекватними і гідними, інакше формується сприйняття власної меншовартості, непотрібності, а також демотивованість. Незадоволена потреба у визнанні може задовольнятися на стороні. Нерідко “соціальні погладження” й матеріальні заохочення є засобом підкупу.

2. Порівняння системи заохочення між різними силовими структурами (внутрішніми військами, міліцією, рятувальниками у 20,97 % відповідей). Сприймаючи себе як таких, про яких держава піклується менше за інших, військовослужбовці відчують, що у моральному плані вони мають право тим же платити державі та не виконувати свої обов’язки у повному обсязі. Маніпулятори навмисно піднімають болючі для всіх “бюджетників” теми оплати праці та створюють міф про те, що нібито іншим силовикам платять більше. Це формує відчуття непотрібності, заздрощів, сіє ворожнечу між силовими структурами, сприяє недобросовісній конкуренції між ними, унеможливорює взаємодію.

3. Низьке грошове утримання виконує антимотиваційну функцію. Однак, саме сприйняття офіцером себе, як працюючого за 1200 гривень, не цілком вірне. Військовослужбовці не є найманцями у прямому сенсі слова (навіть, якщо вони і служать за контрактом), вони служать не за гроші, а за совість, Батьківщину; вони виконують присягу, а не заробляють гроші. Самі вислови про те, що життя офіцера коштує 1200 гривень є наслідком НППВ. Утім, звичайно ж, грошове утримання військовослужбовця має бути достатнім

Продовження дод. Г

і співвідноситися з зарплатами інших “бюджетників” у нашій країні. Дуже часто як маніпуляції на цю тему використовується висмикування інформації з контексту. Так, нерідко ми чуємо, що середня зарплата в країні 3000 гривень, хоча у бюджетній сфері й не у Києві ці показники є в половину нижчими.

4. Заохочення повинно бути відповідним виконуваним функціям. Не повинно бути неадекватного розриву між заохоченням солдата, офіцера і вищого керівництва. Досвід показує, що військовослужбовці цілком адекватно сприймають розрив заохочень між солдатами і офіцерами, але ось заохочення військовими медалями адміністративних працівників, без ясної інформації про їх заслуги сприймається як несправедливість, вона деморалізує військовослужбовців (29,03 %).

5. Заохочення з невідомих (альтернативних) джерел сприймаються військовослужбовцями як хабар (9,68 %). Із досить невисокими зарплатами, будь-яка прибавка сприймається як благо, тим більше, що немає практики відмов від премії. Але від “альтернативних” грошей виникає “ефект гіркої цукерки”, коли і відмовитися не можеш і соромно. Однак, це не сором дитини, в якій починає формуватися моральна сфера, а сором дорослої людини, яка сама себе перестає поважати. Це призводить до формування різного роду захистів свідомості, самовиправдання й в такому стані людина – легка здобич для маніпулятора.

Одним із важливих аспектів виконання СБЗ з охорони громадського порядку під час виборів Президента є морально-психологічний стан особового складу та військового колективу в цілому. Було проаналізовано те, як сприйняття військовослужбовцями особливостей власного морально-психологічного стану та стану колективу може позначитися на схильності до НППВ. Для цього ми проаналізували відкриті відповіді військовослужбовців на питання: “Проаналізуйте і оцініть, будь ласка, власний морально-психологічний стан і стан власного військового колективу”. Отримані такі види відповідей:

- гарний морально-психологічний стан, нарешті, відчули себе потрібними;
- морально-психологічний стан власний і підрозділів відмінний;
- морально-психологічний стан буде задовільним, коли буде діяти законність в підрозділах;
- морально-психологічний стан задовільний, як прожити із зарплатою 1200-1300 гривень;
- чи доцільно ризикувати життям за 1200 гривень без квартири на голодний шлунок;
- задовільний;
- високий бойовий дух, згуртованість військового колективу;
- впевненість в завтрашньому дні;
- морально-психологічний стан незадовільний тому, що забезпечення виконання поставлених завдань майже відсутнє або неякісне. Наприклад, 5 дів підрозділ перебував у машинах ГАЗ-53 у кінці листопада;
- морально-психологічний стан власний – стійкий. Військовий колектив був згуртованим, націленим на виконання поставленого СБЗ щодо охорони громадського порядку;
- морально-психологічний стан особового складу нашого підрозділу був задовільним. Особовий склад був налаштований позитивно на виконання СБЗ. Це завдяки якісному всебічному забезпеченню.

Аналізуючи ці відповіді, зазначимо такі можливості для здійснення НППВ з боку протидіючих сил.

1. Оцінка морально-психологічного стану різна, від дуже хорошої до незадовільної, хоча частіше зустрічається оцінка задовільна із деякими застереженнями (48,39 %). Оцінки власного стану та стану військового колективу не відрізняються, що говорить про високу ідентифікацію з колективом. Висока ідентифікація з колективом, безумовно, для військовослужбовців є позитивним моментом, але також сприяє й більш сильному розвитку зараження негативними емоціями, поширенню інформації будь-якого типу в тому числі й з

Продовження дод. Г

негативним, неправдивим змістом, через те, що є довіра один одному. За таких умов, інформація, яка проникла в колектив “від своїх” отримає швидке і некритичне поширення.

2. Різні оцінки морально-психологічного стану пов’язані з тим, що офіцерами стан прив’язується до задоволення їхніх потреб (37,10 %). Звертає увагу на себе те, що мова йде про потреби різного рівня. Так, найменш задоволені морально-психологічним станом ті офіцери, які прив’язують свій стан (для яких важливо) до задоволення їхніх потреб нижчого рівня (в їжі, грошах, одязі). Своїм станом задоволені ті офіцери, для яких важливими є саме цінності власної професії (професійні цінності). Саме їм професійна самореалізація принесла найбільше задоволення. Однак, зв’язок морально-психологічного стану з рівнем розвитку мотиваційного регулювання є не прямим. Так, більш високий рівень розвитку цієї регуляції є смисловий, для нього характерно співвіднесення своїх цілей з цілями суспільства у цілому, а офіцери, в яких він розвинений, переживають негативні стани, тому що не бачать сенсу в їх діяльності, користі для суспільства, не виконують традиційну для військовослужбовців функцію захисту населення. Без будь-якого сумніву негативний морально-психологічний стан є сприятливим ґрунтом для здійснення НППВ. Недарма, зневірені люди нерідко стають жертвами як простих шахраїв, так і організованих сект.

3. Згадування необхідності регулювати відносини між товаришами по службі за допомогою закону, статуту, може бути як наслідком уваги до нестатутних відносин, так і банальних проблем у спілкуванні (14,52 %). В обох випадках, особи, які мають труднощі в спілкуванні потрапляють в зону ризику бути схильним до провокацій та маніпуляцій. Хоча їх стани навряд чи вплинуть на стан усього військового колективу, але пов’язано з особистою неуспішністю, непопулярністю у військовому колективі почуття неповноцінності може штовхнути їх на “геройські” вчинки, щоб бути визнаними. Слабкістю таких людей можуть скористатися провокатори протидіючої сторони.

Такий аспект як знання психології натовпу і психології впливу може позначитися на схильності до НППВ під час виконання СБЗ, пов’язаних з масовими заворушеннями. Для оцінки того, наскільки сприйняття власних знань з психології впливає на схильність до НППВ ми проаналізували відповіді військовослужбовців на відкрите питання: “Проаналізуйте і оцініть, будь ласка, свої знання з психології натовпу і впливу”. Були отримані такі типи відповідей:

- знання слабкі, нас цьому не учать;
- хороші;
- знання з психології необхідні, для цього повинні проводитися додаткові заняття;
- це дуже складне питання в плані вміння військовослужбовців спілкуватися з громадянами, я вже не кажу про вміння направити натовп із 100–200 чоловік у потрібний напрямок;
- недостатне;
- відсутність таких знань;
- не пам’ятаю силового методу захоплення влади, окрім 2004 року в Україні. Заборонити мітинги і страйки під час виборів Президента законодавчими і силовими методами;
- психологію натовпу можуть знати тільки керівники вищої ланки. Командири підрозділів, які безпосередньо керують особовим складом, що виконують завдання, не володіють психологічними знаннями, тому не можуть якісно керувати діями підрозділів;
- недостатній рівень психологічної підготовки особового складу, в ході професійної підготовки треба більше приділяти увагу психологічним лекціям, зовсім відсутня тренінгова підготовка, а також практичне відпрацювання питань саморегуляції психічних станів;
- знання обмежені, заняття з цих питань не проводяться;

Продовження дод. Г

– курсанти усіх курсів, прапорщики, офіцери були навчені прийомам і методам роботи з натовпом. Для більшої впевненості на кожному пункті знаходилися викладачі психології, досвідчені керівники, які могли у важку хвилину психологічно допомогти і підтримати.

Аналіз цих відповідей дозволяє припустити наявність підстав для здійснення НППВ на військовослужбовців.

1. Хоча більшість відповідей (54,84 %) указують на те, що власні психологічні знання оцінюються як низькі та є потреба у спеціальних лекторіях, частина відповідей (22,58 %) не тільки указує на наявність знань й проведених занять, але і містять спеціальну термінологію, що підтверджує їх обґрунтованість, істинність. Звичайно, брак знань з психології робить військовослужбовця менш стійким до НППВ, унаслідок більшої непевності під час роботи з натовпом і організаторами масових заворушень, “політичними фанатами”. Але можливо, що справа не у тому, що ці знання не даються офіцерам у процесі навчання, а в тому, що коли це відбувалося, їх сприйняли як непотрібні, не основні, або не був створений зв’язок між отриманням знань та їх практичним застосуванням. Знання з психології залишилися на рівні “чистих” знань, що не формують навички й уміння (недостатність практичних, тренінгових занять).

2. Знання з психології делегуються значущим у професійному плані людям: вищому керівництву, досвідченим керівникам, викладачам з психології. Це свідчить про те, що ці знання сприймаються як недоступні звичайним людям, військовослужбовцям. Можливо, тому ці знання не сприймаються як такі, на вивчення яких треба витратити час, всеодно нічого не вийде. Можливо, що на підсвідомому рівні це призводить до певної приреченості, тому що, якщо немає впевненості, що можна оволодіти психологічними знаннями, то немає й упевненості, що можна протистояти спланованим НППВ. Формується безпорадність, яка нерідко маскується запереченням будь-якого впливу, в результаті схильність до НППВ зростає, а опірність тяжіє до нуля.

Наступним важливим аспектом виконання СБЗ є якість інформації, що доводиться до особового складу. Проаналізуємо, як сприйняття інформації військовослужбовцями впливає на можливість здійснення НППВ щодо них. Для цього нами аналізувалися відповіді військовослужбовців на таке питання: “Проаналізуйте й оцініть, будь ласка, об’єктивність й достовірність інформації, що доводиться до Вас під час виконання СБЗ з охорони громадського порядку на різних етапах виборів Президента України”. Були отримані такі види відповідей:

- об’єктивність й достовірність інформації середня, але з іншого боку, інформація, яка мала бути конфіденційною “йшла” у натовп;
  - до нас інформація надходила із ЗМІ. Самі розбиралися де правда, а де “деза”. У можливих діях орієнтувалися за окремою інформацією;
  - все повна неправда;
  - інформація доводилася на досить гідному рівні;
  - не завжди об’єктивно і достовірно;
  - доводилася в достатньому обсязі;
  - самостійно добували, аналізували інформацію;
  - інформація доводилася своєчасно і була досить достовірною;
  - відчувався гострий дефіцит інформації. Інформація давалася ЗМІ однобоко. Відсутність часу, в “гострі” моменти особовий склад не інформувався;
  - інформації давалося дуже мало, достовірність її викликала сумнів;
  - особовому складу внутрішніх військ доводилася достовірна інформація, а населенню доводилася різна інформація, переважно недостовірна, іноді відверта брехня.
- Аналіз цих відповідей показав, що можливі такі підстави для здійснення НППВ на основі якості інформації, що доводилася до військовослужбовців.

Продовження до д. Г

1. Офіцери дають різні оцінки об'єктивності, достовірності та достатності інформації: від достатньої й достовірної до повної неправди, “дези”, гострого дефіциту інформації. Такий розкид оцінок може бути пов'язаний із різним умінням виокремлювати значущі аспекти інформації, аналізувати і зіставляти інформацію з огляду на її джерело, її особливості, потреби (суб'єктивізм інформації) та інше. Такі вміння нерідко пов'язані з когнітивними особливостями людини, перш за все, з розвитком інтелекту. Інформація, на яку навішуються негативні ярлики, узагалі, нерідко виключається з аналізу. Протидіюча сторона може навмисно пустити чутку, що певна інформація є “дезою”. Така яскрава, негативна оцінка може надійно приховати, навіть працею здобути, правильну інформацію.

2. Вказується на те, що інформація не встигала за зміною подій. Вакуум інформації, який виникає в такому випадку, заповнювався доступною інформацією. Так, як альтернативне джерело інформації називаються ЗМІ. На гостру потребу в інформації вказує і фраза, що часто використовується військовослужбовцями – “добувати інформацію” (40,32 %). Відчуваючи, гостру потребу в інформації військовослужбовці стають чутливими до будь-якої інформації, в тому числі й до недостовірної. Запізнювання інформації пов'язане, як із проблемами зв'язку, так і з проблемами прийняття рішень координуючими структурами, керівною ланкою. На нерішучість вищого керівництва через острах відповідальності, його політизованості вказується досить часто. У ситуаціях запізнювання інформації стає важливим уміння аналізувати доступну інформацію, самостійність в прийнятті рішень безпосередніми командирами підрозділів.

3. Відмінність інформації, що надходить до військовослужбовців і цивільних громадян (66,13 %). Ця відмінність нерідко стає джерелом психотравм для військовослужбовців. Населенню надається нерідко сильно перекручена інформація. Джерелами таких викривлень були і є замовлені репортажі, статті в газетах або інформація, що передається приватними каналами. Інформаційний вплив на населення завжди є дуже інтенсивним. У результаті населення, володіючи такою перекрученою інформацією, нерідко неадекватно оцінює дії військовослужбовців. Військовослужбовці отримували негативні оцінки своєї діяльності не тільки від невідомих їм людей, але й від близьких, які часто приходили до них в місця несення служби або зв'язувалися з ними мобільними телефонами. Сварки з близькими через політику та виконання своїх професійних функцій деморалізували військовослужбовців. Такий НППВ був опосередкованим, але дуже ефективним.

4. Витік конфіденційної інформації в “натовп” (12,90 %). Сам факт усвідомлення наявності витіку конфіденційної інформації породжує недовіру і сумнів у товаришів по службі, виникає нервозність, агресивність, що може сприяти виникненню помилок і схильності до маніпуляцій, тому що ці негативні стани можуть знижувати контроль, сприяти розвитку гніву і, взагалі, роз'єднують колектив. Сама інформація про те, що відбувається “витік” може використовуватися спеціально для досягнення вище описаних ефектів і, по суті, бути маніпуляцією. Хоча сам витік може не бути пов'язаний зі зрадою як свідомим актом. Витік може бути наслідком, як проблем зв'язку, так і наслідком людського фактора. Зв'язок в умовах міських комунікацій є дуже уразливим. Людський фактор може виявлятися в тому, що, бажаючи здаватися значущими за рахунок того, що володіють важливою інформацією молоді люди, самоутверджуючись, розкривають секретну інформацію, навіть не розуміючи, що співрозмовник може нею скористатися в своїх протиправних цілях.

Важливим аспектом виконання СБЗ з охорони громадського порядку під час виборів Президента є взаємозв'язок із населенням. Розглянемо, як особливості цього взаємозв'язку могли позначитися на імовірності здійснення НППВ на особовий склад внутрішніх військ. Для цього проаналізуємо відповіді офіцерів на таке питання: “Оцініть і проаналізуйте, будь ласка, специфіку взаємодії внутрішніх військ з громадянами під час виборів Президента”. Були отримані такі типи відповідей:

– взаємодія хороша, але потрібно, щоб відповідні служби більш ретельно ставилися до цього питання. Розділення в нас існує тільки на папері;

Продовження дод. Г

- добре (відмінно), але була специфічна обстановка доброзичливості, це виняток на той час;
- внутрішні війська користуються повагою серед населення, тому що мають обмежені права;
- низька інформованість населення про те, що роблять внутрішні війська;
- узагалі не було, кожен діяв на власний розсуд;
- взаєморозуміння й тісне співробітництво;
- взаємодія та вплив на громадян через телебачення найактуальніше;
- місцеве населення до внутрішніх військ налаштоване добре, а політичні “фанати” – яка з ними може бути взаємодія? Залишили особовий склад без засобів гігієни, а натовп до цього байдужий;
- взаємодія відсутня. Є повне роз’єднання. Потрібно спілкуватися з громадянами силами спеціально підготовлених фахівців, щоб вивчати настрої оточуючих і не відчувати себе в облозі;
- внутрішні війська з громадянами взаємодіяли через близьких, друзів, часто безпосередньо на місцях проведення мітингів та інших масових заходів.

Аналізуючи ці відповіді, можемо виділити такі особливості взаємодії внутрішніх військ з населенням, які підвищили імовірність здійснення НППВ на особовий склад внутрішніх військ.

1. Оцінка взаємодії з населенням, яку дають офіцери внутрішніх військ різна: від умовно позитивної до оцінки цієї взаємодії як відсутньої, а також до простого констатування сформованих форм взаємодії. Повністю позитивні оцінки цієї взаємодії практично не давалися (6,45 %). Не зважаючи на мирність, так званої, “Помаранчевої революції”, доброзичливість населення оцінювалася як специфічна (24,19 %). У ситуаціях, коли військовослужбовці фактично протистояли населенню, їм важко було дистанціюватися від цього протистояння, вони відчували себе “в облозі”. Відносини з населенням були обережними, був присутній страх спровокувати населення на агресивні дії. Хоча зовні відносини і виглядали як доброзичливі й мирні, вони були напруженими і кожен акт спілкування з населенням сприймався, як потенційна загроза зруйнувати цей мир. Саме тому військовослужбовці намагалися делегувати функцію спілкування з населенням “фахівцям”, зняти з себе цю відповідальність. Така прихована конфронтація була джерелом стресу. Вона приводила як до очікування агресивних дій, так і страху провокацій. І очікування, і страх є сприятливим ґрунтом для здійснення НППВ.

2. Байдужість населення до проблем військовослужбовців (61,29 %). Під час виконання службово-бойових завдань з охорони громадського порядку через недогляд керівництва, що організовує відрядження, виникла ситуація, коли військовослужбовцям не тільки не вистачало засобів гігієни, але і не було можливості справляти фізіологічні потреби. Місцеве населення до якого військовослужбовці звернулися з цією проблемою залишилося байдужим і не надало допомоги. Неможливість задовольняти фізіологічні потреби сприймається дуже болісно. Сама можливість “публічно зганьбитися” може викликати агресивний захист власної самооцінки, прагнення до знищення потенційних свідків “ганьби”, страх перед глузуванням і образу на оточуючих. Погана гігієна суперника основа для виникнення презирства до нього. Це була дуже сприятлива ситуація для НППВ на військовослужбовців.

3. Неможливість взаємодії з політичними фанатами (40,32 %). Ця категорія населення сприймається як некерована і як така, з якою неможливо побудувати конструктивний діалог. Така оцінка робить військовослужбовців уразливими щодо негативної інформації про політичних фанатів і про імовірність агресивних дій цих фанатів проти військовослужбовців. Це можуть використовувати політичні сили. У цьому разі, не обов’язково, щоб ці негативні акти з боку фанатів мали місце у реальному житті (хоча спровокувати фанатів нескладно),

досить просто чуток про такі наміри.

Наступним важливим аспектом виконання СБЗ з охорони громадського порядку під час масових заворушень є засоби НППВ, що використовуються проти внутрішніх військ. Для оцінки того, наскільки усвідомлення й виокремлення цих засобів впливу військовослужбовцями позначається на їх уразливості (стійкості) щодо них, було проаналізовано відповіді військовослужбовців на питання: “Оцініть і проаналізуйте, будь ласка, засоби інформаційно-психологічного впливу під час виконання СБЗ (ЗМІ, музика, колірна гама, наочна агітація, скандування, чутки, образи та ін.)”. Були отримані такі типи відповідей:

- в принципі, на офіцерів, прапорщиків впливали не сильно, але на курсантів та солдатів вплив був суттєвим, тому намагалися в перші шеренги їх не ставити;
- інформаційний та психологічний вплив з боку протидіючої сторони – на вищому рівні, а з боку влади – повна відсутність;
- активно використовувалися ЗМІ;
- використовувалося все;
- ЗМІ, музика, наочна агітація;
- більша частина військовослужбовців, по-моєму, не звертає уваги на агітацію в будь-якому вигляді;
- НППВ протидіючої сторони на особовий склад був продуманим, відпрацьованим фахівцями; тиск на психіку військовослужбовців був відчутним;
- інформаційно-психологічний вплив був спрямованим і представленим різними засобами (починаючи від музики і закінчуючи закликами, образами).

Аналіз відповідей показав, що існують такі можливості для здійснення НППВ на військовослужбовців.

1. Оцінка дієвості НППВ різна: від відсутності впливу до продуманого і спрямованого впливу; від визнання наявності та різноманітності впливу і його дії на солдатів і курсантів до заперечення його дії на самих офіцерів (82,26 %). Таке розмаїття, звичайно, може говорити про наявність різниці в індивідуальній уразливості впливу, різні рефлексивні здібності, але найбільшу роль в цьому питанні відіграє відсутність або недостатня підготовка офіцерів з питань можливого впливу, його форм, засобів тощо. Їх знання скоріше інтуїтивні й популярні, ніж системні. Більшість з них сприймає вплив тільки як відкритий, прямий і грубий тиск – як агітацію. Не знаючи, які форми та засоби впливу можуть бути використані, вони не здатні до їх рефлексії й грамотного протистояння їм, а також захисту (профілактиці) особового складу, який не має спеціальної підготовки (солдат і курсантів). Крім того, якщо офіцерам справлятися з ситуацією допомагав життєвий досвід, то вони самі інтуїтивно відчували, що у курсантів і солдатів його явно недостатньо. В результаті чого, офіцери намагалися їх захистити, ставлячи у внутрішні шеренги. Сам факт недовіри особовому складу має досить серйозні наслідки для якості виконання СБЗ і є наслідком самого НППВ. Деморалізація особового складу внутрішніх військ цілком може бути однією з цілей НППВ з боку протидіючої сторони.

2. Офіцери неодноразово підкреслюють, що нерідко протидіюча сторона мала дуже серйозні ресурси для здійснення НППВ (22,58 %). Так, дуже широко використовувалися не тільки саморобні плакати і прапори, але і переносні екрани, цілі телевізійні канали. Офіцери відчували деяку безпорадність в цьому питанні, тому що самі вони не могли організувати контроль інформації від ЗМІ, а на рівні держави або хоча б командування військ активної протидії в інформаційному полі не було. Можливо, що у військовослужбовців складалося уявлення, що вони програють в інформаційній війні на вищому рівні й таке сприйняття ситуації знецінювало їх зусилля з охорони громадського порядку на приватних мітингах, сприяло формуванню відчуття непотрібності їх дій.

Продовження дод. Г

Додатково наведемо результати одного із досліджень науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності внутрішніх військ НДЦ Академії внутрішніх військ МВС України, в якому порівнюються особливості сприйняття НППВ офіцерами і курсантами у ході виконання СБЗ з охорони громадського порядку під час виборів Президента України 2004 р.

Результати дослідження усвідомлення впливу з боку місцевого населення та порушників громадського порядку офіцерами та курсантами надано у табл. Г.1.

Таблиця Г.1

Порівняння частоти відчуття здійснювання НППВ з боку протидіючих сил у офіцерів та курсантів (%)

Відчуття здійснювання впливу	Офіцери	Курсанти	ϕ	p
відчуття впливу	73,00	31,00	4,44	0,01
відчуття відсутності впливу	27,00	69,00	4,45	0,01

Як бачимо із наведених у таблиці даних, розподіл офіцерів та курсантів за усвідомленням здійснення НППВ з боку протидіючих сил є протилежним. Так, більшість офіцерів (75 %) усвідомлюють наявність цього впливу, у той час як більшість курсантів (69 %) не усвідомлюють впливу. Різниця між показниками офіцерів та курсантів сягнула рівня статистичної значущості ($p \leq 0,01$). Ця різниця обумовлена декількома моментами. Так, офіцери мають більший досвід та знання з питань здійснення НППВ, тому вони не тільки очікують, але й усвідомлюють цей вплив, виокремлюють конкретні його форми. Проте, очікування може приводити до ілюзії впливу, бачення впливу там, де його не було. Не досить часте усвідомлення впливу в курсантів є наслідком, як дії примітивних захисних механізмів свідомості – витіснення, так і низького рівня інформованості з питань форм, видів, способів здійснення НППВ.

Проаналізуємо те, які засоби, канали НППВ виділяють курсанти та офіцери.

Так, офіцери указують на таке:

- ЗМІ, музика, наочна агітація;
- активні скандування;
- кольорова гама (помаранчева) на демонстрантах;
- радіостанції;
- розповсюдження чуток;
- зрада представників ОВС, вплив із боку військовослужбовців ВВ Західного ТрК та місцевих ОВС;

- читання молитов;

- виставлення на передній план дітей, викрики матерів;

- переконання громадян;

- гроші;

- речі (теплі носки для курсантів).

Офіцери-магістри виділяють наступне:

- вплив з боку правозахисників;

- образи;

- велика кількість інформації помаранчевої спрямованості;

- спроби розмови зі спогадами про родину.

Курсанти звернули увагу на таке:

- провокації та пропозиції дати їжу, гроші за відмову від виконання СБЗ;

- агітації щодо покращення життя та служби, надання різних пільг;

- набридли нетверезі люди;

- заклики перейти на інший бік;
- постійна агітація з боку натовпу, явні погрози;
- заклики розійтися;
- дії органів правопорядку направлені проти майбутнього української суверенності та державності;
- транспаранти та виклики, щодо можливого “побиття своїх батьків”;
- були спроби нав’язати о/с свої ідеї, виконувалися специфічні пісні;
- гучна музика, промови;
- промови відомих політиків, музикантів;
- виступи працівників міліції;
- виступи колишніх офіцерів.

Бачимо, як офіцери, так і курсанти виділяють досить схожі засоби, канали НППВ, проте є деякі відмінності, що пов’язані як зі сприйняттям одного і того ж впливу, так і з тим, що організаторами заворушень було розроблено специфічні стратегії для офіцерів та для курсантів.

Так, і офіцери, і курсанти указують на гучну музику, помаранчеву символіку, пропозиції грошей, речей, їжі. Як бачимо, офіцери та курсанти досить добре обізнані про можливість використання звуку та кольору для навіювань, впливу на стани, а також про використання віктимних та матеріальних потреб для здійснення НППВ.

В офіцерів пропагандистські виступи зводяться до “переконання громадян” та “читання молитов”. Останній засіб виділяється ще й через деяку незвичність, неочікуванність. Це свідчить про те, що офіцери спеціально нівелюють авторитети, знижуючи їх до рангу “звичайних громадян”. Офіцери уже визначилися зі своїми пріоритетними цінностями та ролями. Вони знають, що єдиною можливою роллю на час виконання СБЗ з охорони громадського порядку є роль офіцера внутрішніх військ, тому найбільш болісно вони переживають “зраду” своїх – представників та керівників місцевого ОВС. Саме ідентифікація з роллю допомагає подолати недоліки особистісних рис, наприклад, тривожність, слабку волю.

Офіцери-магістри поділяють інформацію, яка використовується для НППВ з точки зору її осмисленості. Так, вони виділяють в окрему групу афективну інформацію – “образи”, а іншу групу складають “виступи правозахисників”, які маніпулюють, використовуючи обізнаність в правовій сфері офіцерів, тобто ніби надаючи обґрунтовану інформацію. В окрему групу виділяється інформація, що спрямована на подолання конфронтації “ми–вони”, для формування позиції приєднання з ціллю подальшого маніпулювання (розмови про родину).

У курсантів більша диференційованість промов за їх суб’єктами: промови відомих політиків, музикантів, колишніх офіцерів та працівників міліції. Тобто у курсантів на відміну від офіцерів більш широка, різноманітна референтна група. Маючи малий досвід, вони частіше орієнтуються на думку авторитетних для них осіб, проте малий досвід не дозволяє бути насправді критичними у виборі авторитетів. Крім того, ідентифікація курсантів з ролями дітей, та захисників правопорядку зробила їх особливо уразливими до виразів типу “побиття своїх батьків”, та до “дій органів правопорядку, що направлені проти майбутнього української суверенності та державності”.

Зазначимо, що офіцери більшу увагу приділяли не стільки словам, скільки діям. Так, вони виділили чітку організацію дій керівників заворушень у вигляді організації скандувань, використання допоміжних засобів зв’язку (радіо), демонстрації погроз у вигляді розбирання забору, виставляння на передній план дітей, читання молитов. Останні два моменти були спрямовані на батьківські почуття та сумління саме офіцерів. Крім того, офіцери виділяли ті дії, які не мали впливу на них безпосередньо, проте могли дезорганізувати курсантів – викрики матерів та спроби дати курсантам шкарпетки. Вони виділяли ті патерни поведінки,

Продовження дод. Г

на які потрібно було протидіяти. Тобто досвід офіцерів диктував їм необхідність складання плану нейтралізації впливу: виділення та ізолювання організаторів, порушення зв'язків між організаторами та виконавцями (радіо), організація протидії заходам, що спрямовані на підриг бойового духу найуразливіших членів особового складу – курсантів. Зазначимо, що зосередженість на виконанні СБЗ сама собою усвідомлюється деякими офіцерами як протидія впливу.

Курсанти, були поінформовані про можливості здійснення на них НППВ, проте, у них сформувався страх не упоратися з провокаціями, зірватися, відчуття настороженості, роздратованості. Про це свідчать використання таких слів для опису видів впливу, як провокація, агітація, заклики, погрози, а також у таких висловах: “провокації та пропозиції дати їжу, гроші за відмову від виконання СБЗ”, “агітації щодо покращення життя та служби, надання різних пільг”, “заклики перейти на іншій бік”, “постійна агітація з боку натовпу, явні погрози”, “заклики розійтися”. Про роздратованість свідчить фраза “набридли нетверезі люди”. Як бачимо, саме інформування курсантів про те, що стосовно них може здійснюватися НППВ є стресовим, таким, що викликає напруження, ворожість, роздратованість. Проте, захисні механізми свідомості можуть витіснити травмуючу інформацію, в результаті чого курсанти перестають усвідомлювати сам факт впливу і контролювати цей вплив. Це робить актуальною психологічну та педагогічну підготовку офіцерів, які доводячи до особового складу завдання й описуючи ситуацію, не залякували і без того спантеличених курсантів.

Таким чином, офіцери досить обізнані й вправні у виконанні СБЗ у ситуаціях здійснення НППВ з боку порушників громадського порядку. Так, вони аналізують інформацію за її видами, призначенням, нівелюють авторитети, які не мають безпосереднього відношення до виконання ними службово-бойових завдань, сприймають інформацію з точки зору організації ефективної протидії. Проте, можливо, їм не вистачає психологічної та педагогічної майстерності в роботі з особовим складом.

Курсантам в умовах здійснення на них НППВ трохи складніше: вони плутаються в авторитетах, референтних групах, своїх ролях, ледь не забуваючи, що під час виконання СБЗ важлива лише їх роль курсанта внутрішніх військ МВС України. Саме усвідомлення курсантами факту здійснення НППВ на них є стресовим фактором, вони напружені, бояться не упоратися. Більшість з них витісняють сам факт дії НППВ, що робить їх ще більш уразливими. Витісняючи вплив, вони перестають його контролювати.

Наступним аспектом нашого дослідження, на який необхідно звернути увагу, є сприйняття військовослужбовцями можливих труднощів у разі припинення масових заворушень суспільно-політичного характеру, побоювання військовослужбовців. Для вивчення його впливу на можливість застосування різного роду НППВ щодо військовослужбовців було проаналізовано відповіді військовослужбовців на таке запитання: “Оцініть та проаналізуйте, будь ласка, можливі труднощі під час припинення масових заворушень суспільно-політичного характеру”. Наведемо деякі варіанти відповідей:

- боягузтво і страх прийняти рішення посадовими особами;
- нерішучість у відповідних діях і обмеженість в прийнятті рішень командної ланки;
- у військ є великий досвід дій в охороні закону 1987–1991р. Страх командирів щодо застосування спецзасобів і т.д. веде до невиправданих травм і втрат особового складу;
- відсутність будь-якої політичної (правової) інформованості;
- за що протистояти, рівень забезпеченості військовослужбовця – це головне утруднення;
- непередбачуваність дій натовпу;
- можливість виникнення зіткнень всередині натовпу;
- не допустити неконтрольованих дій з боку натовпу;
- неупевненість керівного складу, що призводить до перехоплення натовпом ініціативи – головна причина виникнення труднощів;

– дії населення й погодні умови.

Аналіз відповідей офіцерів показав, що існують можливості для здійснення НППВ на військовослужбовців із боку протидіючих сил.

1. Проблема нерішучості командирів у прийнятті рішення вже кілька разів обговорювалася в рамках цього дослідження, вказувалося, як це може позначитися на уразливості НППВ серед особового складу. Звернемо увагу, що на цьому етапі дослідження як проблеми сприймаються причини нерішучості командирів (і серед них – боягузтво, страх відповідальності), так і слідства – невиправдані травми і втрати серед особового складу, перехоплення ініціативи натовпом, м'якість дій (53,23 %). Мабуть, суть проблеми криється в тому, що військовослужбовці внутрішніх військ не відчули себе значущою силою, яка б контролювала ситуацію, керувала нею. Так, рішення приймалися політиками, основна боротьба розгорнулася в інформаційному і правовому полі й так далі. За таких умов могло активізуватися прагнення відновити свій статус значущої сили, що робило військовослужбовців чутливими до маніпулятивних закликів типу “взяти владу в свої руки”, “навести порядок в країні” й т. д. У цих умовах можна було експлуатувати прагнення до слави і подвигу деяких романтично налаштованих військовослужбовців.

2. Кількісна перевага натовпу є об'єктивною трудностю для охорони громадського порядку під час масових заворушень (40,32 %). На більш приватному рівні це може виявлятися в проблемах контролю заворушень всередині натовпу, попадання військовослужбовців в оточення натовпом. Природно, що у таких умовах ідея голосування вдома через Інтернет знайшла відгук серед військовослужбовців (хоча об'єктивно це навряд може знизити кількість людей на вулиці). Такі ситуації масових заворушень цілком природно можуть викликати у військовослужбовців тривогу і напругу, знижувати контроль, підвищувати кількість помилкових дій і, як наслідок, підвищувати імовірність здійснення НППВ на них.

3. Питання про відсутність правових і політичних знань ми уже зачепили і розглянемо його більш детально далі. У цьому випадку звернемо увагу на те, що у деяких військовослужбовців між правом і політикою ставиться знак рівності, вони використовуються як взаємозамінні (16,13 %). З таким сприйняттям представники політичних сил, що займають владні посади, можуть сприйматися як джерело права, а їх розпорядження як обґрунтовані, обов'язкові до виконання, що не завжди так.

Труднощі виконання службово-бойових завдань стали ще одним аспектом, що позначається на імовірності здійснення НППВ на військовослужбовців внутрішніх військ. Нами розглядалися відповіді військовослужбовців на таке питання: “Оцініть та проаналізуйте, будь ласка, основні труднощі, з якими ви зустрічаєтеся під час виконання СБЗ”. Наведемо приклади отриманих відповідей:

– відношення посадових осіб різного рівня МВС до внутрішніх військ як до молодшого брата;

– статистика, другорядність, повна матеріальна незабезпеченість, корупція;

– основний негатив – це показники, їх купують в міліції;

– дуже слабка підготовка усіх категорій до виконання СБЗ за призначенням;

– пункти допомоги; комусь потрібно те, що ми робимо;

– незабезпеченість щодо виконання СБЗ. Відсутність відповідного відпочинку до і після виконання СБЗ. Байдуже ставлення керівників вищої ланки до потреб підлеглих;

– погодні умови, невідповідність форми одягу, її якості, щоб забезпечити комфортне перебування організму протягом тривалого часу на вулиці.

Аналіз отриманих відповідей показав можливість таких підстав для здійснення НППВ на військовослужбовців.

1. У зв'язку із зближенням деяких функцій і операцій внутрішніх військ та міліції у військовослужбовців склалося уявлення про власну непотрібність. Вони, самі того не бажаючи,

Продовження дод. Г

взяли на себе роль “молодшого брата міліції” (70,96 %). Такі “комплекси неповноцінності” є сприятливим ґрунтом для провокацій і налаштувань військовослужбовців і міліції один проти одного.

2. Військовослужбовці не хочуть відмовлятися від роками напрацьованого образу військовослужбовця, до складу якого входять й уявлення про гідні функції військовослужбовців (46,77 %). Сприймаючи себе як сильних, діяльних і рішучих, військовослужбовці не бажають витратити час на “паперову роботу”, на компромісні рішення. Це призводить до слабкої підготовки, труднощів роботи у правовому полі (облік, статистика). Військовослужбовці самі усвідомлюють свою невідповідність до покладених на них обов’язків, власну неповноцінність. Це прагнення повернутися до минулого, уже активно експлуатується маніпуляторами. Нерідко, для посилення ефекту маніпуляторами використовується об’єднання прагнення військовослужбовців повернутися до старого статусу (образу) і прагнення дистанціюватися від міліції.

3. Проблеми, пов’язані з невідповідністю форми погодним умовам, уже обговорювалися. Цікавим є те, що іноді інформація подається так, як ніби джерело проблеми погода, а не якість форми. Це відображає скоріше особливості сприйняття ситуації, з якою простіше дочекатися зміни клімату на Україні, ніж зміни форми одягу, що зайвий раз підкреслює відчуття непотрібності державі. Цікаво, що питання про повсякденні труднощі як лакмус проявив відчуття власної непотрібності у військовослужбовців. Ще більше це проявиться під час аналізу власних вільних висловлювань.

Наступним аспектом, що впливає на якість виконання СБЗ з охорони громадського порядку під час виборів Президента, є наявність необхідних знань у військовослужбовців. Проаналізуємо, як особливості цього аспекту можуть вплинути на можливості протидіючих сил щодо здійснення НППВ на військовослужбовців. Для виявлення таких потенційних можливостей нами було проаналізовано відповіді офіцерів на таке запитання: “Оцініть й проаналізуйте, будь ласка, які заходи, знання та вміння необхідні Вам і вашим підлеглим для вдосконалення існуючої системи охорони громадського порядку під час проведення виборів Президента України”. Наведемо деякі варіанти відповідей:

- знання законодавчої бази; упевненість в тому, що після виконання наказу не буде певних “оргвисновків”;
- навчити діяти самостійно, малими групами;
- навчити командирів діяти і приймати рішення, не озираючись на вищих;
- охорона громадського порядку під час виборів нічим не відрізняється й на цьому не треба акцентувати. Дивиться на досвід зарубіжних країн – Польщі та інших країн Заходу;
- правова підготовка особового складу;
- військово-професійні навички;
- пункти правдивої правової допомоги;
- необхідність організованого вивчення законодавчих документів, удосконалення повноважень командирів і начальників усіх рівнів;
- практичне відпрацювання до автоматизму застосування спецзасобів;
- відпрацювання питань саморегуляції, негативних станів;
- потрібно відпрацювати і довести до усього особового складу конкретний алгоритм дій у тих чи інших випадках.

Аналіз відповідей офіцерів показав, що ймовірні такі підстави для здійснення інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців.

1. Відсутність правової підготовки, правдивої правової допомоги (77,42 %). Виконання функцій з охорони громадського порядку під час виборів Президента 2004 р. регулюється не тільки звичними для військовослужбовців внутрішніх військ законами, наказами та іншими підзаконними актами МВС, а і досить недосконалим виборчим законодавством, яке до того ж змінюється посеред виборчого процесу. Працюючи у

Продовження до д. Г

правовому полі, військовослужбовці бояться через незнання (а точніше, через плутанину і багатозначність тлумачень існуючих норм) порушити їх і понести не лише адміністративну, але і кримінальну відповідальність. Саме цей страх став сприятливим ґрунтом для здійснення НППВ на військовослужбовців. Маніпулятивні виступи нібито відомих “правозахисників”, що звучать зі ЗМІ, звинувачення в порушенні Конституції та виборчого законодавства болісно сприймаються військовослужбовцями. У результаті, як вище керівництво, якому практично погрожували судами різних інстанцій, так і командири підрозділів, боячись потрапити під кримінальну відповідальність, не могли чітко, швидко, адекватно ситуації приймати рішення. Нерідко пов’язані з такою ситуацією затримки у прийнятті рішень, їх обережність дискредитували військове керівництво в очах підлеглих, сформували відчуття безсилля військ, їх зв’язаності “по руках і ногах” тлумаченнями закону. Така ситуація зробила можливою нав’язування ідеї політизованості військового керівництва серед офіцерів, прагнення офіцерів узяти на себе частину повноважень командування, що цілком могло призвести до порушення вертикалі влади у внутрішніх військах і зниження їх боєздатності.

2. Недостатність знань та умінь застосовувати засоби індивідуального захисту, як у вигляді спецзасобів, так і у вигляді психологічних знань (51,62 %). Безумовно, ця проблема посилилася й актуалізувалася у зв’язку із загрозою особистої безпеки військовослужбовців під час масових заворушень. Суть цієї проблеми зводиться до того, що військовослужбовці внутрішніх військ нерідко виявляються не готовими морально після роботи у звичайних умовах з кількома правопорушниками до масовості заворушень, тобто до тотальної переваги протидіючої сторони. Крім того, якщо під час звичайного патрулювання вони мають справу з явними правопорушниками, асоціальними елементами, застосування сили до яких є виправданим, то під час масових заворушень під дією емоційного зараження та інших феноменів, правопорушниками фактично стають “добропорядні” громадяни. Застосування силових засобів до таких осіб, хоча може й бути виправдане обставинами, але може викликати обурення з боку спостерігачів і спровокувати ще більшу агресію стосовно військовослужбовців. У ситуаціях охорони масових мітингів нерідко важливою стає витримка військовослужбовців. Витримка, а також самозахист замість активного нападу, є профілактикою навмисних провокацій і спонтанної агресії натовпу. Ця ситуація свідчить про те, що у звичайних умовах військовослужбовці налаштовані на активні дії, протидії, виправдану агресію, а витримка і пасивність даються їм важко, що може бути використано для провокацій. Цікаво, що, здавалося б, розумна ідея про заборону мітингів під час виборів, яка з’явилася серед офіцерів, може також бути наслідком НППВ. Так, заборона мітингів дасть правові підстави для застосування сили для їх усунення. Культивування ідеї про те, що заборона мітингів це правильно, розумно, може служити для формування в свідомості військовослужбовців можливості застосування агресивних дій проти мітингувальників, що знижує витримку військовослужбовців, робить їх більш чутливим до провокацій.

2. Висловлювання про недостатність професійної підготовки військовослужбовців і про необхідність сформувати алгоритм дій в умовах масових заворушень, ймовірно, також є наслідком вище розглянутої проблеми (54,84 %). Однак, тут акцент зміщений не у бік загрози особистої безпеки, а у бік ефективності виконання СБЗ військовослужбовцями в описаних вище обставинах. Почуття безпорадності, неупевненість є сприятливим ґрунтом для маніпуляцій і провокацій. Цікаво, що досить поширена ідея, про те, що у 2004 році трапилася унікальна ситуація й подібні ситуації масових заворушень є чимось незвичайним, тільки підсилюють відчуття незвичайності й неупевненості. Адже, унікальність припускає незастосовність звичних засобів і методів, що підсилює тривожність, неупевненість в правильності своїх дій.

На закінчення опитування офіцерів просили висловитися про те, що ще є важливим для здійснення охорони громадського порядку під час масових заворушень. Наведемо приклади отриманих відповідей:

Закінчення дод. Г

– якщо внутрішні війська здатні, то вони повинні грати роль, якщо не основної сили, але і не бути “порожнім місцем”, з нами мають рахуватися;

– сила повинна бути силою;

– починаючи із 2002 року внутрішні війська зробили додатком міліції та змусили розкривати злочини і робити інші показники, які ніхто не робить, тому що неможливо це робити, усе купується, за усе домовляються. Завдання внутрішніх військ має полягати у затриманні порушника і передачі його як можна швидше міліції, не з’їжджаючи з маршруту. Але з існуючою системою відсутності необхідної кількості автотранспорту і небажання міліції співпрацювати виходить таке: наряд затримує по ст.178 порушника, веде його у відділення й там витрачає 3–4 години, щоб передати його міліції, а маршрут на ці 3–4 години залишається голим;

– під час ухвалення рішення про виконання СБЗ з охорони громадського порядку треба урахувати усі питання, які можуть виникнути. Вирішувати питання, що виникають під час СБЗ, виконання яких уже розпочато, дуже складно. Наприклад, знайти місце відправленням природних потреб для 3–4 тисяч військовослужбовців о 2 годині ночі біля ЦВК дуже складно;

– щоб внутрішні війська не використовувалися як політичний інструмент.

Аналіз отриманих відповідей показав на сприятливі умови для здійснення інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців.

1. Недооцінка внутрішніх військ як реальної сили знижує самооцінку військовослужбовців, так як ідентифікація з організацією, значимість якої принижується, негативно позначається на індивідуальній оцінці. В результаті самосвідомість такого військовослужбовця вибудовує ряд захистів, виникає прагнення відновити свій утрачений статус, що робить військовослужбовця беззахисним перед досить грубими маніпуляціями, приводить до необдуманих вчинків.

2. Військовослужбовці стурбовані зсувом їх функцій з боку військових у бік міліцейських (58,06 %). Їх виконання сприймається як неадекватне для військових, в яких дещо інша суб’єктивна система оцінок ефективності діяльності, яка слабо пристосовна до оцінки ефективності виконання нових міліцейських функцій. Неадекватність системи оцінювання виконуваних функцій знижують самоповагу (самооцінку). Стан військовослужбовців внутрішніх військ схожий зі станом маргіналів, вони стають легкою здобиччю для професійних маніпуляторів.

3. Система підготовки військовослужбовця ґрунтується на формуванні чіткого уявлення про завдання, відпрацювання навичок діяльності та саморегуляції. Все це є базою для заохочування всіма способами у військовослужбовців проявів сміливості й рішучості (виконання своїх завдань, не дивлячись на сильну тривогу і страх). Але за відсутності відповідного алгоритму дій, у ситуаціях складності вибору адекватних дій або у ситуаціях, що вимагають відмови від активних дій, вони почувають себе неупевнено. Налаштування на активний захист мирного населення від асоціальних дій правопорушників може виявитися неадекватним у ситуаціях, коли це мирне населення потрапляє під вплив натовпу. Невпевнений у своїх діях військовослужбовець може потрапити під НППВ з боку протидіючих сил.

Деякі питання щодо забезпечення безпеки правоохоронця та членів його родини

Дії правоохоронця у випадку надходження погроз
поштою або за телефоном

У разі надходження погрози по телефону необхідно у розмові з абонентом намагатися з'ясувати причини і мотиви загрози, зібрати інформацію про того, хто дзвонить. Це особливо важливо, якщо немає можливості визначити номер абонента або записати розмову. Перш за все слід звернути увагу на характер дзвінка: міжміський, міський, мобільний тощо. Потім необхідно звернути увагу на початок розмови; перші слова того, хто телефонував, чи представився він, уточнив з ким говорить, або відразу ж почав погрожувати.

Дуже важливо ураховувати наступні деталі:

а) як виголошувалися слова – швидко чи повільно, виразно чи ні, з заїканням, акцентом, дефектами мови та іншими особливостями;

б) манера говорити – спокійна й упевнена, невиразна і незв'язна, ввічлива або непристойна, озлоблена або байдужа, емоційна або безбарвна;

в) наявність сторонніх шумів, супроводжуваних розмову: інший голос, який підказує, що говорити, тиша, телефонні розмови, шум верстатів, машин, транспорту (поїзд, гул метро, вуличний шум).

Відразу ж після розмови треба за цими пунктами письмово зафіксувати усе, що удалося помітити. Не сподівайтесь на свою пам'ять, в екстремальній ситуації і під час хвилювання вона часто підводить.

Слід урахувати і те, що якщо події, у зв'язку з якою Вам погрожують, не було, не поспішайте повідомляти про це своєму співрозмовнику, інакше утратите інформаційну перевагу. З'ясовуйте деталі під приводом необхідності переконатися в обізнаності співрозмовника, вимагайте нових доказів.

У ході бесіди за допомогою родичів або товаришів по службі, присутніх під час розмови, зв'яжіться з черговим правоохоронного органу з метою встановлення номера телефону та місцезнаходження того, хто телефонував. Якщо абонент перервав розмову, покладіть свою трубку поруч з телефонним апаратом – канал зв'язку буде зберігатися ще більше години.

Про погрозу, яка надійшла до вас, повідомте свого керівника (бажано у письмовій формі), який зобов'язаний ужити заходів щодо установаження того, хто телефонував і вирішити питання про можливість його затримання по гарячих слідах.

У разі отримання погроз у письмовій формі необхідно ужити заходи щодо збереження можливих відбитків пальців рук на папері (конверті), вклавши його у поліетиленовий пакет для подальшого проведення графічної, дактилоскопічної й одорологічної експертиз.

Пам'ятка про правила фіксації погрози за телефоном

Хто прийняв інформацію (П.І.Б.) _____

Час _____ годин _____ хвилин _____ Дата _____

Тривалість розмови _____ хвилин

Виклик за телефоном (потрібне підкреслити): місцевий, внутрішній, міжміський.

Характеристики співрозмовника: _____ стать _____

приблизний вік _____

Характеристика голосу (потрібне підкреслив): гучний, тихий, грубий, м'який, різкий, приємний, тверезий, нетверезий.

Інші особливості голосу _____

Мова (потрібне підкреслити): швидка, повільна, чітка, нечітка, виразна, невиразна, із заїканням, гаркавість, шепелявість, з вимовою в ніс, зв'язна, незв'язна.

Інші особливості мови _____

Продовження дод. Д

Манера говорити (потрібне підкреслити): спокійна, озлоблена, нормальна, ненормальна, повільна, кваплива, пристойна, непристойна, емоційна, безбарвна, інтелігентна, груба, зі смішком, із покашлюванням, із використанням слів-паразитів, чиста.

Інші особливості манери говорити: _____

Шумовий фон (потрібне підкреслити): тиша, сильний шум, шум поїзда, шум працюючого авіадвигуна, вуличний рух, метрополітен, музика, голоси, радіо, телевізор, друкарська машинка, робота на комп'ютері.

Інші шуми _____

Зміст розмови _____

Бажано відразу ж повідомити:

_____ тел. _____

ПІБ.

Заходи щодо забезпечення власної безпеки правоохоронців та членів їх сімей

Заходи безпеки у квартирі

Щоб уникнути проникнення в квартиру зловмисників правоохоронцю рекомендується:

– зміцнити вхідні двері квартири, обладнати їх вічком, ланцюжком і задвижкою. Бажано зробити двері, що відчиняються назовні, і не ставити на них зовні міцну дверну ручку. Внутрішню дверну ручку потрібно надійно закріпити;

– якщо квартира розташована на першому або самому верхньому поверсі будинку й існує реальна небезпека проникнення з вулиці або через близько розташоване вікно сходового прольоту, – обладнати вікна і двері балкону металевими сітками або решітками;

– у випадку спроби сторонньої особи відкрити двері квартири ключем або зламати її – блокувати двері меблями, телефоном повідомити до найближчого відділення міліції (телефони міліції, дільничного, робочі – повинні знаходитися на телефонному столику) або черговому свого відомства і підготуватися до самозахисту наявними підручними засобами. У разі відсутності телефону – спробувати привернути увагу оточуючих: покликати на допомогу сусідів, розбити вікно, що виходить на вулицю й т. ін.;

– якщо у квартирі раптово погасло світло, не виходити без попередньої перевірки на сходовий майданчик; можливо, що світло вимкнено зловмисником із метою виманити Вас із квартири;

– якщо Ви живете один, то не домовляйтеся про зустрічі з невідомими людьми у себе в квартирі (будинку);

– під час входу в неосвітлений під'їзд – імітувати, що Ви не один; входити потрібно упевнено, але обережно, підготувавшись до захисту;

– не входити до ліфту з підозрілою особою, а якщо попутник уже увійшов до ліфту, повернутися до нього обличчям і контролювати його поведінку.

Заходи безпеки на роботі

Щоб уникнути проникнення зловмисників у службовий кабінет, рекомендується:

– не залишати ключі від кабінету в місцях, доступних для сторонніх осіб і місцях, що не охороняються;

– закривати свій кабінет навіть якщо ви йдете усього на кілька хвилин;

– не залишати незнайомих осіб і випадкових відвідувачів одних у кабінеті;

– не приймати відвідувачів з відкритим сейфом, розкладеними на столі документами, особливо для службового користування або секретних;

– під час прийому відвідувачів прибирати зі столу гострі й колючі предмети, виключити можливість раптового нападу, заволодіння табельною зброєю та захоплення Вас як заручника;

Продовження дод. Д

- відмовлятися від частування з боку невідомих осіб, щоб уникнути підмішування в їжу отруйних і сильнодіючих речовин;
- з відвідувачами тримати себе стримано, якщо їх дії стають агресивними, запросити товаришів по службі і локалізувати конфліктну ситуацію;
- бути пильними під час підходу до місця роботи: звертати увагу на незвичайні предмети, дроти, що йдуть до приміщень, підозрілу поведінку оточуючих осіб.

Заходи безпеки під час огляду вантажів

Огляд проводиться в спеціально відведеному для цієї мети місці, що забезпечує його конфіденційність:

- під час огляду вантажів правоохоронець не повинен залишатися віч на віч із власником вантажу;
  - у разі обстеження оглядова група обов'язково повинна мати постійний радіозв'язок з черговим правоохоронного органу, необхідно також мати запасні блоки живлення;
  - залежно від вантажу, що оглядається (сипучі речовини, в упаковках, у рідкому вигляді, отруйні, радіоактивні й т.д.), повинна бути спеціальна форма одягу, що забезпечує безпеку правоохоронців;
  - під час огляду вантажів у темний час доби обов'язково має бути добре освітлення місця огляду, а кожен співробітник повинен мати з собою ліхтарик;
  - у разі отримання інформації від правоохоронних органів про можливе знаходження наркотиків у вантажі правоохоронці повинні бути забезпечені зброєю, наручниками та іншими спецзасобами самооборони. У зв'язку з тим, що можлива провокація чи напад, має бути забезпечене прикриття;
  - оглядова група повинна мати з собою не лише щупи, але також і технічні засоби виявлення радіоактивних, хімічних, вибухових речовин;
  - у випадку виявлення контрабанди усе повинно бути запротоцьовано, сфотографовано і по можливості знято на відеокамеру.
- У разі виникнення неординарної ситуації під час огляду вантажу негайно доповісти черговому правоохоронного органу:
- для оперативного зв'язку потрібно розробити таблицю позивних, де передбачити засекречування окремих вантажів, таких як наркотики, зброя, вибухові речовини;
  - у випадку виходу з ладу радіозв'язку або телефонного зв'язку передбачити обумовлений зв'язок за свистком.

Засоби безпеки на вулиці

У період погіршення криміногенної ситуації в країні наші вулиці стали небезпечними. Щоб убезпечити себе і своїх близьких від злочинних посягань на вулиці, пропонується керуватися такими рекомендаціями:

- розробити різні варіанти маршрутів на роботу і прогулянок, частіше змінювати маршрути;
- знати місцезнаходження підрозділів міліції, розташованих за маршрутами руху;
- в контакт з правоохоронцями з'ясувати розташування небезпечних у криміногенному відношенні місць, де необхідно бути гранично обережним і уважним;
- у темних і погано освітлених кварталах бажано пересуватися посередині вулиці;
- ходити тротуаром слід обличчям за напрямком вуличного руху автотранспорту;
- не підходити близько до стін будинків, огинати кути будинку слід збільшивши радіус руху;
- розмовляючи по телефону, повернутися обличчям назустріч перехожим, щоб уникнути нападу позаду;
- у разі переслідування необхідно прискорити рух, перейти на інший бік вулиці або ближче до людних місць. Запам'ятайте переслідувачів, за допомогою правоохоронців або інших

З а к і н ч е н н я д о д. Д

осіб (відповідно до обставин) спробуйте затримати їх;

– у випадку погрози фізичної розправи під час зустрічі з невідомими особами дійте згідно обставин, по можливості з'ясуйте причини і мотиви погрози, запам'ятайте прикмети тих, хто вам погрожує, заявіть про це у відділення міліції, після прибуття на службу докладно, письмово необхідно доповісти про випадок керівництву. Якщо Вам погрожували у присутності інших осіб, запишіть їх дані з метою отримання в подальшому показань свідків;

– у разі погрози комусь з членів Вашої родини докладно опитайте їх про характер погроз, прикмети тих, хто погрожує, по можливості з'ясуйте, чи пов'язана погроза з Вашою роботою в правоохоронних органах.

Про всі випадки погроз своєчасно повідомте керівництво правоохоронного органу з докладним висвітленням того, що відбулося.

Заходи безпеки під час пересування автомобілем

Особливу пильність повинні проявляти співробітники правоохоронних органів, які використовують для пересування особистий чи службовий автотранспорт, який сам по собі притягує криміногенні елементи з метою заволодіння ним як матеріальною цінністю. Щоб унеможливити себе, рекомендується:

– не залишати автомобіль без нагляду з відкритими замками або з працюючим двигуном;
– у разі виходу з автомобіля, виймати ключі із замка запалювання;
– по можливості обладнати автомобіль дистанційною сигналізацією, пульт управління якою зберігати окремо від ключів запалювання й дверних замків;

– не підсаджувати до себе в автомобіль невідомих осіб;
– паркувати автомобіль в місцях, що добре оглядаються;
– у разі підходу до автомобіля потрібно звернути увагу на оточення, чи немає поблизу підозрілих осіб, предметів, проводів і на стан транспортного засобу: замки дверей, капот, кришки багажника, шини і т. д.;

– під час зупинення Вас співробітником ДАІ зверніть увагу на форму його одягу, наявність нагрудного знака;

– у разі спроби зупинити автомобіль невідомими особами закрити внутрішні запори дверей, не глушити двигун, спробувати зманеврувати або розвернутися в зворотному напрямку, включити звуковий і світловий сигнали або сигналізацію;

– у випадку захоплення автомобіля невідомими, якщо Ви перебуваєте за кермом, спробуйте привернути увагу співробітників міліції або ДАІ, грубо порушивши правила дорожнього руху або скоївши наїзд на перешкоду.

За допомогою співробітників ДАІ та міліції спробуйте затримати зловмисників. Якщо це не удалося, необхідно докладно доповісти про випадок своєму керівництву.

Посилання

Чуфаровский, Ю. В. Психологические основы обеспечения безопасности сотрудников правоохранительных органов [Текст] : учеб. пособ. / Ю. В. Чуфаровский. – М. : издательство “Социально-политическая МЫСЛЬ”, 2003. – 96 с.

**Моніторинг загальних соціально-побутових та інших проблем
військовослужбовців, що роблять можливими здійснення НПВ
з боку протидіючих сил**

1 БЛОК

Суб'єктивні та об'єктивні аспекти військової служби, що роблять можливим
здійснення негативного інформаційно-психологічного впливу

Оцініть, будь ласка, сприймання Вами таких аспектів служби в НГ України, виходячи із наведеної нижче шкали оцінки:

- 5 – цілком правильно;
- 4 – скоріше, правильно, ніж неправильно;
- 3 – важко відповісти;
- 2 – скоріше, неправильно, ніж правильно;
- 1 – цілком неправильно.

1. Під час виконання службово-бойових завдань я відчуваю нестачу інформації щодо способів виконання поставлених завдань.

2. На мою думку, організація поширення офіційної інформації та її якість у внутрішніх військах знаходиться на низькому рівні.

3. Мені здається, що є певні труднощі в обміні інформації під час взаємних дій з іншими силами охорони правопорядку.

4. Обмін інформацією між НГ України та суспільними організаціями є недостатнім.

5. Я вважаю недосконалою систему обміну інформацією між НГ України та державними органами влади.

6. Під час виконання службово-бойових завдань я не маю змоги контролювати свої негативні емоції (гнів, агресію, тривогу).

7. Виконання службово-бойових завдань часто приводить мене до емоційного напруження, необхідності стримувати образи і роздратування.

8. В мене іноді виникають сумніви щодо правильності моїх дій під час виконання деяких службово-бойових завдань.

9. Я не відчуваю себе захищеним під час виконання службово-бойових завдань.

10. На мою думку, під час виконання службово-бойових завдань з охорони громадського порядку військовослужбовці НГ повинні поводитися більш напористо, агресивно.

11. Мені здається, що під час виконання службово-бойових завдань на військовослужбовця внутрішніх військ покладено забагато відповідальності.

12. Інколи мені важко зрозуміти, як поставлені конкретні службово-бойові завдання співвідносяться з завданнями НГ.

13. Мені здається, що військовослужбовці НГ покинуті напризволяще своєю країною.

14. Більшість військовослужбовців НГ України не знають заради чого вони служать.

15. Під час виконання службово-бойових завдань я часто не відчуваю потреби суспільства у моїх діях.

Оброблення результатів

Анкета призначена для визначення суб'єктивного сприйняття особливостей служби, що можуть призводити до здійснення негативного інформаційно-психологічного впливу трьох видів:

- дезінформації – 1-5 питання;
- дезорганізації діяльності військовослужбовця – 6-10 питання;
- демотивації військовослужбовця – 11-15 питання.

Продовження дод. Е

У разі необхідності анкета може доповнюватися іншими питаннями, що стосуються різних аспектів служби у НГ України.

Розраховувати середній бал сприймання різних аспектів служби, як таких, що сприяють негативному інформаційно-психологічному впливу можна, як окремо за трьома виділеними блоками (особливості служби, що сприяють дезінформації, особливості служби, що сприяють дезорганізації дій військовослужбовця й особливості служби, що сприяють деморалізації військовослужбовця), так і за анкетною в цілому.

Середній бал за анкетною отриманий кожним військовослужбовцем свідчить про ступінь його негативного ставлення до різних аспектів служби.

Середній бал, що отриманий за даними усіх військовослужбовців частини чи підрозділу, може свідчити про ступінь недоліків організації служби у частини чи підрозділі.

Порівняння середнього балу кожного військовослужбовця з середніми показниками у частині чи підрозділі дають змогу віднести його до того чи іншого рівня негативного ставлення до служби. Для цього розраховується середнє арифметичне значення (x) та середньоквадратичне відхилення від нього (σ) за усіма показниками військовослужбовців частини (підрозділу):

- високий рівень незадоволеності організацією служби (більше ніж $x+\sigma$);
- середній рівень незадоволеності організацією служби (у діапазоні $x\pm\sigma$);
- низький рівень незадоволеності організацією служби (менше ніж $x-\sigma$).

2 БЛОК

Незадоволеність соціально-побутових та інших потреб військовослужбовців

1. Чи можна сказати, що єдиною метою Вашої служби у НГ України є заробляння грошей на утримання себе та родини:

так, це цілком правильно – 5 балів;

правильно – 4 бали;

у цьому є певний відсоток правди – 3 бали;

матеріальне забезпечення важливе, але не визначальне – 2 бали;

матеріальне забезпечення не є пріоритетною метою моєї служби – 1 бал.

2. Чи можна сказати, що отримання власного житла є основною метою, завдяки якій ви продовжуєте службу в НГ України:

так, це цілком правильно – 5 балів;

правильно – 4 бали;

у цьому є певний відсоток правди – 3 бали;

отримання житла є бажаним, але не визначальним чинником продовження служби – 2 бали;

отримання житла не є пріоритетним у цілях моєї служби – 1 бал.

3. Чи можна сказати, що просування службовими сходами є основною метою Вашої служби у НГ України:

так, це цілком правильно – 5 балів;

правильно – 4 бали;

у цьому є певний відсоток правди – 3 бали;

отримання наступного звання чи посади є бажаним, але не основною метою служби – 2 бали;

отримання наступного звання чи посади не є пріоритетною метою моєї служби – 1 бал.

4. Чи можна сказати, що отримання пільг для себе і родини є основною метою вашої служби у НГ України:

так, це цілком правильно – 5 балів;

правильно – 4 бали;

у цьому є певний відсоток правди – 3 бали;

Продовження дод. Е

отримання пільг є бажаним, але не основною метою служби – 2 бали;

отримання пільг не є пріоритетною метою моєї служби – 1 бал.

5. Оцініть, будь ласка, за 5-ти бальною шкалою свій рівень задоволеності грошовим утриманням, виходячи із такої системи оцінювання:

повністю не задоволений – 5 балів;

не задоволений – 4 бали;

важко відповісти – 3 бали;

скоріше задоволений, ніж ні – 2 бали;

повністю задоволений – 1 бал.

6. Оцініть, будь ласка, за 5-ти бальною шкалою свій рівень задоволеності наявними житловими умовами, виходячи із такої системи оцінювання:

повністю не задоволений – 5 балів;

не задоволений – 4 бали;

важко відповісти – 3 бали;

скоріше задоволений, ніж ні – 2 бали;

повністю задоволений 1 бал.

7. Оцініть, будь ласка, за 5-ти бальною шкалою свої перспективи просування службовими сходами, виходячи із такої системи оцінювання:

такі перспективи повністю відсутні – 5 балів;

таких перспектив майже не має – 4 бали;

важко відповісти – 3 бали;

перспективи є, але відстрочені в часі – 2 бали;

є реальні перспективи просування службовими сходами – 1 бал.

8. Оцініть, будь ласка, за 5-ти бальною шкалою свій рівень задоволеності наявними пільгами, виходячи із такої системи оцінювання:

повністю не задоволений – 5 балів;

не задоволений – 4 бали;

важко відповісти – 3 бали;

скоріше задоволений, ніж ні – 2 бали;

повністю задоволений 1 бал.

Оброблення результатів

Питання цього блоку спрямовані на визначення напруженості соціально-побутових проблем у військовослужбовців НГ України. Перші чотири питання спрямовані на з'ясування зацікавленості, пріоритетності соціально-побутових проблем для військовослужбовця. Останні чотири – на ступінь їх задоволеності. В разі необхідності перелік питань може збільшуватися, але складаючи їх потрібно урахувати як аспект незадовільності потреби, так і аспект її пріоритетності.

Чим більший середній бал за відповідями набирає військовослужбовець, тим більша напруженість в нього соціально-побутових потреб.

Середнє арифметичне значення (x) та середньоквадратичне відхилення від нього (σ) розраховані за усіма показниками військовослужбовців частини дають змогу виявити рівні напруженості соціально-побутових потреб військовослужбовців і розподілити за ними усіх військовослужбовців частини:

– високий рівень напруженості соціально-побутових потреб (більше ніж $x+\sigma$);

– середній рівень напруженості соціально-побутових потреб (у діапазоні $x\pm\sigma$);

– низький рівень напруженості соціально-побутових потреб (менше ніж $x-\sigma$).

3 БЛОК

Питання, що пов'язані з виявленням конкретних джерел інформації, яким військовослужбовці надають перевагу або які є для них доступними

1. Назвіть, будь ласка, засоби масової інформації (конкретні назви газет, журналів,

Продовження до д. Е

телеканалів, радіостанцій, сайтів Інтернету тощо), які є доступними для вас:

_____ ;
 _____ ;
 _____ ;
 _____ ;
 _____ ;
 _____ ;
 _____ ;
 _____ ;
 _____ ;

Біля кожної наведеної Вами назви поставте, будь ласка, оцінку ступеня їх доступності, користуючись такою шкалою:

завжди доступні – 5 балів;

майже завжди доступні – 4 бали;

доступні лише, коли знаходжусь дома – 3 бали;

доступні лише у певному місці (наприклад, коли знаходжусь в друзів чи Інтернет-кафе тощо) – 2 бали;

доступні від випадку до випадку – 1 бал.

2. Назвіть, будь ласка, конкретні засоби інформації (з назвою газет, журналів, телеканалів, радіостанцій, сайтів Інтернету), які вам подобаються:

_____ ;
 _____ ;
 _____ ;
 _____ ;
 _____ ;
 _____ ;
 _____ ;
 _____ ;
 _____ ;

Біля кожної наведеної Вами назви поставте, будь ласка, оцінку ступеня Вашого схвального ставлення, користуючись такою шкалою:

найулюбленіше джерело інформацій – 5 балів;

дуже подобається – 4 бали;

подобається – 3 бали;

непогане – 2 бали;

можна користуватися за відсутності інших – 1 бал.

3. Назвіть, будь ласка, конкретні засоби інформації (з назвою газет, журналів, телеканалів, радіостанцій, сайтів Інтернету), яким ви довіряєте:

_____ ;
 _____ ;
 _____ ;
 _____ ;
 _____ ;
 _____ ;
 _____ ;
 _____ ;
 _____ ;

Біля кожної наведеної Вами назви поставте, будь ласка, оцінку ступеня довіри до цього конкретного засобу інформування, користуючись такою шкалою:

довіряю у всіх питаннях – 5 балів;

довіряю в більшості питань (тем) – 4 бали;

довіряю з декількох важливих питань (тем) – 3 бали;

довіряю з питань, що не є життєво важливими і не потребують перевірки – 2 бали;

довіряю за відсутності інших джерел інформації – 1 бал.

4. Назвіть, будь ласка, конкретні засоби інформації (з назвою газет, журналів, телеканалів, радіостанцій, сайтів Інтернету), інформація на яких справила на вас сильне враження:

_____ ;

_____ ;
 _____ ;
 _____ ;
 _____ ;
 _____ ;
 _____ ;
 _____ ;

Біля кожної наведеної Вами назви поставте, будь ласка, оцінку сили зчиненого на Вас враження, користуючись такою шкалою:

враження було зчинене дуже сильне, я досі під його впливом – 5 балів;

сильне враження, я ще довго був під його дією – 4 бали;

відчутне враження, проте оговтався відразу – 3 бали;

інформація вразила, є що пригадати – 2 бали;

цікава інформація, проте навряд буду довго пам'ятати – 1 бал.

Оброблення результатів

Оброблення цієї анкети дає інформацію про конкретні засоби масової інформації, які можуть чинити дієвий вплив на військовослужбовців. Так, конкретні засоби масової інформації, що частіше за інших зустрічаються у відповідях особового складу частини, потрібно ретельно аналізувати на предмет негативного інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців.

Середній бал, за усіма показниками (доступності, схвальності, довіри, зчиненого враження), що набрав кожний окремий військовослужбовець, можна використовувати як показник уразливості впливу ЗМІ кожного військовослужбовця. За цим балом можна порівнювати військовослужбовців одного з одним чи з середнім показником по частині.

Середнє арифметичне значення (x) та середньоквадратичне відхилення від нього (σ) розраховані за усіма показниками військовослужбовців частини дають змогу виявити рівні уразливості впливу ЗМІ і розподілити за ними усіх військовослужбовців частини:

- високий рівень уразливості ЗМІ (більше ніж $x+\sigma$);
- середній рівень уразливості ЗМІ (у діапазоні $x\pm\sigma$);
- низький рівень уразливості ЗМІ (менше ніж $x-\sigma$).

Анкета визначення варіантів здійснення негативного інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців

Шановний військовослужбовець!

Національна академія НГ України проводить дослідження думки військовослужбовців НГ України з метою визначення варіантів здійснення на них негативного інформаційно-психологічного впливу.

Від Вашої відвертості та чесності залежатиме об'єктивність дослідження.

Дякуємо за співпрацю!

Проаналізуйте і дайте відповідь, будь ласка, на питання.

1. Які вислови у ЗМІ (телебачення, радіо, Інтернет, газети тощо) вас обурюють, ображають, дратують, призводять до бажання звільнитися чи перевестися до інших підрозділів?

---

2. Чи буває так, що у Вас виникають сумніви щодо правильності Ваших дій під час виконання службово-бойових завдань? Які думки спонукають Вас до сумнівів?

---

3. Чи відчуваєте Ви себе захищеним, у безпеці під час виконання службово-бойових завдань? Які дії, слова, думки викликають у вас тривогу, занепокоєння?

---

4. Обговорення яких тем у Вашому професійному колективі викликає найбільшу кількість емоцій? _____

---

5. Обговорення яких тем у Вашому професійному колективі здатне розколоти ваш колектив, спричинити напруження в стосунках (про матеріальне забезпечення, політику, ставлення один до одного, ставлення до своїх обов'язків тощо)?

---

6. Які висловлювання й дії Ваших близьких та друзів про Ваші професійні обов'язки Вас обурюють, викликають прагнення звільнитися, перевестися до інших підрозділів?

---

7. Які дії й висловлювання на адресу Ваших близьких та друзів, що пов'язані з виконанням Вами професійних обов'язків Вас обурюють, дратують, призводять до бажання вчинити відповідні агресивні дії чи звільнитися, перевестися до інших підрозділів?

---

8. Які дії та висловлювання на Вашу адресу з приводу виконання Вами професійних обов'язків викликають у вас образу, роздратування, обурюють вас, викликають бажання здійснити агресивні дії у відповідь, звільнитися, перевестися до інших підрозділів тощо?

---

9. Для виходу з яких складних ситуацій, що пов'язані із негативним впливом на Вас, Ви потребуєте додаткових психологічних знань? _____

З а к і н ч е н н я д о д. Ж

10. З якими видами негативного інформаційно-психологічного впливу, маніпулювання, тиску, омани Ви зустрічалися в своїй професійній діяльності на власному досвіді або чули від інших і ці розповіді найбільше Вас уразили своєю хитрістю, зухвалістю, викликали тривогу, страх інші негативні емоції тощо? _____

**Дослідження, що використовувались для обґрунтування методики протидії НППВ, та рекомендації
щодо розробки інструментарію для її реалізації**

Напрямок дослідження	Основні висновки за результатами дослідження	Рекомендації для розроблення інструментарію методики, що є похідними з результатів дослідження
1	2	3
Дослідження суб'єктивного сприйняття особливостей служби у НГ України	Особливості служби у НГ України роблять гіпотетично можливими три види НППВ на військовослужбовців – дезінформацію, дезорганізацію, деморалізацію. Перший вид НППВ можливий у разі недоліків у надходженні інформації (її якості, доступності та відповідності ситуації) до військовослужбовців під час виконання ними СБЗ. Появу другого типу негативної інформації провокують недоліки організації режиму виконання СБЗ, прорахунки професійного відбору і професійної підготовки військовослужбовців, у тому числі в формуванні вміння керувати власним емоційним станом, вольових якостей військовослужбовців. Третій тип НППВ стає можливим завдяки прорахункам виховання, незадовільності МПС особового складу.	Рекомендовано: – заходи, що спрямовані на організацію достатньої поінформованості особового складу під час підготовки і виконання СБЗ; нормальну циркуляцію інформації за вертикаллю й горизонталлю військової частини, з'єднання; – заходи, що навчають військовослужбовців працювати з ненадійною, недостатньою інформацією, диференційовано і критично ставитися до інформації; – заходи, що спрямовані на організацію режиму несення служби і відреагування накопичених негативних емоцій; – навчання військовослужбовців релаксаційним і аутотренінговим методикам керування власним емоційним станом; – заходи контролю МПС військовослужбовців, контролю відповідності мотивації військовослужбовців цілям НГ України, її завданням у суспільстві й державі.
Дослідження динаміки негативних станів під час виконання службово-бойового завдання з охорони громадського порядку в	Офіцери використовують ефективні стратегії оволодіння стресом та самообілізації. Вони досить широко використовують такий механізм саморегуляції активності як збереження фізичних сил на етапі підготовки до виконання СБЗ та зосереджуються на цих етапах на аналізі ситуації, прогнозуванні несприятливих умов виконання СБЗ. Під час безпосереднього виконання СБЗ офіцерами витісняються негативні емоції й мобілізуються всі можливі ресурси. Серед офіцерів поширеними є такі антиципаційні стратегії, які акцентують процесуальний та смисловий аспект діяльності.	Рекомендовано: – навчати військовослужбовців контролювати власні емоції та стани за допомогою релаксаційних і аутотренінгових методів; – навчати військовослужбовців методам діагностики за зовнішніми ознаками і методам самодіагностики появи негативного стану у товаришів по службі; – навчати військовослужбовців експрес-методам надання допомоги особам, в яких розвився небажаний емоційний стан, виведенням із негативних станів та методам самоопанування.

1	2	3
період виборів Президента у 2004 р.	У курсантів на усіх етапах підготовки до виконання СБЗ наростає ажіотованість, яка у деяких переходить до емоційної напруженості та виснаження, ще до безпосереднього виконання службово-бойового завдання. Проте, більшість курсантів на вимогу офіцерів (саме на вимогу, а не самостійно) у змозі мобілізувати свою активність для виконання поставлених завдань в стресових умовах. Серед них поширеними є такі стратегії антипаційної поведінки як витіснення та ідентифікація (антиідентифікація).	
Задоволеність соціально-побутових потреб особового складу	У військовослужбовців, для яких військова служба є професією, значно не задоволена потреба у грошах, житлі та соціальному забезпеченні. Проте, це не зменшує їх задоволеності службою. Більш негативно сприймається не сама недостатність матеріального забезпечення, а несправедливість розподілу матеріальних благ.	<p>Рекомендовано:</p> <ul style="list-style-type: none"> – цілеспрямоване розвинення такої мотиваційної сфери, в якій провідне місце займають суспільно-політичні мотиви та мотиви професійної діяльності військовослужбовців; – робити недоступною для сторонніх осіб інформацію про стан задоволеності основних потреб військовослужбовців, про труднощі, що виникають в місцях тимчасової дислокації, а також недоступність іншої інформації про організацію служби, яка може бути використана для розроблення маніпулятивних схем проти військовослужбовців; – адекватно (справедливо) використовувати матеріальне заохочення за виконання СБЗ в умовах інтенсивного НППВ.
Дослідження засобів НППВ	<p>Військовослужбовці з браком досвіду мають досить багато рис, що сприяють маніпулюванню їх свідомістю та впливають на якість виконання діяльності в умовах інтенсивного НППВ, а саме:</p> <ul style="list-style-type: none"> – у військовослужбовців з браком досвіду нерідко є прогалини в уявленнях про особливості виконання поставлених завдань; – під час виконання СБЗ недосвідчені військовослужбовці 	<p>Рекомендовано:</p> <ul style="list-style-type: none"> – навчання особового складу типовим алгоритмам діяльності у тих чи інших ситуаціях, самостійному їх виконанню; – чітке дотримання субординації, статуту, законності; орієнтація в своїх професійних діях на вимоги командира; формування знань щодо цілей діяльності НГ України, її ролі в життєдіяльності суспільства та держави;

1	2	3
	<p>“плутаються” в авторитетах (прислухаються до думок батьків, друзів, відомих людей, замість цілковитої орієнтації на військове керівництво);</p> <ul style="list-style-type: none"> – для молодих військовослужбовців важливе емоційне забарвлення інформації, що полегшує оцінку і сприяє виробленню ставлення до неї; – молоді військовослужбовці не схильні до критичного, аналітичного мислення під час роботи з інформацією; – молоді військовослужбовці не схильні докладати зусиль в разі опрацювання інформації; – у випадку нестачі інформації під час виконання СБЗ свідомо звертаються до недостовірних джерел – чуток та Інтернету; – військовослужбовці-початківці схильні делегувати відповідальність за власні дії своїм командирам, що також полегшує здійснення негативного впливу; – виконання нових чи відповідальних СБЗ для недосвідчених військовослужбовців є фактором стресу, що зменшує їх опір маніпулятивному впливу. 	<ul style="list-style-type: none"> – формування відповідальності за власні дії як військовослужбовця НГ України – надання необхідної для виконання СБЗ інформації (ліквідація нестачі інформації), але у цьому разі вона повинна бути простою, легкою, доступною для сприйняття; – звертання уваги на рецензування та контроль зовнішньої інформації (особливо отриманої через радіо, Інтернет, телебачення), якою цікавляться військовослужбовці зі стажем до 5 років. Потрібно контролювати ту інформацію, що характеризується легкістю сприйняття, емоційністю, полімодальністю. Складна, аналітично насичена, друкована інформація мало цікавить молодих військовослужбовців і тому її дію можна ігнорувати. Утім, така інформація може зацікавити досвідчених офіцерів; – формування у військовослужбовців уміння виділяти маніпулятивну інформацію і протистояти НППВ; – закріплення за недосвідченими військовослужбовцями досвідчених (стаж понад 5 років), які будуть власним прикладом, підказками та контролюючими діями допомагати недосвідченим військовослужбовцям справлятися з труднощами, знижувати напруженість ситуації виконання СБЗ, контролювати негативні емоції, що виникли унаслідок НППВ.

**Тестові завдання з навчальної дисципліни
“Протидія негативному інформаційно-психологічному впливу
під час виконання службово-бойових завдань”**

К.1. Для офіцерів органів виховних структур

1. Інформаційно-психологічний вплив на військовослужбовців під час виконання службово-бойових завдань це, перш за все:

а) вплив на інтелектуально-пізнавальну сферу військовослужбовця, що дозволяє змінити його уявлення, характер сприйняття інформації, що надходить, та його “картину світу”;

б) вплив на військовослужбовців (на окремих індивідів і на групи), який здійснюється з метою зміни ідеологічних і психологічних структур їх свідомості й підсвідомості, трансформації емоційних станів і стимулювання певної поведінки і діяльності;

в) вплив на комунікативну сферу військовослужбовця, що дозволяє створювати соціально-психологічний комфорт і дискомфорт, змушувати людину співпрацювати або конфліктувати з оточуючими;

г) вплив на військовослужбовців (на окремих індивідів і на групи), який здійснюється в пункті постійної дислокації з метою зміни їх свідомості, підсвідомості, емоційних станів і стимулювання певної поведінки і діяльності;

д) вплив на вольову активність військовослужбовця і в такий спосіб керування його поведінкою й діяльністю.

2. Які три етапи інформаційно-психологічного впливу вважаються загальноприйнятими:

а) операціональний етап;

б) профілактичний етап;

в) процесуальний етап;

г) заключний етап;

д) миротворчий етап?

3. До найбільш очевидних і небезпечних для військовослужбовців НГ України серед основних видів інформаційно-психологічного впливу слід віднести:

а) психогенний;

б) нейролінгвістичний;

в) інформаційний;

г) шоківий;

д) психоаналітичний.

4. До методів інформаційно-психологічного впливу слід віднести:

а) навіювання;

б) психічне зараження;

в) переконування;

г) протистояння;

д) санкціонування.

5. До загальних тенденцій у визначенні поняття “маніпуляція” слід віднести:

а) практично у всіх визначеннях маніпуляція розглядається як специфічний спосіб управління;

б) в більшості визначень підкреслюється наявність фізичного впливу;

в) в більшості визначень підкреслюється прихований характер впливу;

г) в переважній більшості визначень підкреслюється негативність дій маніпулятора, що ідуть врозріз з волею людини, на яку спрямований вплив, і завдають їй шкоди;

д) у більшості визначень підкреслюється деталізація планування дій маніпулятора.

Продовження дод. К.1

6. Маніпулятивний вплив на особистість військовослужбовців НГ України підсилюється екстремальними умовами їх професійної діяльності, а саме:

- а) виконання завдань в небезпечних для життя й здоров'я ситуаціях;
- б) спілкування з командиром;
- в) необхідність контактувати з правопорушниками;
- г) застосування зброї;
- д) безперервність, тривалість та динаміка виконання службово-бойового завдання.

7. Як мішень маніпуляцій у цей час виділяють:

- а) особистісні структури, певні психічні утворення людини;
- б) час і місце маніпулятивного впливу;
- в) екстремальні умови діяльності;
- г) інформація;
- д) командування (керівництво).

8. До основних блоків моделі протидії маніпулятивному впливу за В. П. Шейновим слід віднести:

- а) передзахист;
- б) послідовний захист;
- в) пасивний захист;
- г) активний захист;
- д) контрманіпуляція.

9. Для реалізації інформаційно-психологічного впливу на індивідуальну, групову і масову свідомість людей, використовуються:

- а) засоби масової інформації;
- б) глобальні комп'ютерні мережі;
- в) припущення;
- г) чутки;
- д) засоби генерування акустичних й електромагнітних полів.

10. До основних умов, що сприяють негативному інформаційно-психологічному впливу на військовослужбовців НГ України слід віднести:

- а) температурні;
- б) політичні;
- в) соціально-економічні;
- г) духовні;
- д) біологічні.

11. Під протидією негативному інформаційно-психологічному впливу слід вважати:

- а) інформаційну матрицю, що містить важливі відомості для методики протидії інформаційно-психологічному впливу;
- б) комплекс заходів щодо запобігання, нейтралізації (послаблення), блокування та усунення негативного інформаційно-психологічного впливу;
- в) заходи, що спрямовані на розкриття факту інформаційно-психологічного впливу;
- г) одну із складових морально-психологічного забезпечення;
- д) систему дій військ на протидіючі сили з метою їх викриття.

12. До нормативно-правових основ щодо організації протидії негативному інформаційно-психологічному впливу в Україні відноситься:

- а) Конституція України;
- б) Закон України "Про основи національної безпеки України";
- в) Закон України "Про правовий режим надзвичайного стану";
- г) Закон України "Про правовий режим воєнного стану";
- д) етичні основи суспільства.

Закінчення до д. К.1

13. Основним змістом протидії військ негативному інформаційно-психологічному впливу є:

- а) роз'яснення сутності, завдань, прийомів і технік проведення інформаційно-психологічних впливів, їх справжньої спрямованості;
- б) використання досягнень військової науки, технічних і гуманітарних наук у методиці протидії інформаційно-психологічному впливу;
- в) прогнозування можливих інформаційно-психологічних впливів протидіючих сил з метою їх попередження й нейтралізації;
- г) систематичний аналіз думок військовослужбовців, частин і з'єднань своїх військ з приводу негативного інформаційного впливу;
- д) вивчення морально-психологічної обстановки у країні, в стратегічних районах, на оперативних напрямках, районах бойових дій, дислокації військ.

14. До завдань протидії військ негативному інформаційно-психологічному впливу слід віднести:

- а) роз'яснення особовому складу військ рішень військово-політичного керівництва країни та завдань, що стоять перед військами;
- б) аналіз і прогнозування інформаційної обстановки у районі виконання службово-бойових завдань;
- в) збір та узагальнення інформації про вірогідні джерела та об'єкти негативного інформаційно-психологічного впливу протидіючих сил;
- г) дослідження практики вчинення інформаційно-психологічного впливу і практики протидії негативному інформаційно-психологічному впливу;
- д) нейтралізація інформаційно-психологічного впливу протидіючих сил з метою недопущення деморалізації, дезінформації військ та зниження їх морально-психологічного стану.

15. До основних заходів протидії військ негативному інформаційно-психологічному впливу слід віднести:

- а) аналіз та прогнозування інформаційно-психологічного впливу з боку протидіючих сил;
- б) запобігання інформаційно-психологічному впливу;
- в) зрив інформаційно-психологічного впливу протидіючих сил;
- г) ігнорування всіх існуючих проблем за принципом, що усе вирішиться природним, еволюційним шляхом;
- д) ліквідація наслідків інформаційно-психологічного впливу з боку протидіючих сил.

Ключі до тестових завдань: 1 (б); 2 (а, в, г); 3 (а, б, в, д); 4 (а, б, в, д); 5 (а, в, г); 6 (а, в, г, д); 7 (а); 8 (а, в, г, д); 9 (а, б, г, д); 10 (б, в, г); 11 (б, г); 12 (а, б, в, г); 13 (а, в, г, д); 14 (а, б, в, д); 15 (а, б, в, д).

К.2. Для військовослужбовців

1. Інформаційно-психологічний вплив на НГ України під час виконання службово-бойових завдань це, перш за все:

а) вплив на інтелектуально-пізнавальну сферу військовослужбовця, що дозволяє змінити його уявлення, характер сприйняття інформації, що надходить, та його “картину світу”;

б) вплив на військовослужбовців (на окремих індивідів і на групи), який здійснюється з метою зміни ідеологічних і психологічних структур їх свідомості й підсвідомості, трансформації емоційних станів і стимулювання певної поведінки і діяльності;

в) вплив на комунікативну сферу військовослужбовця, що дозволяє створювати соціально-психологічний комфорт і дискомфорт, змушувати людину співпрацювати або конфліктувати з оточуючими;

г) вплив на військовослужбовців (на окремих індивідів і на групи), який здійснюється в пункті постійної дислокації з метою зміни їх свідомості, підсвідомості, емоційних станів і стимулювання певної поведінки і діяльності;

д) вплив на вольову активність військовослужбовця і в такий спосіб керування його поведінкою й діяльністю;

2. Які три етапи інформаційно-психологічного впливу вважаються загальноприйнятими:

а) операціональний етап;

б) профілактичний етап;

в) процесуальний етап;

г) заключний етап;

д) миротворчий етап?

3. До найбільш очевидних і небезпечних для військовослужбовців НГ України серед основних видів інформаційно-психологічного впливу слід віднести:

а) психогенний;

б) нейролінгвістичний;

в) інформаційний;

г) шоківий;

д) психоаналітичний.

4. До методів інформаційно-психологічного впливу слід віднести:

а) навіювання;

б) психічне зараження;

в) переконування;

г) протистояння;

д) санкціонування.

5. До загальних тенденцій у визначенні поняття “маніпуляція” слід віднести:

а) практично у всіх визначеннях маніпуляція розглядається як специфічний спосіб управління;

б) в більшості визначень підкреслюється наявність фізичного впливу;

в) в більшості визначень підкреслюється прихований характер впливу;

г) в переважній більшості визначень підкреслюється негативність дій маніпулятора, що йдуть врозріз з волею людини, на яку спрямований вплив, і завдають їй шкоди;

д) в більшості визначень підкреслюється деталізація планування дій маніпулятора.

6. Маніпулятивний вплив на особистість військовослужбовців НГ України підсилюється екстремальними умовами їх професійної діяльності, а саме:

а) виконання завдань в небезпечних для життя й здоров'я ситуаціях;

б) спілкування з командиром;

в) необхідність контактувати з правопорушниками;

г) застосування зброї;

Продовження дод. К.2

д) безперервність, тривалість та динаміка виконання службово-бойового завдання.

7. Як мішені маніпуляцій у цей час виділяють:

- а) особистісні структури, певні психічні утворення людини;
- б) час і місце маніпулятивного впливу;
- в) екстремальні умови діяльності;
- г) інформація;
- д) командування (керівництво).

8. До основних блоків моделі протидії маніпулятивному впливу за В.П. Шейновим слід віднести:

- а) передзахист;
- б) послідовний захист;
- в) пасивний захист;
- г) активний захист;
- д) контрманіпуляція.

9. До загальних характеристик масових форм поведінки слід віднести:

- а) статистичний характер спільноти;
- б) висока імпульсивність спільноти;
- в) стохастична (імовірна) природа спільноти;
- г) ситуативний характер існування спільноти;
- д) виражена гетерогенність (різномірність) складу спільноти.

10. До основних ролей, які можуть виконувати люди у натовпі слід віднести:

- а) призвідники або організатори натовпу;
- б) тривожні;
- в) агресори;
- г) допитливі;
- д) обивателі.

11. Паніка є одним з видів поведінки натовпу. До передумов виникнення паніки слід віднести:

- а) фізіологічні;
- б) географічні;
- в) психологічні;
- г) соціально-психологічні;
- д) демографічні.

12. Для реалізації інформаційно-психологічного впливу на індивідуальну, групову і масову свідомість людей, використовуються:

- а) засоби масової інформації;
- б) глобальні комп'ютерні мережі;
- в) припущення;
- г) чутки;
- д) засоби генерування акустичних й електромагнітних полів.

13. До основних умов, що сприяють негативному інформаційно-психологічному впливу на військовослужбовців НГ України слід віднести:

- а) температурні;
- б) політичні;
- в) соціально-економічні;
- г) духовні;
- д) біологічні.

14. Найбільш значний інформаційно-психологічний вплив на військовослужбовців НГ України з боку протидіючих сил здійснюється:

- а) в районі постійної дислокації військової частини;
- б) у повсякденній діяльності;

- в) під час здійснення ВОРезом маршу;
- г) в пункті збору;
- д) в ході виконання службово-бойового завдання.

15. Під протидією негативному інформаційно-психологічному впливу слід вважати:

- а) інформаційну матрицю, що містить важливі відомості для методики протидії інформаційно-психологічному впливу;
- б) комплекс заходів щодо запобігання, нейтралізації (послаблення), блокування та усунення негативного інформаційно-психологічного впливу;
- в) заходи, що спрямовані на розкриття факту інформаційно-психологічного впливу;
- г) одну із складових морально-психологічного забезпечення;
- д) систему дій військ на протидіючі сили з метою їх викриття.

16. До нормативно-правових основ щодо організації протидії негативному інформаційно-психологічному впливу в Україні відноситься:

- а) Конституція України;
- б) Закон України “Про основи національної безпеки України”;
- в) Закон України “Про правовий режим надзвичайного стану”;
- г) Закон України “Про правовий режим воєнного стану”;
- д) етичні основи суспільства.

17. Основним змістом протидії військ негативному інформаційно-психологічному впливу є:

- а) роз’яснення сутності, завдань, прийомів і технік проведення інформаційно-психологічних впливів, їх справжньої спрямованості;
- б) використання досягнень військової науки, технічних і гуманітарних наук у методиці протидії інформаційно-психологічному впливу;
- в) прогнозування можливих інформаційно-психологічних впливів протидіючих сил з метою їх попередження й нейтралізації;
- г) систематичний аналіз думок військовослужбовців, частин і з’єднань своїх військ з приводу негативного інформаційного впливу;
- д) вивчення морально-психологічної обстановки у країні, в стратегічних районах, на оперативних напрямках, районах бойових дій, дислокації військ.

18. До завдань протидії військ негативному інформаційно-психологічному впливу слід віднести:

- а) роз’яснення особовому складу військ рішень військово-політичного керівництва країни та завдань, що стоять перед військами;
- б) аналіз і прогнозування інформаційної обстановки у районі виконання службово-бойових завдань;
- в) збір та узагальнення інформації про вірогідні джерела та об’єкти негативного інформаційно-психологічного впливу протидіючих сил;
- г) дослідження практики вчинення інформаційно-психологічного впливу і практики протидії негативному інформаційно-психологічному впливу;
- д) нейтралізація інформаційно-психологічного впливу протидіючих сил з метою недопущення деморалізації, дезінформації військ та зниження їх морально-психологічного стану.

19. До основних заходів протидії військ негативному інформаційно-психологічному впливу слід віднести:

- а) аналіз та прогнозування інформаційно-психологічного впливу з боку протидіючих сил;
- б) запобігання інформаційно-психологічному впливу;
- в) зрив інформаційно-психологічного впливу протидіючих сил;

З а к і н ч е н н я д о д. К.2

- г) ігнорування всіх існуючих проблем за принципом, що все вирішиться природним, еволюційним шляхом;
- д) ліквідація наслідків інформаційно-психологічного впливу з боку протидіючих сил.

Ключі до тестових завдань: 1 (б); 2 (а, в, г); 3 (а, б, в, д); 4 (а, б, в, д); 5 (а, в, г); 6 (а, в, г, д); 7 (а); 8 (а, в, г, д); 9 (а, в, г, д); 10 (а, в, г); 11 (а, в, г, д); 12 (а, б, г, д); 13 (б, в, г); 14 (а); 15 (б, г); 16 (а, б, в, г); 17 (а, в, г, д); 18 (а, б, в, д); 19 (а, б, в, д).

Програма підготовки з навчальної дисципліни “Протидія негативному інформаційно-психологічному впливу під час виконання службово-бойових завдань”

Л.1. Програма підготовки офіцерів

I. ЦІЛЬОВА НАСТАНОВА

Навчальна дисципліна “Протидія негативному інформаційно-психологічному впливу під час виконання службово-бойових завдань” забезпечує формування знань та вмінь, визначених кваліфікаційною характеристикою випускника курсів підвищення кваліфікації посадових осіб з організації виховної роботи у з'єднаннях і військових частинах при Національній академії НГ України.

Метою вивчення навчальної дисципліни є: вивчення психології впливу у всіх його проявах, а також інформаційно-психологічної протидії, як складової морально-психологічного забезпечення діяльності військ. Уміння розпізнавати вплив і протидіяти йому є необхідним для діяльності офіцерів органів виховних структур, як у результаті індивідуальної роботи, так і в ході групових взаємодій.

У результаті вивчення дисципліни випускники повинні.

ЗНАТИ:

- основні поняття психології впливу;
- класифікації видів та методів впливу, засоби, механізми різних методів впливу, а також правила та умови ефективності різних методів впливу;
- особливості маніпулятивного впливу та протидії йому;
- поняття інформаційно-психологічної протидії, сутність, мета, основні завдання й зміст протидії інформаційно-психологічним впливам з боку протидіючих сил;
- нормативно-правові основи щодо організації протидії негативному інформаційно-психологічному впливу;
- засади організації протидії негативному інформаційно-психологічному впливу з боку протидіючих сил, як складової морально-психологічного забезпечення службово-бойової діяльності під час виконання обов'язків, покладених на НГ України.

УМІТИ:

- здійснювати протидію негативному інформаційно-психологічному впливу з боку протидіючих сил під час виконання службово-бойових завдань;
- навчати підлеглих офіцерів органів виховних структур протидіяти негативному інформаційно-психологічному впливу з боку протидіючих сил;
- організовувати протидію негативному інформаційно-психологічному впливу з боку протидіючих сил у контексті морально-психологічного забезпечення службово-бойової діяльності військовослужбовців.

БУТИ ОЗНАЙОМЛЕНИМИ:

- із світовим досвідом організації протидії негативному інформаційно-психологічному впливу, морально-психологічного забезпечення виконання службово-бойових завдань в силових структурах України та іноземних держав.

II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

Предметом вивчення дисципліни є інформаційно-психологічний вплив і організація протидії негативному інформаційно-психологічному впливу з боку протидіючих сил як складової морально-психологічного забезпечення службово-бойової діяльності військ.

Науковою та методологічною основою вивчення навчальної дисципліни є фундаментальні положення таких наук, як психологія, педагогіка, соціологія, конфліктологія, політологія, історія, воєнна наука. Методи навчання й виховання фахівців з

Продовження дод. Л.1

виховної роботи базуються на досвіді будівництва НГ України, військових формувань та інших силових структур України, а також армій інших країн, участі військ у війнах і воєнних конфліктах.

Вивчення дисципліни організується й проводиться на основі вимог статутів ЗСУ, керівних документів міністерства ЗСУ, МВС України та командувача НГ України, начальника Національної академії НГ України та інших діючих документів.

Основними видами занять під час вивчення дисципліни є: лекції, групові й практичні заняття, а також самостійна робота слухачів. У ході занять важливо використовувати передовий досвід частин (з'єднань) НГ України.

Формою звітності з дисципліни є комплексний іспит.

III. ЗМІСТ

Тема 1. Поняття, види та методи психологічного впливу

Поняття, закономірності функціонування, етапи психологічного впливу. Потенційні джерела негативного інформаційно-психологічного впливу. Основні види психологічного впливу. Критерії класифікації та класифікація методів психологічного впливу. Правила та умови ефективності різних методів впливу. Особистісні особливості людей, які піддаються різного роду психологічним впливам.

Тема 2. Маніпулятивний вплив та протидія йому

Поняття маніпуляції. Критерії, характерні ознаки, механізми, структура, види маніпулятивного впливу. Поняття “мішені” маніпулятивного впливу, її види. Технології маніпулятивного впливу. Основні маніпулятивні технології, що використовуються ЗМІ. Основні операції, що виробляються над інформацією з метою маніпулювання. Деструктивність маніпулятивного впливу. Протидія маніпулятивному впливу.

Тема 3. Поняття інформаційно-психологічної протидії військ

Нормативно-правові основи щодо організації протидії військ негативному інформаційно-психологічному впливу в Україні. Поняття інформаційно-психологічної протидії військ. Сутність, мета та основні завдання інформаційно-психологічної протидії. Зміст протидії інформаційно-психологічним впливам з боку протидіючих сил. Сучасний стан проблеми протидії НГ України негативним інформаційно-психологічним впливам з боку протидіючих сил.

Тема 4. Основні заходи протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад силових структур під час виконання ними службово-бойових завдань

Організаційні засади інформаційно-психологічної протидії військ. Основні заходи щодо протидії військ інформаційно-психологічному впливу та їх характеристика, особливості: аналіз та прогнозування інформаційно-психологічного впливу з боку протидіючих сил; запобігання інформаційно-психологічному впливу; зрив інформаційно-психологічного впливу протидіючих сил; ліквідація наслідків інформаційно-психологічного впливу з боку протидіючих сил. Організація взаємодії щодо протидії негативному інформаційно-психологічному впливу. Особливості взаємодії органів військового управління з засобами масової інформації, громадськими організаціями та об'єднаннями, як важливим інструментом захисту особового складу від негативного інформаційного впливу.

Тема 5. Світовий досвід протидії військ негативним інформаційно-психологічним впливам

Заходи протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на військовослужбовців, що виправдали себе під час чеченських війн. Заходи протидії пропаганді, що використовуються в білоруських прикордонних військах. Організація інформаційного простору навколо американських військових операцій (на прикладі операції

у Перській затоці). Організація протидії натоппу французькими поліцейськими та жандармами. Приклади використання НГ України деяких заходів протидії військ зарубіжних країн інформаційно-психологічним впливам з боку протидіючих сил.

ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Основна література:

1. Воєнна доктрина України [Текст] : Указ Президента України від 15.06.2004 р. № 648/2004. – 16 с.
2. Бойові документи морально-психологічного забезпечення виконання службово-бойових завдань [Текст] : навч. посіб. / О. А. Савченко, В. С. Молдавчук, І. І. Ліпатов та ін. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2010. – 106 с.
3. Директива командувача ВВ МВС України № Д-14 від 1 вересня 2008 р. “Про виховну роботу у внутрішніх військах МВС України”.
4. Доктрина інформаційної безпеки України [Текст] : Указ Президента України від 08.07.2009 р. № 514/2009. – 7 с.
5. Про внутрішні війська МВС України [Текст] : Закон України від 26 березня 1992 р. № 2236-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – с. 397.
6. Ідейно-патріотичне виховання особового складу внутрішніх військ МВС України та забезпечення його морально-психологічної стійкості в умовах ускладнення оперативної обстановки і масових порушень громадського порядку [Текст] : навч. посіб. / за заг. ред. С. Т. Полторака. – Х. : ВІ ВВ МВС України, 2005. – 179 с.
7. Онищук, М. І. Протидія інформаційно-психологічному впливу противника [Текст] : навч.-метод. посіб. / М. І. Онищук. – К. : НАОУ, 2002. – 36 с.
8. Шейнов, В. П. Психологическое влияние [Текст] / В. П. Шейнов. – Минск : Харвест, 2007. – 640 с.
9. Юдін, О. К. Інформаційна безпека держави [Текст] : навч. посіб. / О. К. Юдін, В. М. Богущ. – Х. : Консум, 2005. – 576 с.
10. Ягупов В. Військова психологія [Текст] : підруч. / В. Ягупов. – К. : Тандем, 2004. – 656 с.
11. Ягупов, В. В. Морально-психологічне забезпечення [Текст] : курс лекцій / В. Ягупов. – К. : Видавн.-поліграфічний центр “Київський університет”, 2002. – 428 с.

Додаткова література:

1. Варій, М. Й. Морально-психологічний стан військ, його оцінка та підтримка на високому рівні [Текст] / М. Й. Варій. – Л. : ВВП ДУ “ЛП”, 1996. – 311 с.
2. Грачев, Г. В. Информационно-психологическая безопасность личности: состояние и возможности психологической защиты [Текст] / Г. В. Грачев. – М. : Изд-во РАГС, 1998 – 125 с.
3. Грачев, Г. Манипулирование личностью: Организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия [Текст] / Г. Грачев, И. Мельник. – М. : Алгоритм, 2002. – 228 с.
4. Доценко, Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита [Текст] / Е. Л. Доценко. – М. : ЧеРо, Издательство МГУ, 1997. – 344 с.
5. Зимбардо, Ф. Социальное влияние [Текст] / Ф. Зимбардо, М. Ляйппе. – СПб. : Питер, 2000. – 448 с.
6. Кабаченко, Т. С. Методы психологического воздействия [Текст] : учеб. пособ. / Т. С. Кабаченко. – М. : Педагогическое общество России, 2000. – 530 с.
7. Караяни, А. Г. Информационно-психологическое противоборство в современной войне [Текст] / А. Г. Караяни. – М. : Военный университет, 1997. – 324 с.
8. Конституція України [Текст]. – К. : Преса України, 2006. – 79 с.
9. Лисичкин, В. А. Третья мировая (информационно-психологическая) война [Текст] / В. А. Лисичкин, Л. А. Шелепин. – М. : Институт социально-политических исследований АСН. – 1999. – 304 с.

10. Манойло, А. В. Государственная информационная политика в особых условиях [Текст] : монография / А. В. Мануйло. – М. : МИФИ, 2003. – 388 с.
11. Про правовий режим воєнного стану [Текст] : закон України від 06.04.2000 р. № 1647-III. – 6 с.
12. Почепцов, Г. Г. Информационно-психологическая война [Текст] / Г. Г. Почепцов. – М. : СИНТЕГ, 2000. – 180 с.
13. Ронин, Р. Своя разведка: способы вербовки агентуры, методы проникновения в психику, форсированное воздействие на личность, технические средства скрытого наблюдения и съема информации [Текст] : практ. пособ. / Р. Ронин. – Минск : Харвест, 1998. – 368 с.
14. Толубко, В. Б. Інформаційна боротьба в сучасних умовах [Текст] : навч. посіб. / В. Б. Голубко та ін. – К. : НАОУ, 2002. – 193 с.

Л. 2. Програма підготовки військовослужбовців

І. ЦІЛЬОВА НАСТАНОВА

Навчальна дисципліна “Протидія негативному інформаційно-психологічному впливу під час виконання службово-бойових завдань” забезпечує формування знань та вмінь, визначених кваліфікаційною характеристикою випускника.

Метою вивчення навчальної дисципліни є:

вивчення психології впливу у всіх його проявах та протидії йому, як складової морально-психологічного забезпечення діяльності військ. Уміння розпізнавати різні інформаційно-психологічні впливи і протидіяти їм є необхідним для військовослужбовців НГ України у ході виконання службово-бойових завдань.

В результаті вивчення дисципліни слухачі повинні.

ЗНАТИ:

- основні поняття психології впливу;
- класифікації видів та методів впливу, засоби, механізми, а також правила та умови ефективності різних методів впливу;
- особливості психологічного маніпулювання та протидії йому;
- особливості впливу групи на особистість;
- поняття протидії інформаційно-психологічним впливам, сутність, мету, основні завдання й зміст.

УМІТИ:

- розпізнавати різні інформаційно-психологічні впливи з боку протидіючих сил під час виконання службово-бойових завдань;
- протидіяти негативному інформаційно-психологічному впливу з боку протидіючих сил у ході виконання різних службово-бойових завдань.

БУТИ ОЗНАЙОМЛЕНИМИ:

- із світовим досвідом протидії військ негативним інформаційно-психологічним впливам та його застосування на Україні.

ІІ. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

Предметом вивчення дисципліни є інформаційно-психологічний вплив і протидія військ негативним інформаційно-психологічним впливам з боку протидіючих сил у ході виконання службово-бойових завдань.

Науковою та методологічною основою вивчення навчальної дисципліни є фундаментальні положення таких наук, як-то: психологія, педагогіка, соціологія, конфліктологія, політологія, історія, воєнна наука. Методи навчання й виховання базуються на досвіді розбудови НГ України, військових формувань та інших силових структур України, а також армій інших країн, участі військ у війнах і воєнних конфліктах.

Вивчення дисципліни організується й проводиться на основі вимог статутів ЗСУ, керівних документів міністерства ЗСУ, МВС України та командувача НГ України, начальника Національної академії НГ України та інших діючих документів.

Основними видами занять під час вивчення дисципліни є: лекції, групові й практичні заняття, а також самостійна робота слухачів. У ході занять важливо використовувати передовий досвід частин (з'єднань) НГ України.

Формою звітності з дисципліни є комплексний іспит.

ІІІ. ЗМІСТ

Тема 1. Поняття та види психологічного впливу

Поняття, закономірності функціонування, етапи психологічного впливу. Основні види психологічного впливу. Характеристика інформаційно-психологічного, психогенного, психоаналітичного, нейролінгвістичного, психотронного та психотропного впливів.

Тема 2. Методи психологічного впливу

Критерії класифікації та класифікація методів психологічного впливу. Характеристика переконання як методу психологічного впливу. Фактори ефективності переконуючого впливу. Характеристика навіювання як методу психологічного впливу. Сугестивність об'єкта впливу, особливості та види. Зміст психічного зараження як методу психологічного впливу. Приклад і наслідування як методи психологічного впливу. Умови, що впливають на прагнення до наслідування. Особливості примушування як методу психологічного впливу. Особистісні особливості людей, що піддаються різного роду психологічним впливам. Заходи впливу на джерела активності. Заходи впливу на регулятори проявів активності. Методи впливу на фонові стани. Психозахисні установки.

Тема 3. Психологічне маніпулювання та протидія маніпулятивному впливу

Психологічна маніпуляція: зміст, поняття, характерні риси, структура. Поняття “мішені” маніпулятивного впливу на особистість, її види. Основні операції, що виробляються над інформацією з метою маніпулювання. Основні маніпулятивні технології, що використовуються ЗМІ.

Характеристика універсальної моделі протидії маніпулятивному впливу. Основні прийоми передзахисту від впливу маніпулятивного характеру. Характеристика пасивного захисту від маніпулятивного впливу і приклади його застосування. Особливості активного захисту від маніпулятивного впливу й умови його застосування. Контрманіпуляція – її характеристика і приклади застосування. Навчання захисту від маніпуляції: моніторинг емоцій, енергетична мобілізація, ухилення, відмова тощо.

Тема 4. Вплив групи на особистість

Феномени впливу групи на особистість: конформізм, соціальна фасилітація, соціальна цінність, групова поляризація, групове мислення, вплив меншин.

Масові впливи у великих групах: деіндивідуалізація, феномен очевидця. Масова комунікація.

Керування й маніпуляції в натовпі, чутки. Вожаки натовпу і способи їх переконань. Переконання та навіювання в масових інформаційних процесах.

Зараження, як поширений метод психологічного впливу в натовпі: поняття, фактори, форми. Способи зараження через емоційний вплив.

Пробудження імпульсу наслідування, як методу психологічного впливу в натовпі: поняття, види, закони, умови ефективності. Способи пробудження імпульсу до наслідування.

Засоби протидії впливу натовпу.

Тема 5. Світовий досвід протидії військ негативним інформаційно-психологічним впливам та його застосування на Україні

Доктрина інформаційної безпеки України. Заходи протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на військовослужбовців, що виправдали себе під час чеченських війн. Заходи протидії пропаганді, що використовуються в білоруських прикордонних військах. Організація інформаційного простору навколо американських військових операцій (на прикладі операції у Перській затоці). Організація протидії натовпу французькими поліцейськими та жандармами. Організація та сучасні заходи протидії негативним інформаційно-психологічним впливам, що використовуються в НГ України.

ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Основна література:

1. Воєнна доктрина України [Текст] : Указ Президента України від 15.06.2004 р. № 648/2004. – 16 с.
2. Директива командувача ВВ МВС України № Д-14 від 1 вересня 2008 р. “Про виховну роботу у внутрішніх військах МВС України”.
3. Доктрина інформаційної безпеки України [Текст] : Указ Президента України від 08.07.2009 р. № 514/2009. – 7 с.
4. Ідейно-патріотичне виховання особового складу внутрішніх військ МВС України та забезпечення його морально-психологічної стійкості в умовах ускладнення оперативної обстановки і масових порушень громадського порядку [Текст] : навч. посіб. / за заг. ред. С. Т. Полторака. – Х. : ВІ ВВ МВС України, 2005. – 179 с.
5. Крысько, В. Г. Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт) [Текст] / В. Г. Крысько; под общ. ред. А. Е. Тараса. – Минск : Харвест, 1999. – 448 с.
6. Шейнов, В. П. Психологическое влияние [Текст] / В. П. Шейнов. – Минск : Харвест, 2007. – 640 с.
7. Юдін, О. К. Інформаційна безпека держави [Текст] : навч. посіб. / О. К. Юдін, В. М. Богуш. – Х. : Консум, 2005. – 576 с.
8. Ягупов, В. Військова психологія [Текст] : підруч. / В. Ягупов. – К. : Тандем, 2004. – 656 с.

Додаткова література:

1. Грачев, Г. Манипулирование личностью: Организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия [Текст] / Г. Грачев, И. Мельник. – М. : Алгоритм, 2002. – 228 с.
2. Доценко, Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита [Текст] / Е. Л. Доценко. – М. : ЧеРо, Издательство МГУ, 1997. – 344 с.
3. Зимбардо, Ф. Социальное влияние [Текст] / Ф. Зимбардо, М. Ляйппе. – СПб. : Питер, 2000. – 448 с.
4. Кабаченко, Т. С. Методы психологического воздействия [Текст] : учеб. пособ. / Т. С. Кабаченко. – М. : Педагогическое общество России, 2000. – 530 с.
5. Караяни, А. Г. Информационно-психологическое противоборство в современной войне [Текст] / А. Г. Караяни. – М. : Военный университет, 1997. – 324 с.
6. Конституція України [Текст]. – К. : Преса України, 2006. – 79 с.
7. Лисичкин, В. А. Третья мировая (информационно-психологическая) война [Текст] / В. А. Лисичкин, Л. А. Шелепин. – М. : Институт социально-политических исследований АСН. – 1999. – 304 с.
8. Манойло, А. В. Государственная информационная политика в особых условиях [Текст] : монография / А. В. Мануйло. – М. : МИФИ, 2003. – 388 с.
9. Почепцов, Г. Г. Информационно-психологическая война [Текст] / Г. Г. Почепцов. – М. : СИНТЕГ, 2000. – 180 с.
10. Ронин, Р. Своя разведка: способы вербовки агентуры, методы проникновения в психику, форсированное воздействие на личность, технические средства скрытого наблюдения и съема информации [Текст] : практ. пособ. / Р. Ронин. – Минск : Харвест, 1998. – 368 с.

Відстеження змін психічних станів військовослужбовців та первинна психологічна допомога

Екстремальні ситуації викликають в людини сильний стрес, призводять до значної нервової напруженості, порушують рівновагу в організмі, негативно позначаються на здоров'ї в цілому – не тільки фізичному, але і психічному. Кожна людина у таких ситуаціях реагує по-різному. Процедура надання психологічної допомоги в екстремальних ситуаціях має свою специфіку. Все залежить від мети психологічного впливу: в одному випадку треба підтримати, допомогти, в іншому – припинити.

У потерпілого у надзвичайній ситуації можуть з'явитися реакції, викликані травмою емоційним шоком, що розрізняються в динаміці психічних станів: страх, апатія, ступор, рухове збудження, агресія, нервові тремтіння, плач, істерика, паніка.

Апатія може бути однією з реакцій на нервову напруженість, коли виникає таке відчуття втоми, що не хочеться ні рухатися, ні говорити, рухи і слова даються з великим зусиллям.

Ознаками апатії є:

- байдуже ставлення до оточення;
- млявість, загальмованість;
- мова повільна, з паузами.

Психологічна допомога у разі апатії: слід поговорити з потерпілим, поставити йому кілька простих запитань залежно від того, знайомий він чи ні:

- “Як тебе звати?”;
- “Як ти себе почуваєш?”;
- “Хочеш їсти?” тощо.

Проведіть потерпілого до місця відпочинку, допоможіть зручно улаштуватися (обов'язково знявши взуття). Візьміть потерпілого за руку або покладіть свою руку йому на чоло. Дайте потерпілому поспати або просто полежати. Якщо немає можливості відпочити (подія на вулиці, у громадському транспорті), то більше говоріть із ним, утягуючи його в будь-яку спільну діяльність.

Ступор – одна з найсильніших захисних реакцій організму. Відбувається після великих нервових потрясінь, коли людина витратила стільки енергії на виживання, що сил на контакт із навколишнім світом у неї вже немає. Через брак контакту з навколишнім світом потерпілий не помічає небезпеки і не починає дій, щоб її уникнути.

Ознаки ступору:

- різке зниження або відсутність довільних рухів і мови;
- відсутність реакції на зовнішні подразники (шум, світло, дотики);
- “заціпеніння” в певній позі, стан повної нерухомості.

Психологічна допомога у разі ступору: зігніть потерпілому пальці на обох руках і пригорніть їх до основи долоні. Великі пальці повинні бути виставлені назовні. Кінчиками великого і вказівного пальців масажуйте потерпілому точки на чолі, над очима рівно посередині між лінією росту волосся і бровами, чітко над зіницями.

Долоню вільної руки покладіть на груди потерпілого. Підстройте свій подих під ритм його дихання. Людина, перебуваючи у ступорі, може чути, бачити. Тому говоріть йому на вухо, тихо, повільно і чітко те, що може викликати сильні емоції (краще – негативні).

Пам'ятайте, що необхідно будь-якими засобами домогтися реакції потерпілого, вивести його із заціпеніння.

Рухове порушення – іноді потрясіння від критичної ситуації настільки сильні, що людина просто перестає розуміти, що відбувається навкруги. Вона не у змозі визначити, де вороги, а де свої, де небезпека, а де порятунок. Людина втрачає здатність логічно мислити і приймати рішення, стає схожою на тварину, що бігає в клітці.

Ознаки рухового порушення:

- різкі рухи, часто безцільні й безглузді дії;
- ненормально голосна мова або підвищена мовна активність (людина говорить без зупинки, іноді абсолютно безглуздо);
- часто відсутня реакція на оточення (на зауваження, прохання, накази).

Психологічна допомога у разі рухового порушення: зведіть до мінімуму кількість людей, які оточують постраждалого. Дайте йому можливість “випустити пару” (наприклад, виговоритися або “побити” подушку). Доручіть йому роботу, пов’язану з високим фізичним навантаженням.

Масажуйте постраждалому “позитивні” точки. Говоріть спокійним голосом про те, що він відчуває: “Тобі хочеться щось зробити, щоб це припинилося”, “Ти хочеш сховатися від того, що відбувається”. Не сперечайтесь, не задавайте питань, в розмові уникайте фраз із часткою “не”, що ставляться до небажаних дій: “Не біжи”, “Не розмахуй руками”, “Не кричи”.

Рухове порушення звичайно триває недовго і може змінитися нервовим тремтінням, плачем, а також агресивною поведінкою.

Агресивна поведінка – один із мимовільних способів, яким організм намагається знизити високу внутрішню напруженість. Прояв злості або агресії може зберігатися досить тривалий час і заважати самому потерпілому і його оточенню.

Ознаки агресивної поведінки:

- роздратування, невдоволення, гнів (з будь-якого, навіть незначного приводу);
- завдання оточуючим ударів руками або якими-небудь предметами;
- словесна образа, лайка;
- м’язова напруженість;
- підвищення кров’яного тиску.

Якщо не надати допомогу розлюченій людині, це призведе до небезпечних наслідків: через знижений контроль за своїми діями людина буде робити необдумані вчинки, може заподіяти шкоду собі та/або іншим.

Психологічна допомога у разі агресивної поведінки: використовуйте прийом “захоплення” (перебуваючи позаду, просуньте свої руки потерпілому під пахви, пригорніть його до себе і злегка перекиньте на себе). Ізолюйте потерпілого від оточення. Демонструйте доброзичливість, навіть якщо Ви не згодні з потерпілим, не обвинувачуйте його, а висловлюйтеся з приводу його дій. Інакше агресивна поведінка буде спрямована на Вас. Не можна говорити: “Що ж ти за людина!”, а необхідно говорити: “Ти дуже злишся, тобі хочеться все рознести вщент. Давай разом спробуємо знайти вихід із цієї ситуації”. Намагайтеся розрядити обстановку смішними коментарями або діями.

Страх. Панічний страх, жах може спонукати до втечі, викликати заціпеніння або, навпаки, порушення, агресивну поведінку. У цьому разі людина погано контролює себе, не усвідомлює, що вона робить і що відбувається навколо.

Ознаки страху:

- напруженість м’язів (особливо м’язів обличчя);
- сильне серцебиття;
- прискорене поверхневе дихання;
- знижений контроль власної поведінки.

Психологічна допомога у разі страху: покладіть руку постраждалого собі на зап’ястя, щоб він відчув Ваш спокійний пульс. Це буде для нього сигналом: “Я зараз поряд, ти не один”. Дихайте глибоко і рівно. Спонукайте потерпілого дихати в одному з Вами ритмі. Якщо потерпілий говорить, слухайте його, виявляйте зацікавленість, розуміння, співчуття. Зробіть потерпілому легкий масаж найбільш напружених м’язів тіла.

Нервове тремтіння. Після екстремальної ситуації з’являється неконтрольоване нервове тремтіння (людина за власним бажанням не може припинити цю реакцію). Таким

Продовження до д. М

чином організм скидає напруженість. Якщо цю реакцію зупинити, то напруженість залишиться всередині, в тілі й викличе м'язові болі, а надалі може призвести до розвитку серйозних захворювань (гіпертонія, виразка тощо).

Ознаки нервового тремтіння:

- тремтіння виникає раптово – відразу після інциденту або через деякий час;
- виникає сильне тремтіння всього тіла або окремих частин (людина не може утримати в руках дрібні предмети, запалити сірник);
- реакція триває досить довгий час (до кількох годин), потім людина відчуває сильну втому і потребує відпочинку.

Психологічна допомога у разі нервового тремтіння: потрібно підсилити тремтіння. Візьміть потерпілого за плечі й сильно, різко потрясіть протягом 10–15 секунд. Продовжуйте розмовляти з ним, інакше він може сприйняти Ваші дії як напад. Після завершення реакції необхідно дати потерпілому можливість відпочити. Бажано укласти його спати.

Під час нервового тремтіння не можна робити такі дії:

- обіймати потерпілого або притискати його до себе;
- укривати постраждалого чимось теплим;
- заспокоювати потерпілого, говорити, щоб він узяв себе в руки.

Плач. Ця реакція зумовлена фізіологічними процесами в організмі. Коли людина плаче, у неї всередині виділяються речовини, які мають заспокійливу дію.

Ознаки плачу:

- людина уже плаче або готова розридатися;
- тремтять губи;
- спостерігається відчуття пригніченості;
- на відміну від істерики немає порушень в поведінці.

Психологічна допомога у разі плачу: не залишайте постраждалого наодинці. Встановіть фізичний контакт із постраждалим (візьміть за руку, покладіть свою руку йому на плече або спину, погладьте по голові). Дайте йому відчути, що Ви поруч.

Застосовуйте прийоми “активного слухання” (вони допоможуть потерпілому виплеснути своє горе):

- періодично вимовляйте “так”, киваючи головою, тобто підтверджуйте, що слухаєте і співчуваєте;
- повторюйте за постраждалим уривки фраз, в яких він виражає почуття; говоріть про свої почуття й почуття потерпілого.

Не намагайтеся заспокоїти потерпілого. Дайте йому можливість виплакати й виговоритися, “виплеснути” із себе горе, страх, образи. Не ставте запитань, не давайте порад. Пам'ятайте, ваше завдання – вислухати.

Істеричний припадок триває кілька годин або кілька днів.

Ознаки істеричного припадку:

- зберігається свідомість;
- надмірна рухливість, безліч рухів, театральні пози;
- мова емоційно насичена, швидка;
- елементи ридання.

Психологічна допомога під час істеричного припадку: видаліть сторонніх, створіть спокійну обстановку. Залишайтеся з постраждалим наодинці, якщо це не небезпечно для Вас.

Зненацька зробіть дію, яка може дуже здивувати (дати ляпас, облили водою, з гуркотом упустити предмет, різко крикнути). Говоріть з потерпілим короткими фразами, упевненим тоном (“Випий води”, “Умийся”).

Після істерики настає занепад сил. Укладіть потерпілого спати, до прибуття фахівця спостерігайте за його станом. Не потурайте бажанням потерпілого.

Смерть товариша викликає реакцію горя.

Переживання горя внаслідок смерті товариша має кілька фаз:

Продовження до д. М

- а) шок і заціпеніння – триває від кількох секунд до кількох тижнів. Ознаки:
- 1) відчуття нереальності;
  - 2) відчуття збільшення емоційної дистанції від оточення;
  - 3) сердечне оніміння й нечутливість;
  - 4) мала рухливість, що змінюється на хвилини метушливої активності;
  - 5) переривчасте дихання, особливо на вдиху;
  - 6) втрата апетиту;
  - 7) труднощі з засинанням;
  - 8) поява манери поведінки померлого (загиблого);
- б) фаза страждання триває 6–7 тижнів. Ознаки:
- 1) відчуття присутності померлого;
  - 2) ідеалізування померлого;
  - 3) дратівливість, злість, відчуття провини стосовно померлого;
  - 4) ослаблення уваги, неможливість на чому-небудь сконцентруватися, порушення пам'яті на поточні події;
  - 5) тривога, бажання усамітнитися;
  - 6) порушення сну;
  - 7) сексуальні порушення;
  - 8) млявість, відчуття порожнього шлунка, кому в горлі;
  - 9) підвищена чутливість до заходів;
- в) фаза прийняття – звичайно закінчується через рік після втрати. Ознаки:
- 1) відновлюється сон і апетит;
  - 2) утрата перестає бути головною подією в житті;
  - 3) іноді можуть виникати гострі приступи горя;
  - 4) з'являється здатність планувати своє життя з урахуванням втрати;
- г) фаза відновлення – триває від 18 до 24 місяців. Ознаки:
- 1) горе змінюється сумом;
  - 2) утрата сприймається як щось неминуче.

На кожній фазі переживання горя в зв'язку із загибеллю товариша є свої особливості психологічної допомоги.

Психологічна допомога на фазі шоку

Не залишайте постраждалого на самоті. Говоріть про померлого у минулому часі. Частіше торкайтеся до постраждалого (обіймайте, кладіть руку на плече, беріть його руку в свою). Дайте йому можливість відпочити. Стежте за тим, щоб він їв. Допомагайте потерпілому приймати необхідні рішення. Залучайте потерпілого до організації похорону. Не кажіть “Від такої втрати ніколи не оправитися, тільки час лікує, на все воля Божа” тощо. Переконайте потерпілого за можливості відмовитися від психотропних засобів.

Психологічна допомога на фазі страждання

Дайте потерпілому можливість побути наодинці, відпочити. Не намагайтеся припинити плач, не заважайте виявляти злість. Розмову про померлого переведіть в область почуттів. Давайте пити багато води (до двох літрів на день).

Забезпечте потерпілому фізичні навантаження (прогулянки по 45 хвилин).

Запевніть, що страждання буде не завжди, усе можна пережити, що утрата – це не покарання, а частина нашого життя, що у втратах немає рації, мети, плану, не треба їх шукати. Ставтеся до потерпілого з увагою, але будьте з ним суворі.

Поясніть, що поховати близьку людину – це не те ж саме, що її забути.

Психологічна допомога на фазі прийняття

Переведіть розмову про померлого на тему майбутнього.

У разі хворобливих реакцій горя й “застигань” на тривалий час у фазі страждання необхідна індивідуальна психотерапія.

Зняття гострого стресу і антистресова підготовка до майбутніх екстремальних ситуацій за методом “Ключ”

Метод керованої психофізіологічної саморегуляції “Ключ” було описано, науково обґрунтовано й перевірено на ефективність Х. М. Алієвим, О. В. Захаровим, М. В. Степановим, О. О. Віржанською. Його прийоми знімають стрес автоматично, бо засновані на ідеомоторних рефлексах, що викликають міжрівневі узгодження психічних і фізіологічних процесів. Метод керованої психофізіологічної саморегуляції “Ключ” було опрацьовано під час трагедії в м. Беслані.

Як показала практика, застосування методу дає виражений психотерапевтичний ефект – корінна позитивна зміна функціонального стану потерпілих уже під час першої процедури, що реалізується в умовах обмеженого часу і відсутності спеціальних умов. Важливим є також і те, що використання методу не вимагає обов’язкового традиційного психологічного тестування й тривалої психотерапевтичної бесіди з постраждалими.

Механізм керованих ідеомоторних прийомів:

а) “ключовий” керований ідеомоторний прийом – це рефлекторна реакція організму з моторним компонентом, що виникає у відповідь на її образну модель;

б) механізм керованого ідеомоторного руху заснований на явищі генералізації вольового імпульсу в корі головного мозку з іррадіацією на рухові центри з відключенням конкуруючих сигналів;

в) реалізація керованого ідеомоторного руху відбувається на основі одночасної синхронної активності двох півкуль мозку, за рахунок чого відбувається узгодження їх діяльності й, як наслідок, – рефлекторно-автоматичне зниження стресу.

Положення тіла і перешкоди під час навчання. На відміну від методу аутогенного тренування, де формування навичок саморегуляції проводиться в пасивній комфортній позі в положенні “сидячи” або “лежачи”, ідеомоторні прийоми методу “Ключ” частіше рекомендується виконувати у положенні “стоячи”. Цим забезпечується зовнішній візуальний контроль для фахівця, який проводить навчання, і самоконтроль учня, який відразу переконується у високій ефективності прийомів, тому що вони дозволяють досягти комфортного стану без потреби у зручній позі. У цьому разі навчання може проводитися на тлі шуму та інших перешкод, що сприяє ліпшому закріпленню вироблюваних навичок саморегуляції й можливості їх застосування в реальній обстановці.

“Тест на затиснутість” й принцип зниження рівня нервово-психічної напруженості. Шляхом апробації трьох базових прийомів або прийомів, створених особою, яка навчається, за принципом ідеорефлекторного автоматизму, вона визначає той, що у неї краще виходить.

Базові ідеомоторні прийоми:

- розведення рук;
- зведення рук;
- піднімання руки, рук.

Якщо в учасника реабілітаційного навчально-тренувального процесу не реалізується жоден із рефлекторних ідеомоторних рухів, це свідчить про наявність високого рівня нервово-психічної напруженості, про стан скутості.

Для зниження напруженості та скутості необхідне підключення додаткових компонентів: розминка, що розслабляє й виконується шляхом будь-яких фізичних вправ, потім знову “Тест на затиснутість” – повторення ідеомоторних прийомів.

Військовослужбовцям, які навчаються методиці “Ключ”, повідомляється, що, коли прийоми почали виходити, то ступінь скутості зменшився, психофізіологічний баланс відновлено.

Так, особа, яку навчають перевіряти себе на “затиснутість” і розслаблення, тобто, здійснюючи поперемінно напруження та розслаблення, тренує в себе здатність керувати своїм функціональним станом.

Продовження до д. Н

Підбір індивідуального “Ключа” для саморегуляції. Підбір індивідуального “ключового” ідеомоторного прийому здійснюється за принципом: “робити те, що виходить, ігноруючи те, що не виходить”, тобто, якщо один прийом не вийшов, рекомендують перейти до реалізації наступного.

Нижче наводяться певні рекомендації військовослужбовцям, які навчаються методиці “Ключ”.

Розведення рук. Слід тримати руки вільними перед собою. Голову рекомендується тримати зручно і дати уявну команду рукам, спрямовану на те, щоб руки почали розходитися вбік наче б автоматично, без м’язових зусиль. Потрібно підібрати для цього оптимальний спосіб, що допомагає домогтися такого рефлексорного руху. Варто уявити собі, наприклад, що руки відштовхуються одна від одної, як відштовхуються один від одного однополюсні магніти, або який-небудь інший образ (як зручніше). Можете почати з того, що намагайтеся розводити руки звичайним механічним рухом, а потім – ідеомоторно. Для того щоб воля спрацювала і руки почали розходитися, потрібно зняти “перешкоди” між волею та організмом (створити зв’язок між свідомістю й організмом), тобто знайти у собі стан внутрішньої рівноваги. Для цього потрібно внутрішньо розслабитися, відчутти комфорт. Рекомендується знайти стан внутрішнього розслаблення, з яким виходить бажаний ідеомоторний рух. Слід робити це якомога приємніше, перебирати варіанти (відхилити чи схилити голову, зробити глибокий вдих або видих, затримати на мить дихання, закрити очі тощо), головне – прагнути знайти таке відчуття внутрішнього комфорту, з яким воля почне впливати на автоматику руху. Реалізація бажаного ідеомоторного руху буде свідчити про те, що потрібний стан знайдено, інакше цей рух не вийшов би.

Спосіб для перевірки на затиснутість: якщо руки залишаються нерухомими, слід зробити кілька звичайних фізичних вправ, аби зняти нервові затиснення, а потім ще раз повторити цей ідеомоторний прийом.

Якщо руки втомлюються, слід опустити їх, струсити, а потім рекомендується повторити прийом.

Якщо один прийом не виходить, слід перейти до іншого.

Зведення рук. Слід розвести руки убік звичайним механічним способом, а потім налаштуватися на їх зворотний рефлексорно-автоматичний рух одну до однієї. Якщо прийом виходить, рекомендується повторити його кілька разів. Це розвиває бажаний стан саморегуляції – “зворотний внутрішній зв’язок”. Потім, незалежно від того, чи вийшов прийом, рекомендується знову виконати перший прийом – розвести руки в боки.

Іноді під час виконання цих рухів виникає відчуття, що руки тягне якась сила. Підключення фізичних тілесних відчуттів свідчить про глибину наступаючої психічної релаксації й розвитку зв’язку розуму і тіла.

Розведення і зведення рук слід повторити кілька разів, домагаючись безперервності руху.

У моменти, коли руки наче б застрягають, можна злегка підштовхнути їх, або посміхнутися, або зітхнути.

Якщо у людини настав бажаний стан внутрішнього розслаблення, але руки втомилась й не хочеться виконувати рухи, тоді слід їх опустити і побути у цьому стані, щоб його запам’ятати.

Левітація руки. Руки опущено. Можна дивитися на руки (тоді це потрібно робити невідривно, або ж закрити очі). Важливо не бігати очима по сторонах, інакше людина утрачає наступаючий гармонізуючий стан, внутрішній “контакт із самим собою”. Рекомендується налаштуватися на те, щоб рука почала підніматися, спливати. Коли рука починає спливати, виникають нові й приємні відчуття. У перший раз ці відчуття настільки несподівані, що мимоволі викликають усмішку.

Цей прийом “левітації руки” може вийти або відразу, або безпосередньо після попередніх вправ, чи після розминки. Коли він не виходить, варто знову розвести і звести руки, а потім спробувати ще раз. Якщо прийом не вийшов, потрібно шукати інший рух, а якщо прийом удається після інших прийомів, то ті прийоми слід повторити ще раз. Згодом людина зможе контролювати стрес уже без допомоги цих прийомів.

Продовження дод. Н

“Автоколивання тіла”. Під час виконання “ключових” прийомів разом із розслабленням виникає явище автоколивання тіла. Це природно, оскільки у розслабленому стані людина похитується. В разі автоколивання тіла руки можна опустити і просто погойдуватися на хвилях цього “гармонізуючого біоритму”. Коли людина знаходить свій ритм, похитування тіла стає красивим, гармонійним.

Очі можна закрити або залишити відкритими (як приємніше). Цей прийом з автоколиваннями тіла тренує й координацію. Людина з доброю внутрішньої координацією є більш стійкою до стресів, менше за інших піддається зовнішнім впливам, володіє більшою самостійністю мислення, швидше знаходить вихід у самих складних ситуаціях. Тому вправи, спрямовані на розвиток координації, формують й стійкість до стресу. Якщо у результаті ідеомоторних прийомів явище автоколивання тіла не настало, можна ініціювати ці похитування тіла навмисно механічно, злегка так підштовхуючи корпус як приємніше, наприклад, вперед-назад або круговими рухами. Руки у цьому випадку можна опустити, скласти на грудях або тримати як зручно. Після кількох повторів ця вправа починає легко виходити. Головне – знайти такий ритм, із якого не хочеться виходити, тому що у цьому разі відбувається зняття нервових затиснень, виникає відчуття глибокого душевного і фізичного спокою, внутрішньої рівноваги, думки починають текти рівно і спокійно. На цьому фоні легко і спокійно думається, навіть про найскладніші речі, природним шляхом вирішуються болючі психологічні проблеми. Ніхто ніколи у цьому разі не падає. Проте, якщо людина боїться впасти, може поставити ноги ширше або стати спиною до стіни, дивана.

Якщо під час похитування проявляється слабкість координації, то шляхом тренування за допомогою цього ж самого прийому відбувається поліпшення координації. Дуже скоро зникне і страх падіння.

“Рухи головою”. Стоячи або сидячи необхідно опустити голову, розслабивши шию, або відкинути голову, як приємніше, і, згадавши досвід з ідеомоторними рухами рук, викликати ідеомоторні повороти головою в зручному напрямку. Якщо не виходить, варто механічно обернути головою в приємному ритмі по лінії приємних точок повороту. Це такий ритм, з яким рух хочеться продовжувати і напруженість в шії слабшає. Слід знайти момент, коли голову можна наче б відпустити і далі вона рухатиметься ідеомоторно-автоматично.

Треба обходити больові або напружені точки, а якщо вони активно проявляються, то ці больові ділянки слід злегка промасажувати. Коли людина, рухаючи головою, знаходить приємну точку повороту, слід залишити голову в такому положенні. Приємна точка повороту – це точка розслаблення.

Після того, як людина виконала ідеомоторні прийоми (вийшли вони чи ні), відразу ж необхідно сісти або лягти, адже саме зараз настає бажаний результат – відчуття полегшення, внутрішньої свободи. Вас відпустило. Стрес знято. Голова стала ясною. Людина відчуває свіжість, бадьорість, повноту сил. Підібрано індивідуальний “ключовий” прийом. Той прийом, який виконувався найлегше, військовослужбовець може потім використовувати окремо, без виконання всієї процедури саморегуляції. Звичайно, що глибина розслаблення буде не настільки повною, але й одного прийому буде цілком достатньо, щоб у потрібний момент у відповідальній ситуації однією непомітною короткою дією зняти небажані “нервові затиснення”, скинути нервові перенапруження, швидко опанувати самоконтролем, відчути упевненість в собі.

Під час виконання “ключових” прийомів, особливо у положенні стоячи, розслаблення супроводжується мимовільними автоколиваннями тіла, що є одним із контрольних ознак релаксації. Ритмічне приємне погойдування – закономірна реакція розслаблення й її не слід стримувати, а необхідно “лягти” на ці автоколивання, як на хвилю. Це хороший прийом для тренування проти захитування й для вироблення високих координаційних якостей.

Вихід із режиму саморегуляції – мобілізація. Виходити зі стану саморегуляції легко, досить цього побажати, але, якщо людині хочеться побути у такому стані ще кілька хвилин, то слід зробити це. Виходячи з цього стану, потрібно настроїтися на те, що голова ясна, а тіло наповнене свіжими силами.

Продовження до д. Н

Можна згадати, наприклад, те, що зазвичай бадьорить: чашка кави, контрастний душ, лижна прогулянка. Рекомендується потягнутися, зробити кілька підбадьорюючих рухів. Тоді людина буде відчувати себе свіжою й бадьорою, навіть після цілого дня напруженої праці. Такий вихід із освіженням слід робити тоді, коли потрібен бадьорий настрій. Якщо людина робить це перед сном, то у разі виходу зі стану саморегуляції їй необхідно настроїтися на приємний сон.

“Стадія післядії”. У перші два-три дні тренувань після виконання ідеомоторних прийомів потрібно сісти і просто посидіти кілька хвилин пасивно, нейтрально (очі заплющувати слід не відразу, а тільки якщо вони самі заплющуються). В цьому разі виникає явище характерного відчуття порожнечі в голові. Це реабілітаційний стан (як режим перезавантаження в комп’ютері), під час якого відбувається психологічне розвантаження й накопичення нових сил. У цей час необхідно настроїтися на відчуття свіжості.

Додаткові компоненти. Якщо ідеомоторні прийоми не виходять, слід застосовувати додаткові компоненти у процедурі саморегуляції. Їх кількість регулюється залежно від вихідної напруженості за допомогою “Тесту на затиснутість” й скорочується в міру вироблення навичок саморегуляції.

Загальні додаткові компоненти

Фізичні вправи. Якщо виконання ідеомоторних прийомів блокується нервово-м’язовою напруженістю, слід виконати кілька простих фізичних вправ, які знімають цю напруженість.

Самомасаж. Легкими рухами рук, не завдаючи собі болю, слід промасажувати найбільш напружені або больові ділянки шиї. Якщо руки у цьому разі втомлюються, їх слід струсити. Продовжуйте самомасаж протягом п’яти хвилин.

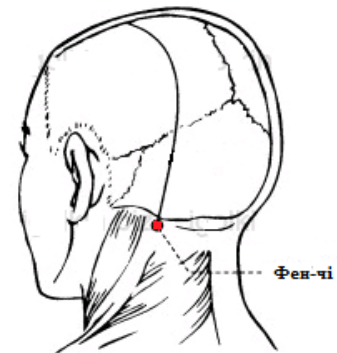
Вправа “Сканування”. Ця вправа містить спеціальну послідовність повторюваних циклічних механічних рухів, що дозволяють виявити саме той рух, який у більшій мірі підходить для розслаблення й переходу до керованих ідеомоторних прийомів:

- протягом півхвилини слід виконати будь-які легкі й приємні повторювані кругові повороти головою;
- протягом півхвилини слід виконати будь-які легкі й приємні повторювані рухи плечового пояса;
- протягом півхвилини слід виконати будь-які легкі й приємні повторювані кругові рухи стегнами, на зразок обертання обруча;
- протягом півхвилини слід виконати будь-які легкі й приємні повторювані рухи на рівні колін;
- рух, що здався самим легким і приємним, необхідно повторити протягом півхвилини; це й є індивідуальний “ключовий” рух, можливо, він виявиться знайомим у повсякденному житті – саме цей рух виконується мимоволі в моменти нервового напруження.

Спеціальні додаткові компоненти (поєднання методів):

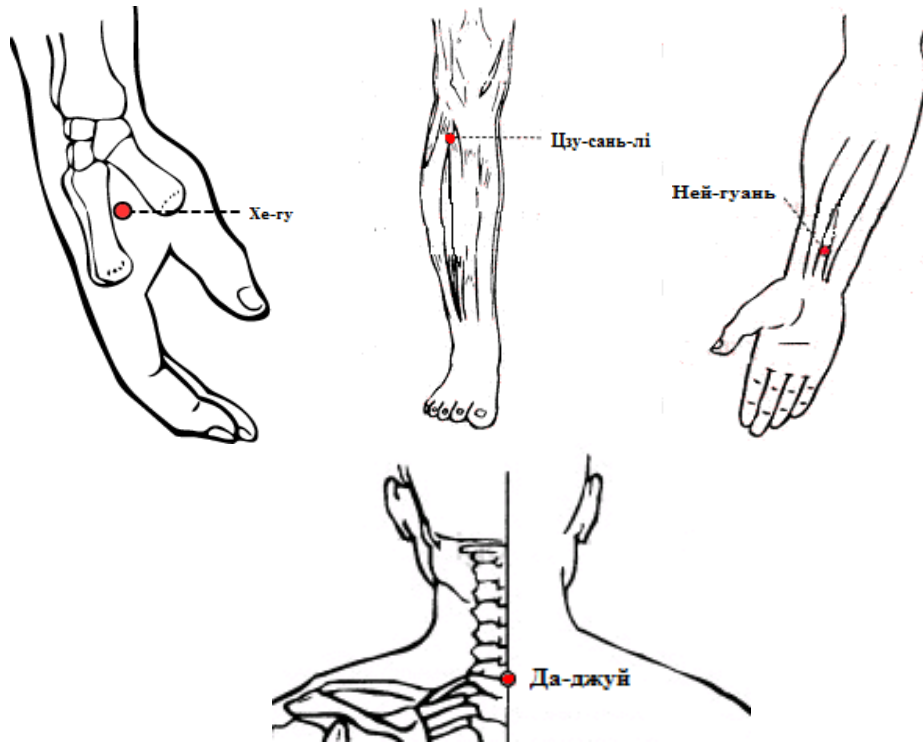
- а) психологічна консультація, зокрема, корекція “моделей очікування”, виявлення підсвідомих блокуючих установок;
- б) медична діагностика з виявленням, зокрема, ознак внутрішньочерепного тиску, остеохондрозу;
- в) психотерапевтична корекція, що регулює, зокрема, почуття тривожності, елементів депресії;
- г) мануальна корекція;
- д) масаж точок “Фен-чі” в ділянці потилиці, що знімає спазми судин мозку і покращує венозний відтік. Методика проводиться приблизно за десять хвилин до навчально-реабілітаційного тренування;

- е) релаксуючий масаж або масаж шиї в найбільш напружених ділянках (методика проводиться за 10 хвилин до процедури лікувально-реабілітаційного тренування);

Продовження до д. Н

ж) акупунктурна рефлексотерапія (точки “Хе-гу”, “Цзу-сань-лі”, “Да-джуй”, “Ней-гуань”). Для купірування стану гострого стресу – експозиція до тридцяти хвилин.

Для досягнення режиму саморегуляції після проведення зазначених процедур і методичних прийомів приступають до вироблення керованих ідеомоторних прийомів.

Завдання для самостійного закріплення навичок. Самостійне навчально-реабілітаційне тренування з ідеомоторними прийомами рекомендується здійснювати протягом п'яти днів по тридцять хвилин у зручний час. Після п'яти днів уже можна користуватися за бажанням повним тренуванням або окремими компонентами (ідеомоторними прийомами або тільки пам'яттю про їх ефект) у потрібний для себе момент.

Кількість застосовуваних компонентів регулюється залежно від вихідного рівня нервово-психічної напруженості, складності психологічного завдання, що виконується. Наприклад, якщо завтра потрібно їхати у відрядження, брати участь в бойових діях тощо і наявний високий ступінь психоемоційної напруженості, а застосування одного або двох “ключових” прийомів не дають негайного ефекту розслаблення й упевненості в собі, слід згадати, розширити обсяг використання додаткових компонентів, поєднати “ключові” прийоми з розминкою фізичними вправами, підключити самомасаж точок “Фен-чі”, “Хе-гу”, м'язів шиї й т. ін.

Антистресова підготовка за допомогою методики “Ключ”. Антистресова підготовка складається із двох функціональних блоків.

У першому блоці проводиться нейтралізація наявного стереотипу реагування на передбачувану стресову ситуацію.

Відомо, що здатність керувати своїм функціональним станом знижується, якщо до емоцій, включених у відповідь на образ стресового подразника, підключаються вегетативні реакції (наприклад, серцебиття, головний біль, відчуття важкості або “ватності” в руках, ногах тощо).

Вегетативні реакції, викликані емоціями, є матеріальними процесами, розгортаються в реальному масштабі часу і, завантажуючи мозок, звужують вільне поле свідомості, що необхідна для прийняття оптимальних рішень та подолання стресу. Для того, щоб розірвати це коло, необхідно викликати за допомогою ідеомоторних прийомів стан релаксації, в якому закономірно відключається емоційний супровід розумових процесів. Військовослужбовець, який навчається

З а к і н ч е н н я д о д. Н

“Ключу”, моделює образ стресової ситуації та виробляє самостійне зняття реакцій організму, що виникають у відповідь на стресовий подразник (емоції страху, вегетативні прояви), за допомогою відповідних стану керованих ідеомоторних прийомів. Після декількох повторень образ стресової ситуації перестає викликати у людини стресовий стан, що виникав раніше, і відбувається підвищення рівня психофізіологічної стійкості.

У другому блоці здійснюється формування бажаного нейродинамічного стереотипу реагування на образ стресових ситуацій. Для цього на фоні релаксації моделюється образ того емоційного стану й поведінки, які бажано мати у майбутній стресовій ситуації. В результаті кількох повторень образного уявлення стресового подразника у поєднанні із бажаною реакцією формуються та закріплюються необхідні нові умовно-рефлекторні зв'язки.

Для підвищення стійкості антистресового ефекту під час моделювання позитивного стану користуються додатковими компонентами, що підкріплюють та підвищують, наприклад, працездатність, почуття комфортності. В цьому разі виробляють “консервацію” отриманого позитивного стану шляхом його запам'ятовування й установки на майбутню реалізацію в потрібний момент.

До групи станів, що виникають після курсу антистресової підготовки, можна віднести:

- нормалізацію настрою;
- підвищення впевненості в собі;
- наявність почуття внутрішньої розкнутості;
- відсутність вираженої емоційної реакції на ситуації, що хвилювали раніше, відчуття захищеності, відчуття захисної стіни, що відокремлює від травмуючої ситуації;
- зниження тривоги;
- підвищення активності й працездатності;
- нормалізацію сну (легке засинання, рівний глибокий сон, відчуття задоволення якістю й тривалістю сну вранці).

Надаючи загальну оцінку використання “Ключа”, його розробники зазначають таке.

Вправи методики “Ключ” досить швидко засвоюються (на відміну від аутогенного тренування, на засвоєння якого витрачається до півроку). Вони можуть проводитись в групі з досить великою кількістю осіб і дають швидкий і значний антистресовий ефект.

Використання “ключових” керованих ідеомоторних прийомів значно підвищує стресостійкість особистості в екстремальних умовах діяльності, оскільки вони дозволяють знизити нервово-психічне напруження в короткі терміни і підвищити здатність людини до управління своїм функціональним станом, що виявляється в позитивній динаміці психологічних і психофізіологічних показників у випробовуваних.

Ці вправи показують добрий результат під час використання та психологічного супроводу реабілітаційних процесів у стадії стресової післядії.

“Дебрифінг стресу критичних інцидентів”, як метод попередження постстресових розладів

Зазвичай у гострій фазі постстресових порушень групові стратегії не використовуються, тому що постраждалі перебувають на різних стадіях стресу, часто просто не готові обговорювати свої почуття в групі.

Групові методики показані у випадках, коли люди спільно пережили психотравму, наприклад, у складі групи, наряду або цілого підрозділу.

В таких випадках поблизу від місця подій можуть бути проведені сеанси декомпресії та розрядки, спрямовані на зняття психологічної напруги, викликаної травмою. Ці сеанси представляють собою укорочені дебрифінги, що включають в себе короткий вступ, обговорення фактів, надання інформації. Їхнє завдання – виключити необхідність в подальшому “повному” дебрифінгу або, навпаки, стимулювати участь в ньому, якщо така потреба виникне.

Після закінчення періоду участі проводиться так звана деескалація або демобілізація – зменшення дистресу, пов’язаного із поверненням до повсякденного життя й діяльності. У рамках короткої 10–15 – хвилинної бесіди обговорюються симптоми постстресових реакцій, способи їх зменшення, даються відповідні рекомендації. Наприкінці бесіди начальник видає розпорядження про порядок подальшої організації служби та проходження реабілітаційного періоду, якщо це передбачено у цьому випадку. На закінчення дається необхідна інформація про час і місце проведення психодіагностичного обстеження та/або повного психологічного дебрифінгу.

В найбільш структурованому вигляді процес роботи з наслідками колективної психічної травми відображає метод “дебрифінгу стресу критичного інциденту”, розроблений американським психологом Дж. Мітчелом у 1983 році. Він здобув з тих пір широке поширення.

Психологічні дебрифінги як форма надання допомоги у кризових ситуаціях проводяться з групами людей, які спільно зазнали стресові або трагічні події. Це можуть бути групи, утворені за ознакою професійної належності, або просто об’єднані спільністю пережитої ситуації. Підкреслюється, що дебрифінги не замінюють собою власне лікування, яке буває необхідно у деяких випадках. Їх мета – мінімізувати небажані психологічні наслідки і попередити розвиток синдрому посттравматичних стресових розладів.

Ця мета досягається шляхом:

- “вентиляції” вражень та емоцій;
- когнітивної організації досвіду;
- зменшення тривоги і напруженості;
- розуміння універсального характеру індивідуальних реакцій, що досягається в процесі інтенсивного “обміну” почуттями;
- мобілізації ресурсів для соціальної підтримки, посилення групової солідарності й згуртованості;
- підготовки учасників до правильного сприйняття свого подальшого стану та використання різних стратегій психологічної допомоги.

Процес дебрифінгу зазвичай складається з трьох основних частин:

- а) “вентиляція” почуттів у групі й оцінювання стресу ведучими;
- б) докладне обговорення “симптоматики” та психологічної підтримки;
- в) мобілізація ресурсів, надання інформації та планування подальшої допомоги.

Виділяють від 5 до 7 обов’язкових фаз, через які проходить група.

1. *Вступна фаза.* Представлення ведучого, роз’яснення цілей, завдань й правил, зняття тривоги в учасників з приводу “незвичності” процедури. Основними правилами, яких дотримуються як ведучі, так і учасники, є:

Продовження до д. П

- не змушувати нікого з групи говорити або обговорювати те, чого вони не захочуть. Єдина вимога – це називати своє ім'я й ставлення до інциденту (характер участі). Всі уважно вислуховують те, що говорить кожен з учасників;
- дотримуватися конфіденційності: те, що відбувається або обговорюється в групі, призначено тільки для групи і не виноситься назовні;
- не допускати критичних суджень стосовно іншої людини: ніхто не повинен розглядати те, що відбувається як “розбір” або “трибунал” – для них знайдеться інше місце;
- кожен може говорити лише про свої переживання, вчинки (від першої особи), а не про чужі;
- учасники попереджаються про те, що вони можуть знову пережити негативні почуття, що природно, тому що мова йде про дуже болісні речі. Однак, завдання дебрифінгу якраз і полягає в тому, щоб навчитися справлятися з реальними негативними емоційними станами;
- група працює без перерв, що не означає неможливості залишати її на час з тим, щоб все ж таки повернутися, якщо цьому не заважають невідкладні обставини.

2. *Факти.* Кожен розповідає про те, що відбувалося з ним, що він бачив, де перебував і що робив. Відновлюється повна картина події та хронологія подій. Згода щодо фактів сприяє когнітивній організації досвіду. Вираження емоцій на цій фазі допускати не слід.

3. *Думки, емоції, почуття.* Ведучий просить перейти від опису подій до розповіді про внутрішні психологічні реакції на них. Дуже важливо пригадати найперші враження, думки, що пронеслися в голові, імпульсивні вчинки та емоційні реакції. Незважаючи на те, що розповіді можуть набувати досить драматичний характер, не можна допускати, щоб домінували почуття кого-небудь з учасників, а всі інші перетворилися б на слухачів: кожен повинен отримати можливість висловитися й постаратися висловити свої переживання. Ведучий підтримує в групі розуміння того, що висловлюючись, учасники знову переживають сильний стрес, однак це відбувається в ситуації, коли реальна небезпека минула, а їхні почуття знаходять розуміння й підтримку групи.

4. *Симптоми.* Обговорюються актуальні емоційні, когнітивні та соматичні прояви посттравматичного стресу, відзначені учасниками зміни у сприйнятті свого “Я” і поведінки. Складається перелік симптомів, що описує спектр психологічних наслідків критичного інциденту в конкретній групі. Кожен учасник отримує можливість краще розібратися в своєму стані, відзначаючи і ті симптоми, про які, в силу різних причин, він не висловлювався.

5. *Освіта (інформування).* Роз'яснення учасникам природи постстресових станів як “нормальних реакцій на екстремальну ситуацію”; обговорення варіантів і способів подолання негативних психологічних наслідків, що уже мають місце і тих, що можливі в майбутньому.

6. *“Закриття минулого” і новий початок.* Підводиться своєрідний підсумок під тим, що було пережито. Минуле не можна просто забути, воно вимагає активного до себе ставлення з тим, щоб знайти у собі сили для нового життя. Ритуали “закриття минулого” вироблені в культурі (поминання, річниця, відвідування місць, пов'язаних з подіями, тощо), однак вони припускають й власну творчу участь: наприклад, багато хто з тих, що пережили катастрофу, присвячують себе тому, щоб допомогти уникнути нових катастроф або зменшити їх травматичні наслідки, використовують свій досвід під час надання допомоги, беруть участь в діяльності добровільних рятувальних бригад тощо.

Формально процедура дебрифінгу завершується питаннями учасників до ведучих, порадами, як вести себе у майбутньому, де шукати джерела психологічної підтримки або професійної допомоги, роздаванням пам'яток, листівок (якщо вони заздалегідь підготовлені).

Закінчення дебрифінгу завжди спеціально акцентується, що надає процесу завершеність та логічну стрункість. В цьому разі ведучий роз'яснює, в яких випадках слід звернутися за професійною допомогою. Це можуть бути випадки, якщо:

- стан не покращиться в найближчі шість тижнів;
- стан почне раптово погіршуватися;
- з'являться труднощі під час виконання звичної роботи або знизиться працездатність.

За даними зарубіжних авторів, до 75 % осіб, які пройшли психологічні дебрифінги, відзначають їх високу ефективність та корисність.

Переваги методу полягають в тому, що він:

– надає можливість взаємного навчання людей тому, як краще мобілізувати свої ресурси для подолання стресу;

– дозволяє краще зрозуміти природу травматичного стресу, його прояви та способи подолання, з тим, щоб використовувати ці знання у випадках можливих нових драматичних інцидентів;

– надає умови для самовираження й здобуття впевненості в собі в умовах взаємної підтримки та професійної участі фахівців-психологів.

Дебрифінги проводяться після завершення надзвичайних подій. В окремі види виділяються дебрифінги, що проводяться по закінченню надзвичайних подій, пов'язаних з утратами особового складу.

Психолог військової частини повинен бути готовим діагностувати посттравматичні стресові розлади (ПТСР) у військовослужбовців, які потрапили в екстремальні ситуації, де загинули товариші по службі, цивільні особи або була реальна загроза такої загибелі. В разі наявності симптомів посттравматичного синдрому психолог повинен уміти організувати і проводити індивідуальну, а за необхідністю й групову реабілітаційну роботу.

Груповий метод психологічної реабілітації

Груповий метод психологічної реабілітації є досить ефективним методом роботи з людьми, в яких є посттравматичні стресові розлади (ПТСР). Цей метод групової психологічної реабілітації, розроблений М. Ш. Магомед-Еміновим, поділяється на два види: група спілкування або група “спільності долі” та групова психотерапія ПТСР або “негативно-позитивна терапія”.

Для проведення цього методу реабілітації складається група з 8–12 осіб (іноді й більше) за ознакою гомогенності психічної травми, тобто з осіб, які зазнали травматичний стрес у схожих екстремальних ситуаціях. Основною метою групового методу є забезпечення соціально-психологічної адаптації, подолання психічної травми шляхом відтворення ситуації, послідовного відтворення травматичного досвіду і зміна сенсу травматичного досвіду, його асиміляції, формування ефективних стилів самоконтролю й саморегуляції, трансформації особистості. Для реалізації цієї комплексної задачі необхідно створити у групі клімат довіри, причетності до долі один одного, особливо формування почуття безпеки і толерантності до травматичного стресу. Слід урахувати, що через наявність афективних стресових станів у людей з посттравматичними стресовими реакціями (розладами) буде виникати багато негативних реакцій, спрямованих як один на одного, так і на ведучого. У зв'язку з цим, а також щоб запобігти травматичному програванню, ризику декомпенсації, й виникає необхідність поділу групового методу на два види (групу спілкування та психотерапевтичну групу), які, з одного боку, становлять послідовні стадії єдиної групової психотерапії, а, з іншого боку, перша може проводитися незалежно від другої з ПТС-реакцією і СПНТС (соціально-психологічними наслідками травматичного стресу).

Група спілкування. За своєю головною умовою група спілкування називається групою “спільності долі” (ГСД) і включає в себе:

- групу проговорювання, або реп-групу;
- групу зустрічей – спільне проведення часу в своєму колі, створення щось на зразок мікросоціальної мережі;
- групу вирішення завдань (учасники спільно займаються вирішенням якихось життєвих завдань, виконанням певної діяльності тощо).

Групи спілкування без спеціальної психологічної роботи є нестабільними: вони то розходяться, то знову сходяться (за цим стоять амбівалентні установки).

У групі спілкування під час спілкування учасники формують групову спільність, групову ідентичність “спільної долі”: розповідають про себе, придивляються один до одного, промовляють свої життєві проблеми. Тут люди обережно виговорюються в ситуації клімату довіри, не заглиблюючись в травматичний досвід. Процес відреагування відбувається в м'яких умовах і негострих формах. Тим, у кого є ПТС-реакції і СПНТС, часто достатньо проходження груп спілкування. “Спільність долі” повинна бути не умовою формування комплексу жертви, а навпаки – джерелом самоприйняття та прийняття відповідальності за власну долю. Це дозволяє людині вийти із цієї спільності, увійти в життєву ситуацію, де вона може бути причетною до унікальних доль інших людей, не схожих на її особисту. Отже, відбувається психологічний рух від занурення у свій маленький світ і відчуження від соціуму – в коло “спільності долі”, а із нього – у світ причетності до різноманіття людських доль.

Групова психотерапія ПТСР називається негативно-позитивною терапією з таких міркувань. По-перше, назва указує на мету терапевтичної роботи: 1) звільнення від негативного базису – дезадаптації, ПТСР; 2) досягнення нової інтеграції в життя, нових форм адаптації в соціум. По-друге, відмічається як значення переживання негативного досвіду, так і важливість позитивних переживань. По-третє, розгортається рух від антипатії до оточення, що не приймає чи не розуміє, до “Я”, яке приймає “Ми”-групу, щоб далі виділити у переживанні “спільності долі” своє “Я”, зміцнити упевненість в собі та почуття відповідальності й повернутися знову в оточуючий світ людей із симпатією до них (щоб

Закінчення дод. Р

давати й отримувати, отримувати й давати). По-четверте, у групі опрацьовується негативний досвід і набувається новий позитивний досвід.

Психотерапевтична група – це глибинно-психологічна робота, в якій у певних умовах клімату безпеки і робочого альянсу проводиться опрацювання травматичного досвіду, перебудова психічної організації особистості, прийняття відповідальності, посилення здатності приймати рішення й робити вибір. Тому, перш ніж члени групи ділитимуться своїми минулими травматичними переживаннями в умовах прийняття, доцільно також досягти поступового вираження негативних переживань, що виникають в терапевтичній ситуації, так само, як і позитивних. Після досягнення емоційного відреагування членів групи формуються передумови для позитивного прийняття один одного, що стає основою для звернення до минулого трагічного досвіду. Втім, вираження переживань – це тривалий процес, який має циклічний характер, амбівалентність своїх проявів.

Образно кажучи, перш ніж люди почнуть заглиблюватись в свій травматичний досвід, у них повинна сформуватися здатність, толерантність витримувати “натиск” цього досвіду: в попередньому “щадному” спілкуванні в кліматі довіри вони повинні проговорити свої актуальні проблеми, що означає також розвиток здатності співпереживання, емпатії. У прийнятті та співприйнятті вони ніби зміцнюють свою особисту позицію, відновлюють порушений травмою, втратою нарцисичний баланс “Я”. Таким чином, групи спілкування стають підготовчою стадією для проведення глибинної психотерапії ПТСР.

Опишемо етапи, необхідні для здійснення головних завдань групової роботи.

Початкова фаза. Ця фаза складається із кількох етапів. На першому етапі відбувається знайомство: ведучий пропонує членам групи розповісти про себе; на другому – він створює умови для вільного проговорювання; на третьому – обговорює, що саме перешкоджає ефективному життю, та пояснює значення травматичного досвіду (як фактора, що перешкоджає) й важливості його подолання; потім ведучий займає пасивнішу позицію, даючи можливість членам групи активізуватися, залучитись в ситуацію самовираження й міжособистісного спілкування. Усе це у дещо зміненому вигляді відповідає групі “спільності долі” у варіанті реп-групи проговорювання з легкою інтенсифікацією для виявлення психологічних перешкод і прояснення їх значення як перешкод до інтеграції, які вимагають подолання.

Основна фаза. На початку цієї фази важливо досягти саморозкриття членів групи у зв’язку з актуальною життєвою ситуацією, що виникла. Проблемне саморозкриття може посилити тривогу в деяких членів групи, унаслідок чого проявляться агресивні реакції-напади й “оборонні” реакції у відповідь. Після подолання вираження негативних реакцій необхідне відновлення й поглиблення прийняття, що дає можливість ведучому поступово підводити членів групи до розповідей про минулі переживання, тобто переходити до глибинного розкриття (інтенсифікації). Потрібно стежити за тим, щоб на членів групи не чинився тиск, і саморозкриття було добровільним і під силу кожному з них. Як тільки з’ясується, що учасник наблизився до межі своїх можливостей переживання травматичного досвіду, треба допомогти йому відновити самовладання й зміцнити упевненість.

Заключна фаза. Необхідно створити можливість та досвід співпереживання й глибокого прийняття членами групи іншої людини після її розповіді про свої трагічні переживання. Подібне прийняття сприяє посиленню самодостатності, формування самостійності й відповідальності, що, у свою чергу, сприятиме створенню для членів групи можливості адаптації у соціумі й подолання внутрішніх труднощів, вирішення своїх життєвих проблем.

Таким чином, психотерапія – це шлях від соціального відчуження у великому світі до “спільної долі” й повернення до самоприйняття власного “Я”, це формування здатності бути причетним до різноманіття доль й пов’язувати свою долю з долею іншої людини, нехай відмінною, але також унікальною. Отже, це шлях “зі світу відчуження – в світ подібності, зі світу подібності – в світ відмінності”.

Наукове видання

Воробйова Інна Вікторівна
Мацегора Яніна Володимирівна
Приходько Ігор Іванович
Тімченко Олександр Володимирович
Колесніченко Олександр Сергійович
Ліпатов Іван Іванович

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОТИДІЯ
В НАЦІОНАЛЬНІЙ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ
(ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Монографія

Редактор *С. І. Мартиненко*
Відповідальний за випуск *І. В. Воробйова*
Комп'ютерна верстка *А. О. Теплова*

Формат паперу 60×84/16. Ум. друк. арк. 15,35. Тираж 50 прим. Зам. №. 20.
Видавець і виготовлювач Національна Академія Національної гвардії України.
Пл. Повстання, 3, м. Харків, 61001.
Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 4794 від 24.11.2014 р